

Міністерство освіти і науки України
Громадська організація
«Всеукраїнська асоціація кримінального права»
Миколаївський інститут права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ▪ 2016 ▪

Збірник наукових праць

Миколаїв
«Іліон»
2016

УДК 343.2/.7
ББК 67.9-308
Н 73

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Козаченко О. В.

*Збірник наукових праць за матеріалами
Міжнародної наукової Інтернет-конференції
«Новітні кримінально-правові дослідження – 2016»,
20 квітня 2016 року,
Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Новітні кримінально-правові дослідження – 2016 : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Н 73 О. В. Козаченко. — Миколаїв : Іліон, 2016. — 420 с.

ISBN 978-617-534-360-9

До шостого видання збірника наукових праць увійшли матеріали, які були представлені у вигляді доповідей під час проведення Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2016». Автори наукових праць, якими виступили як відомі дослідники кримінально-правових проблем, так і молоді науковці, які роблять перші кроки у формуванні власної наукової правосвідомості, досліджують актуальні питання становлення, сучасного стану і перспектив подальшого розвитку кримінального права та інших суміжних галузей права й окремих юридичних дисциплін кримінально-правового циклу, пропонуючи власні концепти вирішення нагальних проблем, сформованих соціальним викликом сьогодення.

**УДК 343.2/.7
ББК 67.9-308**

© Миколаївський інститут права
Національного університету
«Одеська юридична академія», 2016

ISBN 978-617-534-360-9

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Перед Вами черговий збірник наукових праць, до якого включені найбільш цікаві результати наукових досліджень, що були оприлюднені під час проведення Міжнародної наукової конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2016», яка традиційно проводилась на кафедрі кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» 20 квітня 2016 року, і вперше співорганізатором заходу виступила Всеукраїнська асоціація кримінального права.

Науковий збірник, з яким, Ви, шановний читачу, маєте можливість ознайомитися, складається з двох частин. До першої групи наукових праць увійшли дослідження вже відомих фахівців в галузі кримінального права, наукові здобутки яких визнані не тільки в Україні, але й за її кордонами. Не вдаючись до детального аналізу представлених наукових праць, така прерогатива залишається за Вами, шановний читачу, слід визнати, що кожна із статей спрямована на вирішення нагальних проблем розвитку кримінального права та практики його застосування. І хоча жодна з розміщених у першій частині збірника публікація не претендує на завершене наукове дослідження, однак, безумовно, закладає підвалини подальших наукових звитяг для всіх, кому не байдужі проблеми кримінального права.

Сторінки другої частини збірника традиційно віддані молодим науковцям, які роблять перші, але слід визнати, достатньо впевнені кроки на шляху осмислення власних наукових напрацювань. Безумовно, деякі з представлених наукових робіт молодих дослідників ще не виглядають бездоганними, їх структура інколи викликає нарікання, а деякі висновки потребують додаткової аргументації, однак, всі вони підкорюються загальній ідеї – зробити свій оригінальний та особистий внесок в пошук шляхів підвищення ефективності кримінально-правової охорони.

Саме таке поєднання досвіду та вагомості із завзятістю та оптимізмом відрізняє даний збірник наукових праць. Однак при редагуванні збірника кидається в очі той факт, що обидві групи авторів об'єднує небайдужість до проблем і перспектив розвитку кримінального права в сучасних умовах розбудови соціальної і правової держави, яка повинна функціонувати на засадах верховенства права.

Професорсько-викладацький склад кафедри вдячний всім, хто поділяє нашу впевненість в тому, що мирний час, який обов'язково настане на теренах України, не стане мирним для злочинності у різних формах свого прояву, а тому пошук шляхів ефективного і допустимого кримінально-правового впливу з метою протидії злочинності буде предметом роздумів представників кримінально-правової доктрини. А це значить, що наступного року, в цей же час виникне необхідність продовжити дискусію з питань, які або не знайшли свого вирішення, або вимагають розпочати нові дослідження, здатні протистояти викликам, що постали або ще постануть перед нашим суспільством та державою, і вирішувати які покликана наукова спільнота.

*Від імені професорсько-викладацького складу
кафедри кримінально-правових дисциплін
Миколаївського інституту права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор
Олександр КОЗАЧЕНКО*

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ТИХИЙ
Володимир Павлович

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

Безпека людини визнається в Україні однією з найвищих соціальних цінностей (ч. 1 ст. 3 Конституції України). Кримінальний кодекс України забезпечує безпеку людини як нормами Загальної, так і Особливої його частин.

За сферами забезпечення безпеки людини, злочини проти неї можна класифікувати на види: злочини проти особистої безпеки, безпеки споживачів, екологічної безпеки людини, громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту та безпеки людства.

Відносини безпеки людини як об'єкт злочинів представляють собою певну систему суспільних відносин, які відносяться до різних сфер життєдіяльності людини. В структурі суспільних відносин виділяють предмет (те, з приводу чого існують відносини), суб'єктів (носіїв) відносин і зміст – сутність соціального зв'язку (їх поведінки). З'ясування ознак відносин безпеки людини дозволить визначити природу і коло досліджуваних нами злочинів. Система безпеки людини включає в себе як безпеку людини, так і діяльність з її забезпечення. Безпека людини якраз і виступає в якості того нематеріального блага (ї потреби в ньому), з приводу якого і в зв'язку з яким існує система безпеки людини, тобто безпека людини є предметом цих відносин. У зв'язку з існуванням загроз небезпечних видів поведінки для людини існує постійна потреба в такому стані людини, при якому людині (її життю і здоров'ю) ніщо не загрожує, безпечність, захищеність від небезпеки, можливості заподіяння шкоди.

Суспільні відносини не можуть існувати без їх суб'єктів, суспільні відносини завжди виступають як певні зв'язки між людьми, між сторонами. Встановлення суб'єктів безпеки людини дає можливість вирішення питання об'єкту досліджуваних злочинів, механізму заподіяння ними шкоди в межах норм про відповідальність за їх скоєння.

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини, зокрема безпеки людини, виступає головними обов'язками, головною функцією держави. Тому суб'єктами даних відносин є держава, органи місцевого самоврядування та приватні підприємства, установи і організації, а з іншого боку окремі люди. Природно, що підприємства, установи, організації є формами організацій людей, здійснюють свою діяльність через людей. Змістом відносин безпеки людини є певний взаємозв'язок, взаємодія людей. Цей зміст виражається в певній поведінці людей, в їх практичній діяльності, тому що суспільні відносини представляють собою необхідні форми їх здійснення. Діяльність людей, їх поведінка (дії і бездіяльність) здійснюється у зв'язку з предметом суспільних відносин. Соціальний зв'язок передбачає обов'язок певної поведінки, в якій зацікавлені суб'єкти суспільних відносин. Цей обов'язок закріплюється в соціальних нормах, які представляють собою моделі поведінки. Найбільш важливі соціальні норми отримують правову форму.

Наявність загроз для людини обумовлює здійснення діяльності по забезпеченню безпеки, захищеності людини, своєчасне запобігання і нейтралізація цих загроз для людини. Ця діяльність повинна забезпечувати вільний і всебічний розвиток особистості людини. Адже кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (ст. 23 Конституції України). Таким чином, соціальний зв'язок відносин безпеки людини представляє собою певний захисний механізм людини. Саме шляхом посягання на цей захисний механізм і заподіюється шкода відносинам безпеки людини як об'єкту злочинів. Заподіяння шкоди здійснюється або шляхом зміни вказаного зв'язку або шляхом його розриву.

Захисна діяльність людини здійснюється відповідно до певних правил. Оскільки змістом цих правил є вимоги, яким повинна відповідати поведінка людей з точки зору захищеності життя і здоров'я людини, тобто з точки зору безпеки, ці правила мають назву правила безпеки.

З об'єктивної сторони злочинне порушення безпеки людини позбавляє безпеки життя і здоров'я, знижує їх захищеність, робить їх вразливими для ураження, заподіяння іншої значної шкоди, створює небезпеку настання таких наслідків.

Безпека людини охороняється як на індивідуальному, так і на загальному рівні. Тому її порушення можливе на індивідуальному рівні (порушення особистої безпеки, створення конкретної небезпеки для тієї

чи іншої людини) або на загальному рівні. Причому порушується фізична та (або) психологічна безпека людини (відчуття безпеки).

В зв'язку з тим, що створення безпеки для людини є одним із її видів, доцільно взагалі розглянути делікти створення безпеки. У ряді статей Особливої частини КК України законодавець встановлює відповідальність не (або не тільки) за реальне заподіяння шкоди, а за створення безпеки (загрози) її заподіяння. Такі діяння отримали найменування «делікти безпеки» («делікти створення безпеки»).

З питання про природу даних злочинів в літературі висловлені різні точки зору. Представники однієї з них розглядають створення безпеки заподіяння шкоди як властивість злочинного діяння і не визнають її видом злочинного наслідку [2, с. 40; 22, с. 40]. Прихильники ж іншої розцінюють створення безпеки заподіяння шкоди в якості наслідку злочинного діяння, вважаючи, що воно не збігається з останнім [5, с. 48; 6, с. 48; 7, с. 170–173; 17, с. 148–150; 21, с. 48, 49]. Нарешті, треті стверджують, що створення безпеки заподіяння шкідливих наслідків є певним етапом у процесі становлення злочинного діяння. В одних випадках ця можливість полягає виключно в самому злочинному діянні, в інших – у подальших змінах в стані об'єктивної дійсності, викликаних ним. Тому реальна можливість настання шкідливих наслідків в залежності від конкретних обставин і особливостей злочинів може бути або властивістю самого злочинного діяння, або певним його наслідком. Не виключена можливість і в кримінальному законі розглядати у відомих випадках реальну можливість настання шкідливих наслідків як своєрідний злочинний наслідок [9, с. 149, 150]. Більш переконливою представляється остання точка зору. Безсумнівно, безпека заподіяння шкоди є властивістю діяння, хоча за загальним правилом вона не може існувати тривалий час, так як саме діяння має обмежені часові, а також і просторові межі. У той же час можливість настання шкідливих наслідків являє собою і певний об'єктивно існуючий результат (стан) викликаний злочинним діянням, оскільки «з'являються реальні, цілком конкретні умови, сили і тенденції, які при подальшому безперешкодному їх розвитку неодмінно повинні вилитися в прямий збиток» [8, с. 21–27]. Для поглибленого дослідження деліктів створення безпеки, встановлення їх об'єктивних і суб'єктивних ознак, логіко-юридичних особливостей конструкції норм, що передбачають відповідальність за дані злочини, а також правил їх кваліфікації, видається дуже важливим і необхідним з'ясування поняття «безпека (загроза) заподіяння шкоди». Зміст даного поняття, на наш погляд, доцільно розглядати за допомогою аналізу «можливості» і «дійсності». Відзначимо, що «безпека» як така, будучи фактом реальної дійсності (загроза заподіяння шкоди правоохоронюваним благам), в той же час відноситься і до категорії «можливості».

Характеризуючи останню, Гегель зазначав, що вона є буття, значення якої полягає в тому, що вона також і не є буття [1, с. 98]. Можливість завжди відображає об'єктивну тенденцію розвитку існуючих явищ, наявність умов їх виникнення, розвитку і перетворення в дійсність. Одночасно можливість – це і момент дійсності, що має свій власний об'єктивний зміст [19, с. 87].

Розрізняють реальну і формальну можливість, які співвідносяться між собою як необхідність і випадковість. Перша представляє собою таку тенденцію, для розвитку якої є значна кількість умов, для другої існує дуже мало сприятливих об'єктивних умов [15, с. 57]. Формальна можливість «не має ще свого коріння в дійсності для реалізації» [11, с. 111], виражає лише найзагальніші і найчастіше досить непевні тенденції в об'єктивному ході розвитку, не впливає з внутрішньої природи предмета, не обумовлює необхідної закономірності його функціонування та розвитку, а залежить від збігу ряду несуттєвих обставин, тобто від випадковості. «З точки зору формальної можливості, – вказує А. П. Шен-тулін, – те чи інше явище можливо настільки, наскільки й неможливо, оскільки логіка випадковості така, що вона (випадковість) має однакову основу наступити або не наступити» [23, с. 360].

Реальна ж можливість пов'язана з необхідністю, обумовлена діями об'єктивних законів, розвивається в дійсності, впливає із закономірних зв'язків і відносин об'єктивної дійсності. Вона має здатність обов'язково здійснитися за наявності відповідних умов. Формальна ж можливість такою здатністю не володіє. Вона може здійснитися, але може і не здійснитися, взагалі не перетворитися на дійсність. Можливість стає дійсністю, коли є повне і достатнє поєднання умов провадження певного явища. Чим більше умов, і чим вони істотніше, тим в більшій мірі можливі стає реальністю.

Застосовуючи ці загальні положення до проблеми небезпеки заподіяння шкоди, слід зазначити, що поняття «небезпека» також є об'єктивним за змістом, бо відбиває щось реально існуюче в об'єктивній дійсності. При цьому небезпека завжди являє собою певну передумову (тенденцію) заподіяння шкоди благам, поставленим під охорону кримінального закону. Небезпека як властивість діяння завжди свідчить про певну якісну характеристику злочинного посягання, здійснення якого (наприклад, порушення правил безпеки, кримінально карні загрози, злочини, які вчиняються загально небезпечним способом, і ін.) вже створює в даній конкретній ситуації можливість заподіяння шкоди тому чи іншому об'єкту, хоча така шкода реально і не настала. Тут діяння володіє такими рисами (властивостями), що його здійснення – в повному обсязі або ж частково – вже містить у собі реальну можливість заподіяння шкоди.

Небезпека як наслідок злочинного діяння – це завжди певні зміни в об'єктивній дійсності, що представляють собою необхідні умови заподіяння шкоди. «Це така зміна в об'єктивному світі, – писав А. А. Пionт-ковський, – яка в процесі свого подальшого розвитку, як би воно не було призупинено або направлено по іншому шляху, призвело б до настання шкідливих наслідків у силу тих чи інших умов» [14, с. 33].

Причому створення небезпеки заподіяння шкоди зовсім не означає, що в об'єкті посягання не відбувається негативних змін. При створенні небезпеки порушується стан захищеності безпеки громадських відносин, поставлених під охорону кримінального закону, а також безпечні умови їх функціонування.

Викладене надає підставу зробити висновок, що в кримінальному праві враховуватися і визнаватися має кримінально-правове значення лише реальна небезпека заподіяння шкоди. Аналіз норм КК України свідчить про те, що кримінальна відповідальність за делікти створення небезпеки встановлена лише у випадках створення ними реальної, тобто об'єктивно можливої і реалізованої в даних умовах небезпеки. Чим більше створено умов (передумов) заподіяння шкоди і чим вони істотніше, тим більш реальною є небезпека. Слід зазначити, що для характеристики реальної небезпеки доцільно виділити таку її ознаку, як вірогідність, виступаюча показником ступеня можливості здійснення небезпеки, ступеня її близькості до дійсності, тобто реального заподіяння шкоди. Ступінь імовірності здійснення реально існуючих можливостей різна [12, с. 354]. Діяння тим небезпечніше, чим вище ступінь ймовірності заподіяння їм шкоди. У більшості випадків законодавець визнає діяння злочинним лише тоді, коли воно створює досить високу (максимальну) ймовірність заподіяння шкоди, коли загроза заподіяння шкоди наближається до неминучості, що і змушує вельми серйозно побоюватися її реалізації. Мова завжди йде, безумовно, про реальну небезпеку заподіяння шкоди.

Формальна небезпека, як і формальна можливість, не містить в даних умовах передумов заподіяння шкідливих наслідків. Ступінь ймовірності їх настання мінімальна, вони можливі настільки, наскільки й неможливі, їх настання можливе лише у віддаленій перспективі при наявності деяких випадкових, привхідних обставин. Це дає підставу зробити висновок, що формальна небезпека, як і настання наслідків від неї, далеко не завжди може охоплюватися передбаченням людини і тому не може включатися в сферу кримінально-правового регулювання. Звідси випливає, що дії або бездіяльності, що створюють лише формальну небезпеку, не можуть бути криміналізовані, тобто визнаватися злочинними і караними.

У літературі делікти створення небезпеки пропонують підрозділити на делікти абстрактної і делікти конкретної небезпеки. У першому з

видів оголошується караним саме діяння, тобто склад злочину вичерпується діянням і доводити створення небезпечності не потрібно. Дня другого ж виду, навпаки, потрібно довести не тільки вчинення діяння, але і настання небезпеки для тих чи інших благ [20, с. 56, 57]. Обґрунтованість зазначеної класифікації викликає сумнів.

Найменування злочинів деліктами абстрактної і конкретної небезпеки, на наш погляд, невдало. Думається, що виходячи з такого найменування, деякі автори прийшли до необґрунтованого висновку, що делікти абстрактної небезпеки «не заподіюють реальної шкоди правоохоронюванню інтересам. Вони не створюють навіть реальної можливості заподіяння шкоди» [18, с. 66]. Але термін «делікти створення небезпеки», хоча і носить кілька умовний характер, все ж фіксує сувору певну реальність, певний стан об'єкта, поставленого під загрозу заподіяння шкоди, однак фактично така шкода і не настає [10]. Ті чи інші діяння можуть бути віднесені до числа небезпеки, як зазначалося, лише за умови, що вони створюють реальну загрозу настання шкідливих наслідків, бо тільки вона і може обґрунтувати кримінальну відповідальність за подібного роду діяння. Ось чому виділення в структурі деліктів створення небезпеки деліктів абстрактної небезпеки представляється непереконливим, оскільки таким рішенням допускається можливість встановлення кримінальної відповідальності і за створення абстрактної і формальної, тобто нереальної небезпеки.

Неприйнятно виділення серед зазначених деліктів і групи деліктів конкретної небезпеки. Таке їх найменування створює враження про створення ними небезпеки лише для конкретної особи, майна або іншого конкретного блага. Але подібне твердження не відображає специфіки аналізованих злочинів. Відомо, що ряд злочинів, що не завдають шкоди, ставлять в той же час під реальну загрозу невизначене коло об'єктів (власність, особистість, економічну безпеку та ін.), наприклад, злочини проти громадської безпеки, екологічні злочини та ін.

Більш кращим, на наш погляд, поділ деліктів створення небезпеки на делікти потенційної і актуальної (гострої, яка неминуче веде до реального заподіяння шкоди) небезпеки. У першому з цих видів створення небезпеки законодавець оголошує караним передусім саме діяння, тобто склад злочину вичерпується фактом вчинення суспільно небезпечного діяння і доводити настання специфічних наслідків у вигляді створення небезпеки заподіяння шкоди певним правоохоронюваним благам не потрібно. Подібна конструкція характерна для багатьох злочинів проти громадської безпеки, народного здоров'я, екологічних злочинів. Однак і в цих зазіханнях має місце нездійснена, але здатна бути за певних умов здійсненої можливість заподіяння шкоди (як правило, тяжкої – здоров'ю, життю, власності). Причому тут створюється можливість заподіяння

шкоди багатьом благам разом узятим, вони недостатньо визначені (делікти загальної безпеки) і ця можливість завжди є реальною і досить інтенсивною (наприклад, незаконне носіння, зберігання вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин).

Іноді стверджують, що такого роду делікти створення небезпеки не є суспільно небезпечними, але входять в коло умов, які можуть лише полегшити вчинення злочину [3, с. 268]. Однак зазначені злочини, створюючи небезпечно і заподіюючи шкоду життю, здоров'ю людей, власності, іншим благам (додатковий об'єкт), завжди зазіхають і на свій, іма-нентно властивий їм об'єкт (основний) – громадську безпеку, народне здоров'я, безпеку виробництва, навколишнє середовище і т.п. Так, наслідками злочинів проти громадської безпеки є певні негативні зміни у відносинах громадської безпеки, їх відома деформація, а в ряді випадків і дезорганізація, зниження, ослаблення загальної безпеки (захищеності), а тим самим і створення реальної небезпеки заподіяння шкоди загально-небезпечними джерелами (зброєю, радіоактивними матеріалами, вибуховими речовинами і т. і.) іншим правоохоронюваним благам. Ці наслідки не підлягають точному виміру в будь-якому натуральному вигляді (числом, вагою, у грошовому вираженні). Дані наслідки завжди мають форму порушення (зміни) стану громадської безпеки [10]. Однак всяка зміна, як вірно помітив І. Кант, є виникненням нового стану [4, с. 271]. Природно, небезпека заподіяння шкоди життю, здоров'ю, власності, іншим благам є результатом порушення відносно і громадської безпеки. Тому не можна погодитися з думкою, що делікти створення небезпеки самі по собі не заподіюють шкоди [13, с. 33], що «зміна відбувається не в сфері об'єкта, охоронюваного кримінальним законом, а в конкретній обстановці, в якій здійснюється злочин» [16, с. 69].

Делікти актуальної небезпеки завжди потребують доказування не тільки вчинення суспільно небезпечного, кримінально-протиправного діяння, а й наявності небезпеки від даного діяння тим чи іншим благам. Тут має місце нездійснена в силу випадкових обставин чи поведінки інших осіб можливість заподіяння шкоди. Ця небезпека може бути визначена і як вже минула. Якщо ж зазначена небезпека реалізувалася, то відповідальність настає за фактичне заподіяння шкоди. Наприклад, у ч. 1 ст. 267 КК України передбачена відповідальність за порушення правил поводження з певними предметами, якщо такі дії могли спричинити загибель людей або інші тяжкі наслідки, а ч. 2 ст. 267 КК. передбачає відповідальність за ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки.

У деліктах актуальної небезпеки необхідно довести (встановити), що в даних конкретних умовах діянням була створена небезпека заподіяння шкоди, і між діянням і вказаним наслідком є необхідна причинний зв'язок.

Небезпека заподіяння шкоди при деліктах потенційної та актуальної небезпеки може бути як безпосередньою, так і опосередкованою. Перша з них свідчить, що створені всі умови для заподіяння шкоди, діяння саме по собі досить для заподіяння шкоди і при безперешкодному розвитку виступає єдиною причиною його настання. Опосередкована небезпека сама по собі не може здійснитися, реалізуватися в заподіяння шкоди, так як для цього необхідно вчинення додаткових дій самим винним чи іншими особами (наприклад, незаконне поводження з холодною зброєю (ч. 2 ст. 263 КК) створює тільки опосередковану небезпеку його використання в якості засобу заподіяння шкоди самим винним або іншими особами).

Як видно, делікти створення небезпеки складають самостійну групу злочинів, в основі яких лежать особливості об'єкта кримінально-правової охорони і механізму заподіяння йому шкоди, а також їх логіко-юридична конструкція. Дані склади своєю специфікою мають також і особливі правила їх кваліфікації. Зокрема, при створенні потенційної небезпеки для наявності складу злочину досить встановити факт вчинення діяння, створити зазначену небезпеку, а при актуальній небезпеці необхідно встановлювати між діянням і станом небезпеки необхідний причинний зв'язок. У випадках же заподіяння шкоди правоохоронюваним благам, безпека яких забезпечується нормами, що передбачають відповідальність за делікти створення небезпеки, відповідальність повинна наставати або за правилами сукупності злочинів, або за статтею КК, що передбачає кваліфікований склад злочину.

Суб'єктивна сторона злочинів проти безпеки людини з формальними і матеріальними складами різна. Перші з них характеризуються виною у формі прямого умислу, а другі як умислом, так і необережністю.

Суб'єктом злочинів може бути будь-яка осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років, у виключних випадках – чотирнадцять років.

Література:

1. Гегель Г. В. Ф. Философия права. – М.: Мысль, 1990.
2. Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления. – М.: Госюриздат, 1995.
3. Жалинский А. Э. Предупреждение преступлений НТР // Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях науч.-тех. революции / Отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1990.
4. Кант И. Соч. в 6-ти томах. – Т. 3. – М.: Мысль, 1964.
5. Кригер Г. А. Преступные последствия и структура составов преступлений // Соц. законность. – 1980. – № 3.
6. Кригер Г. Л. Уголовная ответственность за создание опасности причинения вреда // Уголовное право в борьбе с преступностью. – М.: Наука, 1981.
7. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. – М.: Юрид. лит., 1960.
8. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий. – М.: Юрид. лит., 1958.

9. Курс советского уголовного права: Часть Общая / Под ред. А. А. Пионтковского. – М.: Наука, 1970. – Т. 2.
10. Ляпунов Ю. И. Природа преступных последствий в деликтах опасности // Пробл. борьбы с преступностью: Сибир. юрид. зап. – Вып. 4. – Омск: Омс. ВШ милиции МВД СССР, 1974.
11. Маковка Н. М. Категории возможность и действительность. – Краснодар: Краснодар. книж. изд-во, 1972.
12. Манохин С. Т. Материя в ее единстве, бесконечности и развитии. – М.: Мысль, 1996.
13. Михлин А. Г. Последствия преступления. – М.: Юрид. лит., 1969.
14. Пионтковский А. А. Уголовный закон в борьбе с отрицательными последствиями научно-технического прогресса // Сов. Государство и право. – 1972. – № 4.
15. Смирнов Л. Ф., Штоф Б. А. Соотношение возможности, вероятности и необходимости // Пробл. возможности и действительности: Сб. ст. – М.: Наука, 1964.
16. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1977.
17. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. – М.: Госюриздат, 1957.
18. Угрехелидзе М. Г. Вина в деликтах опасности. – Тбилиси: Изд-во Тбилис. ун-та, 1982.
19. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983.
20. Церетели Т. В. Деликты создания опасности // Сов. государство и право. – 1970. – № 8.
21. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. – М.: Юрид. лит., 1963.
22. Шаргородский М. Д. Некоторые вопросы причинной связи в теории права // Сов. государство и право. – 1956. – № 7.
23. Шептулин А. П. Система категорий диалектики. – М.: Наука, 1967.

БУРДІН
Володимир Миколайович

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ЗА КК УКРАЇНИ

В КК України виділено окремий Розділ XI Особливої частини «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту». Сама назва цього розділу свідчить про те, що в його змісті законодавцем об'єднані склади злочинів, пов'язані з порушенням правил безпеки у сфері використання транспорту. Водночас аналіз окремих складів злочинів цього розділу свідчить про те, що законодавець, встановлюючи кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту, фактично забезпечує кримінально-правову охорону лише

одному об'єкту – життю чи здоров'ю людини. В такий спосіб фактично створюється спеціальна норма, яка передбачає відповідальність за заподіяння шкоди життю чи здоров'ю людини внаслідок порушення відповідних правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. Такі законодавчі конструкції зумовлюють питання доцільності самостійного виділення в Особливій частині окремих статей зі спеціальними нормами, якщо вони фактично можуть бути замінені кваліфікуючими ознаками, які будуть вказувати на порушення спеціальних правил безпеки, в загальних нормах про злочини проти життя та здоров'я особи чи власності. Разом з тим, на сьогодні наявність такого роду самостійних спеціальних норм дозволяє нам стверджувати про існування в розділі XI Особливої частини значної кількості так званих завуальованих злочинів проти життя та здоров'я особи.

На особливу увагу в системі «завуальованих» злочинів проти життя та здоров'я особи заслуговує склад злочину, передбачений ст. 286 КК «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами». Перш за все, це зумовлюється статистичними даними, які свідчать про те, що даний злочин, порівняно з іншими «транспортними» злочинами вчиняється найчастіше.

Треба відзначити, що в ст. 286 КК законодавець в цілому правильно підходить до диференціації кримінальної відповідальності осіб, які внаслідок порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту заподіяли потерпілому шкоду життю чи здоров'ю. Про це свідчить порівняльний аналіз санкцій ст. 286 КК та відповідних статей Розділу II Особливої частини, які передбачають відповідальність за необережне тяжке та середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК), а також вбивство через необережність (ст. 119 КК). Мова йде про те, що в ст. 286 КК кримінальна відповідальність істотно посилена. Щоправда, і в даному випадку не обійшлося без необґрунтованих відхилень від цієї загальної тенденції. Так, зокрема, в ч. 1 ст. 286 КК максимальне покарання перевищує санкцію ст. 128 КК, проте чомусь нижня його межа є більш м'якою, що дозволяє зробити висновок про часткове існування в ч. 1 ст. 286 КК привілейованого виду необережного середньої тяжкості тілесного ушкодження.

Разом з тим, неправильно і навіть небезпечною ми вважаємо штучно «напрацьовану» практику правоохоронних органів, коли заподіяння потерпілому смерті чи тілесних ушкоджень особою, яка керувала транспортним засобом, внаслідок порушення нею правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту *a priori* розглядається виключно через призму складу злочину, передбаченого в ст. 286 КК. В цьому відношенні формально правильною є позиція Пленуму Верховного

Суду України, виражена в постанові від 23 грудня 2005 року № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також адміністративні порушення на транспорті». Так, в п. 8 цієї постанови вказується, що відповідальність за статтями 286–288, 415 КК настає лише за умови, що винна особа внаслідок порушення певних правил спричинила з необережності потерпілому середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження або його загибель. Якщо ж, порушуючи відповідні правила й усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, винний передбачав суспільно небезпечні наслідки і бажав або свідомо припускав їх настання, ці дії необхідно кваліфікувати за статтями КК, в яких встановлено відповідальність за умисні злочини проти життя та здоров'я особи.

Разом з тим, на практиці працівники правоохоронних органів не обтяжують себе особливостями доволі складного процесу встановлення психічного ставлення особи до вчинюваного нею діяння та його наслідків. Навіть в тих випадках, коли за обставинами справи зрозуміло, що особа, яка керувала транспортним засобом, не просто порушила правила безпеки дорожнього руху, а відверто ігнорувала їх, про що може свідчити, зокрема, швидкість, грубість порушення, стан важкого сп'яніння, питання про психічне ставлення до наслідків спеціально не досліджується. Воно і не дивно, адже значно простіше, перш за все, з процесуальної точки зору інкримінувати і довести винуватість особи у вчиненні злочину, передбаченому ст. 286 КК, ніж досліджувати реальне психічне ставлення водія до свого діяння і його наслідків. Вважаємо, що було би правильним виключити ст. 286 КК, натомість доповнити замість неї загальні склади злочинів проти життя та здоров'я (норми про тілесні ушкодження та вбивство) як умисні, так і необережні, кваліфікуючою ознакою, яка би вказувала на заподіяння шкоди у зв'язку з використанням джерела підвищеної небезпеки (порушенням правил його використання). Таке законодавче рішення змогло би привернути увагу працівників правоохоронних органів до цієї проблеми. Адже наявність відповідної кваліфікуючої ознаки, в тому числі і в умисних злочинах проти життя та здоров'я особи, буде змушувати їх детально з'ясовувати питання про вид вини при порушенні відповідних правил.

Конструкція складу злочину, передбаченого в ст. 286 КК, зумовлює і інші спірні питання. Так, зокрема, мова йде про формальну можливість кваліфікації діянь особи за ст. 286 КК, яка незаконно заволоділа транспортним засобом, наприклад, внаслідок вчинення злочину, або не мала прав на керування відповідним засобом. Позиція Пленуму Верховного Суду в цьому відношенні є доволі суперечливою. Так, в п. 4 названої постанови Пленум зазначає, що суб'єктом злочину, передбаченого

ст. 286 КК, визнають особу, яка керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона на це право. На нашу думку, з такою позицією погодитися не можна. Адже виникає питання про те, чи поширюється обов'язок дотримуватися певних правил безпеки на особу, яка формально не включена в систему відповідних правових відносин? На це запитання треба дати негативну відповідь. Від злодія, який незаконно заволодів транспортним засобом, або від особи, яка позбавлена чи взагалі не має права керувати транспортним засобом, не можна вимагати проходження техогляду і оформлення договору обов'язкового страхування цивільної відповідальності, а також дотримання всіх інших вимог керуванням транспортним засобом. Всі діяння такої особи щодо транспортного засобу знаходяться поза сферою правового регулювання, адже особа, яка заволоділа таким транспортним засобом, не стала повноправним суб'єктом відповідних транспортних відносин і на неї не поширюються вимоги, які стосуються законного володільця чи власника. Так само, на нашу думку, не можна вимагати дотримання правил безпечного поведіння зі зброєю щодо особи, яка викрала таку зброю.

Разом з тим, якщо з формальної точки зору позицію Пленуму не можна вважати правильною, то зі змістовної точки зору вона має право на існування. Адже незалежно від того, чи на законних підставах особа керує транспортним засобом, чи ні, її діяльність від того не стає менш небезпечною. Проте зумовлюється це фактом використання (законного чи незаконного) особою джерела підвищеної небезпеки, яким є транспортний засіб. В науковій літературі цілком правильно підкреслюється, що суттєвою ознакою будь-якого джерела підвищеної небезпеки є його властивість, яка вказує на високий ступінь ймовірності заподіяння суспільно небезпечних наслідків у випадку порушення правил безпеки.

З розглядом питань пов'язана ще одна проблема. Мова йде про кримінальну відповідальність особи, яка заподіяла шкоду життю чи здоров'ю під час керування транспортним засобом в лісі, полі, автосалоні чи внутрішніх територіях підприємств. Тобто йдеться про ті місця, на які, на нашу думку, формально не поширюються правила дорожнього руху. В цьому відношенні позиція Пленуму також викликає певні застереження. Так, зокрема, в п. 5 названої постанови вказується, що відповідальність за ст. 286 КК настає незалежно від місця, де були допущені порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини (на магістралі, шосе, вулиці, залізничному переїзді, полі, території підприємства, у дворі тощо). Разом з тим, треба відзначити, що правила дорожнього руху регламентують поведінку учасників дорожнього руху на тих ділянках місцевості, які спеціально призначені для руху транспортних засобів. Очевидно, що поле, ліс, приміщення автосалонів тощо не можуть вважатися місцями,

спеціально призначеними для руху транспортних засобів. Проте знову ж таки треба погодитися, що суспільна небезпека вчиненого діяння та його наслідків від цього не зменшується, адже мова йде про використання джерела підвищеної небезпеки. І в цьому відношенні не має значення чи використовувався він відповідно до певних правил, чи ні.

Таким чином, вважаємо, що є підстави для того, щоб зробити висновок про необхідність доповнення загальних складів злочинів проти життя та здоров'я, які передбачають заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті, новою кваліфікуючою ознакою, яка би вказувала на заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи у зв'язку з використанням джерела підвищеної небезпеки. На нашу думку, така кваліфікуюча ознака поряд з кваліфікуючою ознакою, яка буде вказувати на порушення спеціальних правил безпеки, дозволить відмовитися від значної кількості спеціальних норм, в тому числі і норм, передбачених в Розділі XI Особливої частини КК.

ДУДОРОВ
Олександр Олексійович

ПРО ВІДМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН ВІД СКЛАДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Протидія правопорушенням у сфері користування надрами здійснюється за допомогою не лише норм кримінального права, а й інших правових заходів. Особливий інтерес викликає адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері надрокористування. De lege ferenda перспективним вважаю шлях усунення існуючих колізій шляхом виключення з відповідних кодексів (КК України і КУпАП) дублюючих нормативних приписів і чіткої диференціації юридичної відповідальності за кримінально карані та адміністративно карані правопорушення. Як зазначає Р. С. Кірін, передбачена КУпАП кількість складів правопорушень, що так чи інакше стосуються сфери видобування корисних копалин, є найбільшою, і на сьогодні за всі види правопорушень, вказаних у ст. 65 КУпАП, встановлено саме адміністративну відповідальність [1, с. 167]. Аналіз чинного адміністративно-деліктного законодавства дозволяє стверджувати, що наразі існує декілька складів адміністративних правопорушень, які є близькими до злочинного видобування корисних копалин та, як наслідок, такими, що здатні породжувати складнощі при кваліфікації вчиненого.

Найбільші такі складнощі викликає ст. 47 КУпАП. Це і не дивно, адже, виходячи зі змісту названої статті, за будь-яке «самовільне корис-

тування надрами» має наставати передбачена нею адміністративна відповідальність. З урахуванням того, що незаконне видобування корисних копалин є одним із різновидів самовільного користування надрами, можна стверджувати, що склад адміністративного правопорушення «самовільне користування надрами» охоплює собою ознаки злочинного видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Таким чином, між ст. 47 КУпАП і ст. 240 КК України в розглядуваній частині існує колізія, і постає питання, як її долати. Аналіз чинного законодавства і напрацювань теорії кримінального права дозволяє стверджувати, що існують два різні шляхи подолання позначеної колізії. Перший шлях викладений у ніким поки що не скасованій ч. 2 ст. 9 КУпАП. Якщо керуватися цим приписом, то незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення має кваліфікуватися за ст. 240 КК України, а всі інші види самовільного користування надрами (уточню – крім водокористування) – за ст. 47 КУпАП. Другий шлях подолання ґрунтується на тому, що ч. 2 ст. 9 КУпАП суперечить загальноновизнаним принципам права, адже, як зауважує, зокрема, В. О. Навроцький всі сумніви, суперечності та вади законодавства повинні тлумачитися на користь підозрюваного, обвинуваченого, підсудного чи засудженого [2, с. 489]. Усталене останнім часом у кримінально-правовій доктрині правило кваліфікації «усі сумніви – на користь особи, діяння якої кваліфікується» своїм підґрунтям, крім відповідної правової позиції ЄСПЛ, має складову презумпції невинуватості, закріпленої в ст. 63 Конституції України. За умови сприйняття такого підходу всі випадки незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення мають кваліфікуватися тільки за ст. 47 КУпАП.

Відзначу, що жоден із двох зазначених підходів до подолання існуючої колізії між положеннями ст. 47 КУпАП та ст. 240 КК України навряд чи може розцінюватись як безспірний. Так, кваліфікація у межах першого підходу, хоч і відповідає нормам кримінального та адміністративного права, суперечить принципам українського права та кваліфікації правопорушень. Водночас кваліфікація у межах другого підходу відповідає принципам українського права та кваліфікації правопорушень, однак прямо суперечить чинній редакції ст. 9 КУпАП, призводячи до «паралязації» положень ст. 240 КК України. Тому якогось однозначно правильного варіанту вирішення розглядуваної колізії немає і бути не може. На мій погляд, при вирішенні розглядуваної колізії слід брати до уваги не лише формальні показники, а і той факт, що незаконне видобування корисних копалин, за винятком випадків малозначності, характеризується суспільною небезпекою.

Ураховуючи викладене, вважаю, що за чинним законодавством незаконне видобування корисних копалин місцевого значення має кваліфікуватися за ст. 47 КУпАП, а незаконне видобування корисних копалин

загальнодержавного значення – за ст. 240 КК України. Якщо вартість незаконно видобутих корисних копалин загальнодержавного значення є настільки незначною, що є підстави для констатації малозначності діяння, то і такі прояви незаконного видобування корисних копалин мають кваліфікуватися за ст. 47 КУпАП.

У судовій практиці, як виявилось, застосовується як перший, так і другий підхід до вирішення аналізованої проблеми. При цьому жодної тенденції у правозастосуванні не спостерігається. Суди на власний розсуд вирішують, коли притягати винуватих до адміністративної відповідальності, а коли – до кримінальної. Така ситуація породжує надзвичайно «зручну» лазівку корупційного плану для правозастосовних органів і найбільш заможних «надрокористувачів». З іншого боку, з'ясована недовіра національного законодавства призводить до того, що одні і ті ж правопорушення оцінюються істотно по-різному, адже в одних випадках на правопорушників накладаються незначні адміністративні штрафи (як правило, у розмірі від 10 до 30 НМДГ), а в інших – порушники законодавства про надрокористування несуть найбільш суворий вид юридичної відповідальності, і їм, до речі, може бути призначене покарання у виді позбавлення волі строком до восьми років. Така ситуація грубо суперечить принципам справедливості та законності, а отже, потребує адекватної реакції з боку суб'єктів законодавчої ініціативи і парламенту.

Вважаю, що для вирішення цієї проблеми треба внести зміни до ст. 47 КУпАП із тим, щоб вона не охоплювала собою випадки кримінально караного видобування корисних копалин. На сьогодні критерієм визнання вчиненого злочином фактично виступає факт належності тієї чи іншої мінеральної сировини до корисних копалин місцевого чи загальнодержавного значення. Утім, оскільки кримінально караним має бути умисне видобування будь-яких корисних копалин (а не лише корисних копалин загальнодержавного значення), вважаю, що було б доречно: а) позбутися існуючого підходу, за якого розмежування злочину та адміністративного проступку залежить не від характеру та розміру шкоди, спричиненої суспільству, а від виду видобутої корисної копалини; б) здійснити «первинне» розмежування кримінально караного та адміністративно караного незаконного видобування корисних копалин за допомогою форми вини, з якою вчиняється таке правопорушення. Річ у тім, що, як показало дослідження судової практики, окремі випадки видобування корисних копалин, характеризуються необережною формою вини, якій не притаманна суспільна небезпека. Йдеться переважно про випадки необережного перевищення лімітів чи нормативів видобування корисних копалин; в) здійснити «вторинне» розмежування (розмежування різних видів умисного незаконного видобування корисних копалин) за допомогою визначення різної вартості незаконно видобутих корисних копалин.

Беручи до уваги викладене, а також ту обставину, що надра є власністю Українського народу (а не державною власністю), пропоную: а) назву ст. 47 КУпАП викласти в такій редакції: «Порушення права власності Українського народу на надра та корисні копалини»; б) у диспозиції ст. 47 КУпАП після слів «самовільне користування надрами» в дужках зазначити «(крім незаконного видобування корисних копалин)»; в) доповнити ст. 47 КУпАП частиною другою, в якій передбачити відповідальність за «необережне незаконне видобування корисних копалин (у тому числі необережне перевищення затверджених лімітів чи нормативів видобування корисних копалин) або умисне незаконне видобування корисних копалин, вартість яких на момент учинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян».

Між ст. 48 КУпАП і ст. 240 КК України існує колізія, яка є тотожною розглянутій вище. Тому, не повторюючи зазначених вище міркувань, відзначу, що на сьогодні незаконне видобування вод, які належать до числа корисних копалин загальнодержавного значення має кваліфікуватися за ст. 240 КК України, а не за ст. 48 КУпАП. Якщо ж самовільне водокористування не заподіяло та не могло заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (тобто є малозначним діянням), вчинене може розглядатися як адміністративне правопорушення, описане в ст. 48 КУпАП. Разом з тим очевидно, що і така колізія може стати причиною порушення прав і свобод людини і громадянина, а так само низки принципів вітчизняного права. Утворює ця колізія і зручну лазівку для корумпованих правоохоронців і суддів. Для усунення зазначеної колізії та уникнення згаданих негативних проявів правозастосування пропоную в диспозиції ст. 48 КУпАП після слів «або самовільне водокористування» зазначити «(крім незаконного видобування вод)».

Постає також питання про відмежування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення від складів правопорушень, описаних статтями 57, 58, 59, 60, 91-2, 54 КУпАП. Не складно помітити, що ці адміністративні правопорушення є різноманітними формами прояву порушення правил охорони або використання надр. Тому основні «розмежувальні лінії» між складами названих адміністративних правопорушень і злочинним видобуванням корисних копалин загальнодержавного значення збігаються з критеріями співвідношення відповідного кримінально караного посягання з порушенням правил охорони та використання надр. Єдина змістовна різниця полягає в тому, що частини 1 і 2 ст. 240 КК України, які передбачають відповідальність за порушення правил охорони надр і порушення правил використання надр, вимагають створення такими діяннями небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. Натомість статті 57, 58, 59, 60, 91-2 та 54 КУпАП настання таких суспільно небезпечних наслідків не вимагають і не охоплюють їх.

Водночас кілька різновидів адміністративно караних порушень правил охорони або використання надр, описаних зазначеними статтями КУпАП, потребують додаткових пояснень у контексті їх відмежування від злочинного видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Так, у ст. 60 КУпАП передбачено відповідальність за забір води з порушенням планів водокористування. Ураховуючи ту обставину, що забір води може здійснюватись як із поверхневих, так і підземних джерел (а отже, стосуватись вод, які є корисними копалинами загальнодержавного значення), а також те, що за своїм змістом таке діяння в цілому відповідає визначенню «видобування корисних копалин», вважаю актуальним питання про розмежування цих складів правопорушень. При цьому варто пам'ятати кілька обставин: 1) кримінально караним є лише видобування корисних копалин загальнодержавного значення, а це означає, що забір тих вод, які не належать до корисних копалин загальнодержавного значення, не може утворювати складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України; 2) кримінально караним є лише незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, тобто видобування тих корисних копалин, право на видобування яких у винуватого було відсутнє. Забір же води з порушенням планів водокористування (ст. 60 КУпАП) може відбуватися і в межах лімітів і нормативів, визначених законом чи уповноваженими органами. В останньому випадку питання про незаконність такого видобування ставитися не може, а отже, немає підстав притягати осіб до кримінальної відповідальності за ст. 240 КК України.

Зовсім інша ситуація має місце в тому випадку, коли забір води не лише порушує плани водокористування, а і здійснюється понад встановлені ліміти чи нормативи. У такому випадку постає питання, чи охоплює ст. 60 КУпАП випадки перевищення лімітів чи нормативів забору води. На підставі проведеного аналізу роблю висновок про те, що ст. 60 КУпАП не охоплює та не може охоплювати вказані випадки хоча б через існування ст. 91-2 КУпАП, спеціально присвяченої перевищенню лімітів і нормативів використання природних ресурсів (якими є і будь-які види вод). Щоправда, існування ст. 91-2 КУпАП породжує інше важливе питання, а саме як кваліфікувати випадки незаконного перевищення лімітів чи нормативів видобування корисних копалин загальнодержавного значення?

З одного боку, вказане діяння повністю охоплюється диспозицією ст. 91-2 КУпАП. З іншого, одним із можливих проявів злочинного видобування корисних копалин загальнодержавного значення є саме порушення умов щодо меж або обсягів (лімітів, квот) видобування корисних копалин. Видобування корисних копалин загальнодержавного значення понад встановлені обсяги (ліміти, квоти) є незаконним, адже на такі

корисні копалини не поширюються дозвольні документи користувача надр (фактично це те саме, що видобування таких корисних копалин без дозвольних документів). Такі міркування зумовлюють висновок про те, що розглядувані діяння мають кваліфікуватися за ст. 240 КК України. І справа тут не стільки у формальному охопленні поняттям «незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення» випадків умисного незаконного перевищення лімітів чи нормативів видобування корисних копалин загальнодержавного значення, скільки в тому, що умисне видобування корисних копалин понад встановлені ліміти чи нормативи є незаконним і в переважній більшості випадків характеризується суспільною небезпекою. Так, уявимо собі ситуацію: уповноважений орган встановлює ліміт на видобування торфу обсягом 100 кубічних метрів, а особа фактично видобуває 1000 кубічних метрів торфу. Суспільна небезпека такого діяння є очевидною, адже така особа фактично здійснила незаконне видобування 900 кубічних метрів торфу.

Інша річ, що у випадку незначного перевищення обсягів (лімітів) видобування корисних копалин загальнодержавного значення наразі можливе застосування ч. 2 ст. 11 КК України. У випадку ж сприйняття пропозиції щодо розмежування адміністративно караних і кримінально караних умисних проявів незаконного видобування корисних копалин залежно від вартості видобутої мінеральної сировини таке відмежування можна буде формалізувати.

Факти необережного перевищення лімітів чи нормативів видобування корисних копалин (як і будь-яких інших проявів необережного незаконного видобування корисних копалин) наразі мають кваліфікуватися за ст. 91-2 КУпАП (оскільки вона є спеціальною нормою в цій сфері), а в перспективі – за ст. 47 КУпАП як одні з різновидів адміністративно караного порушення права власності Українського народу на надра та корисні копалини.

Для реалізації викладених пропозицій і з метою усунення існуючих колізій у частині юридичної оцінки фактів незаконного перевищення лімітів чи нормативів видобування корисних копалин пропонуємо в диспозиції ст. 91-2 КУпАП після слів «перевищення затверджених лімітів та нормативів використання природних ресурсів» зазначити «(крім випадків перевищення затверджених лімітів чи нормативів видобування корисних копалин)».

Література:

1. Кірін Р. С. Право видобування корисних копалин: монографія / Р. С. Кірін. – Д.: Національний гірничий університет, 2011. – 220 с.
2. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / В. О. Навроцький – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

ЖИТНИЙ
Олександр Олександрович

ТЕМПОРАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ (ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗЕВОГО ТА МІЖГАЛУЗЕВОГО РЕГУЛЮВАННЯ)

Важливою передумовою забезпечення ефективності виконання кримінальним правом своїх функцій є чітке визначення юридичних статусів суб'єктів кримінально-правових відносин, окреслення обсягів компетенції й повноважень держави та її агентів у зазначених відносинах, регламентація видів і меж обмежень прав та свобод потенційних делінквентів. У цьому контексті особливого значення набувають питання чинності й дії норм цієї галузі, її темпоральні характеристики в цілому та галузевого законодавства зокрема. Актуальності цим проблемам надало визнання факту множинності джерел сучасного кримінального права. Так, сьогодні у юридичній доктрині у їх переліку вказуються: а) чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України [1] і КК України 1960 р., б) загальноновизнані норми й принципи міжнародного права, в) Конституція України [2], г) чинні міжнародні договори України, д) рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ); е) судові прецеденти, є) закони про амністію [3; 4]. Отже, норми зазначеної галузі містяться (можуть міститися) не лише у нормативно-правових актах, виданих парламентом нашої держави. Зазначена властивість сучасного кримінального права вимагає по-новому поглянути на ряд традиційних інститутів кримінального права і деяких його фундаментальних характеристик.

У рамках окресленої проблематики необхідно виокремити дві групи проблем: 1) достатність наявних у ст.ст. 4 та 5 КК правил для регулювання питань чинності й дії всіх нормативних приписів, які містить КК; 2) регламентація чинності й дії норм кримінального права, які перебувають за межами КК.

Розглядаючи першу групу проблем, слід звернути увагу на те, що в єдиному галузевому правовому акті (КК України) передбачено (регламентується) чинність у часі лише однієї групи норм кримінального права України – тих, які закріплено в законах про кримінальну відповідальність. Так, предметом регулювання нормативного припису, закріпленого у ст. 4 КК «Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі» є темпоральні властивості законів, які визначають злочинність, караність та інші кримінально-правові наслідки діяння. Визначений у цій же статті порядок набрання чинності нормою також стосується лише законів про кримінальну відповідальність (вони набирають чинності через де-

сять днів з дня офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування).

В основу поділу дії кримінального закону в часі в зазначеному приписі покладено лише час вчинення злочину [5, с. 116]. Як бачимо, ідеться лише про діяння, які відповідають ознакам, встановленим в ч. 1 ст. 11 КК. Між тим, не вся поведінка фізичної особи, яка регламентується кримінальним законом, є злочином. Зокрема, не мають його ознак дії (бездіяльність), які відповідають складу обставин, які виключають злочинність діяння (розділ VIII Загальної частини КК). До злочинів не належить і діяння, яке є підставою застосування примусових заходів медичного характеру. Водночас, в практиці застосування кримінального закону не виключені випадки, коли потреба оцінки чинності тієї чи іншої норми виникає потреба в оцінці ультраактивності (або ретроактивності) норми, яка регулює незлочинну кримінально-правову поведінку. Правила зворотної дії в просторі (ст. 5 КК) також поширюються лише на передбачені законом про кримінальну відповідальність норми про злочинність діяння, кримінальну відповідальність за нього, а також про становище особи (маються на увазі її права й обов'язки в кримінально-правових відносинах).

Прогалини в регламентації чинності передбачених Законами України норм кримінального права мають вирішуватись безпосередньо на основі Конституції України як акту прямої дії. Основний Закон держави гарантує кожному право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, вони є нечинними (ст. 57 Конституції України). Крім того, мають бути використані й положення щодо набрання чинності законом через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування (ч. 5 ст. 94 Конституції України) [2]. У зв'язку із цим, до речі, видається помилковою позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо питань застосування Закону від 2.06.11 р. №3465-VI «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні», якою рекомендується використання для вирішення відповідних проблем ст. 5 КК [6, с. 327].

Ані КК, ані положення Конституції України не регламентують питань чинності в часі норм міжнародного права, які можуть містити кримінально-правові приписи. Між тим, в юридичній науці можливість їх безпосереднього застосування оцінюється позитивно. Наприклад, В. І. Борисов та Ю. А. Пономаренко розрізняють безпосередньо діючі (такі, що застосовуються так само, як і національне законодавство і не

вимагають видання Україною спеціальних правових актів щодо їх застосування) міжнародно-правові та кримінально-правові положення міжнародних договорів, застосування яких можливе лише у взаємодії з національним кримінальним законодавством, та які мають бути імплементовані в КК України як його норми [7, с. 13]. Щодо визначення порядку чинності й дії норм кримінального права, що містяться в міжнародних договорах слід керуватись правилами, виробленими в межах міжнародно-правової системи. Так, ст. 24 Віденської конвенції про право міжнародних договорів визначає: договір набирає чинності в порядку і в дату, передбачену в самому договорі або погоджені між державами, які брали участь у переговорах. Згідно її ст. 28 договори не мають зворотної сили (якщо інший намір не випливає з договору або не встановлений в інший спосіб, то положення договору не є обов'язковими для учасника договору щодо будь-якої дії чи факту, які мали місце до дати набрання договором чинності для визначеного учасника, або щодо будь-якої ситуації, яка перестала існувати до цієї дати) [8].

У визначенні чинності норм кримінального права, які містяться в актах судових органів, слід виходити з процедурних приписів, які регламентують їх діяльність. Так, згідно з ч. 2 ст. 44 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод рішення ЄСПЛ стає остаточним: а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати; або б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; або с) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати згідно зі статтею 43 [9, с. 30]. Для актів національних судових органів такими приписами є відповідні положення вітчизняного (перш за все кримінально-процесуального) законодавства.

Отже, КК не регламентує чинність та дію в часі багатьох норм кримінального права. Тому проблеми чинності (і дії) норм кримінального права у часі повинні розглядатись й вирішуватись у міждисциплінарному (міжпредметному) дискурсі. Водночас, вихідними передумовами для дослідження цього питання мають бути загальні принципи дії лише норми кримінального права, яка набула чинності; ультраактивності (за загальним правилом) норми кримінального права; негайної дії норми, котра набула чинності; пріоритету нової норми щодо попередньої.

Література:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Андрушко П. Джерела кримінального права України: поняття, види / П. Андрушко // Право України. – 2011. – № 9. – С. 25–41.
4. Шармар О. М. Судовий прецедент у кримінальному праві України / О. М. Шармар, А. А. Вознюк // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 2. – С. 105–109.
5. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі: монографія / Ю. А. Пономаренко. – К.: Атіка, 2005. – 288 с.
6. Щодо застосування Закону України від 02 червня 2011 року №3465-VI «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні»: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2012 р. // Правові позиції Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування законодавства у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житний. – Х.: Одиссей, 2013. – С. 326–328.
7. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-ге вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 1: Загальна частина. – 376 с.
8. Віденська конвенція про право міжнародних договорів // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
9. Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р. // Збірка договорів Ради Європи. – К.: Парламентське видавництво, 2000. – С. 27–45.

КИРИЧЕНКО

Александр Анатольевич

НОВОЕ ПОНИМАНИЕ СУЩНОСТИ И ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ КРИМИНАЛЬНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Наиболее полно новое понимание сущности и видового деления криминальных правонарушений можно проследить на основе разработанной Т. А. Коросташовой **новой доктрине ступенчатого сущностного видового деления правонарушений** [1, с. 70–75; 2, с. 10–13], одну из последних вариаций которой целесообразно представить в такой редакции:

1. Макроправонарушения (криминальные правонарушения), то есть общественно опасные деяния, нарушившие любые правоотношения и причинившие или могущие причинить этим самым существенный и больший физический и/или имущественный и моральный вред правам, свободам, обязанностям либо интересам физических или юридических лиц либо государства или межгосударственных образований, когда:

1.1. В зависимости от состава деяния криминальные преступления делятся на:

1.1.1. **Преступления** (деяния, имеющие все признаки и элементы состава, за совершение которых должно назначаться антикриминальные наказания), которые **по степени тяжести** подразделяются на:

1.1.1.1. Минимальные преступления (т.е. минимальной степени тяжести, за которые предусмотрено наказание более мягкое, чем ограничение свободы, в случае реальной необходимости именно такой дополнительный вид правонарушения необходимо было бы предусмотреть в ст. 12 УК Украины и в новом УПК Украины, а не термин «криминальные проступки») [1, с. 70–71; 2, с. 11]

1.1.1.2. Незначительные преступления (т.е. незначительной степени тяжести, за которые предусмотрено наказание от ограничения свободы до лишения свободы на срок не более чем, как на два года).

1.1.1.3. Средние преступления (т.е. средней степени тяжести, за которые предусмотрено наказание от двух до пяти лет лишения свободы).

1.1.1.4. Тяжкие преступления (за которые предусмотрено наказание от шести до десяти лет лишения свободы).

1.1.1.5. Особо тяжкие преступления (за которые предусмотрено наказание от одиннадцати и выше лет лишения свободы).

1.1.2. **Парапреступления** (такого рода деяния, имеющие все признаки и элементы состава, за исключением того, что данное деяние совершено лицом, не достигшим возраста назначения антикриминального наказания и поэтому ему назначается паранаказание в виде мер воспитательного характера, если лицо не достигло 11-летнего возраста, либо принудительных мер воспитательного характера, если лицо достигло 11-летнего возраста, и восстановление нарушенных прав, свобод, обязанностей или интересов потерпевшего, а за такие же деяния дошкольника или малолетнего лица восстановительную антикриминальную ответственность несет опекун либо лицо или учреждение, его заменяющие) [1, с. 71; 2, с. 11; 18].

1.1.3. **Квазипреступления** (такого рода деяния, имеющие все признаки и элементы состава, за исключением того, что данное деяние совершено невменяемым или ограниченно вменяемым лицом, которому назначается антикриминальные квазинаказание в виде принудительных мер медицинского характера, а восстановительная антикриминальная ответственность возлагается на опекуна или попечителя либо на лицо или учреждение, их заменяющие).

1.1.4. **Квазипарапреступления** (когда в наличии все признаки и элементы состава деяния, которое в соответствии с принципами природного права фактически являются общественно опасным, но Антикриминальный кодекс Украины не предусматривает состав такого деяния, что должно влечь антикриминальную ответственность виновного лица только в виде восстановления нарушенного правового статуса потер-

певшего, то есть его прав, свобод, обязанностей или интересов. Если при рассмотрении антикриминального дела будет установлено наличие вреда меньшего, чем существенный, то есть при наличии квазипарапроступка, возмещение вреда и прочее восстановление правового статуса потерпевшего должно закончиться в антикриминальном судопроизводстве) [1, с. 72; 2, с. 11].

Такой поход призван стимулировать парламент своевременно предусматривать в обновленном Антикриминальном кодексе Украины (так же в Административном, Трудовом, Де-факто имущественно-договорном, т.е. в гражданском, и в Де-юре имущественно-договорном, т.е. хозяйственном, кодексе Украины) соответствующий состав криминального правонарушения (соответственно административного, дисциплинарного, де-факто имущественно-договорного и де-юре имущественно-договорного миниправонарушения) [1, с. 72–73; 2, с. 11–12].

1.1.5. Паранесчастные случаи (такого рода деяния надлежащего и/или ненадлежащего субъекта, когда отсутствие вины лица оценивается по такому минимальному уровню: лицо не могло и/или не должно было предвидеть наступление общественно опасных последствий, за что *должна наступать антикриминальная ответственность государства в виде восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего*), которые, **в зависимости от причины отсутствия вины**, подразделяются на: 1.1.5.1. Паранесчастные случаи-противоречия (при наличии противоречий в регулировании соответствующих правоотношений). 1.1.5.2. Паранесчастные случаи-субъективности (при наличии необоснованных по объему и/или по сущности обязанностей, которые лицо практически не могло выполнить либо в силу наличия соответствующего положения природной отрасли права не должно было выполнять). 1.1.5.3. Паранесчастные случаи-правомерности (когда деяние совершено при наличии обстоятельств, исключающих его общественную опасность: необходимая оборона, крайняя необходимость и др.) [1, с. 73; 2, с. 12]. 1.1.5.4. Паранесчастные случаи-природности (когда определенное деяние опосредованно явлениями природы, в т. ч. деяниями диких животных, и лицо объективно не должно было либо практически не могло полностью или частично предупредить наступление этих явлений или деяний либо предотвратить полностью причинение вреда или уменьшить его размер) [1, с. 73–74; 2, с. 12].

1.1.6. **Несчастные случаи** (общественно опасные природные явления, в т. ч. деяния диких животных, не опосредованные деяниями физического лица, что также должно влечь антикриминальную ответственность только государства и лишь в виде восстановления нарушенного правового статуса потерпевшего) [1, с. 74; 2, с. 12].

2. **Миниправонарушения**, то есть общественно вредное деяние, причинившее или могущее причинить менее, чем существенный, но более чем значительный ущерб правам, свободам, обязанностям и/либо интересам физических или юридических лиц либо государства, которые *в зависимости от*:

2.1. **Состава правонарушения** делятся на:

2.1.1. **Проступки** (имеет все признаки, элементы правонарушения) [1, с. 74; 2, с. 12–13].

2.1.2. **Парапроступки** (имеет все признаки, элементы правонарушения, совершенного лицом, не достигшим возраста назначения карательно-воспитательного наказания соответствующего вида юридической ответственности)

2.1.3. **Квазипроступки** (имеет все признаки, элементы правонарушения, совершенного невменяемым или ограниченно вменяемым лицом).

2.1.4. **Квазипарапроступки** (деяния в силу определенного положения природной отрасли права объективно является общественно вредным, но состав такого проступка не предусмотрен в Административном, Трудовом, Де-факто имущественно-договорном или в Де-юре имущественно-договорном кодексе Украины) [1, с. 74; 2, с. 13].

2.1.5. **Параказусы** (при наличии надлежащего или ненадлежащего субъекта, но при отсутствии вины), которые *в зависимости от причины отсутствия вины* имеют аналогичное паранесчастным случаям деление на: 2.1.5.1. Параказусы-противоречия. 2.1.5.2. Параказусы-субъективности. 2.1.5.3. Параказусы-правомерности. 2.1.5.4. Параказусы-природности [1, с. 74–75; 2, с. 13].

2.1.6. **Казусы** (явления природы, в т. ч. деяния диких животных, которые не опосредованы деяниями человека).

2.2. **Характера регулируемых общественных отношений (правоотношений)** делятся на:

2.2.1. **Административные правонарушения**: проступки, парапроступки, квазипроступки, квазипарапроступки, параказусы и казусы, которые нарушают внешние по отношению к юридическому лицу правоотношения, не являющиеся имущественно-договорными.

2.2.2. **Дисциплинарные правонарушения**: проступки, парапроступки, квазипроступки, квазипарапроступки, параказусы и казусы, которые нарушают внутренние по отношению к юридическому лицу правоотношения, не являющиеся имущественно-договорными..

2.2.3. **Де-факто имущественно-договорные (гражданские) правонарушения**: проступки, парапроступки, квазипроступки, квазипарапроступки, параказусы и казусы, которые нарушают имущественно-договорные и связанные с ними личные неимущественные правоотношения между физическими лицами.

2.2.4. **Де-юре имущественно-договорные правонарушения:** проступки, парাপроступки, квазіпроступки, квазіпарাপроступки, параказусы и казусы, которые нарушают имущественно-договорные и связанные с ними неимущественные правоотношения между юридическими лицами [1, с. 75; 2, с. 13].

Л и т е р а т у р а :

1. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Алан-кира: коллективная монография [кол. авторов под науч. ред. А. А. Кириченко]. – Второе издание. – Николаев: Ник. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. – 1008 с.
2. Кириченко А. А. Курс лекций по спецкурсу «Инновационная процедура противодействия правонарушениям»: учеб. пособие / А.А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова. – Николаев: ННУ им. В. А. Сухомлинского, 2016. – 108 с.

КНИЖЕНКО

Оксана Олександрівна

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ст. 369-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) в двох нормах (диспозиції ст. 172 та примітці ст. 369-2) посилається на положення Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», які на сьогодні втратили чинність. Відповідно до п. 1. ч. 4 Прикінцевих положень Закону України «Про запобігання корупції» попередній закон визнано таким, що втратив чинність (крім положень щодо фінансового контролю, які втрачають чинність з початком роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування).

Згідно з п. 2 ч. 6 Прикінцевих положень Закону України «Про запобігання корупції» Кабінет Міністрів України в шестимісячний строк з дня набрання цим законом чинності мав забезпечити внесення на розгляд Верховної Ради України пропозицій щодо приведення законодавчих актів у відповідність із прийнятим Законом. Так, 11 серпня 2015 року Кабінетом Міністрів України було представлено проект «Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»[1] (далі – Проект). Цим проектом, окрім як до КК України, відповідні зміни передбачається внести також й до Кодексу цивільного захисту України, Законів України «Про державну службу», «Про Службу безпеки України», «Про диплома-

тичну службу» та інших нормативних актів, в цілому запропоновано внести зміни до 45 Законів України.

Без внесення відповідних змін до КК України застосування ст. 369-2 цього кодексу буде нічим іншим, як порушенням принципу законності. Пов'язано це передусім з тим, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки Кримінальним кодексом України (ч. 3 ст. 3 КК України). Встановлення ознак складів злочинів, описаних у ст.ст. 172 та 369-2 КК України, є неможливим через наявність посилання в них на закон, який втратив чинність. Зокрема, притягнення осіб до кримінальної відповідальності за зловживання впливом (ст. 369-2 КК України) наразі унеможливлено з наступних причин. Коло осіб, уповноважених на виконання функцій держави, на яких вказується у диспозиції цієї статті, визначено статтею 3 Закону України «Про запобігання корупції», в той час як Кримінальний кодекс України зобов'язує правозастосувача визначати це коло за допомогою ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», яка втратила чинність.

Вказану очевидну помилку законодавця необхідно негайно усунути, оскільки вона спонукає до застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, що прямо заборонено ч. 4 ст. 3 КК України.

Відзначимо, що на недосконалість норми, визначеної ст. 369-2 КК України, в юридичній літературі вже була привернута увага. Зокрема, В. І. Осадчий у своїй монографії «Корупційні злочини», видану в 2016 році, говорить про потребу в корегуванні змісту примітки цієї статті [2, с. 72]. Вчений, як й автор цієї роботи, вказує на законодавчу помилку, яка полягає в посиланні тексту закону на закон, який втратив чинність. В. І. Осадчий робить акцент на доцільності вживання в диспозиції ст. 369-2 КК України саме словосполучення «особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», а не «особи, уповноважені на виконання функцій держави». До таких міркувань науковець дійшов через те, що й Закон України «Про запобігання і протидії корупції» і Закон України «Про запобігання корупції» вживає не словосполучення «особи, уповноважені на виконання функцій держави», а словосполучення «особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [2, с. 72]. В якості аргументу вчений звертається й до змісту ст.ст. 366-1, 368-2 КК України, в яких законодавець також використовує словосполучення «особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Такий підхід обумовлений системним тлумаченням закону про кримінальну відповідальність.

Із думкою В.І. Осадчого слід погодитися ще й тому, що в Конвенції ООН проти корупції [3], яку Україна ратифікувала в 2006 році, йдеться

не виключно про осіб, які виконують функцій держави, а про державних посадових осіб. Поняття «державна посадова особа» значно ширше ніж поняття «особа, яка виконує функцій держави».

Таким чином, аби усунути зазначені недоліки необхідно внести зміни до ст. 369-2 КК України та викласти її в такій редакції:

«Стаття 369-2. Зловживання впливом

1. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави **або місцевого** самоврядування, – караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави **або місцевого**, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди – караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави **або місцевого**, поєднане з вимаганням такої вигоди, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна.

Примітка. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави **або місцевого**, є особи, визначені в пунктах **1–2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»**.

Л і т е р а т у р а :

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»: Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56255
2. Осадчий В. І. Корупційні злочини : монографія / В. І. Осадчий. – К.: Видавництво Європейського університету, 2016. – 82 с.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

КОЗАЧЕНКО
Олександр Васильович

ДЕФІНІЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Однією з найбільш важливих проблем, з якими стикнулася Україна в процесі розбудови соціальної та правової держави, є зрозумілість закону. Узагальнюючи різні підходи можна зробити висновок, що зрозумілість нормативно-правового акту виступає важливою передумовою для реалізації принципу верховенства права. Такий висновок є слушним і стосовно кримінального права. Слід погодитися з тими дослідниками, які виділяючи різні аспекти зрозумілості кримінального закону, особливу увагу приділяють його смислового навантаженню, оскільки зрозумілість кримінального закону це певна властивість тексту цього виду нормативно-правового акту, яка полягає у дотриманні законодавцем сукупності мовних засобів, направлених на досягнення *легкого сприймання та розуміння словесно виражених нормативних приписів* (виділено Козаченком О. В.) усіма суб'єктами кримінально-правових відносин [1, с. 260–261]. Таке сприйняття та розуміння не може розглядатися легким та належним, якщо в законі використовуються терміни з невизначеним змістом.

В кримінальному законі, в силу відсутності схильності його положень до норм-дефініцій, використовується значна кількість категорій, зміст яких залишається не до кінця визначеним навіть за умови значної уваги з боку кримінально-правової доктрини. Однією з таких категорій, яка має наскрізне значення для всіх інституцій кримінального права, є кримінальна відповідальність.

Слід наголосити, що дискусії щодо змісту поняття кримінальної відповідальності в науці кримінального права точаться тривалий час, у результаті чого склалася значна кількість концепцій, які пропонують власні трактування змістовних ознак кримінальної відповідальності, розглядаючи останню під різними кутами зору. Зокрема, кримінальна відповідальність визначається як: покарання, реалізація правової санкції, реакція суспільства на правопорушення, обов'язок відзвітувати перед державою, обов'язок перетерпіти певні позбавлення, особливий вид правовідносин, осуд, примусовий кримінально-правовий захід та багато інших дефініцій. Проаналізувавши різні підходи до розуміння кримінальної відповідальності, можна зробити висновок, що більшість із зазначених концепцій мають право на існування з тих позицій, що кожна з них виділяє одну з ознак кримінальної відповідальності в якості суттєвої, домінуючої властивості такої відповідальності. Логічним уявляється висновок, що більшість наведених концепцій не мають антагоністичного

характеру і можуть бути об'єднані в одній дефініції інтегративного розуміння кримінальної відповідальності, однак з акцентуванням на визначальній властивості, яка полягає в тому, що кримінальна відповідальність, у будь-якій формі свого існування, це захід правового впливу, який передбачений кримінальним законом.

В цілому до ознак кримінальної відповідальності слід віднести наступні її характеристики.

По-перше, кримінальна відповідальність являє собою систему (взаємопов'язану сукупність) кримінально-правових заходів. Натомість кожний кримінально-правовий захід являє собою систему прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та інші), правомірну поведінку, які застосовуються на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що склалося в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства [2, 12]. Відповідно, кримінально-правовий захід уособлює збалансування закладеного в ньому примусового та заохочувального потенціалу, шляхом поєднання прийомів і способів здійснення кримінально-правового впливу. Домінування того або іншого способу правового впливу (примус або заохочення) створює підстави для виділення в межах кримінальної відповідальності примусових (покарання, судимість) або заохочувальних (звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання) кримінально-правових заходів.

Висловлений підхід до розуміння кримінальної відповідальності як системи кримінально-правових заходів має низку позитивних моментів, серед яких найбільш вагомими слід визнати наступні. 1. Розуміння кримінальної відповідальності як системи кримінально-правових заходів дає можливість розглядати останню як таку, що має чітко визначені темпоральні (часові) та змістовні межі, що є властивим для будь-якого кримінально-правового заходу. 2. Системне розуміння кримінально-правових заходів, серед яких особливе місце надається кримінальній відповідальності, дає можливість визначити не тільки межі, але й інтенсивність правового впливу без надлишковості, яка має місце при застосування багатofункціональних комплексних кримінально-правових заходів. 3. Комплексне розуміння структури кримінальної відповідальності створює засади для оптимізації такої системи шляхом нормативного закріплення нових заходів і відмови від тих, застосування яких суперечить новітнім принципам кримінального права або є малоефективними. 4. Запропонований підхід дає можливість для виділення заходів, що відзначаються не тільки очевидно домінуючим примусовим способом регулювання порушених вчиненням кримінального правопорушення соціальних відносин, але й заохочувальним впливом, який створює

стан соціальної справедливості в процесі правої оцінки постзлочинної поведінки особи [3, 121]. 5. Використаний підхід дає можливість для виділення стадій та етапів реалізації кримінальної відповідальності, що значним чином конкретизує інструментальне призначення кримінальної відповідальності.

По-друге, кримінальна відповідальність реалізується виключно в межах публічних правовідносин, обов'язковим суб'єктом яких виступає держава в особі уповноважених органів та посадових осіб. Відповідна ознака кримінальної відповідальності не заперечується і у випадку, коли кримінальна відповідальність визначається на засадах угоди про визнання винуватості або угоди про примирення (Глава 35 КПК України), оскільки укладена угода підлягає затвердження з боку суду і тільки після цього забезпечується трансформування її (угоди) змісту у вирок. Публічні правовідносини у зв'язку з реалізацією кримінальної відповідальності виникають і у випадку здійснення провадження у формі приватного обвинувачення, оскільки приватний характер стосується тільки початку провадження (подання заяви про вчинений злочин) та можливості закінчення у зв'язку з відмовою потерпілим від обвинувачення.

По-третє, суттєвою ознакою кримінальної відповідальності є позбавлення, яке реалізується через обов'язок особи, що вчинила кримінальне правопорушення, перетерпіти передбачені кримінальним законом обмеження прав і свобод. Характер та обсяг обмежень визначається кримінальним законом. При цьому виникнення та існування кримінальної відповідальності пов'язується з реалізацією охоронних кримінально-правових норм, диспозицією яких визначають склади злочинів, а в санкціях встановлюється характер та розмір обмежень, які можуть бути покладені на особу, що своєю поведінкою допустила вчинення конкретного кримінального правопорушення.

По-четверте, кримінальна відповідальність обумовлюється виключно вчиненням особою кримінального правопорушення. Відповідно, зазначений вид юридичної відповідальності не може застосовуватися до осіб, які вчинили правомірні дії (крім випадків позитивної постзлочинної поведінки особи, яка розглядається в якості підстави для застосування заохочувальних заходів кримінальної відповідальності) або дії, які хоча і визнаються протиправними (адміністративне, дисциплінарне, процесуальне правопорушення, цивільно-правовий делікт), однак не віднесені законом до кримінальних правопорушень. Не застосовується кримінальна відповідальність до особи і у випадку, коли у вчиненому діянні мають місце формальні ознаки кримінального правопорушення, але у зв'язку з прямою вказівкою закону (обставини, що виключають злочинність (Розділ VIII Загальної частини КК України), малозначність (ч. 2 ст. 11 КК України) діяння) кримінальна відповідальність виключається.

По-п'яте, особливою ознакою кримінальної відповідальності слід визнати спеціальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності та її подальшої реалізації, який визначається положеннями Кримінального процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

З врахуванням висловленого доцільно зробити висновок, що сучасне розуміння кримінальної відповідальності дає можливість розглядати останню в якості сукупності кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу, які застосовуються на підставі закону державою з метою забезпечення виконання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язку перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод.

Література:

1. Мусиченко О. Щодо поняття зрозумілості кримінального закону / О. М. Мусиченко // Юридичний вісник. – 2014. – №5. – С. 257–262.
2. Козаченко О. В. Поняття та структура кримінально-правових заходів / Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.
3. Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання / Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада: колективна монографія / за заг. ред. О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 120–135.

КРИНИЦЬКИЙ
Ігор Євгенович

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ В ІЄРАРХІЇ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ (ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ)

Запобіжні заходи неминуче в тій чи іншій мірі обмежують права та свободи особи в кримінальному провадженні. Особливого значення в досягненні належного рівня функціонування окресленого процесуального примусового інструментарію набувають встановлені законодавцем параметри їх системи (як кількісні, так й якісні). Чіткість, гранична конкретизація правового механізму застосування запобіжних заходів багато в чому залежить від об'єктивного визначення місця, що займають конкретні запобіжні заходи у відповідній ієрархії. Зрештою цей чинник є чи не вирішальним у забезпеченні законності рішень, прийнятих з цього важливого питання.

Водночас варто зауважити, що вітчизняний законотворець припускається невизначеності при регламентації наведеного різновиду заходів

забезпечення кримінального провадження, інколи обрані ним рішення страждають на колізійність. Вітчизняна кримінально-процесуальна доктрина не компенсує належним чином зазначені вади законодавства, не пропонує конструктивні вектори вирішення наявних проблемних моментів. Як правило, вчені обирають найлегший шлях та слідують за законодавцем.

Часто науковці, встановлюючи межі системи запобіжних заходів обмежуються посиланням на перелік, що наведений у ст. 176 КПК України. При цьому вчені не завжди з'ясовують їх ієрархію, у тому числі й за ступенем суворості [1, с. 352–353], інколи навіть не згадують такий різновид запобіжних заходів як затримання особи.

Ми не можемо підтримати такий підхід, адже перелік запобіжних заходів у наведеній статті Кримінального процесуального кодексу України можна визначити як відносно-вичерпний. Він не включає низку цих специфічних заходів кримінально-процесуального примусу. У цьому контексті слід згадати, наприклад, запобіжні заходи, що згідно до ст. 493 КПК України можуть бути застосовані до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених (передавання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників; щодо неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі – передавання їх під нагляд адміністрації цієї установи) або запобіжні заходи, можливість обрання яких до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування закріплене у ст. 508 КПК України (передавання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку). Водночас, важливо не припустити як «широкого», так й «вузького» тлумачення системи запобіжних заходів у кримінальному провадженні, адже будь-яка крайність у цьому питанні негативно впливе на дотримання прав і свобод індивіда.

Окрім окреслення периметрів системи запобіжних заходів особливе місце посідає й визначення їх ієрархії. При цьому питання співвідношення запобіжних заходів, з одного боку, тісно пов'язані з визначенням рівня та характеру обмежувально-забезпечувального впливу, з іншого боку, мають безпосередній вихід на практику. Так, згадка про необхідність врахування м'якості запобіжного заходу міститься, наприклад, у ст.ст. 176, 184, 193, 194, 196 КПК України. Натомість, законодавець у цьому плані тільки встановлює, що найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою (ст. 176 КПК України). Тобто, виходячи зі ступеня суворості, визначаються своєрідні полюси (заходи, що передбачають максимальний та мінімальний тиск на особу). Що ж до інших запобіжних заходів, то визначення їх

місця «дислокації» більшою мірою залежить від сталої традиції, а не від легальних положень.

Такий підхід дає підстави науковцям довільно тлумачити відповідну законодавчу норму та стверджувати, що система запобіжних заходів, що наведена у ст.176 КПК України побудована від найбільш м'якого до найбільш суворого [2, с. 4; 3].

Що ж до місця домашнього арешту в ієрархії запобіжних заходів, то наукова дискусія з цього приводу фактично відсутня. Домінуючою позицію є визначення домашнього арешту як другого за суворістю запобіжного заходу, що знаходиться між заставою та триманням під вартою, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворою [4, с. 162; 5, с. 10; 6, с. 110; 7, с. 62–63; 8, с. 208]. Проте, на нашу думку, навряд чи окреслена теза є безспірною. По-перше, таким чином, науковцями ігнорується затримання особи, а також різновиди запобіжних заходів, що передбачені ст.ст. 583 та 584 КПК України. Вважаємо, що є всі підстави стверджувати, що вони значно «ближче» до тримання під вартою ніж домашній арешт. По-друге, у визначенні місця будь-якого запобіжного заходу, у тому числі й домашнього арешту, бажано керуватися нормами чинного законодавства, а не покладатися на припущення. При цьому, залишається без відповіді запитання: який перелік запобіжних заходів і чому обирається вченими у якості критерію при визначенні їх ієрархії? Чи це система, що закріплена у ст. 176 КПК України, чи це система, що зафіксована у главі 18 КПК України (коли статті, присвячені домашньому арешту та триманню під вартою розділяє стаття, що регламентує застосування застави? Адже саме стосовно домашнього арешту вони суттєво відрізняються. Зазначений момент потребує невідкладного вирішення, адже він не є суто теоретичним, а безпосередньо стосується правозастосування.

У вирішенні питання щодо місця домашнього арешту в ієрархії запобіжних заходів перед усім слід відштовхуватися від його сутності. У статті 181 КПК України зазначається, що домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Тобто, головний його вплив полягає не у попередньому ув'язненні, а в повному (у варіанті цілодобового домашнього арешту) або частковому обмеженні волі, «лайт арешті» за місцем проживання. Вочевидь, що ключовим словом у розумінні місця домашнього арешту в ієрархії запобіжних заходів повинно стати слово «арешт». Хай це і «лагідна» ізоляція особи, але це ізоляція. Саме таким чином домашній арешт безпосередньо та безальтернативно вчиняє психологічний й фізичний вплив на делінквента задля досягнення мети та поставлених завдань. Відповідно домашній арешт у плані пом'якшення, за ступенем жорсткості обмежень прав та свобод особистості варто розташовувати

зразу ж за запобіжними заходами, які тимчасово позбавляють підозрюваного чи обвинуваченого волі.

Додатковими факторами на користь тези про близькість домашнього арешту до тримання під вартою слід вважати ту обставину, що домашній арешт може бути застосовано тільки до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі (враховується тяжкість злочину). Також, щодо домашнього арешту, як й тримання під вартою передбачені чіткі темпоральні межі та певна процедура продовження строків.

І нарешті, варто зазначити, що зовсім не випадково навіть термінологія законодавця щодо тримання під вартою та домашнього арешту є аналогічною, адже мова йдеться саме про тримання особи під домашнім арештом (ч. 6 ст. 181 КПК України).

Таким чином, вважаємо, що задля вирішення наведених проблемних моментів доцільно до ч. 1 ст. 176 КПК України внести наступні зміни та доповнення: а) закріпити вичерпний перелік запобіжних заходів. Що ж до подальшої деталізації їх правового регулювання, то вона може здійснюватися у конкретних «тематичних» статтях (підрозділах) кодексу, як це передбачено зараз; б) врахувати, що архітектоніка системи запобіжних заходів повинна обов'язково виходити з їх ієрархії; в) домашній арешт (у контексті суворості) слід розмістити зразу за запобіжними заходами, які передбачають попереднє позбавлення волі.

Література:

1. Петров О. С. Сутність та систематизація запобіжних заходів у кримінальному процесуальному законодавстві України / О. С. Петров // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Х.: ХНУВС, 2015. – С. 352–354.
2. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9. – С. 4–6.
3. Тітко І. А. Запобіжні заходи: окремі нововведення до КПК 2012 р. [Електронний ресурс] / І. А. Тітко. – Режим доступу: www.youtube.com/watch?v=zC8_MGNWBsU.
4. Куценко Д. В. Зарубіжний досвід застосування домашнього арешту у кримінальному процесі / Д. В. Куценко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Випуск 1. – Том 3. – С. 162–165.
5. Вільгушинський М. Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до кримінального процесуального кодексу України / М. Й. Вільгушинський, Ю. А. Ліхолетова // Адвокат. – 2012. – № 11. – С. 9–13.
6. Шелякін О. С. Окремі питання застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні / О. С. Шелякін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2015. – № 16. – Том 2. – С. 110–114.

7. Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Ю. Д. Москалюк. – Ірпінь, 2015. – 200 с.
8. Безрукава А. Ф. Домашній арешт у системі запобіжних заходів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / А. Ф. Безрукава // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Спеціальний випуск № 1. – С. 203–209.

ЛИХОВА
Софія Яківна

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Принцип верховенства права вважається одним із основоположних принципів правової системи такого державного утворення як Європейський Союз. Слід особливо наголосити, що правова система Європейського Союзу не являє собою сукупність правових систем двадцяти восьми країн, які сьогодні є учасниками цього міжнародного та наддержавного утворення. По своїй сутності Європейський Союз – це окрема держава із усіма необхідними ознаками. Ми вважаємо, що із урахуванням процесів інтеграції і глобалізації в Європі утворилася система права, яка може розглядатися як спільна для багатьох країн (як тих, які вже входять до ЄС, так і для тих, які намагаються вступити до ЄС). Іноді окремі країни (наприклад, Україна) приносять «у жертву» політичній ідеї і європейським стандартам доктринальні положення власних національних правових систем. Сьогодні державам вже треба думати не про те, як найкраще інтегруватися в ту чи іншу глобальну систему, а як зберегти при цьому індивідуальні і традиційні риси власної правової системи.

Процес глобалізації сьогодні є, скоріше всього, безповоротним, і питання щодо його позитивної оцінки є неактуальним, тому що це вже стало об'єктивною реальністю і ніяка оцінка не здатна цю реальність змінити.

На нашу думку, сьогодні слід змінити підхід до поділу систем права на традиційні англо-саксонську, романо-германську тощо і розглядати правові системи окремих країн із врахуванням процесу євроінтеграції, яка торкнулася, і більше того, значно вплинула на правові системи фактично всіх країн Європи.

Зараз все частіше стали з'являтися статті, автори яких пропонують розглядати постанови пленумів Верховного Суду України як прецеденти. Попереду нас чекає така новела як нормативний акт про кримінальні

правопорушення. Це свідчить, що вітчизняна система права України набуває рис романо-германської традиції – прецедентне право, багатоджерельність тощо.

Нами запропонована нова класифікація правових систем країн-учасниць ЄС, що дозволить дійсно побачити як самобутність законодавства кожної країни, так і дійти висновку про відповідність його основним стандартам, що існують у ЄС щодо охорони прав і свобод людини [1, с. 7–8]. Питання щодо поняття правової системи та її систематизації досить вдало розкриті Г.О. Єсаковим, який викладає власне бачення цієї проблематики [2, с. 13].

Але ми все-ж таки не можемо заперечувати, що право ЄС серйозно впливає на правову систему України, яка приєдналася до низки міжнародних угод і тепер просто зобов'язана виконувати умови, які пов'язані із її членством у міжнародних організаціях. Останнім часом багато змін було внесено в Загальну частину КК України. Безумовно, норми Особливої частини також зазнали змін та доповнень, але це не так серйозно вплинуло на доктринальні положення кримінального права і на кримінальний закон. Зміни, які торкнулися відповідальності юридичних осіб, системи покарань в контексті «інших заходів кримінально-правового впливу» та деякі інші новели змушують нас переосмислювати зміст і значення традиційних інститутів вітчизняного кримінального права і закону.

Але найголовніше, на нашу думку, це ті причини, які змушують законодавця вносити зміни в КК України. На жаль, ці причини науково не обгрунтовані, не викликані вони і тими положеннями, про які йдеться у відомій всім юристам монографії «Основание уголовного запрета (криминализация и декриминализация)». Відповідь на все, що сьогодні відбувається у кримінальному праві України буде така – причиною реформування вітчизняного кримінального права на західний зразок є намагання України будь-яким способом інтегруватися у ЄС.

Особливо невтішним є те, що, наприклад, поява в КК України юридичних осіб як суб'єктів кримінальної відповідальності, пов'язана не з науково обгрунтованою позицією, а із Законом України «Про внесення змін в окремі законодавчі акти України у зв'язку із виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України відносно відповідальності юридичних осіб». Цей Закон був підписаний экс-президентом України В. Януковичем ще 23 травня 2013 р., КК України доповнений розділом XIV-1, але до цього часу основна ідея цього нормативного акта не реалізована – лібералізація візового режиму так і не здійснена. Нами це питання досліджувалося і ми дійшли висновку, що найбільш цікавим є те, що в самому Плані дій не йшлося прямо про кримінальну відповідальність саме юридичних осіб. Цей План спрямований

на посилення боротьби із незаконним обігом наркотиків, тероризмом, корупцією [3, с. 402–406].

Що стосується принципу верховенства права, то він є чимось на зразок стандарту для формування правових систем практично всіх країн світу.

Наприклад, основу Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 р. (справа про смертну кару) склало положення Преамбули і ст. 3 Конституції України щодо абсолютності і невідчужуваності права людини на життя. І лише одна фраза в цьому Рішенні, (а воно являє собою досить значний за обсягом документ) виражає сутність реформи, що відбулася, а саме – відміна смертної кари обумовлена вступом України в Раду Європи.

Коли ми розглядаємо принцип верховенства права, то в першу чергу повинні з'ясувати, про яке саме право йдеться. Ще Аристотель обґрунтовував необхідність правління (керування державою) у відповідності із правовою нормою, а не у відповідності із волею правителя, а воля правителя часто приймала навіть у ті далекі часи форму закону.

В демократичних державах концепція природних прав людини була інтерпретована і сприйнята у найбільш широкому розумінні як необхідність підпорядкування позитивного права праву суб'єктивному – природним правам людини, елементарним вимогам логіки, моралі, суспільним інтересам. Саме випадки такої невідповідності і породжують такі феномени як «правовий закон» і «неправовий закон». Сьогодні принцип верховенства права закріплений в Конституціях практично всіх країн світу, але це не означає, що правова система ґрунтується на нормах справедливості, моралі тобто на природних правах людини, а це означає, що правова норма, закон, який є основою будь-якої держави має бути таким, що виключає конфлікт між інтересами і потребами людини, суспільства і держави. Основу правопорядку ЄС складають фундаментальні принципи – свободи, демократії, поваги до людини, її інтересів [4, с. 560–564].

Принцип верховенства права набув нового значення і нового змісту, що робить його конкретним і зрозумілим. Йдеться про принцип верховенства права ЄС, що означає, що норми цієї правової системи мають вищу юридичну силу, аніж правові норми країн-учасниць ЄС. Право існує для того, щоб обмежити діяльність меншості в інтересах всього суспільства.

Ототожнення принципу верховенства права із принципом верховенства закону, на нашу думку, є єдиним правильним розумінням стосовно такої галузі права як кримінальне право, де застосовуються чіткі орієнтири в обмеженні так званих природних прав людини і визначені підстави такого обмеження. В кримінальному праві принцип верховенства права трансформується в принцип законності. Передача державами із

своїх національних правових систем в правову систему ЄС прав і обов'язків тягне постійне обмеження їх суверенних прав, над якими не може привілеювати ніякий нормативний односторонній акт, що не узгоджується із правом ЄС [5, с. 126–127].

З позиції кримінально-правового розуміння принципу верховенства права, смертна кара в Україні у 1999 р. була відмінена, саме тому, що діяв принцип права міжнародного співтовариства.

Але сьогодні в КК України вносяться зміни, які не викликані необхідністю застосування принципу верховенства права ЄС. В більшості випадків вони викликані не потребами суспільства, а політичними амбіціями народних депутатів, які таким чином бажають залишити свій «слід в історії» (наприклад, законопроект В. В. Карпунцова про «Злочини проти журналістів») [6, с. 270–274], вносяться хаотично і безсистемно, що призводить до руйнування основних теоретичних конструкцій в науці кримінального права.

Якщо є вимоги, які не можна не виконувати, то чи варто ще і переобтяжувати в кримінальне законодавство тими новелами, від яких корисніше утриматися? Прірва між наукою і законодавством поглиблюється, а це, в свою чергу, не сприяє формуванню стабільної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Література:

1. Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу: монографія / С. Я. Лихова. – К.: Ред. журн. «Право України»; Х.: Право, 2013. – 96 с.
2. Есаков Г. А. Основы сравнительного уголовного права: монография / Г. А. Есаков. – М.: ООО «Издательство Элит», 2007. – 152 с.
3. Лиховая С. Я. Уголовное право Украины: «Европейский» путь реформирования / С. Я. Лиховая // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы XI Международной научно-практической конференции (30–31 января 2014.), МГЮА им. О. Е. Кутафина. – М.: Проспект, 2014. – 464 с.
4. Лиховая С. Я. Принцип верховенства права Европейского Союза (уголовно-правовой анализ) / С. Я. Лиховая // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы VIII Международной научно-практической конференции (27–28 января 2011.), МГЮА им. О. Е. Кутафина. – М.: Проспект, 2011. – 680 с.
5. Право Европейского Союза: учебник для вузов / под. ред. С. Ю. Кашкина. – 3-е изд., перераб и дополн. – М.: Юрайт, 2010. – 1119 с.
6. Лихова С. Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення принципу структурності кримінального закону / С. Я. Лихова // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали міжнар. наук. – практ. конф., 8–9 жовтня 2015 / редкол.: В. Я. Тацій (головн. ред.), В. І. Борисов (заст. головн. ред.) та ін. – Х.: Право, 2015. – 528 с.

ОРЛОВСЬКА
Наталя Анатоліївна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

Інститути Загальної частини кримінального права формуються навколо двох центральних категорій галузі: злочину та кримінальної відповідальності. Навіть тоді, коли йдеться про заходи, що не є формою реалізації кримінальної відповідальності, пізнання їх правової природи та призначення відштовхується від розуміння кримінальної відповідальності. Відповідно, всі кримінально-правові інститути Загальної та Особливої частини мають утворювати цілісну систему. У цьому плані слід погодитися з тим, що КК як форма вираження кримінального права не стільки формує, скільки відбиває інститути кримінального права. Тому логіка аналізу інститутів йде не від «кодексу – до права», а «від права – до кодексу» [1, с. 14, 37].

Спеціальна конфіскація – особливий інститут сучасного кримінального права України. Його нормативна регламентація в Загальній частині КК України стала результатом не стільки доктринальної розробки (бо до сьогодні немає єдності стосовно всіх аспектів цього заходу), скільки юридичного оформлення політичного рішення.

Протягом тривалого часу різновиди спеціальної конфіскації (захід безпеки – конфіскація, сполучена зі знищенням вказаних в законі предметів, та захід компенсації – вилучення та обернення на користь держави предметів, зазначених у нормі Особливої частини КК) були включені у санкції норм Особливої частини КК України в порушення принципу системності та правил їх (санкцій) побудови. Але сподівання щодо безспірності урегулювання спеціальної конфіскації у Загальній частині КК повністю не виправдалися. І серед інших важливих проблемних аспектів чільне місце посідає питання її предмету.

У першу чергу, увага щодо зазначеного питання зумовлена тим, що до сьогодні у системі покарань залишається конфіскація майна як додаткове покарання, яке може бути призначене за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості. Одночасне існування двох заходів кримінально-правового впливу, один з яких є покаранням, а другий – іншим заходом кримінально-правового характеру, викликає заперечення у значної кількості правників, які, зокрема, наголошують на неконституційності конфіскації майна, її невідповідності правам та свободам особи, суперечливості наявності такого виду покарання з огляду на європейській досвід тощо. На їх думку, саме спеціальна конфіскація має вирішити всі питання, пов'язані з вилучен-

ням у правопорушника предметів, вказаних у КК України, задля запобігання вчиненню нових злочинів, позбавлення кримінальної активності економічного сенсу тощо.

Як видається, аналіз предмета (складових предмета) спеціальної конфіскації може дати змогу визначитися щодо правової природи останньої, її здатності вирішити питання запобігання злочинам та доцільності/недоцільності існування цього заходу паралельно із конфіскацією майна.

Відповідно до ч. 1 ст. 96-1 КК України, спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, до яких згідно ч. 1 ст. 96-2 КК України належать ті, що:

- одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна;
- призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення;
- були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави;
- були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

На наш погляд, паралельне існування конфіскації майна та спеціальної конфіскації переслідує мету максимально широкого «накриття» фінансових ресурсів правопорушників. При цьому конфіскація майна стосується цінностей, на які виникло право власності, спеціальна конфіскація має відношення до речей та цінностей, права власності на які у правопорушника виникнути не могло, адже це б суперечило цивільно-правовим приписам. Таке бачення прямо пов'язано із положеннями ЦК України: згідно ч. 1 ст. 328 право власності набувається на підставах, що не заборонені законом; згідно п. 10 ч. 1 ст. 346 конфіскація є підставою припинення права власності; згідно ч. 1 ст. 354 конфісковане майно переходить у власність держави безоплатно як санкція за вчинення правопорушення у випадках, встановлених законом.

Однак звернемо увагу на те, що законодавцем у предметі спеціальної конфіскації об'єднані цінності з різним правовим режимом:

- гроші, цінності та інше майно, одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна (п. 1 ч. 1 ст.ст. 96-2 КК України), чи були предметом злочину (п. 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України) не можуть перебувати у власності правопорушника, вони є об'єктами безпідставного збагачення, щодо застосовується обмеження набуття права власності згідно зі ст.328 ЦК України. Тому ці цінності є предметом спеціальної конфіскації;

- гроші, цінності та інше майно, яке призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення (п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України), оскільки не зазначено іншого, – це цінності, на які у правопорушника право власності виникло на законних підставах. Тому вони не можуть бути предметом спеціальної конфіскації. Припинення права власності на ці предмети – це правообмеження, тому примусове безоплатне вилучення цих предметів підпадає під поняття конфіскації як виду покарання [2].

Щодо предметів, які були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину (п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України), доцільно зазначити, що згідно ст.ст. 331, 332 ЦК України на них може виникати право власності, адже спосіб їх використання на законність підстав такого виникнення не впливає. Якщо так, то ці предмети мають підлягати конфіскації майна, а не спеціальній конфіскації. Якщо ж для законодавця підставою для визначення правового режиму даних предметів є саме спосіб їх використання, то це має бути зазначене у законі.

При цьому неможна погодитися із фактичним дублюванням положень КК щодо спеціальної конфіскації у КПК (у КПК спеціальна конфіскація розповсюджується на більше коло предметів). Вбачається, що остання є кримінально-правовим заходом, адже вона спрямована не стільки на вирішення питання щодо речових доказів, скільки на запобігання вчиненню інших кримінальних правопорушень.

Також неможна погодитися із тим, що у разі неможливості здійснення спеціальної конфіскації внаслідок відсутності її предмету, останній замінюється грошима, які мають підлягати конфіскації майна. Так, у ч. 2 ст. 96-2 КК України йдеться про можливість вилучення грошової суми, яка відповідає вартості майна, зазначеного у п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК. Оскільки немає жодних вказівок на особливості походження грошей, вилучення яких фактично замінює спеціальну конфіскацію, можна припустити, що право власності на ці гроші було набуто належним чином. Але примусове безоплатне вилучення у власність держави за рішення суду грошей, які не є предметом спеціальної конфіскації, – це часткова конфіскація майна. Виходить, що «інший захід» фактично може бути «перетворений» у додаткове покарання.

Наведені міркування дають підстави окреслити шляхи удосконалення кримінально-правових приписів у частині спеціальної конфіскації, серед яких:

1. Усунути дублювання кримінально-правових та кримінально-процесуальних приписів, що суттєво заплутує розуміння правової природи спеціальної конфіскації та її цілеспрямування.
2. З огляду на існування конфіскації майна як додаткового покарання має бути уточнений предмет спеціальної конфіскації.

3. Доцільно скоординувати приписи щодо конфіскації майна та спеціальної конфіскації.
4. Для вирішення питань ефективності кримінально-правового впливу є сенс розширити застосування конфіскації майна: наприклад, застосовувати конфіскацію частини майна за вчинення корисливих злочинів середньої тяжкості.

Література:

1. Жук М. С. Институты российского уголовного права: понятие, система и перспективы развития: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / М. С. Жук; ФГОУ ВПО «Кубанский государственный университет». – Краснодар, 2013. – 62 с.
2. Орловська Н. А. Актуальні проблеми кримінально-правового регулювання спеціальної конфіскації в Україні / Н. А. Орловська // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е.О.Дідоренка: науково-теоретичний журнал. – 2015. – №2. – С. 135–144.

ПИСЬМЕНСЬКИЙ
Євген Олександрович

ЩОДО ОЦІНКИ ДІЯННЯ ЯК МАЛОЗНАЧНОГО У ПРАКТИЦІ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Кримінально-правова норма про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України) є активно застосовуваною в судовій практиці. Разом з тим малозначність, будучи оціночним поняттям, сприймається правозастосовувачем по-різному, що, своєю чергою, призводить до суперечностей у розумінні її справжнього змісту, відсутності однакової практики застосування ч. 2 ст. 11 КК України тощо. Аналіз наявних у правозастосовній діяльності підходів до кваліфікації діяння як малозначного та вирішення суміжних з цим питань дозволяє визначити та узагальнити найбільш поширені (типові) проблеми, які виникають у зв'язку із застосуванням норми про малозначне діяння.

1. Рішення щодо малозначності приймається в разі вчинення злочину з матеріальним складом (при формалізованому розмірі шкоди).

Поняття істотної шкоди, використане в редакції ч. 2 ст. 11 КК України, повинно отримувати системне тлумачення з урахуванням специфіки законодавчого описання певного виду злочинної поведінки. Істотність шкоди може знаходити своє чітке відбиття у визначенні об'єктивних ознак того чи іншого складу злочину. Типовий характер шкоди в таких випадках є фіксованим, і він не може оцінюватись на розсуд правозастосовувача, що виключає звернення до кримінально-правової норми про

малозначність [1]. На жаль, суди не завжди зважають на це, що можна проілюструвати на таких прикладах.

Тульчинський районний суд Вінницької області постановою від 21 червня 2012 року заклав кримінальну справу щодо особи, яка звинувачувалась у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України, через малозначність. Як установив суд, ця особа вчинила крадіжку старої залізничної рейки довжиною до 1 м, від вчинення якої ніякої істотної шкоди потерпілому, суспільству чи державі не загрожує і не могло бути загрожує через малозначність діяння, яке лише за формальною ознакою щодо приблизно визначеної вартості викраденого (164,12 гривень) містить ознаки ч. 1 ст. 185 КК України [2].

15 вересня 2014 року Березнівський районний суд Рівненської області виправдав особу у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України, на підставі ч. 2 ст. 11 КК України. Суд дійшов висновку про можливість визнання вчиненого діяння малозначним, оскільки воно лише формально містить ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки. Спираючись на пояснення потерпілої, суд резюмує: викрадення мобільного телефону вартістю 167,75 гривень та двох сім-карт вартістю 40,35 гривень не загрожує і не могло загрозувати шкоди особі, суспільству або державі [3].

Відрадно, що Верховний Суд України в постанові від 24 грудня 2015 р., пов'язавши застосування норми про малозначність з оціночним характером шкоди, заподіяваної об'єкту кримінально-правової охорони, сформулював такий правовий висновок з цього питання. Закріплене в ч. 2 ст. 11 КК України положення передбачає встановлення малозначності лише в тому разі, коли законодавець вирішення питання про межі загрожує шкоди залишає на розсуд правозастосувача. Щодо злочинів, конструкція складів яких передбачає конкретно визначений розмір спричиненої шкоди, констатація малозначності діяння виключається [4]. Є сподівання, що зазначена позиція вплине на забезпечення однаковості судової практики в частині визначення ознак малозначності при вчиненні діянь з формалізованим розміром шкоди.

2. Малозначність визначається у випадках, коли діяння не містить ознаки (ознак) складу злочину, передбаченого КК України.

Малозначне діяння формально повинно містити всі ознаки складу певного злочину, передбаченого КК України. Такий висновок можна зробити з огляду на законодавче визначення малозначності [5, с. 138]. Однак, у деяких випадках суди ухвалюють рішення про визнання діяння малозначним за умов відсутності певної ознаки або навіть низки ознак складу злочину. Показовими видаються такі приклади.

Рішенням Олександрівського районного суду Донецької області від 16 липня 2014 року особа була виправдана через відсутність у її діях складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України. Посилаючись на ч. 2

ст. 11 КК України, суд дійшов висновку, що вчинене діяння, хоч і характеризується особливою зухвалістю, але при цьому сума матеріальної шкоди є мізерною, припинення роботи магазину було не тривалим, вчинене не завадило покупцям робити покупки, удари руками звинуваченого по холодильній камері не завдали шкоди, для припинення дії винного було достатньо того, що продавець взяла його за руку та вивела з магазину, після чого звинувачений навіть вибачився [6]. Викладене, насправді, ілюструє не мізерність спричиненої шкоди, а відсутність діяння у виді грубого порушення громадського порядку. Суд мав би констатувати порушення громадського порядку, яке не можна вважати грубим і виправдати особу за відсутністю суспільно небезпечного діяння як обов'язкової ознаки хуліганства.

В аналогічному випадку Семенівський районний суд Чернігівської області установивши, що орган досудового слідства не правильно оцінює дії звинуваченої за ч. 1 ст. 172 КК України, ухвалює рішення щодо малозначності діяння з міркувань недоведеності грубого порушення законодавства про працю. За твердженням суду допущене особою порушення не є грубим, оскільки вона отримувала державні кошти один раз на місяць [7].

3. При встановленні малозначності діяння враховуються фактори, які не визначені в ч. 2 ст. 11 КК України.

Потрібно пам'ятати, що посткримінальна поведінка порушника кримінально-правової заборони, характеристика його особи, ступінь реалізації злочинного умислу, інші обставини, що відповідно до закону можуть бути правовими підставами для пом'якшення покарання або навіть звільнення від кримінальної відповідальності, значення в контексті встановлення наявності або відсутності малозначності діяння за ч. 2 ст. 11 КК України не мають.

У контексті сказаного привертає увагу рішення Апеляційного суду м. Севастополя від 2 лютого 2010 року. Суд скасував вирок Нахімовського районного суду м. Севастополя, за яким особа була виправдана у зв'язку з малозначністю діяння. Погодившись з позицією прокурора, який оскаржував це рішення, суд зазначив таке. Поза увагою суду першої інстанції залишились ті обставини, що особа вчинила злочин проти правосуддя (ч. 2 ст. 389 КК України), злочин з формальним складом, її дії мали свідомий, умисний характер [8]. Виникає питання: чи мають зазначені обставини юридичне значення для оцінки діяння за ч. 2 ст. 11 КК України, ураховуючи, що Нахімовський районний суд установив усі обов'язкові ознаки малозначності?

4. Особа, яка вчинила малозначне діяння, звільняється від кримінальної відповідальності.

Від кримінальної відповідальності може бути звільнена особа, котра вчинила суспільно небезпечне діяння, що містить склад конкретного злочину, передбаченого КК. У зв'язку з цим звільнення від кримінальної

відповідальності потрібно відрізняти від тих випадків, коли склад злочину як одна з правових підстав кримінальної відповідальності взагалі відсутній. Однією з таких підстав є малозначність діяння. У доктрині кримінального права вважається усталеною позиція, згідно з якою носієм суспільної небезпеки злочину є ознаки його складу, а тому в разі відсутності суспільної небезпеки діяння через його малозначність має місце відсутність складу злочину [9, с. 734]. Незважаючи на це, судовій практиці відомі випадки, за яких особа через малозначність звільняється від кримінальної відповідальності.

Так, *установивши, що діяння через малозначність не становить суспільної небезпеки, Ковельський міськрайонний суд Волинської області ухвалює рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 310 КК України* [10]. Згідно з *ухвалою Києво-Святошинського районного суду Київської області на підставі ч. 2 ст. 11 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 389 КК України* [11].

5. Висновок про малозначність діяння не містить обґрунтування.

У деяких випадках суди, ухвалюючи рішення про застосування ч. 2 ст. 11 КК України, обмежуються загальною оцінкою про відсутність істотної шкоди, що була заподіяна або могла бути заподіяна фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Як приклад, *Сахновщинський районний суд Харківської області в постанові від 27 листопада 2012 року, посилаючись на ч. 2 ст. 11 КК України, відмовив у порушенні кримінальної справи за ч. 2 ст. 125 КК України. Удар потерпілого кулаком в обличчя було визнано малозначним діянням без жодного обґрунтування такої позиції* [12].

У цьому зв'язку слід нагадати, що право на отримання мотивованого судового рішення є процесуальним елементом права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). Отже, цілком слушно Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) належне здійснення правосуддя пов'язує саме з вмотивованістю судового рішення – у рішеннях судів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються (рішення ЄСПЛ «Кузнецов та інші проти Росії», «Гірвісаарі проти Фінляндії» та ін.).

Продемонстровані проблеми, що виникають при застосуванні кримінально-правового положення про малозначне діяння, серед іншого свідчать про наявність низки недоліків у його нормативно-правовій регламентації та складнощі у тлумаченні ч. 2 ст. 11 КК України.

Література:

1. Дудоров О. Малозначність діяння: проблеми застосування та вдосконалення кримінального закону / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридич-

- ний вісник України. – 19-25 лютого 2016 р. – № 7; 26 лютого – 3 березня 2016 р. – № 8.
2. Постанова Тульчинського районного суду Вінницької області від 21 червня 2012 року у справі № 226/3574/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24896145>.
 3. Вирок Березнівського районного суду Рівненської області від 15 вересня 2014 року у справі № 555/134/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40462466>.
 4. Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року № 5-221кц15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/61D672F17421A23DC2257F470044BDB0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/61D672F17421A23DC2257F470044BDB0).
 5. Письменський Є. О. Про проблеми кримінально-правової кваліфікації малозначних діянь / Є. О. Письменський // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, 16 січня 2016 р., м. Львів. – К.: Видавничий дім «АртЕк», 2016. – С. 138-142.
 6. Вирок Олександрівського районного суду Донецької області від 16 липня 2014 року у справі № 240/312/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39777084>.
 7. Вирок Семенівського районного суду Чернігівської області від 11 січня 2011 року у справі № 1-1/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47597015>.
 8. Ухвала Апеляційного суду м. Севастополя від 2 лютого 2010 року у справі № 11-35/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7995015>.
 9. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.
 10. Постанова Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 4 травня 2007 року у справі № 1-126/07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2087843>.
 11. Ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 2 березня 2015 року у справі № 369/650/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43305579>.
 12. Постанова Сахновщинського районного суду Харківської області від 27 листопада 2012 року у справі № 2032/1885/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28665530>.

ХРЯПІНСЬКИЙ
Петро Васильович

СУСПІЛЬНА КОРИСНІСТЬ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, ЯК ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Особливе місце в системі заходів кримінально-правового характеру займають заохочувальні засоби (норми). Заохочувальними визнаються, заходи кримінально-правового характеру, що у своїй основі становлять заохочувальний, не примусовий вплив на особу у сфері кримінально-

правового регулювання. Обставини, що виключають злочинність діяння, відносяться до заохочувальних норм, що стимулюють соціально-правову активність особи, високу громадську відповідальність, особисту ціннісну установку на протидію злочинності. Обставини, що виключають злочинність діяння, у Кримінальному кодексі України (далі – КК) виділені в однойменний розділ VIII Загальної частини, що містить наступні норми: необхідна оборона (ст. 36 КК), уявна оборона (ст. 37 КК), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК), крайня необхідність (ст. 39 КК), фізичний або психічний примус (ст. 40 КК), виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК), діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК), виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК).

Визначальною ознакою цих норм є заохочувальний метод їх соціального впливу на свідомість і волю з метою схвалення і стимулювання суспільно корисного для особи, суспільства та держави варіанту поведінки. Ці засоби кримінального закону розвивають і конкретизують положення Конституції України щодо природного права людини захищати своє життя та здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ч. 2 ст. 28 Конституції України). Так, право на необхідну оборону є абсолютним і невідчужуваним правом людини. Кожний громадянин має право на захист особистих і захист правоохоронюваних прав і свобод інших людей. Це право не залежить від можливості звернутися за допомогою до інших осіб, органів влади або посадових осіб для відвернення або припинення посягання чи можливості уникнути суспільно-небезпечного посягання (ч. 2 ст. 36 КК). Зі стародавніх часів право на необхідну оборону визнавалось абсолютним і невідчужуваним правом людини. Кожний громадянин мав право на захист особистих прав і свобод, а також інших людей. При цьому особа, яка вчинює цілеспрямовані дії, скажімо, при необхідній обороні, діє з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання (ч. 1 ст. 36 КК); при затриманні особи, яка вчинила злочин, дії потерпілого та інших осіб безпосередньо спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставляння її відповідним органам влади (ч. 1 ст. 38 КК); при крайній необхідності – на усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави (ч. 1 ст. 39 КК).

Обставини, що виключають злочинність діяння, не є однаковими з точки зору суспільної корисності за умов дотримання їх правомірності. З цього приводу О. О. Дудоров зауважує, що обставини, що виключають

кримінальну протиправність діяння, охоплюють правомірну поведінку, яку можна охарактеризувати як соціально корисну або (за її позитивної спрямованості) – як соціально допустиму (доцільну, прийнятну [1, с. 254]. На наш погляд, за умов дотримання правомірності, всі обставини можна поділити на так би мовити: а) «абсолютної корисності» – необхідна оборона (ст. 36 КК), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК), виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК); б) «відносної корисності» – крайня необхідність (ст. 39 КК), виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК), діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК); та «вибачальної корисності» – уявна оборона (ст. 37 КК), фізичний або психічний примус (ст. 40 КК). Утім, об'єднуючою ознакою всіх є наявність *суспільно-корисної мети особи*, що здійснює той чи інший варіант обставин, що виключають злочинність діяння. Об'єднує їх також правова оцінка у вигляді: «не є злочином», «не визнаються злочинними», «виключають кримінальну відповідальність» чи «дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнаються правомірними».

Питання щодо визнання обставин, що виключають злочинність діяння, заохочувальними нормами не є беззаперечним. Деякі дослідники не визнають обставини, що виключають злочинність діяння, заохочувальними нормами. Так, М. І. Загородніков і М. О. Стручков, стверджують, що ці норми загалом не є заохочувальними, оскільки вони нічого не додають до сукупності прав громадян, не надають їм ніяких нових благ [2, с. 53]. І. Е. Звечаровський і С. В. Пархоменко, заперечують заохочення у тих випадках, коли правомірна поведінка не спричиняє позитивні правові наслідки порівняно із тим станом, у якому суб'єкт знаходився до здійснення вчинків. Про кримінально-правове заохочення, на погляд цих правників, може йтися лише у випадку, коли у особи виникає обов'язок зазнати кримінально-правового обтяження або ж особа вже відчуває на собі його вплив [3, с. 29]. Витоки цієї позиції ґрунтуються на положеннях, які, з одного боку, стосуються галузевої належності обставин, що виключають злочинність діяння, а з іншого, – змісту кримінально-правового заохочення. Так, дослідники визнають вчинки за обставин, що виключають злочинність діяння, конституційними обов'язками громадян. На їх погляд, кримінальне право лише гарантує реалізацію конституційних обов'язків. Відтак, ставиться під сумнів галузева належність обставин, що виключають злочинність, до кримінального законодавства. Іноді заперечується «похідна, вторинна роль» обставин, що виключають злочинність діяння, яка безпосередньо відображається у розмежуванні злочинної поведінки від незлочинної. Ми також не поділяємо цього погляду. На всіх етапах розвитку кримінального законодавства

місце і значення зазначених обставин у справі протидії суспільно-небезпечним посяганням було значним та аж ніяк не зводилося тільки до розмежування злочинної та незлочинної поведінки. Норми про необхідну оборону, крайню необхідність, затримання особи, яка вчинила злочин, та ін. виконують соціально найважливішу запобіжну (попереджувальну) функцію. Попередження здійснюється з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів потерпілої або іншої особи, а також інтересів суспільства та держави. Суспільно-корисні дії дозволяють запобігти злочину або суспільно-небезпечному посяганням, відвернути або мінімізувати його суспільно-небезпечні наслідки, поновити порушене право й тим самим забезпечити захист суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом [4, с. 290–291].

В системі обставин, що виключають злочинність діяння, виділяють обставини, що відносяться до заохочувальних норм, деякі ж з них, на думку правників, не є заохочувальними нормами. Так, Ю. В. Голик до заохочувальних відносить норми про необхідну оборону і затримання злочинця, утім не вважає заохочувальними норми про крайню необхідність, професійний і господарський ризик, виконання наказу чи розпорядження. Вони, на його думку, «не заохочують активну життєву позицію громадянина, що вступив у боротьбу із злочинністю» [5, с. 25]. Л. М. Смирнова стверджує, що необхідна оборона або затримання злочинця будь-коли суспільно-корисні, якщо не порушені умови їх реалізації. Меншою мірою цю тезу можна застосувати до стану крайньої необхідності у зв'язку з тим, що у зазначеному випадку шкода завдається невинним громадянам або державі, а відтак, суспільна корисність різко знижується. Навряд чи можна вважати суспільно-корисними діяння, що завдали шкоди, вчинені при фізичному або психічному примусі [6, с. 23]. З цими поглядами важко не погодитися. Фізичний або психічний примус має подвійну правову природу. З одного боку, фізичний примус розглядається як об'єктивна непереборна сила, внаслідок якої особа не могла керувати своїми вчинками і за цим відноситься до ознак суспільно-небезпечного діяння (дії або бездіяльності), що виключає кримінальну відповідальність. З іншого, – у разі психічного примусу, питання про відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам вирішується згідно з положеннями про крайню необхідність. Дана обставина за своєю природою та ознаками різко вирізняється від інших обставин, які виключають злочинність діяння. У зв'язку з відсутністю як при фізичному, так і психічному примусі суспільної користі поведінки з боку особи, що заподіює шкоду правоохоронним інтересам, на наш погляд, цю обставину відносити до заохочувальних норм ані фактичних, ані юридичних підстав немає. Суспільна корисність поведінки обумовлюється об'єктивними і суб'єктивними ознаками. Об'єктивні ознаки ле-

жать у площині соціальної цінності правоохоронюваного блага, відвернутих суспільно-небезпечних наслідків, затриманні особи, що вчинила злочин, законності наказу чи розпорядження, умов виправданого ризику, виконанні спеціального завдання та ін. Суб'єктивні ознаки характеризуються усвідомленими та вольовими діями (бездіяльністю), спрямованими на завдання необхідної і достатньої шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, що мають своїм рушієм виключно суспільно корисну мотивацію. Мотивація вчинення діянь за обставин, що виключають злочинність діяння, має бути настільки соціально-корисною, щоб «виправдати» завдання шкоди правоохоронюваним інтересам. Право передбачає і такі різновиди вчинків, котрі неможливо прямо віднести до зазначених категорій, проте їх можливо оцінити з позицій більшої чи меншої бажаності або небажаності для суспільства. Більш того, навіть у межах однієї й тієї ж самої обставини можливі вчинки, що відрізняються різним ступенем суспільної корисності. Так, наприклад, при крайній необхідності, ступінь суспільної корисності напряду залежить від співставлення шкоди, фактично завданої правоохоронюваним інтересам і відвернутої. Завдана шкода не може бути більшою за відвернуту шкоду, але деякі особливості емоційного стану особи, яка знаходиться у стані сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що становила безпосередню загрозу, внаслідок чого вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці, виключають кримінальну відповідальність (ч. 2 і ч. 3 ст. 39 КК).

Література:

1. Дудоров О. О. Кримінальне право: навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк / За заг. ред. М. І. Хавронюка. – Київ: Ваїте, 2014. – 944 с.
2. Загородников Н. И. Направления изучения советского уголовного права / Н. И. Загородников, Н. А. Стручков // Советское государство и право. – 1981. – № 7. – С. 50–56.
3. Звечаровский И. Э. Уголовно-правовые гарантии реализации права на необходимую оборону: учеб. пособ. / И. Э. Звечаровский, С. В. Пархоменко. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1997. – 120 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. / За ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Харків: Право, 2015. – 528 с.
5. Голик Ю. В. Поощрительные нормы уголовного права и возникающие на их основе правовые отношения // Актуальные вопросы борьбы с преступностью: сборн. науч. стат. / Ю. В. Голик. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1988. – С. 23–30.
6. Смирнова Л. Н. Уголовно-правовое регулирование задержание лица, совершившего преступление: моногр. / Л. Н. Смирнова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005. – 281 с.

Розділ II

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАКТИКАМ

АРПЕНТЬЕВА
Мариям Равильевна

СПРАВЕДЛИВОСТЬ И НАСИЛИЕ В СОВРЕМЕННЫХ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ СИСТЕМАХ

Справедливость – это феномен, связанный с такими установками жизни человека, как «принцип бумеранга» и/или отмщения. Справедливость опирается на представления людей о том, что мир справедлив, и каждый заслуживает то, что получает. Однако, еще в XX веке психологи описали веру в справедливый мир как одну из базовых, но весьма далеких от истины иллюзий. Юристы, в свою очередь, опровергли значимость истины, введя понятие «доказанности», а также сформировав процесс уголовного расследования, обвинения, осуждения и отбывания наказания таким образом, чтобы внешне декларируемый принцип «презумпции невиновности» оставался такой же иллюзией, как и справедливость. Современная система правоохранительной деятельности лишена как первого (справедливости), так и второго (невиновности): попавший в поле зрения правоохранительных структур человек так или иначе окажется виноват: в некоторых случаях, он ответит за то что действительно причастен к правонарушению, в некоторых за то – что не причастен, но «попался – сиди», в некоторых все более распространенных – просто потому, что бюрократический монолит системы исполнения наказаний и правоохранительной деятельности государства в целом нуждается в новых ресурсах, рабочей силе, а также подтверждении власти – унижать и уничтожать – других людей, вершить их судьбы, строя свое и своей семьи «пусть маленькое, но счастье». Фальсификация

уголовных дел разной степени интенсивности стала повседневным орудием труда правоохранительных органов. Корни такой ситуации, однако, лежат не только и не столько в «особенностях постмодерна», его нигилизме – правовом и нравственном, его лоскутном сознании и деформированных отношениях человека с собой и миром. Корни уходят глубже – в отсутствие культуры насилия: чтобы понять их, рассмотрим историю пенитенциарных учреждений, тюрем [4].

Пенитенциарные учреждения России и всего мира в массе своей менее всего способствуют «исправлению» провинившихся: обычно тюрьма приносит прогрессирующую десоциализацию, распад личности и ее отношений с миром. Для многих, попавших в нее более или менее «надолго», тюрьма это «путь в один конец». Очень редко тюрьма становится местом взросления, психологического и духовного развития. Обычно это такая тюрьма, которая живет по законам Бога в большей мере, чем законам юридическим и, тем более, «законам тюрьмы» [3, с. 143–144]. Причин этому несколько: внутренних и внешних. Как известно, тюрьма как пенитенциарное заведение была создана во времена «торжества» средневековой церкви не просто как место наказания, но место наказания (в том числе насилия), направленного на исправление. Насилие и подавление обрело статус ведущего метода воспитания и перевоспитания. При этом церковь, как правило, не гнушалась и просто убийствами: экономя силы на «перевоспитании» ведьм, еретиков и прочих «вольнодумцев». Первоначально пенитенциарное и педагогическое измерения тюрьмы были тесно связаны, церковь пыталась создать культуру насилия в том числе «разумного» наказания. Тюрьма должна была воспитывать и перевоспитывать, применяя для этих целей «уместное» насилие, наряду с нравственной и иной поддержкой оступившегося. Однако, на практике, можно видеть, что педагогическое предназначение тюрем почти сразу было утеряно: «уместное» насилие (в том числе, защищающее духовно-нравственные аспекты жизни, а также – более или менее четко оговоренное) подменено «повсеместным», в результате современное уголовное законодательство в большинстве стран мира менее всего обращено к понятиям «нравственность» и «воспитание», в большей мере, к понятию «выгоды», «рабство». «Пенитенциарное насилие» приобрело форму буллинга как системы целенаправленных более или менее интенсивных, осознанных, масштабных и разных по уровню (физические, экономические, социальные и психологические меры) действий, связанных с нанесением вреда здоровью и целостности личности или группе. Буллинг направлен на унижение и/или уничтожение той или иной личности или группы в политических, экономических и личных целях. Однако, поскольку политические и экономические цели всегда – цели конкретных лиц, постольку

тюрьма с самого начала своего существования использовалась как для массового запугивания населения и профилактики «несогласия», так и для индивидуального преследования и расправы с «несогласными» и иными «оппонентами». Более того, со временем ряды структур, отвечающих за принятие решения о тюремном заключении (судей, прокуроров, адвокатов, охранников и палачей и т.д.), стали пополняться людьми, чье основной потребностью была сверхразвитая потребность власти, результатом стала автономизация судебной системы во многих странах мира, ее полное слияние с государственным аппаратом, а также введение института неприкосновенности для лиц, облеченных властью. При этом насилие в форме буллинга и пыток заключённых и их семей нормализовалось настолько, что практически все сферы современной пенитенциарной системы России, других стран, включая те, что связаны с медицинской помощью, с религиозной помощью и т.д., проникнуты нежеланием и неспособностью сотрудников и даже заключенных, задумываться о том, что происходящее в большинстве тюрем, СИЗО и т.д. не просто далеко от «нормального», но преступно.

Напротив, современные государства и представляющие его органы и субъекты организуют все новые и поддерживают старые тюрьмы как способ контроля и ужесточения репрессий, способ защиты собственной безопасности, не задумываясь о безопасности и судьбах тех, кто под эти репрессии попадает. Напротив, задумываются люди только о том, как причинить ближнему еще больше страданий. Как метко подчеркнул М. Фуко, все более широко внедряемые технологии тюрьмы-паноптикума, формально предназначенной для исправления преступивших закон, – всего лишь «итог недоброжелательства»: тюремная прозрачность как постоянный страх наказания весьма далека от человеческих отношений между людьми, традиционных нравственных императивов, заложенных церковью [1; 3; 6]. Ожидать же, что человек, третируемый за малейшую провинность, «исправится» – означает всего лишь симулировать воспитание, используя его средства совсем для иных целей. Обычно этой целью является вовлечение в преступления все более широких масс: тюремный бизнес выступает как ведущий компонент современного рабовладельческого бизнеса и по оборотам средств, и по числу вовлеченных в него людей, и по разработанным технологиям подавления в человеке человеческого.

Обычное пенитенциарное заведение живёт на стыке трех «законов»:

- «закон Божий», который говорит о любви, милости, прощении и восстановлении, а также о том, что тот кто «водится Богом», любовью, «тот не под законом», он почти всегда проигрывает «закону тюрьмы». Это «закон людей», переросших состояние животного автомата и поднявшихся от примитивного понимания и почитания «справедливости» к пониманию законов любви и прощения. Если человек не поднялся на уровень этого «закона», она

будет «водится» двумя другими законами, смыслом которых является месть и ненависть, «зуб за зуб» и, как хорошо продемонстрировали концлагеря, гетто и резервации, «профилактика преступности» в виде целенаправленного уничтожения (геноцида) окружающих. Однако «подняться» на уровень этого закона весьма непросто: даже и особенно судьбы Святых показывают, что окружающие не прощают святости и иных отличий, стремясь вернуть человека в себе подобное состояние или уничтожить. Именно поэтому отказ «играть» в игру «правоохрана» и «правозащита», обвинение правоохранительных и правозащитных структур в коррупции, фальсификации и т.д. карается особенно жестоко.

- «Закон уголовный», отраженный в УК и УПК стран мира, международных соглашениях, это закон, который хотя и фиксирует наличие некоторых прав у заключённых, однозначно не относит их к людям. Достаточно вдуматься в текст «самой гуманной» Европейской конвенции по правам человека и проанализировать работу Европейского суда по правам человека: не имея денег на дорогостоящего адвоката, обучение юриспруденции и не будучи воспитанным в культуре, где привыкли уважать человеческое достоинство, даже свободный человек никогда не сможет отстоять свои и так мизерные права. Заключенные отстаивают свои права и могут доказать преступность творимого над ними не более чем в 0,05%; случаев. Уголовный закон – это также тот самый «закон что дышло, куда повернул, туда и вышло», о нем вспоминают в зале суда и при посещениях очередными комиссиями СИЗО и тюрем, забывая сразу после их окончания.
- «Закон тюрьмы» – закон, регулирующий взаимоотношения людей в ситуации обычного для тюрьмы, но необычного, «трансформационного» для повседневной жизни вне нее насилия. В отличие от размытых законов и принципов регуляции насилия в повседневных ситуациях (где «суд вершат» интересы частных лиц, в большей или меньшей степени обладающих правоохранительной властью и использующих уголовный закон, чтобы игнорировать «закон Божий», а также внедрять «закон тюрьмы»), тюремный закон весьма конкретен и содержит систему правил поведения, регулирующих жизнь и взаимоотношения заключенных. Он четко отделяет тюрьму как часть территории государства, в которой правят иные законы. Однако, отделение это мнимое: в последние годы начался активный пересмотр даже древних священных текстов, в которых дотошные «правдолюбцы» (то есть те, кто любят «справедливость») усматривают признаки самых разных преступлений, в том числе пропаганду национализма и экстремизма, промискуитета и инцеста, и т.д. таким образом, современные «закон тюрьмы» или «закон зоны» претендуют на экспансию и превращение всего мира в тюрьму. Это стремление очевидно поддерживается и политико-экономической элитой современных стран, и государствами, практикующими все более тотальное

вмешательство в жизнь граждан. «Закон тюрьмы» сложился в СНГ во времена СССР и долгое время охранял значительную часть заключенных от «ошибок» в отношениях с окружающими и собой: соотношение «сил» было установлено и устраивало почти всех. Однако, после развала СССР и реформ уголовно-исполнительного законодательства в России и иных странах бывшего СССР, существенно ужесточивших меры наказания, «закон тюрьмы» начал изменяться. В тюрьмы начало попадать все большее количество служащих, не прошедших жесткой системы отбора и видящих свою миссию в тюрьме лишь в личном обогащении, комфорте и власти над заключенными. Возросло количество преступников «не в законе» (не имеющих опыта тюрьмы и не знакомых с ее правилами), не нашедших возможности или не пожелавших искать пути продуктивной самореализации в обществе. Кроме того, резко возросло количество людей, против которых уголовные дела являются откровенной фальсификацией и которые не могут найти в своем поведении и отношении к жизни и людям ничего «такого», что оправдывало насилие над ними и их семьями. Результатом этих изменений стало превращение всплеск необычного, трансординарного насилия в устойчивую тенденцию: травли (буллинга) с обеих сторон. Параллельно активизировался рост «спирали умолчания» проблем тюрьмы в обществе, как минимум треть которого в странах СНГ через эти тюрьмы так или иначе прошла. В современных тюрьмах и вокруг тюрем процветают предательство и доносительство, страх и ненависть, желание мести и унижения [2; 5; 7; 8]. Система изживает себя, однако, перед тем как изжить, пытается «наверстать упущенное»: изуродовать жизнь людей в тюрьме и вне тюрьмы как можно больше.

Л и т е р а т у р а :

1. Арпентьева М. Р. Протравматический и посттравматический стресс: психологическая реабилитация жертв массового насилия / М. Р. Арпентьева // Știință, Educație, Cultură. Материалы Международной научно-практической конференции «Наука, Образование, Культура», посв. 25-лет. Комратского государственного университета. 4 февраля 2016 г., Комрат. – Moldova, Comrat: КГУ, 2016.
2. Мухина В. С. Пожизненно заключенные: мотивация к жизни / В. С. Мухина // Развитие личности. Статьи. 2002–2009 гг. 187 с.
3. Николаев В. Из рода в род / В. Николаев. – М.: СофтИздат, 2010. – 208 с.
4. Флиер А. Я. Культурные основания насилия / А. Я. Флиер // Знание. Понимание. Умение. – 2012. – №1. – С. 19–25.
5. Braithwaite J. Crime, Shame and Reintegration / J. Braithwaite. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998.
6. Fuko M. L'oeil du pouvoir / M. Fuko // Bentham J. Le Panoptique. Paris: Bel-fond, 1977. – P. 9–31.
7. Gold L. Influencing Unconscious Influences. The Healing Dimension of Mediation / L. Gold // Mediation Quarterly. – 1993. – 11 (1). – P. 55–66.
8. Meeus V. Obedience in Modern Society: The Utrecht Studies / V. Meeus, Q. Raaijmakers // Journal of Social Issues. – Vol. 51. – No. 3. – 1995. – P. 155–175.

БАГІРОВ
Сергій Рамізович

ВЧЕННЯ ПРО *CONCURSUS INCAUTUS* У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ

Питання про підстави, зміст, форми та межі кримінально-правового регулювання необережної поведінки залишаються предметом багаторічних дискусій у правничих науках. З одного боку, наукою в цілому доведено ефективність принципу мінімальної криміналізації, недотримання якого позбавляє кримінальне право його змістовного атрибуту – покарання лише реально небезпечних проявів людської активності [1, с. 225–256]. З іншого боку, технічний розвиток людства і пов'язане з ним зростання проявів необережної поведінки змушує реагувати на нього звичним для кримінальної політики способом, тобто збільшенням обсягу криміналізації.

Сучасний стан необережної злочинності та відповідний розвиток наук кримінально-правового спрямування змушують по-новому підійти до розв'язання багатьох проблем, що накопичились у правозастосовній діяльності.

Однією з них є недостатність теоретичних напрацювань доктрини кримінального права щодо вирішення складних ситуацій у правозастосуванні, коли небезпечні для суспільства наслідки завдаються необережною поведінкою кількох суб'єктів. Спроби вивчення правових наслідків збігу необережності кількох осіб у заподіянні спільної для них шкоди наочно висвітлюють низку питань, що не отримали належного опрацювання в науці.

Наведене вище не свідчить про те, що збіг необережності кількох осіб при заподіянні шкоди не вивчався наукою кримінального права. Як зазначав ще в XIX ст. професор М. Д. Сергеевський, «літературна доля питання про необережну співучасть є надзвичайно цікавою» [2, с. 81].

Необхідно зауважити, що вчинення необережного злочину кількома особами спочатку розглядалось наукою кримінального права як спеціальне питання теорії співучасті у злочині. В сучасних підручниках та курсах лекцій з відповідної дисципліни висвітлення цього питання також здійснюється у межах розділів, що присвячені співучасті у злочині.

На підставі вивчення доступних на сьогодні джерел можна дійти висновку, що вперше увагу на заподіяння тяжких наслідків необережною поведінкою кількох осіб звернули німецькі криміналісти початку XIX ст. Саме у цей час з'являються окремі монографічні праці, присвячені вивченню необережності як форми вини та злочинів, що вчиняються через необережність.

Тогочасні німецькі вчені неодноразово наводили як у монографіях, так і в підручниках приклади з практики, в яких суспільно небезпечні наслідки наставали через поєднання (або збіг, лат. – *concursum*) необережної поведінки кількох осіб. У зв'язку із цим Г. Є. Колоколов зазначав, що можливість необережної співучасті безумовно визнавалась як стародавніми, так і сучасними (сучасними Г. Є. Колоколову. – С. Б.) німецькими криміналістами [3, с. 50–51].

Подальший розвиток теорії кримінального права щодо можливості кримінальної відповідальності за необережне заподіяння шкоди кількома особами характеризувався такими тенденціями.

По-перше, вчинення необережного злочину кількома особами було визнано криміналістами різних країн явищем об'єктивної дійсності, що потребує правового відображення. Яку б позицію не обирав той чи інший науковець – або позицію прихильників співучасті в необережних злочинах, або їх опонентів – у будь-якому разі існування факту вчинення злочину збігом необережної поведінки двох або більше осіб не заперечується спеціалістами з кримінального права. Водночас констатація існування певного правового явища потребує відповідного реагування на нього, застосування заходів правового впливу. Заходи впливу, у свою чергу, мають застосовуватись раціонально, на підставі виявлених наукових закономірностей і згідно з ними.

Проте наука кримінального права, постаючи значною мірою «само-замкненою» системою, здійснила спробу опису та класифікації необережного заподіяння шкоди кількома особами за допомогою лише тих теоретичних конструкцій, що були наявними. У підсумку деякими німецькими криміналістами було закладено основи вчення *concursum incautus* – тобто, про збіг необережної поведінки в одному злочині. *Concursum incautus* вважалось особливим видом співучасті і розглядалось у межах вчення про співучасть у злочині.

Проте надалі такий підхід не був сприйнятий значною кількістю спеціалістів з кримінального права, які вважали, що інститут співучасті є властивим лише умисним злочинам і запровадження теорії необережної співучасті руйнує досягнуті конвенції щодо сутності та правових наслідків співучасті. Результатом цього розходження стало формування двох основних (тут автор свідомо залишає поза увагою низку другорядних концепцій, що існували у межах кожного з підходів. – С. Б.) наукових підходів щодо можливості співучасті у необережних злочинах. Це утворило другу тенденцію розвитку теорії кримінального права щодо необережного заподіяння шкоди кількома особами, яка характеризувалась гострими дискусіями між прихильниками співучасті у необережних злочинах та їх опонентами. Наприклад, у радянській науці кримінального права ці дискусії замкнулись на проблемах можливості чи неможливості

співучасті у необережному злочині, що лишило поза увагою вчених питання, пов'язані з феноменом необережного співзаподіяння єдиного злочинного результату як автономного, самостійного кримінально-правового явища [4, с. 124].

Термін «необережне співзаподіяння» став активно застосовуватись наукою радянського кримінального права з 60-х рр. XX ст. На підставі вивчення доступних джерел можна дійти висновку, що він є перекладом німецькомовного відповідника «*fahrlässige Mitverursachung*» і вперше був використаний 1962 р. у статті Н. Ф. Кузнецової та В. М. Кудрявцева «Кваліфікація співучасті у злочині» [5, с. 15].

Водночас варто мати на увазі, що серед науковців немає єдності у розумінні змісту поняття «необережне співзаподіяння», оскільки останнє, на думку деяких вчених (напр., М. С. Грінберга, І. Р. Харитонової), охоплює лише ситуацію одночасного заподіяння шкоди з боку двох або більше суб'єктів, які діють на кшталт співвиконавців (якщо провести аналогію з інститутом співучасті). На думку цих спеціалістів, поняття «необережне співзаподіяння» є властивим лише вузькому колу випадків, пов'язаних із заподіянням шкоди кількома особами через необережність. У зв'язку із цим вони розмежовують, з одного боку, необережне співзаподіяння, а з іншого – більш широке коло можливих ситуацій необережного заподіяння шкоди двома або більше суб'єктами [4; 6].

Складність проблем вчення про *concursum incautus* призводить до того, що сьогодні в науці кримінального права на теренах колишнього СРСР захищено лише дві кандидатські дисертації, спеціально присвячені питанням необережного співзаподіяння – І. Р. Харитоновою (1985 р., СРСР) [7] та О. В. Курсаєвим (2011 р., Російська Федерація) [8]. В українській науці кримінального права окремих монографічних досліджень цього питання не було. Сучасні українські автори торкалися феномену необережного співзаподіяння у зв'язку із вивченням інших питань, тому наукові знання щодо цієї проблеми мають фрагментарний і суперечливий характер.

На підставі викладеного можна дійти таких висновків.

З огляду на зазначене, підстави, зміст, форми та межі кримінально-правового регулювання полісуб'єктної необережної поведінки потребують теоретичного переосмислення й уточнення.

В сучасній науці кримінального права відносно вчинення необережного злочину кількома особами (необережного співзаподіяння) існує невідповідність емпіричного базису і теоретичних ресурсів. Протягом багатьох років формується проблемна ситуація, яка є реакцією на відкриття того факту, що вчинення необережного злочину кількома особами не вкладається у готові концептуальні схеми теорії співучасті у злочині.

Пропоновані сьогодні наукою кримінального права теоретичні конструкції щодо розв'язання проблеми необережного співзаподіяння постають лише паліативом. Це потребує подальшої розробки теоретичного і законодавчого інструментарію, які більш адекватно відобразать об'єктивну реальність – існування необережного злочину, вчиненого кількома особами.

Література:

1. Ashworth A. Is the Criminal Law a Lost Cause? / A. Ashworth // The Law Quarterly Review. – 2000. – Vol. 116. – № 2. – P. 225–256.
2. Сергеевский Н. Д. О значении причинной связи в уголовном праве / Н. Д. Сергеевский. – ч. I, II. – Ярославль: Типо-Литография Г. Фальк, 1880. – 369 с.
3. Колоколов Г. Е. О соучастии в преступлении / Г. Е. Колоколов. – М.: Университетская типография, 1881. – 210 с.
4. Харитонова И. Р. Понятие неосторожного сопричинения по советскому уголовному праву / И. Р. Харитонова // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе. Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск: Изд-во Свердловского юрид. ин-та, 1985. – С. 123–132.
5. Кузнецова Н. Квалификация соучастия в преступлении / Нинель Кузнецова, Владимир Кудрявцев // Советская юстиция. – 1962. – № 19. – С. 14–17.
6. Гринберг М. С. Соучастие в неосторожных преступлениях / М. С. Гринберг // Советское государство и право. – 1990. – № 8. – С. 53–60.
7. Харитонова. И. Р. Неосторожное сопричинение в советском уголовном праве: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И. Р. Харитонова. – Свердловск, 1985. – 15 с.
8. Курсаев А. В. Дифференциация уголовной ответственности за неосторожное сопричинение вреда: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. В. Курсаев. – Москва, 2011. – 26 с.

БРАЙЧЕНКО
Сергій Миколайович

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЯ» В АНТИКОРУПЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Корупція, як соціально-правове явище, є надзвичайно складним для тлумачення його елементів та юридичної кваліфікації. Не зважаючи на суспільне неприйняття та негативне ставлення до корупційних дій, їх негативні прояви мають вплив на значні верстви населення у майже усіх країн світу. Корупція не лише знижує авторитет держави у суспільстві, а й знижує систему соціальних та духовних пріоритетів, сприяє спотворенню суспільної моралі.

Досліджуючи наявні наукові та формальні підходи щодо тлумачення поняття «корупція», вчені дійшли висновку, що назріла необхідність в уніфікації логічного визначення та надання фіксованого змісту певним термінам, які застосовуються в антикорупційних нормативних актах [1]. Питання щодо універсалізації визначення поняття корупції, як суспільної категорії, доволі проблематичне, оскільки науковці застосовують різні доктринальні підходи в ході проведення наукових досліджень. Саме тому ми спостерігаємо відмінні визначення поняття «корупція», не лише за філологічними ознаками, а й такими, що суттєво різняться за своєю соціально-правовою сутністю. Що стосується визначення корупції, як правової категорії, то ми можемо розглядати кілька нормативно визначених понять, які містяться у діючих в Україні актах.

Так, Закон України «Про запобігання корупції» визначає корупцію, як «використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [2].

Аналіз антикорупційних міжнародно-правових актів, показує, що термін «корупція» та супутні терміни, мають певні відмінності.

Наприклад, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, який прийнято 34-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 17.12.1979 р., визначає наступне. Не зважаючи на те, що поняття корупції повинно визначатись у відповідності до національного права, слід розуміти, що воно охоплює здійснення або нездійснення будь-якої дії при виконанні обов'язків або у зв'язку з виконанням обов'язків, що призводить до вимагання чи прийняття подарунків, обіцянок та стимулів, або їх незаконне отримання щоразу, коли відбувається така дія чи бездіяльність. Вислів же «акт корупції» вживається для визначення намагання підкупу службової особи [3].

Генеральною Асамблеєю ООН 31.10.2003 року прийнято Конвенцію проти корупції. Не зважаючи на те, що зазначений документ врегулює важливі антикорупційні міжнародні нормативи і містить у собі визначення ряду пов'язаних із боротьбою з корупцією інститутів, визначення самого поняття «корупція» у ньому відсутнє.

Слід звернути увагу, що Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією також не містить у собі визначення корупції [4].

Страсбурзька Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію, яка відбулась у Страсбурзі 4 листопада 1999 року, визначає корупцію як «прямі або непрямі витребування, пропозиція, давання чи отримання хабара або будь-якої іншої неправомірної винагороди, а також можливість її отримання, що мають вплив на належне виконання службового обов'язку особою, яка отримує неправомірну вигоду чи можливість отримати таку вигоду, або відповідну поведінку такої особи» [5].

Розглянемо резолюцію ООН «Практичні заходи боротьби з корупцією», яку було поширено на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинності. Цей документ визначає корупцію як «порушення, яке може мати моральний, дисциплінарний, адміністративний та кримінальний характер. Власне корупція проявляється у протизаконному використанні службового становища визначеним суб'єктом корупційної діяльності».

Досить цікавим для вивчення є рішення Ради Європейського Союзу «Про боротьбу з корупцією у приватному секторі» від 22.07.2003 року. Цей документ не дає визначення поняттю «корупція», хоча визначення пасивної корупції та активної корупції. Так, активну корупцію розуміють як діяння, яке виявляється в обіцянці, пропозиції чи наданні, особисто або через інших осіб, особі, що виконує керівну функцію або здійснює діяльність на користь організації приватного сектору, неналежної користі будь-якого змісту, призначеної, як цій особі, так і для іншої особи, з метою змусити до порушення своїх обов'язків та здійснити неправомірні дії чи утриматись від здійснення законних дій.

Пасивну корупцію дане рішення визначає, як діяння, коли особа під час здійснення управлінської функції або діяльності на користь організації приватного сектору, пропонує або отримує, особисто або через інших осіб, відповідну користь будь-якого змісту, призначену їй особисто або іншій особі, або якщо така особа приймає пропозицію такої користі з метою порушення своїх обов'язків [6].

Підсумовуючи проведений огляд ряду нормативних актів, які врегульовують антикорупційну діяльність, слід визнати, що для створення ефективних міжнародних та внутрішньонаціональних механізмів подолання корупції, необхідне поглиблене дослідження підходів доктринального та нормативного характеру.

Література:

1. Трепак В. М. Особливості дефініції поняття «корупція» / В. М. Трепак // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ: науковий журнал – 2015. – № 4(97). – С. 181–194.
2. Про запобігання корупції [Електронний ресурс]: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: прийнятий 34-ю сесією Генеральної асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Документ ООН A/34/46, ООН, 1980. – С. 208–240.
4. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) [Електронний ресурс]: міжнародний документ від 27 січ. 1999 р. № ETS173. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
5. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс]: міжнародний документ від 4 листоп. 1999 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
6. Рамкове рішення Ради про боротьбу з корупцією в приватному секторі [Електронний ресурс]: міжнародний документ від 22 лип. 2003 р. № 2003/568/ПВД. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_945.

ЗАГОРОДНІЙ
Віктор Євстафійович

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА (ДЕТЕКТОРА БРЕХНІ). УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Поліграф (грецькою *poli* – багато, *graphos* – пишу) – багатоканальний психофізіологічний пристрій, призначений для реєстрації та запису у реальному часі показників емоційного напруження, що виникає у відповідь на інформацію у вигляді слів, словосполучень, малюнків, фотокарток. Поліграф – багатоцільовий прилад, призначений для одночасної реєстрації дихання, кров'яного тиску, біострумів (мозку, серця, скелетної і гладкої мускулатури і т.п.) та інших фізіологічних процесів.

В Україні застосування поліграфа законодавством не врегульовано. Наразі існує лише Проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» від 12 березня 2013 р.

Незважаючи на відсутність законів про використання поліграфа, він дедалі активніше використовується в контексті боротьби зі злочинністю.

У світовій практиці опитування з використанням поліграфа застосовують для вирішення завдань двох класів.

- а) Коли опитуваний піддається перевірці на приховування інформації, що становить інтерес для досудового розслідування.
- б) Скринінгові (від англ. *screen* – просівати, перевіряти на благонадійність) перевірки при відборі кадрів, оцінці працюючого персоналу та своєчасного виявлення його можливої нелояльності [2].

Як свідчить досвід правоохоронних органів зарубіжних країн, можна виділити три основні підходи до визначення правового статусу результатів застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень:

- 1) Категоричне невизнання результатів застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді (Естонія, Держава Ізраїль, Колишня Югославська Республіка Македонія, Молдова, Сінгапур та Словаччина).
- 2) Непряме визнання результатів застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді (Білорусь, Індія, Канада, Литва, Польща та Угорщина).
Так, у Білорусі при загальному невизнанні результатів застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді практикується виклик поліграфолога до суду для допиту в якості спеціаліста, що, в свою чергу, дозволяє долучати до кримінальної справи протокол його допиту як доказ.
- 3) Визнання результатів застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень доказом у суді (Латвія, Росія, Румунія, США та Японія).

Діяльність правоохоронних органів зарубіжних країн більше орієнтована на підзаконні нормативно-правові акти, окремі норми законів, які забезпечують нормативно-правове регулювання та регламентують суспільні відносини [1].

Не дивлячись на відсутність в Україні нормативного врегулювання правового використання поліграфа у кримінальних провадженнях, усе ж такі факти про використання такого методу виявлення істини існують: 23 травня 2002 року в інтерв'ю УНІАН начальником Головного управління карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України Володимиром Євдокимовим було заявлено, що органи внутрішніх справ України мали у своєму розпорядженні 15 поліграфів, які активно використовувалися в Дніпропетровській, Луганській областях, Києві, Донецьку, Черкасах та Криму.

За час проведення експерименту з використання поліграфа, який тривав із 2000 року до весни 2002 року, правоохоронці розкрили 119 тяжких злочинів, у тому числі викрадення дитини, 40 вбивств, 15 розбійних нападів, розшукали шестеро злочинців і чотирьох зниклих безвісти громадян.

З наукового та правового погляду застосування поліграфа в процесі розслідування злочинів корупційної спрямованості та з метою профілактики корупційних проявів за рахунок перевірки кандидатів на роботу має принципові відмінності, які не можна усунути «помахом чарівної палички» – за рахунок прийняття окремо взятого закону про поліграф.

Найбільш істотною проблемою є не застосування того чи іншого технічного засобу, а використання отриманих за допомогою нього результатів.

Проведення психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа створює можливості для отримання інформації про людину прива-

тного характеру, не пов'язану з її професійними й особистісними якостями, необхідними для виконання посадових обов'язків.

Відповідно до Конституції України опитування з використанням поліграфа повинно проводитися виключно з добровільної згоди кандидата на проходження перевірки, що відповідає загальноприйнятій світовій практиці використання подібних приладів.

Добровільність вибору характеризується повною відсутністю будь-якого тиску на особистість і відносною свободою вибору. Роблячи вибір, кандидат сам оцінює перспективи та можливі правові наслідки випробування, приймає рішення про можливість проведення відносно нього процедури перевірки.

Сама ж процедура повинна базуватися на принципах неупередженості, об'єктивності, професійності.

Отже, в Україні використання поліграфа при розслідуванні кримінальних проваджень залишається нормативно не врегульованим, але правова основа для запровадження поліграфа вже частково закладена:

- статті 71, 107 КПК України – стосуються участі спеціаліста при проведенні слідчих дій і можливості застосування технічних засобів для збирання, фіксації та використання інформації;
- стаття 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р.;
- інші нормативно-правові акти (наприклад, Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року (п.п. 11, 12 ст. 11) тощо).

Проте, в Україні відсутні спеціальні нормативно-правові акти, які б регламентували підстави, умови та процесуальний порядок використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень та боротьби із злочинністю.

Таким чином, застосування поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень і боротьби з організованою злочинністю можливе лише у процесуальній формі з дотриманням основ кримінального процесуального законодавства.

Тому чинний Кримінальний процесуальний кодекс України необхідно доповнити нормами, які б регламентували порядок проведення, фіксування та наступного використання поліграфічного опитування на стадії досудового розслідування та в суді.

Л і т е р а т у р а :

1. Мотлях О. І. Нормативно-правове регулювання використання поліграфа правоохоронними органами зарубіжних країн / О. І. Мотлях // Вісник. – 2011. – № 4. – С. 169–173. – Серія право та державне управління.
2. Свободный Ф. К. Проблемы применения опросов с использованием полиграфа в деятельности правоохранительных органов / Ф. К. Свободный // Ползуновский вестник. – 2006. – № 3. – С. 100–105.

КАМЕНСЬКИЙ
Дмитро Васильович

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ БЛАНКЕТНОГО СПОСОБУ ВИКЛАДЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАБОРОН У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ США

Закріплення в чинному КК України кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні порушення у сфері господарської діяльності обумовлює існування нагальної потреби в загальнотеоретичному осмисленні та змістовному юридичному аналізі проблемних питань, пов'язаних із особливостями реалізації механізмів такої відповідальності. Цілком зрозуміло, що подібні процеси повинні відбуватись в умовах триваючої еволюції відносин у різних сферах вітчизняної економіки, бурхливого (а часом і дещо спонтанного) розвитку регулятивного (економічного) законодавства, а також зростання правосвідомості громадян. Враховуючи відносно молоді етапи розвитку ринкової економіки України, що тільки-но проходить перші болісні етапи розбудови, наявність чималої кількості недоліків у регулюванні економічних процесів, а також явно недостатню узгодженість між кримінально-правовими та власне регламентуючими положеннями українського законодавства в частині контролю за додержанням законів під час здійснення господарської діяльності, науковий пошук шляхів синхронізації кримінального та регулятивного законодавства в сфері економіки значною мірою актуалізується.

Вагомий внесок у дослідження феномену бланкетності в науці кримінального права зробили, зокрема, такі автори: О. М. Бібік, Б. В. Волженкін, Л. Д. Гаухман, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, С. Г. Келіна, В. П. Коняхін, В. О. Навроцький, А. В. Наумов, К. В. Ображієв, М. І. Пікуров, Ю. А. Пономаренко, І. В. Шишко, Є. В. Фесенко, С. С. Яценко. Ретельний системний аналіз окресленої проблематики здійснила Г. З. Яремко у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому бланкетним диспозиціям в статтях Особливої частини КК України. А наукова стаття О. О. Дудорова про проблемні питання і перспективи розвитку бланкетного способу описання диспозицій кримінально-правових норм привертає увагу послідовністю наукового аналізу, всебічним дослідженням гостродискусійних питань бланкетності, а також конструктивними висновками автора, що спонукають по-іншому поглянути на питання законодавчої техніки, доктринального тлумачення й існуючих правозастосовних підходів до питань бланкетних диспозицій кримінально-правових норм [1, с. 372–378]. Стабільний науковий інтерес до питань, пов'язаних із особливостями побу-

дови, тлумачення і застосування бланкетних диспозицій норм КК зумовлений не в останню чергу сучасними тенденціями розвитку суспільних відносин, що вимагають запровадження нових, так би мовити, «гібридних» підходів до кримінально-правового регулювання таких відносин.

Є. Л. Стрельцов підкреслює одну важливу обставину – система права має так звану структурну різноманітність, яка складається з неоднакових за змістом та обсягом структурних елементів, що логічно об'єднують і розташовують нормативний матеріал у певній функціональній спрямованості. Ця теза надає вченому підстави стверджувати, що кримінальне право і кримінально-правова наука поєднані міждисциплінарними зв'язками з іншими галузями вітчизняного права, причому такі зв'язки є формально та змістовно різними. Хоча під час такого аналізу Є. Л. Стрельцов і не звертається до питань бланкетних зв'язків між нормами кримінальними і регулятивними, водночас цілком очевидним є той факт, що юридична природа таких конструктивних зв'язків спрямована на конкретизацію змісту і обсягу конкретних проявів протиправної поведінки, обумовлена саме міждисциплінарними правовими зв'язками [2, с. 64].

Економічна сфера діяльності держави в умовах розбудови ринкової моделі є високомінливою, рухливою, такою що знаходить свій прояв не в останню чергу в об'ємній нормативній базі, яка складається з численних законодавчих актів, а також підзаконних нормативних актів та локальних актів юридичних осіб. А тому, як переконує Р. М. Шишій, під час конструювання складів кримінально-караних діянь у сфері економіки законодавець зобов'язаний використовувати лише ті прийоми законодавчої техніки, які здатні забезпечити стабільність і гнучкість кримінального закону у разі змін у регулятивному законодавстві [3, с. 100]. Саме таким прийомом і виступає конструювання бланкетних диспозицій, яке спрямовує правозастосовувача до норм інших галузей законодавства з метою з'ясування особливостей змістовного навантаження окремих об'єктивних чи суб'єктивних ознак складів злочинів.

Статті Розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України традиційно закріплюють бланкетні диспозиції, адже визначити межі протиправної поведінки у процесі здійснення складної за своїм характером економічної діяльності, що перебуває під масштабним нормативно-примусовим контролем з боку держави, наразі не видається можливим. Отже, для встановлення відповідних ознак складів економічних злочинів необхідно звертатись до положень тих чи інших нормативних актів суто регулятивного змісту, які не є кримінальним законом.

На фоні зближення правових систем світу та пошуку оптимальних механізмів гармонізації окремих галузей національних законодавств, у

т.ч. кримінального, актуальним видається звернення до зарубіжного досвіду конструювання та практичного застосування кримінальних заборон, що мають змістовні системні зв'язки з приписами інших галузей законодавства. А тому наступні рядки пропонуємо присвятити стислому ознайомленню з американським підходом до конструювання кримінально-правових заборон, розуміння й застосування яких перебуває в безпосередній залежності від звернення до норм позитивного законодавства.

Ознайомлення зі змістом положень федерального кримінального законодавства США взагалі, а також норм про економічні злочини зокрема, дозволяє дійти висновку про те, що у багатьох аспектах економічні приписи підпадають під уніфіковані стандарти конструювання кримінально-правових заборон. Особливо помітно це на прикладі опису видів та розмірів покарань у санкціях відповідних параграфів. Водночас юридично коректне визначення ознак злочинного діяння і доведення вини американського порушника економічного законодавства неможливі без звернення до відповідних положень нормативно-правових актів суто регулятивного законодавства. Розгляд питань про особливості взаємодії кримінального та економічного законодавства Сполучених Штатів був би неповним без його принаймні часткового висвітлення через призму бланкетного способу описання диспозицій кримінально-правових норм, відомого українській науці кримінального права. У США такий підхід також присутній та активно реалізується на практиці, хоча й без спеціальної термінології, на кшталт термінів «бланкетність», «бланкетна диспозиція», «бланкетний спосіб описання».

До великого за обсягом масиву економічного законодавства, як в США, так і в Україні, можна віднести зокрема спеціальні закони та кодекси, що регулюють питання реалізації податкової, бюджетної, банківської, зовнішньоекономічної діяльності, численні урядові постанови, накази, положення, правила, інструкції, методики, видані та затверджені центральними та регіональними органами влади. Такий підхід законодавця до конструювання диспозицій обумовлений саме специфікою охоронюваних аналізованим розділом КК України відносин, що досить ретельно регламентовані іншогогалузевими нормативними актами. Останні, у свою чергу, встановлюють загальні й спеціальні вимоги з боку держави до здійснення економічної діяльності, визначають обов'язкові нормативи, стандарти, застереження, компенсаторні механізми, соціальні гарантії.

Наведемо типову для юридичної оцінки економічних посягань ситуацію на прикладі заборони на медичне шахрайство в США – одного з найбільш поширених економічних злочинів у цій країні. Так, великий за обсягом, прогресивний за змістом та безумовно широкий за сферою застосування Акт про доступну охорону здоров'я та захист пацієнтів у

США (англ. – Patient Protection and Affordable Care Act), що був ухвалений у 2010 р., закріпив низку положень, спрямованих на протидію шахрайським зловживанням у системі охорони здоров'я. Зокрема, § 6601 Акту вніс істотні зміни до § 1131 Розділу 29 Зібрання законів США, а саме заборонив надавати найманим працівникам, роботодавцям, компетентним державним службовцям чи їх представникам завідомо неправдиву чи неповну інформацію щодо окремих положень угод про медичне обслуговування. Спеціальна примітка до параграфу орієнтує на межі його дії: кримінальна відповідальність за наведені форми шахрайських зловживань настає лише у разі укладання групових угод про медичне страхування, коли декілька компаній об'єднують свої фінансові ресурси для придбання групових страхових полісів працівникам (зазвичай із значно кращими умовами порівняно з придбанням індивідуальних полісів). Наведені параграфи безпосередньо пов'язані із нормою про кримінальну відповідальність за шахрайські зловживання на ринку медичних послуг (§ 1347 розділу 18 Зібрання законів США).

На цьому прикладі маємо можливість спостерігати «симбіоз» різних за юридичною природою, сферою застосування та місцем розташування норм федерального законодавства. Наведені положення підкреслюють детальність, взаємопов'язаність і водночас ускладненість (часом, на наш погляд, невинновдану) відповідних приписів кримінального законодавства США. Дійсно, з огляду на правила вітчизняної законодавчої техніки значно більше сенсу мало би послідовне розташування взаємопов'язаних норм із однаковою сферою кримінально-правового регулювання або принаймні спроба уніфікації за єдиними критеріями бланкетних способів описання диспозицій економічних заборон.

Література:

1. Дудоров О. О. Бланкетність у кримінальному праві: проблеми і перспективи / О. О. Дудоров // Запорізькі правові читання: Тези доповідей щорічної Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 15–16 травня 2008 року / За заг. ред. С. М. Тимченка і Т. О. Коломоець. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С. 372–378.
2. Стрельцов Є. Л. Синергетика кримінального права: «простота» і складність / Є. Л. Стрельцов // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2014. – С. 63–66.
3. Пшипий Р. М. Бланкетная диспозиция уголовно-правовой нормы: доктринальное понимание, законодательные подходы к конструированию и проблемы применения (на примере главы 22 УК РФ): Дис. ... канд. юрид. наук / Р. М. Пшипий. – Краснодар, 2015. – 160 с.

КАПЛІЙ

Олена Володимирівна

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ У СВІТЛІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗМІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Складність, неоднозначність, нормативна невизначеність та пробільність правового регулювання діяльності ЗМІ свідчить про необхідність дослідження та розробки відповідних пропозицій щодо вдосконалення галузевого законодавства в цій сфері. Тому, на часі актуальним є внесення змін до законодавства в частині врегулювання відносин, які виникають у процесі забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань, та встановлення гарантій їх незалежності.

Події листопада 2013 – лютого 2014 рр., нинішня ситуація на Сході країни засвідчують про незадовільний стан правового забезпечення захисту свободи слова та діяльності ЗМІ. Непоодинокими є випадки перешкоджання професійній діяльності журналістів, пошкодження їх майна, погроз, викрадень та фізичної розправи над ними. Тому, нагальним стало встановлення на законодавчому рівні додаткових гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів, зокрема, і в частині посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів. В зв'язку з цим, у 2015 р. реформа медіасфери не просто зрушила з місця, а й продовжує набирати обертів. Тому, в 2016 р. одним із основних викликів стане втілення прийнятих медіареформ у життя.

Право на свободу слова в радянському суспільстві було підвладне комуністичній ідеології, що панувала в суспільстві. Журналістика того часу спиралась у своїй діяльності на партійні постанови та вказівки, а не на правові документи. Тому й встановлення кримінальної відповідальності за порушення зазначених прав було неможливим. Із набуттям незалежності, Україна гарантувала право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Тому, прийняття нового Кримінального кодексу України (далі – КК України) у 2001 р. означувало зміну в підходах кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та професійної діяльності журналістів. Вперше було введено в дію норму про відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України). Встановлення у ст. 171 КК України кримінальної відповідальності за перешкоджання роботи

журналіста стало важливою формою державного захисту представників ЗМІ від протиправних дій з боку окремої кримінально активної частини населення.

На жаль, на сьогодні, перешкоджання професійній діяльності журналістів і працівників ЗМІ залишається однією з головних перешкод для свободи ЗМІ та вільної роботи журналістів. Попри криміналізацію таких діянь, правоохоронні органи в Україні рідко застосовують відповідні положення КК України, кількість кримінальних проваджень є низькою порівняно з кількістю випадків перешкоджання, застосовуються неадекватні міри покарання, які не забезпечують попередження нових порушень [9, с. 15]. Професія журналіста в Україні за останнє десятиріччя стала однією із найнебезпечніших, так за 2014 р. Інститут масової інформації (далі – ІМІ) зафіксував 7 випадків убивств журналістів, 286 випадків побиття та нападів на журналістів, 148 випадки перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та 138 випадків цензури [2], тоді як обліковано кримінальних правопорушень за вказаний період лише 74 (а направлено до суду з обвинувальним вироком лише 7) [5]. В 2015 р. ІМІ зафіксував 2 випадки убивства журналістів, 58 випадків побиття та нападів на журналістів, 105 випадків перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та 12 випадків цензури [3], тоді як обліковано кримінальних правопорушень за вказаний період лише 64 (а направлено до суду з обвинувальним вироком лише 5, тобто ще менше, ніж у попередньому році) [6]. З початку 2016 р. по березень 2016 р. ІМІ зафіксував вже 17 випадків перешкоджання, 7 випадків побиття і нападів на журналістів та 2 випадки цензури [1]. Отже, дані ІМІ свідчать про стійкі негативні тенденції у зазначеній сфері, перешкоджання законній професійній журналістській діяльності є найрозповсюдженішою формою порушення свободи слова в Україні, далі ідуть побиття, убивства, цензура. В зв'язку з цим, простежується тенденція щодо значних порушень прав журналістів, а питання захисту професійної діяльності журналістів в Україні залишається резонансним і досі.

Головною причиною такого стану справ, на думку членів Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики, є незадовільна діяльність органів правопорядку, безкарність за випадки нападів чи інших дій з перешкоджання роботи журналістів та ЗМІ. Водночас окремі недоліки залишаються і в законодавчих положеннях. В зв'язку з цим, для підвищення ефективності розслідування злочинів проти журналістів, членами Комітету пропонується такі злочини віднести до підслідності Державного бюро розслідувань (після початку його роботи), а також розглянути можливість запровадження обов'язкового страхування професійної діяльності журналістів у зоні проведення антитерористичних операцій, бойових дій, надзвичайних ситуацій [9, с. 15].

Задля ліквідації зазначених недоліків у законодавстві 4 лютого 2016 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів», яким ст. 171 було викладено в новій редакції та посилено санкції проти тих, хто перешкоджає працівникам ЗМІ, журналістам доносити до громадськості правдиву інформацію.

Якщо проаналізувати зміни, що відбулися, то з диспозиції статті 171 КК України виключено умову умисності, встановлено відповідальність за незаконне вилучення журналістських матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконну відмову у доступі журналіста до інформації, незаконну заборону висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодження виконанню ним професійних обов'язків. Вважаємо, що після внесення змін до ст. 171 КК України та виключення умови умисного перешкодження законній професійній діяльності журналістів з диспозиції статті 171 КК України, слід привести у відповідність ст. 24 Закону України «Про інформацію», так як в ній зазначається про виключно умисну форму вини за перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Автори законопроекту, Перший заступник голови Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики О. Червакова та Секретар Комітету О. Кондратюк, прокоментували прийняття даного законопроекту та наголосили на тому, що відтепер захист професійної діяльності журналістів значно посилиться. У свою чергу О. Червакова зазначила: «Перешкодженням тепер вважається «вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодження виконання ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю». Це унеможливить маніпуляції в судах, коли судді виносили рішення, що побиття журналіста – це не перешкодження, а «емоційна сварка» [4].

Крім того, цим Законом також посилено відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України), якщо вони вчиняються стосовно громадських діячів чи журналіста, або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації журналіста чи працівника ЗМІ. Тобто встановлено кваліфікований склад злочину за перешкодження професійній діяльності журналіста, якщо воно вчинено службовою особою.

Отже, посилення кримінальної відповідальності стало закономірним кроком у встановленні законодавчих гарантій свободи слова та ді-

яльності ЗМІ. Тим не менше, введення нових норм викликає ще більше запитань у сфері їх реалізації правоохоронними органами, вирішенні проблем сукупності й відмежуванні від суміжних складів злочинів.

Щодо суміжних складів злочинів, то важливою подією стало прийняття 14 травня 2015 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів», яким встановлюються додаткові гарантії безпеки законної професійної діяльності журналістів, зокрема, чинний КК України доповнено низкою спеціальних складів злочинів, передбачивши кримінальну відповідальність за такі злочинні діяння, як: погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345¹ КК України); умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹ КК України); посягання на життя журналіста (ст. 348¹ КК України); захоплення журналіста як заручника (ст. 349¹ КК України); а також постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкодження діяльності журналіста (ч. 2 ст. 375 КК України) [8]. Крім того, ст. 345¹ було викладено з приміткою, в якій визначено поняття «професійна діяльність журналіста», дія якої розповсюджується на три нові склади злочину (ст.ст. 345¹, 347¹, 348¹) та ст. 171 КК України. Найважливішим елементом змін до КК України є саме вищезгадана примітка, оскільки саме на визначенні та визнанні журналістського статусу зазвичай і «буксували» кримінальні провадження у випадках перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Під професійною діяльністю журналіста у цих статтях слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до ЗМІ підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим ЗМІ, його редакцією або професійною чи творчою спільнотою журналістів [8]. Слід зазначити, що надзвичайно велике значення має включення до переліку традиційних ЗМІ також Інтернет-ЗМІ. Так як кримінально-правовий захист свободи слова не повинен обмежуватись сферою друкованих ЗМІ, телебаченням та радіомовленням, але й стосуватись журналістів Інтернет-ЗМІ.

Крім того, 23 лютого 2016 року своїм Указом № 61/2016 Президент України затвердив «Положення про Раду з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова», створивши Раду як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, основним завданням якої є моніторинг стану забезпечення захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова в Україні [7].

Отже, оновлене законодавство ліквідувало цілий ряд проблемних моментів, так як деякі норми вже не відповідали журналістським реаліям та потребували корегування. Сподіваємось, що створення Ради з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова, та застосування нових положень КК України (включно з використанням нової примітки в аспекті визначення та кваліфікації журналістської діяльності та статусу журналіста в рамках проведення досудового слідства) стануть лакмусовим папірцем для надання оцінки успішності цієї частини медіареформи в Україні та посилять гарантії законної професійної діяльності журналістів.

Література:

1. Барометр свободи слова за березень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/53004-barometr-svobodi-slova-za-berezen-2016-roku.html>
2. Барометр свободи слова за грудень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/47236-barometr-svobodi-slova-za-gruden-2014-roku.html>
3. Барометр свободи слова за грудень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barametr/51833-barometr-svobodi-slova-za-gruden-2015-roku.html>
4. Верховна Рада прийняла у другому читанні та в цілому Закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://komsvobslova.rada.gov.ua/komsvobslova/control/uk/publish/article?art_id=53671&cat_id=4473
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень – грудень 2014 року // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&c=fo#
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень – грудень 2015 року // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&c=fo#
7. Положення про Раду з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова: Указ Президента України від 23 лютого 2016 р. № 61/2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 16. – Ст. 622.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів від 14 травня 2015 р. № 421-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 29. – Ст. 264.
9. Стратегія розвитку законодавства України з питань свободи слова та діяльності ЗМІ відповідно до європейських стандартів: Схвалено на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики 27 січня 2016 р. – 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komsvobslova.rada.gov.ua/komsvobslova/control/>

ПАЛІЮК
Василь Павлович

«УСВІДОМЛЮЮЧИ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕД БОГОМ...» – ЗА ТЕКСТОМ ПРЕАМБУЛИ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Положення ст. 52 Конституції колишнього СРСР, в склад якого на той період входила Українська РСР, передбачали відділення церкви від держави. Така позиція ґрунтувалась на марксистсько-ленінській теорії [25, с. 109; 12, с. 416], яка спочатку диктувалась «політичною боротьбою та глибоко емоційним атеїзмом» [14, с. 57], а в наступному – на ознаках «кровавого атеїзму». Відомо, що «атеїзм» (від *грец.* – *безбожний*) – «заперечення існування Бога; відмова від релігійних вірувань; безбожність, безвір'я» [4, с. 27], а тому світоглядом вірування є витвором самої людини. Щодо змісту тогочасного «кровавого атеїзму», то він розвивався з достатньою впертістю та наполегливістю. Так, Президія ВЦВК – вищий орган законодавчої влади Радянської Росії – 2 січня 1922 р. прийняла, а 23 лютого 1922 р. опублікувала постанову «Про ліквідацію церковного майна» [1, с. 34] «нібито для боротьби з голодом. Насправді – для порятунку влади та поповнення валютного фонду» [10]. Однак, 16 березня 1922 р. Політбюро ЦК РКП (б), враховуючи активний супротив народу, прийшов до висновку, що: «справа про ліквідацію церковного майна ще не підготовлена» [21]. Водночас, В. І. Ленін, заперечуючи проти вказаної м'якотілості, в листі до В. М. Молотова від 19 березня 1922 р. наголосив про жорстоку політику (*мовою оригіналу* – *авт.*): «чем больше число представителей реакционного духовенства и реакционной буржуазии удастся нам по этому поводу расстрелять, тем лучше. Надо именно теперь, – писав він, – проучить эту публику так, чтобы на несколько десятков лет ни о каком сопротивлении они не смели и думать» [19; 11]. Того ж року В. І. Ленін надає проект Кримінального кодексу та вказівку до нього (*мовою оригіналу* – *авт.*): «суд должен не устранять террор, а обосновать и узаконить его...». На підставі чого, лише «за 1922 р. було знищено 29 православних єпископів, 8100 священників і ченців, з них 3 447 черниць і послушниць. До вересня того ж року у фонд надійшло 34 пуди золота, 82 пуди срібла, 333456 діамантів тощо» [20]. Теоретичне підґрунтя та наслідки «кровавого атеїзму» за радянських часів можна порівняти, наприклад, з наслідками іспанської інквізиції, «творцем та ідеологом якої був Т. Торквемада, що переслідував марранів, яких вважав винних у віровідступництві» [5, с. 237–249]. Тому не випадково, що радянський атеїзм ґрунтувався виключно на науковому світогляді із зазначенням, що «наука та релігія непримиримі» [15, с. 397], а встанов-

лення особливостей появи Всесвіту і людини та їх розвиток – завдання матеріалістичної за ідеологією науки.

В демократичних країнах відношення до цього питання вирішується по іншому, наприклад, воно визнається на законодавчому рівні. Так, в тексті «Декларації незалежності США» 1776 р., яка посідає «визначне місце у політичній історії США і віддзеркалює тогочасну просвітницьку політичну теорію» [2, с. 12], підкреслюється: «ми виходимо з тієї самоочевидної істини, що всі люди створені рівними та наділеними їхнім **Творцем**» (вид. – **авт.**) [13, с. 21]. В цьому тексті йде мова про «походження невідчужуваних (природних) прав, які прямо пов'язуються з природним правом, тобто вони створюються з волі Бога і не залежать від волі держави» [24, с. 17]. Характерно, що викладена вище позиція щодо Творця не відтворена в Конституції США але в преамбулі Конституції Бразилії, яка знаходиться в Південній Америці, вживається словосполучення «під заступництвом **Бога**» (вид. – **авт.**) [8].

Повертаючись до Європи, слід наголосити, що слова про Бога також зустрічаються в деяких конституціях країн Європейського Союзу. Зокрема, в преамбулі Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини підкреслюється: «усвідомлюючи свою відповідальність перед **Богом** і людьми...» (вид. – **авт.**) [18, с. 181]. Водночас, в преамбулі Конституції Польської Республіки зроблено акцент на те, що: «ми, Польський Народ – всі громадяни Республіки, як віруючі в **Бога**, що є джерелом істини, справедливості, блага і краси» та «з почуттям відповідальності перед **Богом** або перед власною совістю...» (вид. – **авт.**) [9]. В контексті цього ж питання преамбула Конституції Ірландії наголошує: «в ім'я **Пресвятої Трійці** ... смиренно визнаючи всі наші обов'язки перед нашим Священним Паном **Ісусом Христом**, який підтримував наших батьків в століттях випробувань...» (вид. – **авт.**) [7, с. 324].

Важливо, що в преамбулі Конституції України – держави, яка обрала європейський шлях розвитку – також міститься вислів: «усвідомлюючи відповідальність перед **Богом**, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями...» (вид. – **авт.**). З цього приводу наголошується, що: «хоча відповідальність, про яку йдеться в даній частині преамбули, за своєю сутністю є відповідальністю морально-політичною, а не юридичною (той, хто знехтував нею, може бути судимий лише судом історії), все ж не слід применшувати значення цієї конституційної формули» [22, с. 8]. До того ж, зазначена у преамбулі формула дає підстави для наступних додаткових висновків. По-перше, в нашій державі, яка обрала європейських шлях розвитку, визначене «конституційне місце» Творця, як всеосяжного судді, відповідь перед яким є пріоритетним в порівнянні з відповідальністю перед власною совістю або всіма поколіннями людей. По-друге, усвідомлення відповідальності перед Богом, який

створив людину за своїм образом і подобою, дає підстави фахівцям, які застосовують Конституцію та закони України, дотримуватися правил Святого Письма. По-третє, в даний час, на відміну від радянського «кровоавого атеїзму», на рівні Конституції України відображені підстави для більш ґрунтового дослідження положень Біблії – головного джерела християнського віровчення.

Біблія – збірне поняття, яке походить від грецьких слів (*biblos* та *biblia*), що означають книга, яка поділяється на дві частини: Святе Письмо *Старого Завіту* та Святе Письмо *Нового Завіту*. Характерно, що вона створювалася протягом 1500 років, а її авторами були близько 40 осіб: царі, рибалки, священики, державні службовці, фермери, пастухи і лікарі. З усієї цієї розмаїтості виникла неймовірна гармонія, із загальними темами, що проходять від початку до кінця. Це пояснюється тим, що Біблія має лише одного Автора – Самого Бога та натхнення Їм, оскільки: «се Писання богодухновенне і корисне для навчання, для викривання, для виправлення, для наставляння в праведності» (2 Тим. 3. 16) [3, с. 1351]. Люди писали саме те, що Бог хотів, оскільки: «слова Господні – слова чисті, срібло, очищене від землі, сім разів переплавлене» (Пс. 11. 7) [3, с. 578–579] адже: «ніколи не було пророцтва з людської волі, а промовляли його святі Божі люди, натхненні Духом Святим» (2 Пет. 1. 21) [3, с. 1270]. Отже, Біблія – це Слово Бога, яке «подароване Богом людині» [16, с. 24], що не знає територіальних кордонів, доступне для розуміння і дослівного відтворення його тексту людьми, наприклад, св. Марією Єгипетською, [6, с. 156], яка не вміла читати і не бачила за свій вік тексту Святого Письма, але знала дослівно його зміст.

Між тим, сучасні дослідники тексту Святого Письма повинні враховувати, що Біблія не містить «єдиного терміно-поняття «право» та визначень права як такого, але у них використовується низка близьких за значенням термінів, які однаково перекладаються з давньоєврейської та грецької на українську мову як «закон», хоча мають на увазі різні поняття» [17, с. 41]. Вказаний висновок має право на існування, оскільки є слушним.

Таким чином, викладене дає право наголосити, по-перше, що Божественна реальність завжди залишається потаємною, оскільки вона пізнається в залежності від можливостей людини. Власне цим «недосконалий дух захищається від безмірного, від того, що перевищує його сили, і це зберігає нашу свободу перед Богом. Осягнення його відбувається поступово, в суворій відповідності з готовністю людини до містичної зустрічі» [14, с. 63], яка сьогодні настала. По-друге, вживана формула преамбули Конституції України – усвідомлюючи відповідальність перед Богом – надала можливість не лише здійснити «кардинальний поворот науки до Бога» [23, с. 43–56], а також досліджувати Божественні закони за та пе-

ревіряти відповідність норм чинного національного законодавства до положень Біблії.

Література:

1. Архивы Кремля. В 2-х кн. – Кн. 1. Политбюро и церковь. 1922–1925 г. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Новосибирск: Сибирский хронограф, 1997. – 456 с.
2. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / В. Бернхем. – К.: Україна, 1999. – 554 с.
3. Біблія. Книги священного писання Старого та Нового завіту. Переклад українською Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського патріархату, 2004. – 1407 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
5. Григулевич И. Р. Инквизиция / И. Р. Григулевич. – 3-е изд. – М.: Политздат, 1985. – 448 с.
6. Житие преподобной Марии Египетской // Великий канон Андрея Критского. Мариино стояние. Двенадцать Евангелий святых страстей. – К.: Послушник, 2013. – 192 с.
7. Конституция Ирландии (29 декабря 1937 г.). В кн.: Конституции государств Европейского Союза. Под общ. ред. и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ Л. А. Окунькова. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 816 с.
8. Конституция Федеративной Республики Бразилия (5 октября 1988 г.) // Russobras [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.russobras.ru/constitution.php>.
9. Конституція Польської Республіки (2 квітня 1997 р.) [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://blog.vladey.com.ua/konstituciya-polskoj-respubliki-ukraïnskoyu-movoyu/>.
10. Кривова Н. А. Власть и Церковь в 1922–1925 гг. [Электронный ресурс] / Н. А. Кривова. – Режим доступу: <http://krotov.info/history/20/krivova/kriv02.html>.
11. Латышев А. О. рассекречивание трудов Ленина. К 132-летию со дня рождения [Электронный ресурс] / А. О. Латышев. – Режим доступу: http://neofit.narod.ru/revolution/lenin_latyshev.html
12. Ленин В. И. Задачи союзов молодежи // Ленин В. И. Избранные произведения: В 3-х т. / В. И. Ленин. – Т. 3. – М.: Политиздат, 1982. – 856 с.
13. Международные акты о правах человека (сборник документов). – М.: Норма, 1998. – 456 с.
14. Мень А. В. История религии: В поисках Пути, Истины и Жизни: В семи томах. Т. 1. Истоки религии / А. В. Мень ; Предисл. С. С. Аверинцева; Худож. В. Г. Виноградов. – М.: СП «Слово», 1991. – 287 с.
15. Настольная книга атеиста / С. Ф. Анисимов, Н. А. Аширов, М. С. Беленький и др.; Под общ. ред. С. Д. Сказкина. – 7-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1983. – 448 с.
16. Ни В. Семь чудес Библии. Семь главных тем Библии в шестидесяти легких для понимания уроках / В. Ни, У. Ли. – М.: Живой поток, 1992. – 131 с.
17. Оборотов І. Г. Терміно-поняття «закон» у Біблійних текстах / І. Г. Оборотов // Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie: PRAVNA VEDA A PRAX: VYZVY MODERNYCH EUROPSKYCH INTEGRACNYCH PROCESOV (27–28 novembra 2015). – Bratislava. – 2015. – 248 p.

18. Основной Закон Федеративной Республики Германии (23 мая 1949 г.) // Конституции государств Европейского Союза / Под общ. ред. и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ Л. А. Окунькова. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 816 с.
19. Письмо Молотову для членов Политбюро ЦК РКП(б) (19 марта 1922) / [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.illuminats.ru/home/29-new/3532-religion-is-the-opium-of-the-people>.
20. Релікти комуністичного минулого // Волинь. – 2006. – 28 жовтня. – № 560 / [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.volyn.com.ua/?arch=560&article=0&rub=32>.
21. Сорокин А. Правда о лжи. К 90-летию декрета ВЦИК РСФСР от 23 февраля 1922 года об изъятии церковных ценностей / А. Сорокин // Легитимист / [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://legitimist.ru/sight/history/2012/02/pravda-o-lzhi.html>.
22. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Конституції України. Станом на 1 грудня 2010 р. / В. Е. Теліпко ; За ред. В. Л. Мусяки. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 544 с.
23. Тихоплав В. Ю. Кардинальный поворот / В. Ю. Тихоплав, Т. С. Тихоплав. – СПб.: ИД «ВЕСЬ», 2002. – 304 с. – (Серия «На пороге Тонкого Мира»).
24. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – К.: Реферат, 2009. – 848 с.
25. Энгельс Ф. Развитие социализма от утопии к науке // Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения: В 3-х т. Т. 3. – М.: Политиздат, 1981. – 643 с.

СИДОРЕНКО
Олена Михайлівна
ВЕРЦЮХ
Михайло Михайлович

КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Механізм захисту прав і свобод громадян, що спрацьовує у процесі взаємодії органів влади і громадянського суспільства на сучасному етапі розвитку, є державним гарантом від відомчого чи неправомірного втручання і впливу. Влада у цілому – це авторитетна сила, що має реальну можливість здійснювати свою волю у соціальному житті, використовуючи різні засоби і методи, у тому числі і примусу. Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1, ст. 55]. Судова влада – це різновид державної влади, яка є системою державних судових органів, що покликані здійснювати правосуддя в Україні

[2, с. 29]. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [1, ст. 124]. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Питання функціонування судової системи традиційно є актуальними в умовах побудови соціальної правової демократичної держави.

Реалізація судової влади завжди здійснюється в певній формі – передбаченій законом процедурі судочинства [3, с. 43]. Ця процедура чітко встановлює, що має здійснюватися в суді при підготовці до розгляду та судовому розгляді справ. Головне її завдання – забезпечити законне, мотивоване і справедливе рішення. Зазначені процедури засновані на гласності, забезпеченні права на захист та оскарження судового рішення, можливості участі представників народу у прийнятті рішення у справі, рівності сторін та на інших принципах.

Обов'язковість правил судочинства, що визначені законодавством для усіх суддів є, по-перше, найважливішою гарантією законності правосуддя, а по-друге, невідмінною умовою успішної діяльності судової системи України. Тому, правила відправлення правосуддя визначені процесуальним законодавством України.

Відповідно до ст. 124 Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Судова влада в Україні здійснюється у формі конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства [3, с. 43].

Кримінальне судочинство є формою реалізації судової влади, у процесі якої розглядаються й вирішуються кримінальні провадження. Зміст кримінального судочинства полягає в здійсненні кримінального провадження і застосуванні встановлених законом видів покарання до осіб, які винні у вчиненні злочину, або у виправданні невинних. Винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального злочину може бути встановлена лише судовим вироком, який набув законної сили. Беручи до уваги серйозність обмеження особистої свободи громадян, щодо яких застосовуються запобіжні заходи або заходи медичного характеру, законодавець надає право вирішення цих питань тільки суду. Необхідність прояву судової влади виникає і при вирішенні питань щодо відбування кримінального покарання.

Кримінальне судочинство вершиться загальними судами, що входять до системи судів загальної юрисдикції в межах процедури, визначеної Кримінальним процесуальним кодексом. Діючий Кримінальний процесуальний кодекс України – це систематизований збір правових норм, які у своїй сукупності регулюють весь процес кримінального судочинства в цілому та окремі його частини, етапи, стадії, інститути [4, с. 20]. Ста-

дії кримінального провадження – це відносно самостійні, але взаємозалежні частини кримінально-процесуальної діяльності, відокремлені одна від одної кінцевими процесуальними рішеннями, характеризуються безпосередніми завданнями, похідними від загальних завдань кримінального судочинства, колом органів і осіб, що приймають участь в кримінальному провадженні, та особливим порядком прийняття кримінально-процесуальних рішень [5, с. 25].

У кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом згідно з правилами, передбаченими Кримінальним процесуальним кодексом України [6, ст. 30]. Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України [6, ст. 1].

Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження [6, ст. 7].

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [6, ст. 2].

У ст. 3 Конституції України вказано, що «держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод

людини є головним обов'язком держави». Це означає, що кримінальне судочинство покликане гарантувати всім його учасникам створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації їхніх законних прав та інтересів, у тому числі і їхніх спеціальних прав як учасників кримінального судочинства. Особи, які порушують вказані права та інтереси, притягаються до юридичної відповідальності.

Швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних у вчиненні злочинів як завдання кримінального судочинства є втіленням у кримінально-процесуальному законодавстві конституційного принципу забезпечення доведеності вини підозрюваного у вчиненні злочину [1, ст. 129].

Як основна мета кримінального судочинства визнається таке застосування Закону, яке б забезпечувало, з одного боку, притягнення до кримінальної відповідальності кожного, хто вчинив злочин, а з іншого – гарантувало б від безпідставного покарання невинних у його вчиненні. Досягти цього можна лише шляхом суворого додержання норм кримінального, кримінально-процесуального та іншого законодавства у кримінальному провадженні. Саме це є гарантією встановлення істини в кримінальному провадженні, застосування до винного справедливого заходу впливу і не притягнення до відповідальності невинного.

Таким чином, кримінальне провадження, як частина судочинства в Україні, у відповідності з Конституцією України повинно здійснюватись виключно у порядку, який встановлюється законом. Таким систематизованим законом, що визначає права і обов'язки учасників кримінально-процесуальних відносин і, таким чином, визначає порядок кримінального провадження є Кримінальний процесуальний кодекс України (із змінами та доповненнями), який був прийнятий 13 квітня 2012 року. Встановлений Кодексом порядок провадження є обов'язковим для виконання всіма без винятку суб'єктами, що беруть у ньому участь. А також, кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України [6, ст. 1].

Література:

1. Конституція України: прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: Навчальний посібник / Н. С. Юзікова. – Вид. четверте, перероб. і допов. – К.: Істина, 2006. – 320 с.
3. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х.: ТОВ «Одісей», 2007. – 528 с.

4. Козаченко А. В. Уголовный процесс Украины: Учебно-практическое пособие / А. В. Козаченко. – Николаев: Изд-во «Илион», 2007. – 344 с.
5. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 320 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

ТКАЛЯ
Олена Вікторівна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ВПЛИВУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Вчинення адміністративних проступків серед неповнолітніх, зростання їх чисельності, викликає суттєву занепокоєність з боку громадськості і правоохоронних органів та необхідність використання і вдосконалення ефективних заходів впливу, які б знизили існуючий рівень правопорушень серед неповнолітніх. На жаль, реалії сьогодення свідчать про високий рівень латентності адміністративних деліктів серед підлітків, недостатньо врегульований перелік заходів впливу щодо неповнолітніх, відсутність законодавчо визначених процедур їх застосування та нехтування ними адміністративно-юрисдикційних органів. Тому, важливим в даному аспекті є вживання законодавчо закріплених, ефективних методів і засобів запобігання та боротьби з девіантною поведінкою неповнолітніх, але обов'язково на принципі гуманності. Враховуючи це, інститут адміністративної відповідальності неповнолітніх та заходи адміністративного впливу щодо них є досить актуальним у правовій науці.

Питання щодо адміністративної відповідальності досліджували такі вчені: В. Б. Авер'янов, О. В. Горбач, Т. Г. Корж, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, О. Ф. Скакун, В. Д. Сущенко, О. Г. Стрельченко, О. М. Ярмак та інші. Останнім часом наукою адміністративного права приділяється належна увага загальним проблемам адміністративної відповідальності неповнолітніх, але питання застосування заходів адміністративного впливу до неповнолітніх досліджувалися лише частково в працях А. С. Васильєва, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, В. О. Продаєвич, В. П. Таранухи тощо.

В. О. Продаєвич зауважує, що в системі заходів адміністративно-правового примусу необхідно виділяти заходи адміністративної відповідальності, які, своєю чергою, не можна ототожнювати з адміністративними стягненнями. Тому адміністративна відповідальність полягає не тільки в застосуванні до правопорушників (фізичних і юридичних осіб)

адміністративних стягнень, а й у застосуванні до неповнолітніх (віком від 16 до 18 років) заходів впливу, що передбачені ст. 24-1 КУпАП [4, с. 195]. Подібну точку зору підтримує і А. С. Васильєв [2, с. 212].

Специфіка адміністративної відповідальності неповнолітніх дає підстави для виокремлення відповідних заходів правового впливу, необхідних для перевиховання правопорушників, запобігання вчиненню нових проступків, формування правової свідомості і правової культури цієї категорії осіб з метою дотримання законодавства України та морально-етичних засад існування й розвитку суспільства. Ю. І. Ковальчук визначає адміністративну відповідальність неповнолітніх як застосування у встановленому порядку судовими органами адміністративних стягнень та заходів виховного впливу до неповнолітніх осіб, винних у вчиненні адміністративних проступків, з метою виховання у них поваги до законів, до правил соціального співжиття, а також запобігання вчиненню ними нових правопорушень. На думку вченого, заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх, – це різновид заходів адміністративної відповідальності, які полягають у державному осуді неправомірної поведінки особи й певному обмеженні її прав і законних інтересів. Дані заходи зумовлюються тим, що законодавство має бути гуманним щодо неповнолітніх правопорушників, враховуючи особливості психіки неповнолітнього та його соціальний статус [3, с. 111]. Тому постає питання про здійснення заходів не тільки правового характеру, а й педагогічного, психологічного та медичного. Насамперед необхідно вивчити психологічні особливості особи, її поведінку, а лише потім визначатися з тим, які саме профілактичні та правові заходи необхідно вжити.

Чине законодавство України встановлює систему заходів адміністративного впливу щодо неповнолітніх за вчинення ними адміністративних проступків в ст. 24-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [1]. Але дана стаття, на жаль, не закріплює поняття цих заходів, що створює складності з визначенням їх правової природи. Аналіз норм Кодексу дає нам можливість віднести заходи адміністративного впливу щодо неповнолітніх до заходів адміністративної відповідальності, наближених за правовою природою до адміністративних стягнень (оскільки вони знаходяться в розділі КУпАП «Адміністративні стягнення»). Але відсутність їх у переліку адміністративних стягнень (ст. 24 КУпАП) свідчить, що їх не можна ототожнювати зі стягненнями.

Заходи адміністративного впливу, які застосовуються до неповнолітніх характеризуються наступними ознаками:

1. Застосовуються на основі норм адміністративного права та є заходами державного примусу, що робить їх подібними адміністративним стягненням. На жаль, національне законодавство недостатньо регламентує механізм застосування цих заходів примусу, оскільки в ст. 13 КУпАП не визначено орган, який має право за-

- стосовувати заходи впливу, в ст. 24-1 КУпАП не закріплено порядок та строки їх застосування, не акцентується увага, що ці заходи застосовуються взамін адміністративних стягнень [1].
2. Можуть бути застосовані органом адміністративної юрисдикції тільки до особи, яка безпосередньо вчинила адміністративний проступок та є деліктоздатною, що є спорідненим з адміністративними стягненнями. Але можуть бути застосовані лише до неповнолітніх у віці від 16 до 18 років, а враховуючи темпи акселерації молоді сучасному житті, можливо є доречним зниження віку адміністративної відповідальності неповнолітніх.
 3. Створюють для правопорушника несприятливі юридичні наслідки, що полягає в осуді поведінки правопорушника і обмеженні його особистих благ та інших правових інтересів (наприклад, морально-психологічний вплив такого заходу як догана чи сувора догана).
 4. Застосовується до правопорушника для досягнення певних цілей, хоча законодавство не закріплює такої мети нормативно (на відміну від чітко визначеної в ст. 23 КУпАП мети адміністративних стягнень). В КУпАП лише аналіз змісту цих заходів дає можливість визначити основну мету їх застосування – виховання (виправлення) правопорушника. А також зазначити, що в заходах впливу відсутній елемент кари, який присутній в адміністративних стягненнях.
 5. Підставою застосування є адміністративний проступок. Аналізуючи ст. 13 КУпАП, правопорушення, за які неповнолітніх можна притягнути до відповідальності, умовно можна поділити на три групи: – правопорушення, за вчинення яких до неповнолітніх застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП; – правопорушення, за вчинення яких неповнолітні підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах, або до зазначених осіб можуть бути застосовані заходи впливу; – правопорушення, за вчинення яких неповнолітні підлягають адміністративній відповідальності виключно на загальних підставах [5, с. 248].

Враховуючи визначені ознаки, можна зазначити, що заходи впливу на неповнолітніх, так само як і адміністративні стягнення, є заходами адміністративної відповідальності. Але вони мають певні відмінності. До таких особливостей В.О. Продаєвич відносить: 1) застосування адміністративного стягнення тягне за собою виникнення стану, коли особа вважається такою, що протягом року притягувалася до адміністративної відповідальності, застосування ж заходів впливу таких правових наслідків не породжує; 2) елемент кари більш притаманний адміністративним стягненням, ніж заходам впливу для неповнолітніх; 3) заходи впливу для неповнолітніх застосовуються лише як заміна адміністративних стягнень [4, с. 199]. Крім того, слід відмітити, що заходи адміністративного впливу мають чітко виражений запобіжно-виховний характер,

оскільки правильне та своєчасне застосування їх до неповнолітнього правопорушника дасть змогу виробити в нього почуття особистої відповідальності. Слід також зазначити, що адміністративно примусові заходи застосовуються не тільки до неповнолітніх, а й до його батьків у разі неналежного виховання своїх дітей.

На сьогодні можна вказати на недостатній рівень нормативної регламентації інституту адміністративної відповідальності неповнолітніх, оскільки профілактичне значення заходів впливу, що застосовується до них, як свідчить практика, незначне. Тому слід нормативно визначити поняття, мету заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх, а також правові наслідки застосування кожного із заходів, передбачити перелік правопорушень та їх поняття, за вчинення яких застосовуються заходи виховного впливу, детально прописати процедуру застосування таких заходів. А також, доречно було б розглянути питання щодо розширення кола діючих заходів впливу (наприклад, особливих вимог до поведінки неповнолітнього) та створення наглядових інстанцій з метою забезпечення реалізації цих заходів.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відом. Верх. Ради УРСР. – 1984. – Додаток до №51. – Ст. 1122.
2. Васильєв А. С. Административное право Украины (общая часть): учеб. пособ. / А. С. Васильев. – Харьков: Одиссей, 2001. – 224 с.
3. Ковальчук Ю. І. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх / Ю. І. Ковальчук // Право України. – 2003. – № 6. – С. 111–114.
4. Продаєвич В. О. Заходи адміністративного впливу, що застосовуються до неповнолітніх: поняття та місце в системі заходів адміністративного примусу / В. О. Продаєвич // Університет. наук. записки. – 2006. – № 2. – С. 195–199.
5. Тарануха В. П. Заходи впливу на неповнолітніх в адміністративно-деліктному процесі й особливості процедури їх накладання / В. П. Тарануха // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Випуск 559. Правознавство. – С. 89–92.

ДАВТЯН
Лусіне Гагиківна

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОБЛЕМУ ПОДАТКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

За розрахунками авторитетних міжнародних організацій, розміри тіньового сектора економіки в Україні сягнули майже 60% проти докризових 40 [1, с.3]. Зростання сектору обумовлено тим, що у перехідні періоди є вельми значною роль тіньових економічних відносин, адже фор-

мальні інститути проявляють високу інерційність, змінюються занадто повільно. Тому саме тіньова економіка як система неформальних інститутів стає важливим механізмом інституційних інновацій [2, с. 108]. Тіньова економіка є також реакцією на нестабільність основних сфер економіки: згідно останніх досліджень, рейтинг України за індексом глобальної конкурентоспроможності суттєво знизився, а за деякими позиціями країна «очолює» списки з кінця, зокрема, за міцністю банків нам присвоєно 140 місце зі 140 країн світу; за регулюванням фондових бірж – 135, за інфляційними змінами – 134 [3].

Таблиця 1

**Динаміка змін позицій України в рейтингу
за Індексом глобальної конкурентоспроможності**

2010–2011 (з 139 країн)	2011–2012 (з 142 країн)	2012–2013 (з 144 країн)	2013–2014 (з 148 країн)	2014–2015 (з 144 країн)	2015–2016 (з 140 країн)
89	82	73	84	76	79

Так, індекс глобальної конкурентоспроможності складається з більш ніж 100 змінних, які становлять 3 основні групи субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення». Згідно з даними дослідження, Україна найбільше втратила позицій за показниками, які характеризують розвиток інфраструктури, макроекономічне середовище та розвиток фінансового ринку країни.

Структуру тіньової економіки складають наступні сегменти [4, с. 47]:

- неформальний, але соціально прийнятний сегмент – доходи, отримані від неврахованих державою джерел (ведення особистого господарства для власних потреб, епізодичні «чайові», винаймання житла без укладання договору, неформальна зайнятість населення тощо);
- доходи від різного роду деліктів (цивільних, адміністративних, фінансових), які не є злочинами в силу незначної шкоди, але мають схожий механізм вчинення, формування особистості делінквента та детермінаційні зв'язки;
- кримінальний бізнес, тобто нелегальна діяльність, яка представлена забороненим законом виробництвом і поширенням товарів та послуг, що мають ефективний попит на ринку (наркобізнес, торгівля людьми тощо);
- власне економічні злочини.

На сьогодні можна говорити, що основними чинниками, які сприяють тінізації економіки, є:

- відсутність повноцінного ринкового середовища (уповільнене здійснення економічних перетворень та незавершеність впровадження ринкових механізмів, що призводить до неузгодженості державної економічної політики з інтересами значної кількості господарюючих суб'єктів);
- недостатність інституційного забезпечення економічної політики (силові й адміністративні заходи, які реалізуються державою для протидії тінізації економіки, не приносять очікуваного позитивного результату внаслідок збереження несприятливого підприємницького клімату в Україні);
- неефективність управління державною власністю і захисту прав власників (тіньовий сектор найчастіше експлуатує промислові потужності державних підприємств, зумовлюючи їх некомпенсоване прискорене зношення, що позбавляє державу належних доходів);
- вади податкової системи (чинна податкова система фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надлишкового фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян);
- незбалансованість державної регуляторної політики (до цього часу недоліками законодавства залишаються надмірна множинність нормативних актів, неузгодженість їх між собою, часті й не завжди виправдані зміни, значні прогалини у регулюванні тих чи інших господарських відносин);
- деформація системи зайнятості населення (адже у тіньовому секторі відсутні гарантії працевлаштування, оплати праці й соціального страхування, безпеки праці, створюються додаткові умови для втягування значної частини населення у кримінальні відносини);
- системна нереформованість судової влади (корумпованість судів та неефективність механізму виконання судових рішень) [5, с. 50].

Однією з важливих причин зростання сектору тіньової економіки є хибна податкова політика, забюрократизована адміністративна система та великий податковий тиск, що призводить до включення підприємств у тіньову сферу [6, с. 67]. Саме податковий тиск змушує багатьох підприємців звернутись до незаконних заходів вирішень проблем, що робить їх однією з ланок тіньової економічної активності, у тому числі, економічної злочинності. Формування тіньової економіки починається саме з податкової злочинності.

Вплив взаємозв'язок тіньової економіки та податкової злочинності є настільки значущим, що низка фахівців, наприклад С. В. Мочерний, визначає тіньову економіку через поняття «податкова злочинність»: «тіньова економіка – сфера вияву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або

на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності» [7, с. 133].

Тіньова економіка не контролюється державою, не враховується офіційною статистикою, внаслідок чого її обсяги не включаються у валовий внутрішній продукт і не оподатковуються. Тому функціонування такого сектору призводить до суттєвого скорочення в структурі доходів бюджету частки податкових надходжень, що поставило під загрозу виконання важливих державних програм [8, с. 24].

Збільшення рівня тіньової економіки призводить до структурних деформацій та нестабільності соціально-економічного розвитку країни, перешкоджає процесу розбудови держави, демократизації українського суспільства. Воно має ряд негативних наслідків, що призводять до скорочення державних доходів та створює проблему дефіциту державного бюджету. На даний час дефіцит державного бюджету є однією з гострих проблем економічного розвитку України.

Таким чином, пізнання феномену податкової злочинності та, як наслідок, визначення стратегії і тактики запобігання їй не є можливим без розуміння комплексного характеру проблеми: немає сенсу ізолювати податкову злочинність у будь-якому вигляді від явища тіньової економіки. При цьому саме вплив на податкову злочинність суттєво розширює можливості детінізації економіки.

Література:

1. Шакур В. І. Криза держави у кримінологічному вимірі / В. І. Шакур // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення [Текст]: тези доп. наук.-практ.конф. (Київ, 26 берез. 2015 року) / [ред. кол. В.В. Чернєй, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 23-29.
2. Орловська Н. Концептуальні проблеми вітчизняної кримінологічної системи / Н. Орловська // Сучасний вимір держави та права: зб. наук. праць / За ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. – Миколаїв: Вид-во «Ілліон», 2008. – С. 108–110.
3. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015–2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>
4. Ткаченко А. В. Тіньова економіка та її вплив на економічну систему / А. В. Ткаченко // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2012. – № 10. – С. 47–51.
5. Кримінологія. Особлива частина: навчально-методичний посібник / [Дрьомін В. М., Орловська Н. А., Мандриченко Ж. В. та ін.] / відп. ред. Дрьомін В. М. – О.: Фенікс, 2009. – 78 с.
6. Кримінологія : Навч. посібник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джузі. – К.: Атіка, 2010. – 312 с.
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
8. Нехаїчук Ю. С. Про вплив тіньової економіки на соціально-економічний розвиток / Ю. С. Нехаїчук // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – № 2 (7). – С. 24-25.

ДАНИЛЬЧЕНКО
Олена Валентинівна

ФУНКЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

Сьогодення України – це бурхливий процес пошуків розбудови держави європейського рівня. Попри те, що вирують політичні баталії якою бути Україні, необхідно проаналізувати законодавство, яке регулює суспільні відносини, що потребують особливої уваги.

Тільки ледачий сьогодні не критикує владу, особливо достається правоохоронній системі, зокрема прокуратурі. Протягом всіх років незалежності України точилася дискусія якій бути прокуратурі сучасної країни. Це стосувалося здебільшого питання функцій прокуратури і повноважень прокурора. Теоретичних досліджень функцій чимало, зупинимося на практичному питанні здійснення такої функції як представництво.

Відповідно до Конституції України ст. 121 і ст. 2 Закону України Про прокуратуру, на прокуратуру покладаються такі функції як підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом «Про прокуратуру»; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Щодо функції представництва, то вона знайшла своє відображення крім традиційних: Цивільному процесуальному та Господарському процесуальному і в Кримінальному процесуальному кодексі 2012 року (п. 12, ч. 2, ст. 36 КПК).

На відміну від закону 1991 року новий Закон про прокуратуру 2014 року більш детально визначився з функцією представництва. Відповідно до ст. 23 Закону – представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом.

Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

З метою запобігти негативним явищам щодо «політизації» органів прокуратури, використання їх в політичній боротьбі, закон забороняє прокурору здійснювати представництво інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань.

Щодо представництва в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України, то воно може здійснюватися прокурором Генеральної прокуратури України або регіональної прокуратури виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора України або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції.

У будь яких випадках здійснення представництва, на прокуророві лежав і лежить сьогодні обов'язок обґрунтувати підстави свого представництва. Проте цього недостатньо:

По-перше, прокурор здійснює представництво виключно після підтвердження судом підстав для представництва;

По-друге, прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи його законним представником або суб'єктом владних повноважень. Автор вважає, що така позиція законодавця робить прокурора заручником осіб, чиї права він намагається захистити, якщо ж врахувати, що це незахищені верстви населення (неповнолітні, особи обмежені в дієздатності, визнані недієздатними тощо) – вони самі не можуть захистити свої права, та ще й їх представники не бажають цього робити.

В своїй діяльності прокурор не повинен підміняти владні органи та органи контролю, однак у разі відсутності суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесений захист законних інтересів держави, а також у разі представництва інтересів громадянина з метою встановлення наявності підстав для представництва прокурор має право:

- 1) витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що знаходяться у цих суб'єктів, у порядку, визначеному законом;
- 2) отримувати від посадових та службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ та організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування усні або письмові пояснення. Отримання пояснень від інших осіб можливе виключно за їхньою згодою.

Здійснення функції представництва відбувається в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження: Прокурору надається право: звертатися до суду з позовом (заявою, поданням); вступати у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої особи, на будь-якому етапі судового провадження; ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи; брати участь у розгляді справи; подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом; брати участь у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді; з дозволу суду ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та матеріалами виконавчого провадження, робити виписки з них, отримувати безоплатно копії документів, що знаходяться у матеріалах справи чи виконавчого провадження.

Право подання позовної заяви (заяви, подання) в порядку цивільного, адміністративного, господарського судочинства надається Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних та місцевих прокуратур, їх першим заступникам та заступникам. Право подання цивільного позову у кримінальному провадженні надається прокурору, який бере в ньому участь. Право подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення в цивільній, адміністративній, господарській справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних та місцевих прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників регіональних прокуратур.

Право подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним

Судом України в цивільній, адміністративній, господарській справі надається Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних прокуратур.

Право подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України на судові рішення у кримінальній справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від його участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних прокуратур, їх першим заступникам та заступникам, крім випадків, коли йдеться про рішення у кримінальних провадженнях, розслідування в яких здійснювалося Національним антикорупційним бюро України, – у таких випадках відповідне право надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від його участі в розгляді справи: керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його першому заступнику та заступнику.

Змінити, доповнити, відкликати, відмовитися від позову (заяви, подання), апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України має право прокурор, який її подав, або прокурор вищого рівня.

Аналізуючи наведене законодавство і галузевий наказ від 28 травня 2015 року № 6гн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень» можна дійти висновку, що нарешті в державі знайдено дієвий механізм, який дозволить здійснювати захист інтересів держави і нужденної категорії громадян. Однак не все так сталося, як гадалося. Працюючи над проектами розробники, а також законодавці, не звернули увагу на закон «Про судовий збір», яким прокурор на рівні з іншими позивачами повинен сплачувати судовий збір за подання до суду позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством; за подання до суду апеляційної і касаційної скарг на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України; за видачу судами документів; у разі ухвалення судового рішення.

Так ось ця невеличка «прикрість» зводить нанівець роботу органів прокуратури щодо представництва.

Складно собі уявити, що гроші із державного бюджету треба виділити прокуратурі для того, щоб вони пішли до нього ж, друга нісенітниця –

збільшити кошти на утримання органів прокуратури, чи може прокуратура, щоб спочатку звернутися до суду з позовом чи зі скаргою, їх спочатку «заробити». Абсурдність цієї ситуації можна усунути, якщо внести зміни до законодавства, звільнивши прокурора від судового збору. У разі залишення законодавства у тій редакції, що діє, функція представництва є тільки на папері, здійснюватися вона може в кримінальному провадженні.

Література:

1. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 14, ст.87
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, №№ 9–13, ст. 88.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 2–3, ст. 12.
4. Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: Наказ Генерального прокурора від 28 травня 2015 року № 6гн // www.gp.gov.ua/ua/gl.htm.

КІЯН

Тетяна Миколаївна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень має велике значення в одержанні доказів у кримінальному провадженні.

Спеціальні знання в кримінальному судочинстві використовуються для вирішення важливих питань в будь-якої галузі знань з метою розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Спеціальні знання – це будь-які професійні знання, що можуть сприяти у виявленні, фіксації та вилученні доказів. Спеціальними знаннями слідчі і судді володіють, але, як правило, в обмеженому об'ємі, що і послугувало однієї з причин створення інституту спеціалістів в кримінальному провадженні [5, с. 8].

Криміналістичні знання, які застосовуються для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів і інших речових доказів, а також для проведення судових експертиз також належать до спеціальних знань.

В кримінальному провадженні використовуються різні форми застосування спеціальних знань: проведення експертиз; участь в провадженні слідчих (розшукових) дій; здійснення консультативної діяльності тощо.

У Кримінальному процесуальному законодавстві закріплено положення щодо різної мети залучення спеціалістів і експертів (ст. 69 та 71 КПК України). Така позиція законодавця вказує і на розбіжності у процесуальних правах і обов'язках зазначених суб'єктів, а також на суттєву різницю у значенні результатів застосування спеціальних знань експертом і спеціалістом.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних та інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1].

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [1].

Експертиза (ст. 242 КПК України) – це процесуальна дія, яка проводиться експертом, змістом якої є з'ясування, за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, обставин, що мають значення для кримінального провадження, та потребують спеціальних знань, які у осіб, які здійснюють провадження, відсутні [6, с. 216].

Згідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [2].

Приймаючи рішення щодо призначення різноманітних експертиз за кримінальними провадженнями, особа, яка залучає експерта, має знати можливості й порядок проведення таких експертних досліджень. Необхідною умовою застосування спеціальних знань є неухильне дотримання вимог процесуального законодавства в разі призначення судової експертизи, що передбачає підготовку матеріалів на експертизу, її провадження у державних і недержавних експертних установах або й поза експертними установами.

Сутність експертизи в тому, що експертом, якій володіє спеціальними знаннями, за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду проводиться дослідження з використанням спеціальних знань для вирішення питань, які поставлені перед експертом, яке оформлюється письмово висновком експерта.

Підстава для проведення експертизи – необхідність вирішення обставин, які мають велике значення для розкриття, розслідування і попередження злочину і для встановлення особи, яка вчинила злочин.

Порядок призначення і проведення судових експертиз закріплено в Інструкції Міністерства юстиції України про призначення та проведення судових експертиз [3].

Загальні положення, організація експертної діяльності, науково-методичне забезпечення експертної діяльності, права, обов'язки, відповідальність судового експерта, міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи тощо, визначаються Законом України «Про судову експертизу» [2], іншими законодавчими актами, відомчими нормативно-правовими документами.

Судова експертиза має особливості: призначається для вирішення певних питань, коли потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання; проводиться експертом – досвідченою особою у певній галузі спеціальних знань; висновок експерта є джерелом доказів, а одержані дані – доказами.

Судова експертиза – це процесуальна дія, яка включає: призначення експертизи, проведення експертизи, перевірку і оцінку висновку експерта.

Проведення експертизи – це процес безпосереднього дослідження наданих об'єктів з використанням спеціальних експертних методів, прийомів і засобів.

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи у формі ухвали [1].

Оцінка висновку експерта – це не що інше, як оцінка доказів, логічна операція, що має вираз в оціночних судженнях. При цьому оціночні судження повинні спиратися на знання і практичний досвід слідчого (суду), насамперед в галузі процесу експертного дослідження, з тим, щоб правильно оцінити всі його критерії [4, с. 459].

Висновок експерта має відповідати вимогам належності, дотримання процесуального порядку призначення і проведення експертизи, повноти відповідей, відповідності висновків фактичним даним справи, обґрунтованості експертного висновку, допустимості і достовірності висновку як доказу тощо.

В результаті оцінки висновку експерта можна прийняти одне з таких рішень:

- визнати висновок якісним, повним та обґрунтованим і включити його до числа джерел доказів;
- якщо експертиза буде визнана неповною або недостатньо ясною, експерт може бути допитаним або може бути призначена додаткова експертиза, проведення якої доручається тому самому або іншому експерту;

- якщо висновок експерта суперечить іншим матеріалам справи чи викликає сумнів у його правильності, то може бути призначена повторна експертиза, проведення якої доручається іншому експерту (експертам).

Отже, широке та ефективне використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, налагодження тісної взаємодії зі спеціалістами і експертами є найбільш значущим аспектом організації розслідування кримінальних правопорушень.

Література :

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 19.11.2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – №11. – Ст.124.
2. Про судову експертизу: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – №28. – Ст. 232
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції від 08.10.98 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до наказу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0103>
4. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: Курс общей теории / Т. В. Аверьянова. – М.: Норма, 2006. – 480 с.
5. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). – М.: Юрид. лит., 1990. – 160 с.
6. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 320 с.

КЛЬОВАН
Неля Василівна

ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність профілактичної роботи в студентському середовищі визначається декількома аспектами. Молодий вік визначається значно більшою соціальною активністю, а студентство – є найбільш активним прошарком як молоді, так і суспільства в цілому. Хоча рівень злочинності і правопорушень серед студентства є відносно невисоким, проте враховуючи особистісні характеристики молоді, що навчається у ВНЗ, таких проявів не має бути взагалі. Крім того, студентство – це майбутні кваліфіковані фахівці в різних сферах діяльності, в тому числі й правоохоронній, тому закріплення основних норм правової культури мають стати рівноцінним показником їхньої професійності.

Проблеми оптимізації діяльності навчальних закладів щодо запобігання злочинності в певних аспектах досліджувалась вітчизняними кримінологами Ю. В. Александровим, О. М. Бандуркою, І. П. Васильківською, В. В. Голіною, О. М. Джузей, А. П. Закалюком, О. М. Костенком, А. Й. Міллером, А.А. Музикою та інш.

Метою даного дослідження є визначення змісту і напрямків діяльності у вищих навчальних закладах щодо профілактики правопорушень і злочинності у студентському середовищі.

Студентське середовище є важливим об'єктом профілактичного впливу, з огляду на низку ознак. У вищих навчальних закладах сьогодні навчається значна кількість молоді (за даними Державної служби статистики станом на 2014 та 2015 роки близько 1,5 млн громадян) і потенціал навчальних закладів має бути використаний для формування їх правової та кримінологічної культури. Студенти є складовою молоді і їм певною мірою притаманні окремі негативні процеси і явища молодіжного середовища, такі як зловживання алкогольними напоями, наркоманія, брак морально-духовних засад та правової обізнаності, низька правова та кримінологічна культура, агресивна поведінка, відсутність позитивно спрямованої дозвільної сфери тощо.

Функції і завдання вищих навчальних закладів (далі ВНЗ) визначені Законом України «Про вищу освіту» та передбачають широку їх діяльність виховного, освітнього, наукового та інноваційного характеру. В межах визначених повноважень ВНЗ також виступають суб'єктом загальної профілактики правопорушень, на що звернена увага у низці законів в сфері реалізації державної молодіжної політики, а також спільному Наказі Міністерства молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України від 28.07.2014 р. № 2460/502 щодо взаємодії структурних підрозділів даних центральних органів.

Основним напрямком профілактики правопорушень та запобігання злочинності ресурсами ВНЗ вважається правовосвітня і правовиховна робота, яка може здійснюватись у різних формах і методах: надання правової інформації і знань, пропаганда здорового способу життя за участю лікарів та психологів, формування патріотизму і системи загальнолюдських цінностей, а також негативного ставлення до злочинності та злочинної поведінки, залучення до акцій, благодійних і патріотичних заходів, сприяння розвитку індивідуальних нахилів, підтримка студентського самоврядування, залучення студентської молоді до процесу правового виховання у своєму середовищі та інш. У всіх навчальних закладах традиційно функціонує інститут кураторства, проте заслуговують на увагу і запозичення інші форми і заходи, що уже реалізуються в окремих ВНЗ, зокрема комісії з профілактики правопорушень, на засіданнях яких розглядаються випадки порушення дисципліни, рада з профілактики правопорушень серед студентів, відділення психологічного супроводження або психолог, що здійснюють роботу з психологічної діагностики та допомоги у студентському середовищі тощо.

Крім того, є низка заходів, що спрямовані як на профілактику правопорушень, так і відповідають напрямкам молодіжної політики: створення спільних з громадськими організаціями проектів із запобігання зло-

чинності серед молоді, залучення студентів до міжнародних проєктів регіональних та всеукраїнських правозахисних організацій; залучення студентства до контролю за дотриманням прав молоді, зокрема на освіту; залучення можливостей Управління юстиції, Управління освіти, УМВС, Державної пенітенціарної служби, Управління соціального захисту населення, Управління охорони здоров'я щодо проведення спільних заходів серед молоді, спрямованих на формування високого рівня правосвідомості та відповідальності; забезпечення системного проведення заходів як в межах навчального процесу, так і поза ним щодо формування у студентів кримінологічної культури; створення у ВНЗ неюридичного профілю належних умов для проведення постійно діючих правового лекторію, тижнів права із залученням представників практичних підрозділів правоохоронних органів, науковців-правознавців; залучення студентів старших курсів юридичних ВНЗ до проведення заходів правового характеру у школах, ліцеях, гімназіях, коледжах неюридичного профілю та ін.

Оскільки при конкретизації заходів виникає потреба у їх матеріально-технічному забезпеченні, то доцільно включати їх до регіональних програм профілактики правопорушень серед молоді з відповідним фінансуванням з державного та місцевого бюджетів.

Важливим є також отримання і аналіз кримінологічно значущої інформації про стан злочинності і правопорушень серед студентства як на регіональному, так і на державному рівнях.

Юридичні ВНЗ мають додаткові ресурси, які можна розглядати в трьох основних напрямках: робота з студентством щодо формування їх правосвідомості, кримінологічної культури, нетерпимості до злочинності і злочинної поведінки; навчання педагогічного складу шкіл методам кримінологічної профілактики правопорушень серед неповнолітніх; співпраця з правоохоронними органами з функціями запобігання злочинності щодо підвищення кваліфікації їх працівників, методичної роботи (наприклад, постійно діючий метод центр); регіональне прогнозування злочинності та участь у розробці Комплексних регіональних програм профілактики правопорушень.

Щодо конкретних кримінологічних заходів із залученням юридичних ВНЗ, можна запропонувати такі:

- Розроблення з подальшим впровадженням в практику роботи навчальних закладів області програм та методик щодо формування правосвідомої поведінки неповнолітніх та студентської молоді.
- Проведення міжвузівських студентських, наукових, науково-практичних круглих столів за напрямком «Профілактика злочинності неповнолітніх і молоді: кримінологічний, психологічний, педагогічний аспект».
- Організація на базі юридичного ВНЗ систематичних методичних семінарів для педагогічних працівників «Запобігання злочиннос-

ті в молодіжному середовищі: стратегія, заходи, суб'єкти, правове забезпечення».

- Включення у навчальні плани курсів підвищення кваліфікації спецкурсів, окремих тем, семінарів-практикумів, тренінгів щодо профілактики злочинності неповнолітніх, правопорушень, інших негативних явищ у молодіжному середовищі із залученням фахівців-кримінологів.
- Спільно з правоохоронними органами області надання методичної допомоги педагогічним працівникам навчальних закладів у питаннях організації профілактичної роботи з дітьми та студентською молоддю.
- Підготовка та розповсюдження інформаційних листів з питань запобігання насильству в сім'ї; проведення тренінгів і семінарів у навчальних закладах з питань запобігання і протидії насильству в сім'ї.
- Організація електронних центрів знань з питань забезпечення прав дітей та молоді, профілактики та запобігання правопорушень у вказаному середовищі.
- Підготовка кримінологічного прогнозу злочинності в регіоні та систематичне здійснення спільно з аналітичними підрозділами правоохоронних і судових органів аналізу криміногенної ситуації в регіоні, стану злочинності неповнолітніх та студентської молоді.
- Участь у формуванні регіональних програм запобігання злочинності та контроль за результатами їх виконання.
- Участь у методичних, наглядових, громадських радах при правоохоронних органах.
- Залучення студентської молоді до процесу правового виховання у своєму середовищі (виступи на конференціях, симпозіумах, перед студентською аудиторією, трудовими колективами на правові теми), до участі в правоохоронних та правоосвітніх заходах державницького спрямування.

МУСИЧЕНКО
Ольга Михайлівна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ВИКЛАДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ В РУСЬКІЙ ПРАВДІ

Загальновизнаною є теза про те, що Руська Правда – перший письмовий кодифікований акт українського права, що складений у XI столітті в Київській Русі. Дослідження цієї історичної пам'ятки має значення для сучасних наукових пошуків: дослідження історії української культури,

становлення української мови, історико-правових зрізів при вивченні проблем кримінального, цивільного, процесуального, спадкового права.

Фундаментальні студії історичних та мовних аспектів цієї пам'ятки дозволяють зробити певні висновки і стосовно правових питань, зокрема щодо становлення юридико-технічних вимог до мовного вираження кримінально-правових заборон та відповідних наслідків за їх порушення.

Говорячи про мову Руської Правди, слід зазначити те, що найстарший рукопис – це новгородський рукопис, що, звичайно, зберіг в собі діалектичні особливості новгородського діалекту. Тому досить важко визначати особливості давньої київської мови за тими оригінальними списками, що збереглися. Однак, один з перших дослідників мови Руської Правди Є. Карський, досліджуючи мову цієї пам'ятки за Синодальним списком, вважаючи його найдавнішим, робить висновок, що чим старша редакція Руської Правди, тим яскравіший у ній народний колорит, бо переписувачі Руської Правди часів Ярослава ще не встигли виробити строго стилізованої літературної мови [4, с. 20].

Мовознавці, зокрема Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов, Г. П. Півторак говорять про те, що писемна мовна ситуація за часів Київської Русі характеризувалася білінгвізмом, тобто паралельно існувало дві мови – церковнослов'янська та давньоруська. О. С. Мельничук підкреслює наявність диглосії як різновиду білінгвізму, тобто мовної ситуації, за якої в одному суспільстві існують дві мови або дві форми однієї мови, що виконують відмінні функції [6, с. 141]. Зазначимо, що деякі науковці при періодизації української мови на позначення загальноновизнаного, але досить умовного терміна «давньоруська мова» використовують термін «давньоруськоукраїнська мова» (В. В. Німчук), «давньокиївська» (Г. П. Півторак, В. М. Русанівський), з чим слід погодитись, зважаючи на те, що за давньоруськими писемними пам'ятками, знайденими на території сучасної Наддніпрянщини, вже можна спостерігати зародки становлення власне майбутньої української літературної мови з праслов'янської, а гіпотеза про існування спільної для усіх східних слов'ян мови на сьогодні вважається спростованою. Так, П. Д. Тимошенко доводить те, що «змішування ы – и, h – и, в – у у південноруських пам'ятках XI–XII ст. не можна вважати звичайними помилками писарів. Ці змішування мають під собою реальний живомовний ґрунт» [8]. В. М. Лешков підкреслював, що Руська Правда відрізняється від *Leges Barbarorum* народністю мови, повнотою змісту [5, с. 136].

Слід також вказати, що відповідно до збережених літературних пам'яток, писемну давньоруську мову поділяють на декілька стилів: високий, середній і низький. Віднесення Руської Правди В. М. Русанівським до «зниженого» стилю писемної мови [7, с. 12] свідчить про наближеність мови цієї пам'ятки до живого народного мовлення, порівняно з

іншими літературними пам'ятками. Це переконує в тому, що вже у XI столітті виявлялась тенденція до використання при написанні нормативно-правового акта мови, зрозумілої для адресатів акта.

Звертає увагу на себе і точність формулювань норм у Руській Правді, зокрема, кримінально-правових. Так, професор М. Д. Іванишев, досліджуючи Руську Правду у порівнянні із законодавством германських народів, визнає те, що, наприклад, стаття 1 Короткої Правди, де визначено, хто саме має право помсти за вбитого, точно встановлює коло таких осіб «мстити брату брата, либо сынови отца, либо отцу сына, либо брато чаду, ли сестрину сынови», на відміну від порівнюваних германських норм, відповідно до яких право помсти має увесь рід [3, с. 45]. Відповідно до звичаєвого права, на основі якого і формувалась Руська Правда, право помсти було у родичів вбитого, коло яких також було точно не визначеним. Ярослав легалізував це право, надавши державі вирішувати дане питання хоча б конкретною вказівкою на фізичних осіб, які мали право помсти. М. Д. Іванишев пояснює чітку вказівку тих, хто має право помсти, тим, що дане формулювання розширює випадки надходження коштів у державну казну за рахунок звуження кола осіб, які мають право на помсту, а отже, у всіх випадках невиявлення точно визначених осіб, застосовується вира у дохід князю [3, с. 45]. Не заперечуючи цього припущення, ще раз підкреслимо конкретність, точність виписаної у аналізованому письмовому акті норми, а отже і зрозумілість для тих, кому вона призначалась.

Якщо в першій статті вважаємо за виправданий такий виклад норми з конкретним переліком осіб, які мають право помсти, то в інших статтях Короткої правди, що містять кримінально-правові заборони, помічаємо тенденцію до казуїстичного викладу: вказівка на засоби, якими наносяться побої: батіг, жердь, долоня, чаша, ріг, тупий бік знаряддя (ст. 3); удар мечем в ножнах чи рукояткою меча (ст. 4); вказівка на органи, при пошкодженні яких настає покарання (нога, рука, палець), з конкретним переліком наслідків (кульгавість, усихання) (ст. 5–7); крадіжка коня, корови, качки, гуся, яструба, сокола тощо (ст. 31, 36, 37). Звичайно, це стародавній акт, який складався на основі звичаєвого права, нормативно закріплював найбільш поширені конкретні випадки з юридичної практики, і саме такий спосіб викладу притаманний першим кодифікованим актам. Однак, слід вказати на момент, що підкреслює намагання наступних редакторів Руської Правди удосконалювати юридичну техніку. Як приклад переходу від казуїстичного до абстрактного викладу кримінально-правових норм, можна назвати заміну конкретних вказівок на предмет викрадення «конь», «говядо», «корова» (ст. 21 Короткої Правди) до узагальненого «у которое татьбы» (яка-небудь крадіжка) (ст. 40 Широкої Правди).

Звертають на себе увагу особливості синтаксичних конструкцій кримінально-правових норм в Руській Правді. Це в основному конструк-

ції із підрядно-сурядним сполучниковим зв'язком, причому з підрядним зв'язком умови (якщо – то), який передається сполучниками *аще, аже, оже* *ли*. Трапляється і сполучниковий та безсполучниковий сурядний зв'язок. Характерною ознакою є однотипність синтаксичних конструкцій, що є однією з основних рис Особливої частини сучасного Кримінального кодексу. Тут зауважимо, що синтаксичні зв'язки у реченнях, де викладені кримінально-правові норми, більш прості, ніж процесуальні норми, чи то норми спадкового права.

З погляду становлення юридичної техніки викликає інтерес робота І. Білецького стосовно історії тексту Руської правди. Так, він вказує, що зміна статті завжди йшла поряд з редакційною або кодифікаційною переробкою тексту [2, с. 45]. Якщо в тексті копії були незрозумілі слова, речення, а то й цілі періоди, переписувачі виправляли їх на зрозумілі для них. Часто зміни первісного тексту були спричинені впливом місцевої говірки переписувача, для якої змінене слово вважалось більш правильним, ніж в оригіналі. Слід вказати і на наявність заголовків у Широкій Правді, на відміну від Короткої: «О убийстве», *Оже* *станеть* без вини на разбои», «А придет кровав муж», «О татбе» тощо, що свідчить про вдосконалення техніки юридичного письма, адже наявність заголовків статей допомагають краще орієнтуватися в нормативному матеріалі, Широка Правда містила вже більшу кількість норм і заголовки були доцільними.

В частині студіювань Скороченої Правди, яку І. Білецький виділяє як окрему редакцію поряд з Короткою Правдою і Широкою Правдою, дослідник звертає увагу на те, що використання у назві Скороченої Правди «указ» чи «оустав» замість «суд» у назві Широкої Правди і «правда» Короткої Правди, вказує на те, що у правовій свідомості автора тексту Скороченої Правди (а дослідник так називає укладача Скороченої правди, бо цю редакцію вважає новим кодексом) відбулася зміна: з поняття «правда», яке носило вже в той час соціальний відтінок, на «устав», що вказувало на наказовий характер назви акта [2, с. 32–33]. У зв'язку з викладеним, зазначимо, що в науковій літературі на основі текстуального аналізу пам'яток давньоукраїнської та староукраїнської писемності обґрунтовується думка про синонімізацію лексем «правда», «право», «закон», «суд», «устав» [1, с. 42–43]. Отож, із синонімічного ряду редактор Скороченої Правди обирає більш вдалішу і зрозумілішу назву, враховуючи владно-розпорядний характер документа.

Учений звертає увагу на такі моменти, що свідчать про вдосконалення укладачем Скороченої Правди законодавчої юридичної техніки: відкидання усіх історичних екскурсів про синів Ярослава та їх в'їзд (ст. 19 Короткої Правди і ст. 2 Широкої Правди), про з'їзд Володимира Всеволодовича (ст. 53 Широкої Правди) як зайві; відкидання усіх статей, що говорять про класові чи соціальні різниці, відкидання деталей; тен-

денція до впорядкування статей одного змісту; заміна деяких слів (наприклад, «смерд» на часи редакції Скороченої Правди використовувалась як лайлива назва); виправлення незрозумілих слів шляхом притягнення зрозумілих із Короткої Правди; відкидання частин статей «через їх попсованість і розтягненість» тощо [2, с. 34–36]. Отже, така редакція Руської Правди є не просто скорочений варіант Широкої Правди, а важливий крок до кодифікаційних процесів, а також до визначення напрямків вдосконалення юридичної техніки.

Руська Правда не була «мертвим актом», адже налічується близько 100 знайдених списків, нею послуговувалися протягом п'яти століть, при тому вона стала одним з джерел Литовських статутів (1529, 1566, 1588), Судебника Казимира (1468), «Прав, за якими судиться малоросійський народ» (1743). Тому не дивно, що редакційні зміни тексту в напрямку вдосконалення юридичної техніки, зосередження на тому, щоб норми стали більш точними, чіткішими, зрозумілішими, мали місце під час переписування Руської правди.

Отже, аналіз Руської Правди на предмет становлення техніки викладу юридичних норм, зокрема тих, які мають кримінально-правовий характер, дозволяє визнати, по-перше, що дана кодифікована пам'ятка українського права писана мовою, наближеною до живої розмовної мови, зрозумілою для тих, кому призначалась, по-друге, історія тексту Руської Правди вказує на намагання переписувачів самостійно зробити текст акта доступнішим і зрозумілішим відповідно до вимог свого часу, на розвиток певних кодифікаційних процесів, по-третє, при оформленні норм кримінально-правового характеру використовуються засоби, подібні до сучасних засобів вираження кримінально-правових норм.

Література:

1. Артикуца Н. В. Найдавніші терміни українського права: етимологічні реконструкції та семантичні спостереження / Н. В. Артикуца // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2013. – Т. 144–145. – С. 38–44.
2. Білецький Л. Руська Правда й історія її тексту / за ред. Ю. Книша. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1993. – 166 с.
3. Иванишев Н. Д. О плате за убийство в древнем русском и других славянских законодательствах в сравнении с германскою виурою / Д. Д. Иванишев // Антологія української юридичної думки. В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемчуненко (голова) та ін. Том 2: Історія держави і права України: Руська Правда / Упорядники: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук, І. В. Музика, І. К. Омельченко; відп. редактор І. Б. Усенко. – К.: Видавничий дім «Юридична книга», 2002. – С. 35–48.
4. Карский Е. Ф. Русская Правда по древнейшему списку / Е. Ф. Карский. – Ленинград: Издательство Академии наук, 1930. – 114 с.
5. Лешков В. М. Русский народ и государство. История русского общественного права до XVIII века // Антологія української юридичної думки: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемчуненко (голова) та ін. Том 2: Історія держави і права України: Руська Правда / Упорядники: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук, І. В. Музика, І. К. Омельченко; відп. редактор І. Б. Усенко. – К.: Видавничий дім «Юридична книга», 2002. – С. 49–136.

6. Мельничук О. С. Диглосія / О. С. Мельничук // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл. ім. М. П. Баранова, 2004. – С. 141
7. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Підручник. – К.: АртЕк, 2001. – 392 с.
8. Тимошенко П. Д. Рецензія: П. П. Плющ. Нариси з історії української літературної мови. – К.: Вид-во «Рад. школа», 1958. – 291 с.

ОБРУЧКОВ
Роман Іванович

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ПРАЦІ

Поняття юридичної відповідальності взагалі і трудової зокрема відноситься до базових понять у юридичній науці і, відповідно, в науці трудового права. Що стосується юридичної відповідальності в загальній теорії права, то можна підкреслити, що її основними ознаками є:

- спирається на державний примус;
- настання за здійснення правопорушення;
- зв'язок із громадським (суспільним) засудженням;
- вираження в певних негативних наслідках для правопорушника особистого, майнового, організаційно-фізичного характеру;
- втілення в процесуальній формі. [2, с. 224]

Виходячи з цього, основним соціальним призначенням юридичної відповідальності є охорона та захист суспільних відносин від будь-яких незаконних порушень.

Правовою підставою застосування заходів відповідальності у трудовому праві є трудове правопорушення, під яким слід розуміти винне протиправне невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків або зловживання суб'єктом наданими йому правами. Але, для застосування трудової відповідальності передбачається необхідність наявності певного переліку умов, а саме: протиправність діянь; наявність шкідливих наслідків вчинених діянь; наявність причинного зв'язку між діянням суб'єкта та наслідками, що настали; вина суб'єкта.

Чинне законодавство про працю України передбачає два основних види трудової відповідальності, якими є: матеріальна відповідальність сторін трудового договору та дисциплінарна відповідальність працівника. Крім того, згідно аналізу норм чинного законодавства, можна дійти висновку, що за порушення норм законодавства про працю в Україні також передбачається можливість притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності. Особливості застосування даних видів

юридичної відповідальності регламентується вже не трудовим, а відповідно адміністративною та кримінальною галуззю права. Але, через тісний зв'язок підстав настання цих видів відповідальності з предметом регулювання трудового права вбачається неможливим повне та правильне розуміння і застосування кримінальної та адміністративної відповідальності без належного вивчення та з'ясування змісту конкретного трудового правовідношення, підчас здійснення якого учасники допустили певні правопорушення.

Кримінальна відповідальність настає за злочини і тому є найсуворішим видом юридичної відповідальності. Тільки наявність в діях індивіда складу кримінального злочину слугує підставою виникнення кримінальної відповідальності. Накладається вона спеціальним правозастосовчим актом – вирокі суду, що визначає відповідну діяння міру покарання. Кримінальна відповідальність впливає безпосередньо та прямо на особу злочинця, навіть якщо при цьому покарання супроводжується обмеженням його особистих або майнових прав. Кримінальне судочинство здійснюється у суворо регламентованій процесуальній формі, що забезпечує встановлення об'єктивної істини по справі та покарання дійсних винних осіб.

У змісті діючого Кримінального кодексу України містяться декілька спеціальних статей, які напряму пов'язані із сферою трудових відносин. Зокрема, це статті Розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». У даному розділі передбачається можливість настання кримінальної відповідальності за наступні злочини:

- перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170);
- перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171);
- грубе порушення законодавства про працю (ст. 172);
- грубе порушення угоди про працю (ст. 173);
- примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку (ст. 174);
- не виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175).

Аналізуючи санкції вказаних статей КК України, можна дійти висновку, що у більшості випадків дані діяння кваліфікуються як злочини невеликої тяжкості. Такий висновок впливає із змісту статті 12 КК України, у якій здійснюється класифікація злочинів за ознакою обсягу покарання винних у його здійсненні осіб. Так, злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за

винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 000 грн.). Санкції ж статей 170–175 КК України коливаються від виправних робіт строком до двох років або штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до штрафу у розмірі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 172 КК України), а у виключних випадках може бути передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років (ч. 2 ст. 175 КК України), яке, доречі, не є основним покаранням.

Ступінь злочинності діянь, передбачених ст.ст. 170–175 КК України, як правило повинна визначатися наслідками вчиненого діяння. Нажаль, єдиного підходу до визначення тяжкості наслідків діяння ані у правовій науці, ані у практиці не існує. Щодо кожного вчиненого злочину тяжкість наслідків визначається шляхом оціночного судження осіб, що приймають участь у кримінальному провадженні. Зокрема, у самому Кодексі в одних випадках містяться вказівки на настання тяжких наслідків без їх різновидів, в інших – поряд із використанням терміну «інші тяжкі наслідки» в одному переліку використовуються інші наслідки відповідного злочину або ж робиться вказівка на характер тяжких наслідків (смерть, людини, загинель людей, велика майнова шкода) [3, с. 546].

На думку автора, варто у даному випадку застосовувати за аналогією положення 2-ї, 3-ї та 4-ї приміток до ст. 185 КК України, у яких здійснюється класифікація завданої злочином шкоди на значну шкоду (від 1 700 до 4 250 грн.), шкоду у великому розмірі (більше 4 250 грн.) та шкоду в особливо великому розмірі (більше 10 200 грн.). І якщо врахувати показники середніх заробітних плат в Україні на сьогоднішній день, які становлять 4 467 грн. на місяць [4], то вбачається, що невиплата заробітної плати працівнику за один відпрацьований місяць вже у більшості випадків тягне визнання цього діяння завданням шкоди у великому розмірі. А якщо таке діяння вчинене відносно групи працівників (наприклад: затримка виплати заробітної плати працівникам Миколаївського Суднобудівного заводу ім. 61 Комунара, яким заробітна плата затримується вже більше півроку), то логічним є визнання у такому випадку завдання шкоди в особливо великому розмірі. Такі ж наслідки тягне за собою злочинне діяння у вигляді незаконного звільнення працівника з роботи.

Враховуючи загальновідомий факт, що трудова діяльність є основним джерелом отримання засобів до існування людини, а сама людина є найважливішою соціальною цінністю держави, то вбачається, що держава не зовсім правильно та адекватно оцінює наслідки порушення трудових прав громадян у сфері реалізації ними своєї здатності до праці через участь у трудових правовідносинах. На думку автора, варто розглянути у найближчому майбутньому можливість встановлення більш суворого

покарання за вчинення злочинів у сфері трудових прав та свобод. Крім того, враховуючи те, що основними «порушниками» трудових прав громадян є посадові особи роботодавців – юридичних осіб, то було б доречним поширити на ці злочини дію Розділу XIV-1 КК України, який з'явився у кодексі у 2013 році та має назву «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Варто також наголосити, що вказаними вище статтями 170–175 КК України не вичерпується зв'язок кримінальної та трудової галузей вітчизняної системи права. Досліджуючи зміст інших статей Кримінального кодексу України, автор дійшов висновку, що Кодекс також пов'язує із специфікою певних професійних діяльностей, які можуть здійснюватися у тому числі на виключно професійно-трудовій підставі, і інші різновиди злочинних посягань які мають зв'язок із трудовими правовідносинами. Так, до них можна віднести наступні:

- неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК України);
- розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України);
- неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України);
- неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України);
- незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України);
- умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (ст. 209-1 КК України);
- маніпулювання на фондовому ринку (ст. 222-1 КК України);
- порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів (ст. 223-2 КК України);
- розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК України);
- незаконне використання інсайдерської інформації (ст. 232-1 КК України);
- здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин (ст. 276-1 КК України);
- погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 КК України);
- умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК України);
- посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК України);

- підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України);
- злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (Розділ XVII КК України);
- злочини проти правосуддя (Розділ XVIII КК України);
- злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) (Розділ XIX КК України).

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради, 2001, № 25-26, ст. 131.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави / П. М. Рабінович. – К., 1994. – 459 с.
3. Лемеха Р. І. Тяжкі наслідки як обставина, яка обтяжує покарання / Р. І. Лемеха // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 546–552.
4. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2016 році // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

ПУШКАР
Ганна Михайлівна

ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ ВІД НАРКОМАНІЇ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ

Примусове лікування від наркоманії як інший кримінально-правовий захід не ототожнюється з покаранням як певним заходом примусу з боку держави, до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Даний захід повинен забезпечувати ефективність реакції правоохоронних органів та суду на кримінальну поведінку наркозалежної особи.

Застосування такого альтернативного іншого кримінально-правового заходу як примусове лікування від наркоманії повинно проявлятися у гуманному ставленні до наркозалежної особи, що вчинила кримінальне правопорушення та має відповідний підтверджений діагноз «наркоманія». Сутність та необхідність застосування даного заходу полягає у вимушеному втручанні та певному обмеженні особистої свободи людини, яка в силу наявного захворювання не може прийняти рішення про добровільне лікування самостійно, а тому перебуваючи у певному стані психічної залежності від наркотичного засобу або психотропної речовини здатна на вчинення кримінального правопорушення, у зв'язку з чим породжується ймовірність більшої суспільної небезпеки даної особи.

Однак, такий підхід до розуміння інституту примусового лікування від наркоманії в радянський час не визнавався. Так, як зазначалося у більшості нормативно-правових актів радянського періоду, застосування примусового лікування від наркоманії було запроваджено в якості вимушеного засобу охорони та відновлення здоров'я наркозалежних осіб, а також попередження вчинення злочинів та інших антисуспільних проявів з боку зазначених осіб. Слід відмітити що такий захід носив примусовий адміністративно-медичний характер. Законодавець того часу наполягав на положенні, яке було закріплено в Основах законодавства про охорону здоров'я, що громадяни повинні дбайливо ставитися до свого здоров'я. Проте, такий обов'язок не встановлювався Конституціями ні СРСР ні Конституціями окремих республік. В подальшому цей факт призведе до скасування кримінальної відповідальності за вживання наркотичних засобів та заборони направлення осіб у лікувально-трудова профілакторії, у зв'язу з невідповідність системи нормативно правових актів у сфері протидії наркоманії міжнародно-правовим актам, однак ця кардинальна зміна відбулася лише в кінці ХХ століття.

Починаючи з 1927 року, а саме у зв'язку з прийняттям Кримінального кодексу 1927 року, в якому примусове лікування визначалось як захід соціального захисту медичного характеру [1], правила примусової госпіталізації почали розповсюджуватися на хворих наркоманією. Не зважаючи на декларативний характер мети застосування примусового лікування від наркоманії за своїм змістом він був ідентичним до покарання особи у вигляді позбавлення волі. У відповідності до законодавчих актів у боротьбі з наркоманією підлягали направленню за постановою суду особи, що мають діагноз «хронічна наркоманія» до лікувально-профілактичних профілакторіїв на строк від 6 місяців до двох років. Такі заходи передбачали ізолювання наркозалежної особи від суспільства на беззаперечно тривалий термін, що суттєво зближувало за змістом такі заходи з покаранням. Причому режим в таких установах був ідентичний режиму у місцях позбавлення волі, не враховуючи той факт, що в зазначені установи могли бути направлені особи, які не вчиняли правопорушень, а лише ухилялися від добровільного лікування від наркоманії.

Фактично лікувально-профілактичні профілакторії були трудовими установами з воєнізованою охороною, режимом виправної колонії, та з елементом примусового залучення до праці. Лікування в основному носило неефективний характер із застосуванням низької за рівнем медичної допомоги, що вказувало на той факт, що держава таким чином намагалася лише тимчасово ізолювати від суспільства наркозалежну особу та використати її працю. Тобто не передбачалась реальна мета вилікувати особу від наркозалежності.

Суттєвим обмеженням прав наркозалежних осіб була заборона у можливості в судовому порядку оскаржити рішення суду про направлення в

лікувально-профілактичний профілакторій, про продовження строку тримання в установі у зв'язку з ухиленням від лікування, про зменшення строку перебування. Участь адвоката (захисника) у випадку вирішення питання у суді про примусове лікування наркозалежного не передбачалась.

Слід звернути увагу, що можливість застосування примусового лікування від наркоманії одночасно з покаранням за вчинений злочин, тривалий час зберігалася у радянському кримінальному законодавстві.

Підтвердженням цього виступала окрема норма Кримінального кодексу УРСР від 28.12.1960 року. Так, відповідно до частини 2–3 статті 14 КК УРСР суд незалежно від призначеного кримінального покарання міг направити на примусове лікування особу, яка засуджена за злочин, що скоєний на ґрунті алкоголізму або наркоманії [2].

Примусове лікування цих осіб здійснюється в залежності від виду кримінального покарання, відповідно у місцях позбавлення волі або у спеціальних медичних закладах (лікувально-трудовах профілакторіях). Рішення про припинення примусового лікування від наркоманії або алкоголізму здійснюється судом у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України» [3, с. 439].

Слід відмітити, що певні положення зазначеної норми і є неоднозначними, але загалом ми підтримуємо закладену тут ідею примусового лікування, як необхідність вилікувати наркозалежні особа, в-першу чергу для того, щоб залежність від наркотичного засобу не детермінувала її злочинну поведінку.

Починаючи з 1970 року примусове лікування осіб хворих на наркоманію стало масовим явищем. Кількість лікувально-профілактичних профілакторіїв становила 314 установ, загальна кількість умовно лікарняних місць складала 273 тисячі. За загальними підрахунками примусове лікування пройшло приблизно 2 мільйони осіб.

Окремою інструкцією «Про порядок виявлення та обліку осіб, які допускають немедичне вживання наркотичних та інших засобів, що тягнуть одурманення, оформлення та направлення на примусове лікування хворих на наркоманію», яка була затверджена спільним наказом Міністерства охорони здоров'я та Міністерства внутрішніх справ СРСР у 1988 році надавалась можливість оскарження обґрунтованості діагнозу «опійна наркоманія», «токсикоманія». При чому такий механізм оскарження діагнозу реалізовувався виключно у медичних установах в адміністративному порядку, а в порядку судового провадження таке оскарження не передбачалось.

В цілому аналіз нормативно-правової бази щодо примусового лікування наркозалежних осіб в радянський період свідчить не стільки про наміри держави реалізовувати законне право людини на охорону здоров'я, скільки спробами використати можливість забезпечити безпеку у

суспільстві шляхом репресивного ставлення до зазначеного питання. Такий підхід зводився виключно до боротьби не з хворобою, а особами, що мають наркотичну залежність і виступають соціально-небезпечним елементом суспільства, а методи лікування навіть не передбачали відновлення нормального соціального статусу осіб, які допускали зловживання наркотичними засобами та вчиняли кримінальні правопорушення.

Репресивний підхід став свідченням того, що суспільство та влада не змогли створити систему належної наркологічної допомоги, яка б забезпечувала ефективність примусового лікування від наркоманії.

Отже, на нашу думку, необхідна суттєва трансформація розуміння примусового лікування від наркоманії як іншого кримінально-правового заходу, який би надав гарантію досягнення соціально-значимого результату, так як психічна залежність від наркотичних засобів та психотропних речовин безумовно ускладнює досягненню мети покарання.

Література:

1. Кримінальний кодекс УСРР 1927 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uris.org.ua>.
2. Кримінальний кодекс УРСР від 28.12.1960 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>
3. Юношев О. В. Історія примусового лікування від наркоманії: кримінально-правовий аспект / О. В. Юношев // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 434-440.

РИБІКОВА
Ганна Володимирівна
СМІТЮХ
Альона Сергіївна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Одним із важливих аспектів існування України як незалежної, демократичної держави та здійснення в ній правової реформи є створення умов, які забезпечують можливість реалізації прав і свобод особистості для відстоювання своїх законних інтересів. Це стосується всіх сфер життєдіяльності суспільства і держави, та, перш за все, кримінального процесу, до якого, крім винуватих у вчиненні злочину, залучається і широке коло інших осіб, які сприяють забезпеченню виконання завдань кримінального судочинства.

На жаль, на сучасному етапі спостерігається значне погіршення криміногенної ситуації та зростання рівня латентності злочинів. Зокрема, за

даними Державної служби статистики України кількість скоєних злочинів у 2015 році в 1,5 рази перевищує кількість злочинів, вчинених у 2014 році, з яких тяжкі та особливо тяжкі злочини загалом становлять 41,2 %, безпосередньо злочини проти власності – 61,3 %, проти життя та здоров'я особи – 11,4 %, злочини у сфері обігу наркотичних засобів і психotropних речовин – 5,7 % [3].

З огляду на це більш гостро постає питання щодо ефективності виявлення та розкриття злочинів, а також досягнення мети кримінального судочинства, що, окрім викриття і покарання злочинців, включає захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі від незаконного впливу з метою перешкоджання правосуддю, від можливого фізичного чи психічного тиску, від посягань на їх життя, здоров'я чи майно.

На сучасному етапі нерідко можна зустріти випадки тиску з боку самих злочинців на потерпілих, свідків або навіть експертів і перекладачів аби приховати факти, які відомі таким особам, примусити їх дати неправдиві показання, висновки чи переклад. Зокрема, за даними наукових досліджень загалом 50,3 % осіб, які були учасниками кримінального провадження, підлягали тиску з боку злочинців, 35,3 % правоохоронців наштовхувалися на їх протидію у формі давання завідомо неправдивих показань чи відмові від давання показань; 31,4 % – у формі підкупу, залякування, насильства щодо потерпілих, свідків та їх близьких родичів; 20,7 % – у спробі вплинути на процес розслідування через засоби масової інформації. І лише 12,6 % опитуваних осіб запевнили, що не наражалися на будь-які форми протидії [4, с. 256].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК України) чіткого переліку заходів безпеки щодо учасників кримінального судочинства не містить, наголошуючи тільки на забороні розголошення відомостей про таких осіб та можливості провадження у закритому судовому засіданні, водночас існує спеціальний нормативно-правовий акт, який регулює зазначене питання – Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (далі Закон).

Зазначеним Законом до заходів забезпечення безпеки законодавець відносить: особисту охорону, охорону житла і майна через обладнання їх засобами протипожежної та охоронної сигналізації, зміну номерів квартирних телефонів і державних номерних знаків транспортних засобів; видачу спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку, використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження у разі наявності небезпеки для життя і здоров'я осіб, взятих під захист; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та

інших переговорів, візуальне спостереження у разі наявності загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист; заміну документів та зміну зовнішності; зміну місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд [1].

Крім того, у ч. 2 ст. 7 Закону зазначається можливість застосування інших заходів безпеки з урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, тобто перелік таких засобів є відкритим.

Дискусійним у правовій доктрині залишається питання практичного використання забезпечення конфіденційності відомостей про особу як захід забезпечення безпеки, оскільки він не досить часто застосовується слідчими (приблизно у 13,5 % випадках), а деякі вчені взагалі вважають, що зазначений захід безпеки певною мірою порушує не тільки низку принципів кримінально процесу, але й права обвинуваченого на захист. З огляду на це, такі науковці вносять пропозиції щодо виключення статей, які регламентують способи забезпечення конфіденційності відомостей про особу [5, с. 91].

Слід зазначити, що практичного застосування такі пропозиції не набули і зазначений захід забезпечення безпеки учасників кримінального провадження залишається у вітчизняному законодавстві та здійснюється шляхом: обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки, протоколах слідчих (розшукових) дій і судових засідань, заміни прізвища, імені, по батькові у цих документах псевдонімами за постановою слідчого, прокурора або за ухвалою суду про зміну анкетних даних; проведення впізнання особи поза візуальним спостереженням того, кого впізнають; не включення до списку осіб, які підлягають виклику в судові засідання, дійсних анкетних даних про особу, взятую під захист; виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки; накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взятую під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами [1].

Незважаючи на те, що в Україні останнім часом здійснюється реформування усіх сфер життєдіяльності держави (в тому числі і сфери кримінального судочинства), спостерігається значне розширення і приведення національного законодавства щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження у відповідність з європейськими та міжнародними нормами, все ж нашій державі, на нашу думку, слід перейняти досвід зарубіжних країн в зазначеній сфері, зокрема, щодо впроваджен-

ня програм захисту свідків та інших учасників кримінального процесу, які стали б дієвим засобом підвищення ефективності протидії злочинності, давали б правоохоронним органам розширені повноваження зі створення спеціальних умов для забезпечення безпеки осіб, які є учасниками провадження, та співпрацюючи із правоохоронними органами, надаючи їм необхідну інформацію ризикують життям.

Для впровадження та реалізації зазначеної програми в Україні подібно як у США, Великобританії, ФРН, Італії, Канаді та багатьох інших державах з метою удосконалення вітчизняного законодавства в зазначеній сфері, на нашу думку, слід врахувати досвід застосування таких заходів забезпечення безпеки як блокування передачі даних, які зберігаються в інформаційній базі, та стосуються таких осіб; тимчасове надання документів, які посвідчують особу, на основі змінених анкетних даних; ефективне забезпечення зберігання анкетних даних особи, яка підлягає захисту від можливого простежування зі сторони злочинців; створення підрозділів із захисту учасників кримінального провадження на місцевому рівні; забезпечення особам, взятим під захист, можливості реалізації своїх громадянських прав; організація можливих контактів тільки через підрозділ із захисту свідків; захист свідка в процесі судового розгляду; захист свідка, який перебуває в місцях позбавлення чи обмеження волі; криміналізація несанкціонованого розголошення заходів захисту свідка [2, с. 317].

Таким чином, реформування кримінально-процесуального законодавства, яке відбувається в Україні має на меті створення необхідних передумов для функціонування правової, соціальної держави, для реалізації та захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення їх безпеки. На сьогоднішній день в нашій державі на законодавчому рівні закріплено перелік способів захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, здійснено їх правову регламентацію, проте, загалом вітчизняну систему забезпечення безпеки учасників кримінального провадження не можна назвати досконалою, тому слід звернути увагу на міжнародний досвід із зазначеного питання із подальшим його впровадженням у національну практику.

Література:

1. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
2. Гузела М. Деякі питання захисту свідків і потерпілих за законодавством України та зарубіжних держав / М. Гузела // Вісник Львівського університету. Серія юридична: зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 42. – 382 с.
3. Демографічна та соціальна статистика: Правосуддя та злочинність / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/kyiv/u-kiyevi-vidzvituvai-pro-pogirshennya-kriminogennoyi-situaciyi-infografika-477979.html>.

4. Карпов Н. С. Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України / Н. С. Карпов, О. І. Габро // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 17. – С. 254–266.
5. Краснікова Н. А. Процесуальні аспекти забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві / Н. А. Краснікова // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2015. – Вип. 1. – С. 90–95.

СОЛОМЯНА

Анна Володимирівна

ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОВІЖНОГО ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

Діяльність приватних детективів, детективних розшукових підприємств, агентств на теренах України відносно нова. Популярність їх з кожним роком тільки зростає. Про що свідчить навіть кількість знайдених відповідей на запити у пошукових системах мережі Інтернет. Так на запит «детективне агентство» тільки в україномовних системах кількість відповідей перевищує 200 тисяч. Попри романтичний образ детективних розслідувань, описаних у художній літературі, детективна діяльність має цілком прагматичне значення. За неофіційними даними, в усіх регіонах України працює декілька тисяч приватних детективів та приватних детективних агентств. А відтак така діяльність вимагає належного законодавчого регулювання.

Починаючи із 2000 р., існує ціла низка законопроектів про приватну детективну діяльність, розроблених різними авторами, які не отримали своєї законодавчої підтримки. Але вже з кінця 2015 р. питання законодавчого врегулювання здійснення приватної детективної (розшукової) діяльності як одного з шляхів забезпечення конституційних гарантій людини та громадянина на захист своїх законних прав та інтересів постало знову на передній план. 28 грудня 2015 р. народними депутатами Паламарчуком М. П., Кожем'якіним А. А., Продан О. П., Тетерук А. А. та ін. було зареєстровано новий проект закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність». 19 квітня 2016 р. з другої спроби даний законопроект було прийнято у першому читанні [1]. Прийняття цього закону дозволить легалізувати приватну детективну (розшукову) діяльність, яка на сьогодні уже і так фактично здійснюється в Україні, поставивши її під контроль держави та значно збільшити можливості громадян України у захисті своїх законних інтересів, конституційних прав та свобод.

Приватна детективна діяльність сьогодні може стати тим альтернативним недержавним правоохоронним механізмом, необхідність якого довгий час обговорювалась у нашій державі [2].

Відповідно до нового законопроекту приватна детективна (розшукова) діяльність – це дозволена органами Національної поліції України незалежна професійна діяльність приватних детективів або приватних детективних підприємств (агентств) щодо надання клієнтам на платній договірній основі детективних послуг з метою захисту їхніх законних прав та інтересів на підставах та в порядку, що передбачені законодавством. Перелік послуг, які можуть надаватися досить широкий. За даними Всеукраїнської асоціації приватних детективів вони поділяються на такі групи:

- 1) забезпечення економічної безпеки фізичних та юридичних осіб (перевірка бізнес-зв'язків, протидія недобросовісній конкуренції тощо);
- 2) пошук осіб в Україні та закордоном (пошук осіб, що переховуються від усіх видів відповідальності, пошук родинних зв'язків тощо);
- 3) забезпечення особистої безпеки особи та членів її сім'ї (перевірка за допомогою поліграфа, перевірка приміщень на наявність звукозаписувальних пристроїв тощо);
- 4) спеціальні послуги (проведення експертиз, розшук затонулих об'єктів, надання послуг із навчання детективній діяльності);
- 5) інші послуги, які стосуються приватної детективної діяльності та не суперечать закону [3].

Законопроект, у свою чергу, дозволяє ще й надання таких видів приватних детективних послуг, як: збирання, фіксування та дослідження відомостей, необхідних для розгляду справ у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві, на договірній основі із сторонами судового процесу; пошук, збирання та фіксація відомостей в кримінальному провадженні на договірній основі з стороною кримінального провадження; пошук і збір даних, які можуть бути приводом або підставою для звернення замовником приватних детективних (розшукових) послуг до правоохоронних органів або до суду, з метою захисту законних прав та інтересів такого замовника [1]. Тобто детективна діяльність, враховуючи всі законодавчі обмеження, виконує допоміжну функцію для правоохоронних органів та установ з одного боку, та забезпечує дотримання принципу рівних можливостей сторін у процесі з іншого. Виявивши ознаки адміністративних чи кримінальних правопорушень, детектив зобов'язаний звернутися до правоохоронних органів, які вже будуть вирішувати питання відповідальності за таке правопорушення.

Переглядаючи пропозиції різних детективних агентств, можна натрапити як на цілком традиційні послуги щодо розшуку загублених документів до зовсім неординарних послуг таких, як: допомога батькам у контролі за дітьми, алібі у сімейному житті, виведення осіб із різного роду сект, встановлення gps – маяка для контролю за людьми похилого віку, визначення хто насправді володіє акантом у соціальній мережі тощо. Звісно приватні детективи діють за принципом «дозволено те, що не заборонено» і у встановлений строк та конкретну платню допомагають

вирішувати найрізноманітніші забаганки клієнтів. При цьому неухильно дотримуючись принципів верховенства права, законності, дотримання прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, збереження професійної таємниці, конфіденційності, взаємодії із правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами. Саме ці обставини приваблюють осіб звертатися за допомогою у приватні структури, де з ними буде укладено конкретний договір, а не до державних правоохоронних органів (де діють застарілі механізми та корупційні схеми вирішення питань).

Детективні агентства посідають своє особливе місце серед недержавних суб'єктів запобігання злочинності ще й тому, що часто здійснюють не тільки опосередкований, а й безпосередній вплив на злочинні прояви. І для підвищення ефективності такого впливу необхідно, крім законодавчого врегулювання самої діяльності детективів, врегулювати належним чином систему навчання та взаємодії із державними правоохоронними органами. Оскільки тільки при злагодженій командній роботі приватних та державних правоохоронних структур можна досягти спільної мети – запобігання злочинам та їх припинення. За основу доцільно взяти досвід зарубіжних країн, де детективна діяльність вже давно довела свою ефективність.

До прикладу приватний детектив у Великій Британії має достатньо широкий вибір технічних засобів для здійснення своєї діяльності, йому доступна навіть криміналістична лабораторія поліції Лондона. Наприклад, є термінали, через які цілком законно можна отримати доступ щонайменше до 100 баз даних, а також до повного поіменного списку британських виборців і судових дос'є. В цій державі підтримується дуже тісне інформаційне співробітництво між приватними детективними агентствами та державними правоохоронними органами (поліцією) під час розслідування злочинів та захисту прав і свобод громадян.

Взаємодія приватних детективів з державними правоохоронними органами Франції згідно із законодавством здійснюється таким чином: 1) міністр внутрішніх справ, міністр юстиції, орган судової влади в межах повноважень можуть витребувати від детектива, який обслуговує певну територію, будь-яку потрібну інформацію для забезпечення національної безпеки, підтримання громадського порядку, попередження та розкриття злочинів (інформація, що цікавить відповідні державні структури, повинна бути підготовлена та надана детективом у найкоротший строк); 2) якщо під час виконання своїх службових обов'язків детективу стане відомо про будь-які факти вчинення злочину або такого, що готується, він повинен негайно поінформувати про це прокурора або суд на відповідній території.

Приватні детективи в Італії, наприклад, зобов'язані негайно давати відповіді на всі запити, зроблені посадовими особами поліції, державних органів чи агентами національної безпеки. За порушення положень законодавства у сфері регулювання приватної детективної діяльності особа може понести покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 2-х років або штрафу. Обсяг послуг, що надаються приватним детективом (агентством), міститься у спеціальній «таблиці послуг». Детектив не має права надавати послуги, які не зазначені в цій таблиці. Така таблиця має бути схвалена і затверджена префектом (керівником органу державної влади на відповідній адміністративно-територіальній одиниці) [4, с. 10–11].

Приватна детективна діяльність в Україні ще перебуває у стані реформування, але вже має у собі величезний потенціал запобігання злочинності, забезпечення безпеки громадян, підприємств і держави в цілому. Детективні агентства посідають своє особливе місце серед недержавних суб'єктів запобігання злочинності. Задля розширення позитивного впливу недержавних суб'єктів і в. ч. детективної діяльності у нашій державі необхідно:

- 1) розробити цілісну стратегію (концепцію) участі недержавних суб'єктів у запобіганні злочинності, де детективні агентства займуть своє чільне місце;
- 2) визначити та нормативно закріпити систему взаємодії приватних детективних підприємств (недержавних суб'єктів) із державними правоохоронними органами;
- 3) розробити та запровадити навчальні програми підготовки приватних детективів, порядок видачі ліцензій та свідоцтв;
- 4) розробити порядок доступу приватних детективів (недержавних суб'єктів) до державних баз даних та інформаційних систем;
- 5) визначити перелік дозволених приватним детективам дій, в т. ч. і з використанням спеціальних засобів;
- 6) законодавчо закріпити порядок використання отриманих у ході приватної детективної діяльності (недержавними суб'єктами) результатів.

Література:

1. Проект Закону про приватну детективну (розшукову) діяльність №3726 від 28.12.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1.
2. Мотуз М. Тенденції розвитку приватної детективної діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://law.knu.ua/images/abook_file/conf2011_kpp_motuz.pdf.
3. Офіційний сайт Всеукраїнської Асоціації приватних детективів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aupd.org/ru/services>.
4. Бугайчук К. Л. Інститут приватних детективів за кордоном: порівняльно-правовий аналіз / К. Л. Бугайчук. // Право і безпека. – 2016. – №1 (60). – С. 7–13.

ТКАЧЕНКО
Юлія Миколаївна

ПРОБЛЕМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Адміністративно-територіальний устрій країни, територіальна організація влади відіграє важливу роль у будь-якій державі оскільки має вирішувати певні проблеми та завдання життєдіяльності суспільства. А саме, культурного, соціального-економічного, політичного розвитку країни, її транспортної інфраструктури, надання якісних адміністративних послуг населенню тощо. Проблеми вдосконалення взаємодії державного управління та місцевого самоврядування залишаються на сьогоднішній день досить актуальними і потребують змін для майбутнього українського суспільства [5; 145].

Актуальність даного питання обумовлена також потребами комплексного аналізу однієї з важливих проблем теорії державного управління – оптимізації управління суспільними взаємовідносинами в інтегрованій системі публічного управління. Вагомим є теоретичне осмислення процесу демократичного розвитку України, визначення нових, ефективніших варіантів оптимізації взаємовпливу суспільства і держави.

Проблематика даного питання висвітлювалася в різних аспектах в працях таких вчених, як В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, Ю. П. Битяк, І. П. Бутко, І. А. Грицяк, В. М. Кампа, В. В. Копейчиков, О. Л. Копиленко, М. І. Корнієнко, В. В. Кравченко, В. С. Куйбіда, Н. Р. Ніжник, В. Ф. Опришко тощо.

Адміністративно-територіальний устрій можна розглядати з точки зору різних підходів та ознак які йому притаманні. Серед окремих науковців (В. Авер'янов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, К. Гаджиєв, В. Князев та інші) прийнято виділяти такі як: унітаризм та федералізм, децентралізація, деконцентрація та централізація влади [1; 54].

Унітаризм перекладається як єдність, і означає єдину цілісну державу, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які в свою чергу, не мають ні статусу державних утворень, а також не володіють суверенними правами. Поняття «федералізм» означає рух, який спрямований на утворення союзних держав, які близькі між собою не тільки географічно, але й споріднені історично та культурно з іншими інтересами країн для збереження єдності, а також збереження самоуправління та державного статусу певних складових частин [3; 155].

Деконцентрація розглядається як переважно адміністративний концепт, який означає революцію адміністративних функцій на більш низькі рівні. Це відбувається у вигляді створення спеціальних органів централь-

ної влади на місцевому рівні, наприклад, підрозділів міністерств на місцях, які в певній мірі незалежні, але підпорядковуються Міністерству.

Дані форми не відповідають сучасним потребам української державності. Україна потребує вдосконалення в системі адміністративного устрою, розробки законопроектів, що сприятимуть процесу делегування повноважень центральною виконавчою владою місцевим органам та місцевому самоврядуванню. Найбільш доречними та оптимальними для вирішення цієї проблеми є децентралізація. Децентралізація вважається підґрунтям для впровадження нових стратегій, завдяки створенню нової системи управління та її нового адміністративного складу. Місцеве самоврядування більш ефективне у вирішенні власних проблем ніж центральні органи влади. Тому децентралізація на місцевому рівні повинна забезпечити економічну свободу, яка дозволить підвищити соціально-економічний розвиток регіонів, привабити інвесторів, а також підвищити відповідальність влади [4; 165].

Децентралізація – це один із прогресивних способів взаємовідносин між центром та регіонами, але є цілий ряд проблем щодо впровадження даної системи організації влади в Україні. Так наприклад, високий рівень корупції в країні може створювати складності для реалізації цієї програми. Крім того, дуже важливою і болючою залишається проблема можливості місцевих органів влади самостійно впровадити стратегії розвитку регіонів. В Україні існує багато депресивних територій, в яких неможливо створити фінансові самодостатні структури місцевого управління. Виходить, що такі регіони не зможуть обійтися без зовнішнього втручання, тобто без підтримки держави. Однак, в світі існує вже накопичений багаторічний досвід децентралізованої влади, що слід враховувати. Як, наприклад, у Великобританії, де місцева влада – це не просто виконавчі рішення центру, а досить відповідальні органи управління, які здатні вирішувати питання на свій розсуд. Проте, центральна влада може контролювати місцеві органи через субвенції. Крім цього центральні органи влади можуть вимагати виконання законів через суд, однак вони не мають прямої дисциплінарної влади.

Рівень економічного розвитку країни або регіону в певній мірі визначається можливостями децентралізації влади, але на практиці бідні держави часто схилиються до централізації. Централізація зростає у тому випадку, коли центр вирішує всі фінансові питання. Іншими словами, чим заможніша країна, тим більше відповідальності та ресурсів вона передає на місця. Крім того, важливим є можливість впровадження децентралізації на практиці та наявності у місцевих органів влади достатньої кількості людей та фінансових ресурсів. Таким чином, слід враховувати багато факторів при проведенні децентралізації. По-перше, стадію розвитку та економічної і фінансової величини країни (чим більш розвине-

на держава, тим необхідніша децентралізація). По-друге, це залежить від «ефекту кризи», який породжує небажання передавати повноваження та ресурси на місця, особливо у тих країнах, де існує загроза соціальних коливань [2; 96]. Однак побічним ефектом браку керованості є фактично зустрічний рух з боку регіонів, які прагнуть покращити виконання деяких життєвоважливих для населення функцій.

На думку Диновського Д. М. для реального втілення в життя децентралізації необхідно: 1) Приділити увагу питанню переходу від одного політичного режиму до іншого, а також глибокій різниці між короткостроковими та довгостроковими змінами. Реформи не будуть працювати, якщо не будуть забезпечені майбутні зміни, а також чіткі пріоритети сьогодення. 2) Перш ніж проводити децентралізацію влади, необхідно досягнути глибокого та усвідомленого розуміння цього процесу. В кожній конкретній країні цьому повинно передувати обговорення стратегії реформ з урахуванням місцевих еліт, існуючої політичної культури та методів роботи державних інститутів [4; 125].

Тому, в країнах перехідного етапу розвитку реформи по децентралізації мають проводитися поетапно, щоб не порушувати координацію дій, не перекладаючи одразу на місцеві органи влади ті задачі, які вони повинні вирішувати тільки у довгостроковому періоді.

На регіональному рівні функціонують одночасно два центри публічної влади: місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування. Тому, через відсутність належної правової бази щодо розмежування повноважень даних органів може виникнути небезпека конкуренції їх компетенцій. Залишається також проблемою і розмежування самоврядних прав різних територіальних громад, що співіснують в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці. Крім того ще не сформована належна фінансово-економічна база органів місцевого самоврядування.

Враховуючи вище зазначене, слід відмітити, що адміністративна реформа щодо територіального устрою полягає в комплексній перебуванні існуючої в Україні системи державного управління з використанням системно-функціонального підходу, а також в розбудові деяких інститутів державного управління.

Отже, здійснення децентралізації є необхідним кроком з огляду на євроінтеграційний зовнішньополітичний курс держави. Але, трансформація державного устрою може створити нові виклики для українського суспільства, особливо у процесі здійснення адміністративно-територіальної реформи та на перших етапах функціонування нової системи організації публічної влади.

Таким чином, з метою недопущення негативного впливу можливого ризику запланованої політикою децентралізації адміністративно-територіального устрою є необхідним вжиття таких заходів:

- недопущення укрупнення адміністративних областей за винятком тих випадків, коли населення певних областей становить не значну кількість мешканців;
- встановлення мінімальної кількості населення, необхідної для утворення територіальної громади з метою примусового об'єднання територіальних громад у процесі адміністративно-територіальної реформ;
- закріплення за місцевими державними адміністраціями функцій контролю над рішеннями місцевих рад у галузі землеустрою та землевідведення за системою опіки;
- гарантування права самовисування кандидатів у депутати міських, районних та обласних рад в одномандатних виборчих округах, а також на посади міських голів;
- законодавче закріплення мажоритарної системи абсолютної більшості на виборах органів місцевого самоврядування від одномандатних виборчих округів.

Література:

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України: Особлива частина / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (гол.) [та ін] – К., 2005. – С. 525
2. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії [Текст]: [монографія] / В.І. Борденюк. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – С. 165.
3. Батанов О. Концептуальні засади співвідношення функцій територіальних громад [Текст] / О. Батанов // Право України. – 1999. – № 5. – С. 215.
4. Диновський Д. М. Проблеми і перспективи адміністративної та муніципальної реформ в державно-правовому будівництві [Текст] / Д. М. Диновський // Актуальні проблеми державотворення в Україні: Матеріали IV міжвузівської науково-практичної конференції. – Рівне, 2001. – С. 276.
5. Диновський Д. М. Перспективи адміністративної реформи в українському державотворенні [Текст] / Д. М. Диновський // Україна: ретроспектива і перспектива: збірник наукових праць / Редколегія: В. Цибульський та ін. – К., 1999. – С. 340.

Розділ III

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МОЛОДИХ ПРАВОЗНАВЦІВ

АГАБЕКОВ
Раміль Заур огли

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УМИСНОГО ВБИВСТВА В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Заборона на вбивство була одним з перших табу в людській культурі. Багато в чому це пояснюється необхідністю продовження роду і зміцнення суспільства. Безкарність вбивства загрожувала людству винищенням, тому спочатку вбивство було засуджено і заборонено в локальних співтовариствах – родах, племенах і т.д. Зі становленням більших людських співтовариств (аж до державних об'єднань) табу на вбивство набуло форми закону, обов'язкового для всіх його членів.

Відомо, що перші законодавчі акти як письмові, систематизовані зведення норм поведінки та заборон склалися на підставі загальноприйнятих норм моралі та звичаїв, формалізованих і закріплених в законах.

Надзвичайний вплив на розвиток права мали християнські релігійні норми та норми канонічного права. Проаналізувавши Біблію та інші релігійні джерела, знаходимо вираження релігійних постулатів у майбутніх кримінальних законах. Усім відомі Заповіді Христа, хоча вони і є моральними нормами, в яких формулювалися вимоги в абстрактній формі, більшість із них були відтворені у світських правових актах різних часів.

У П'ятикнижжі Мойсея містяться безпосередні правові норми, що мають підзаголовок «Про вбивство та покарання», які в подальшому увійшли до сучасних кримінальних кодексів. Зокрема, злочини проти

життя і здоров'я людини, умисне і необережне вбивство: «Хто вбив би на смерть яку людину, його треба скарати смертю» (Левіт 24:17); «Хто вдарить чоловіка так, що той помре, скарати нещадно його смертю. Коли ж бо то сталося однак ненароком, а Бог допустив, щоб він упав у його руки, то я призначу тобі місце, куди втікати йому. Якби ж хто замислив підступно вбити ближнього свого, то навіть від жертovníка мого відірвеш його, щоб смертю скарати» (Вих. 21: 12–14). Отже, у разі необережного вбивства на відміну від умисного винний має право сховатися і не бути підданим покаранню; заздалегідь підготовлене вбивство визнається більш тяжким злочином, ніж вбивство у бійці. Зазначене свідчить, що в перших християнсько-релігійних пам'ятках права вже існувала заборона позбавлення життя людини, при цьому відокремлювалося вбивство умисне і необережне, за які наставала різна відповідальність.

Термін «вбивство» у слов'ян закріпився у другій половині X століття. Однак ще праслов'янське законодавство вже знало таке поняття. У праслов'янському суспільстві VII–IX століть єдиним джерелом права був Закон Руський, що склався у період «військової демократії» V–VI століть. Одним з основних звичаїв була заборона на вбивство усередині роду і обов'язок родичів помститися за вбивство.

З договорів великих князів Олега (911 р.) та Ігоря (945 р.) із греками вбачається, що Руський Правді передував Закон Руський. Текст цього Закону не дійшов до наших часів. Дослідники вважають, що, можливо, це був не законодавчий акт, а загальновизнаний на Русі звичай, на який опиралися князівські договори. Угоди Київської Русі з Візантією передбачали покарання за злочини, які могли вчинити руські люди на території Візантії і греки на території Русі. У договорі 911 р. йшлося про взаємні зобов'язання щодо притягнення до відповідальності за вбивство, крадіжку, інші злочини.

У договорі київського князя Ігоря з візантійським імператором (945 р.) зазначалося: «Якщо християнин уб'є русина або русин християнина, то той, хто вчинив убивство, буде затриманий родичами убитого і нехай (вони) уб'ють його. Коли ж той, хто вчинив убивство, втече, а він буде заможнім, то хай візьмуть маєток його родичі вбитого; якщо ж той, хто вчинив убивство бідний і втече, то його (треба) шукати, поки не виявлять; коли ж він буде виявлений, хай буде вбитий».

Найвідомішою пам'яткою давньоруського права, що містить норми про злочини і покарання, є Руська Правда у своїй ранній редакції (XI століття). Її положення ґрунтувалися переважно на звичаях. Руська Правда Ярослава Мудрого (її найдавніший список датований 1016 р. коротка найдавніша Правда) дає більш повну картину відповідальності за вбивство. Вона виокремлює лише 2 види злочинів: проти особи і майнові. Вона не розрізняє відповідальності залежно від суб'єктивної сторони зло-

чину. В ній немає різниці між умислом і необережністю. У розширеній редакції Руської Правди суб'єктивна оцінка дістає ще більше відображення, оскільки тут уже диференціюється вбивство: вчинене на банкеті, в стані сп'яніння, як і в стані афекту (за ст. 6 воно каралося сплатою віри). Умисне вбивство (свідоме вбивство «під час розбою») за ст. 7 каралося «потокотом і пограбуванням» з одночасною заборотою общині допомагати злочинцеві, коли майно відбиралося, а вбивця разом з родиною виганявся з громади і позбавлявся її захисту. Таке покарання могло до того ж включати і позбавлення життя винного у вбивстві. Так, стаття 7 Руської Правди визначала: «Если (кто) совершит умышленное убийство (к тому же) не во время како-либо ссоры, то за преступника люди не платят [виру], а выдадут его самого [вместе] с женой и детьми на поток [т.е. для продажи их в рабство, изгнания] и для конфискации всего имущества».

Деякі дослідники вважають, що в цьому випадку відповідальність залежить не від форми умислу, а від характеристики самого злочину. Оскільки вбивство під час розбою – це не той злочин, який вчиняється умисно, об'єктивна сторона злочину характеризується активними діями. Особлива небезпека цього злочину зумовлювалась навмисністю, одночасним посяганням як на особу, так і на її майно, тому відповідальність за ці дії завжди була посилена. У ст. 1 короткої редакції Руської Правди визнається право кровної помсти, але обмежується перелік кровних месників: брат мстить за брата, син – за батька, батько – за сина, брат сестри – за її сина.

Помста як стародавній інститут за Руською Правдою залишається в силі (ст.ст. 1, 2 короткої редакції Руської Правди), але підкоряється суду, який приймає рішення про її правомірність або неправомірність. У разі неможливості помститися або відсутності месника вбивця спокутував свій злочин грошима (ст. 1 короткої редакції Руської Правди, ст.ст. 1, 2 Руської Правди).

Вбивці надавалося право самостійно залагодити справу з родичами вбитого, заплативши їм суму головщини, що свідчить про наявність елементів правового компромісу в суспільстві тих часів. Якщо сторони не досягали згоди, родичі вбитого зверталися з позовом до суду: в результаті розгляду суд називав суму в гривнях, яку вбивця зобов'язаний був сплатити позивачам. У разі неспроможності вбивці він видавався «головою» родичам, що могли покарати його на свій розсуд, але не могли позбавити його життя.

Родичі вбивці не брали участі в задоволенні вимог родичів потерпілого. Однак суспільство (верв), де мешкав вбивця, ручалося за нього. Якщо ж, незважаючи на поруку, вбивця ухилявся від відповідальності, суспільство сплачувало стягвану суму родичам вбитого. Наприклад, ст. 3: «Если кто злоумышленно убьет княжа мужа, а убийцу [люди] не

будут искать, то виру в 60 гривень платит вервь, в которой найден труп убитого; если же [убитый] простолюдин, то 40 гривен».

Дослідження з використанням методу історизму генезису поняття вбивства в українському кримінальному праві дозволяє вказати на наступне. По-перше, ознаки захисту життя людини за допомогою примусових заходів спочатку соціального, а в подальшому і юридичного характеру, з'являються в архаїчних першонормах, що дозволяє зробити висновок, що життя людини визнавалося соціальною цінністю протягом всього періоду свідомого існування людини, тобто з моменту виділення людини з тваринного світу. По-друге, на формування інституту кримінальної відповідальності за посягання на життя людини здійснювалося в умовах значного впливу релігійних християнських постулатів, оскільки перша заповідь з Нагорної проповіді Христа забороняє позбавляти життя іншу особу. При цьому відокремлювалось вбивство умисне і необережне, за які наставала різна відповідальність що стало підґрунтям для юридичного закріплення двох форм вбивств, які розрізняються в залежності від форми вини у разі їх вчинення. По-третє, в Руській Правді, на відміну від більшості варварських правд, які діяли в різних країнах континентальної Європи, вбивство, тобто позбавлення особи життя, розглядалось в якості злочину приватного обвинувачення, що давало можливість вирішувати спірне питання про притягнення до відповідальності на засадах компромісу, тобто в умовах відновлювального правосуддя. По-четверте, аналіз історичного розвитку інституту кримінальної відповідальності за посягання на життя особи, вказує на появу поряд з убивством нових злочинів, що посягають на життя, та диференціації вбивств на просте, привілейоване та кваліфіковане вбивство, що свідчить про визнання за життям особи вищої соціальної цінності, без забезпечення якої всі інші права і свободи втрачають сенс.

*АСАУЛА
Олена Юрївна*

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СУЧАСНОСТІ

З кожним роком науково-технічний прогрес все більше і більше заповнює світ різними дуже корисними технічними пристроями. Такі пристрої дуже часто використовуються для вчинення злочинів. Але вони ж і допомагають більш ретельно і більш якісно проводити слідчі

(розшукові) дії, які у подальшому допомагають притягти винних осіб до відповідальності, саме тому існує актуальність розгляду цього питання. У цій статті ми проаналізуємо науково-технічні засоби, які можуть бути використані при проведенні слідчого експерименту.

Використання науково-технічних засобів при проведенні слідчого експерименту, як правило розглядається на ряду із загальною характеристикою слідчого експерименту як такого, а тому виділимо науковців, що звертали свою увагу на предмет цієї статті. Так, до них слід віднести: В. Д. Арсеньєва, Р. С. Белкіна, Н. А. Бурнашева, Н. І. Жукову, В. І. Колдіна, Ю. А. Комісарчук, О. В. Коташевського, О. О. Мазаєва та інших.

Проаналізуємо основні науково-технічні засоби, що можуть бути використані при проведенні слідчого експерименту.

Фотозйомка. Проводячи експеримент для перевірки можливості бачити якісь об'єкту з певної позиції, фотографують те, що доступно огляду з даного місця. Фотографія нерідко використовується для фіксації ходу і результатів експериментів, що проводяться з метою встановлення можливості проникнення в приміщення тим чи іншим способом. При цьому спочатку фіксується з обох сторін досліджуваний отвір – вікно, пролом і т.д. (з вимірювальним масштабом); потім на знімках вкарбовуються окремі моменти спроб особи проникнути в приміщення [2, с. 76].

Фотознімки можуть дати наочне уявлення про можливість або неможливість розміщення певних предметів в якомусь обмеженому просторі (кімнаті, шафі, скрині і т.д.). В таких випадках рекомендується сфотографувати: а) відповідні предмети до їх розміщення у певному просторі; б) досліджуваний простір до його заповнення; в) простір після заповнення; г) частину предметів, які не вдається розмістити в досліджуваному просторі [6, с. 215].

Кінозйомка та відеозапис. Відносно експериментів, що проводяться з метою перевірки видимості, найбільш повно можливості методів кінозйомки та відеозапису розкриваються в тих випадках, коли спостереження здійснюється в момент переміщення спостерігача, об'єкта спостереження або того й іншого. Такого роду ситуації характерні для деяких транспортних пригод. При наїздах на пішоходів, які намагалися перебігти дорогу попереду транспорту, а також при зіткненнях транспортних засобів іноді важливо перевірити, міг даний водій з певної позиції бачити те місце, звідки почав рух пішохід або інший водій, маючи намір перетнути дорогу. Хід і результати експерименту, спрямованого на з'ясування даної обставини, доцільно фіксувати на кінострічку або за допомогою відеозапису. Таку зйомку роблять з місця, де раніше знаходився спостерігач, наприклад, з вікна кабіни водія, переміщаючись зі швидкістю, яка, за наявними відомостями, була розвинена перед подією. Місце початку руху пішохода або іншого транспортного засобу, яке цікавить слідчого,

доцільно позначити тим чи іншим способом (наприклад, за допомогою людини з прапорцем в руці). Переконливість експерименту підвищиться, якщо, не обмежуючись наглядом цього місця, відтворити і зафіксувати рух пішохода або транспортного засобу в напрямку до дороги, на якій сталося зіткнення або було скоєно наїзд.

За допомогою кінозйомки та відеозапису може бути підвищена переконливість і експерименту, проведеного з метою встановлення механізму розслідуваної події шляхом зіставлення слідів, залишених в результаті досвідчених дій, зі слідами, виявленими при слідчому огляді [4, с. 44].

Кінозйомка та відеозапис – ефективні засоби фіксації експериментів, що проводяться з метою перевірки можливості здійснення підозрюваним тих чи інших дій для досягнення певних результатів. Таким шляхом, зокрема, перевіряється здатність особи виготовити підроблений відбиток печатки, штампа, імітувати грошовий знак, відімкнути запор, проникнути в приміщення даним способом, поміститися в якомусь замкненому просторі, підняти даний вантаж і перенести його на те чи інше місце.

Якщо характер якої-небудь дії (наприклад, при відмиканні запору) важко усвідомити через швидкість його виконання, можна вдаватися до уповільненої відеозйомки. Суть її полягає в тому, що об'єкт знімається із збільшеною частотою кадрів, а кінострічка демонструється з нормальною частотою. У результаті відповідна дія відтворюється на екрані в уповільненому темпі. Іноді буває навпаки – дії тривають дуже довго, зокрема, при деяких способах імітації грошових знаків. У таких випадках корисна прискорена зйомка (зі зниженою частотою кадрів), що дозволяє відтворити на екрані з прискоренням певні дії, що дає можливість більш чітко усвідомити характер виконуваних операцій і їх послідовність [3, с. 69, 72].

Для розслідування може мати значення час, що витрачається на виконання певної дії (наприклад, на розтин посилки, підміну вкладення і приведення упаковки в порядок). Переконливість фільму при цьому зростає, якщо він дає точне уявлення про час виконання дослідних дій. Найпростіше рішення даної задачі – повна безперервна зйомка виконуваних дій та відповідність частоти кадрів при демонстрації фільму. Інший спосіб полягає в тому, що одночасно з діями фіксується циферблат працюючого хронометра.

Технічні засоби можуть використовуватися і при криміналістичній реконструкції. Під криміналістичною реконструкцією розуміються: відновлення первісної обстановки досліджуваної події. Нерідко при реконструкції обстановки і обставин події використовуються різні манекени. У ряді випадків демонстрація тих чи інших дій стосовно до манекену здійснюється за допомогою предметів, аналогічних знаряддям злочину, а

іноді і самих знарядь (якщо немає небезпеки їх пошкодження або знищення наявних на них слідів). Подібна реконструкція значною мірою сприяє встановленню механізму події взагалі і механізму виникнення слідів зокрема [8, с. 37].

Конструктивні характеристики манекенів повинні забезпечувати найбільш точне імітування основних частин людського тіла за розмірами, формою, а в деяких випадках за вагою та рухливістю. Відповідність певних параметрів особливо важливо тоді, коли в результаті яких-небудь дій з манекеном на основі математичних розрахунків перевіряються обставини, що мають серйозне доказове значення. Прикладом може служити встановлення за допомогою експерименту сталого падіння потерпілого з вікна в результаті нещасного випадку або злочину. При цьому дуже важливо забезпечити точну відповідність розмірів, ваги, характеру комплекції і навіть одягу манекена і потерпілого.

В даний час найчастіше використовуються манекени, застосовувані в торговельних підприємствах. Їх спрощений характер очевидний. Використання такого манекена можливе лише у випадках, коли точна відповідність моделі реконструйованому об'єкту не має вирішального значення. У всіх інших випадках необхідно використовувати спеціальний манекен, якому можна надавати різні пози. Такого роду манекени використовуються при динамічних випробуваннях автомашин. У них передбачена рухливість зчленувань, можуть змінюватися і розміри кінцівок. Названі манекени можуть використовуватися при різних реконструкціях, у тому числі обстановки автопригоди [7].

Здійснення реконструкції обстановки, обставин і механізму події нерідко представляє значні технічні труднощі. Часто досить складною буває реконструкція з метою встановлення механізму дорожньо-транспортної пригоди. У будь-якій дорожньо-транспортній пригоді взаємодіють безліч елементів, обумовлених характером транспортного засобу і дороги, поведінкою водія і пішохода. Стан цих елементів до моменту аварійної ситуації, їх взаємодія в момент аварії тривають дуже короткий час, потребують ретельного дослідження [2, с. 59].

Тим часом у ряді випадків реконструкція на місці події в натурі може бути замінена реконструкцією з використанням макета, як спеціально виготовленого для моделювання обстановки конкретної події, так і стандартного, придатного для реконструкції різних ситуацій [1, с. 102].

Зрозуміло, макет завжди є завідомим спрощенням дійсності. Однак за умови виготовлення в строго певному масштабі і досягнення достатньо високої точності відтворення ознак оригіналу він може бути з успіхом використаний як у період досудового розслідування, так і в судовому засіданні. Такий макет можна використовувати і для ілюстрування пояснень допитуваного, що стосуються певної транспортної ситуації [5, с. 254].

Але знову ж такі технічний прогрес не стоїть на місці, а тому на сьогоднішній момент можна зустріти такі макети, які пов'язані з комп'ютерною технікою. Це дає можливість використати макет для розставлення всіх дійових осіб та матеріалів, а потім за допомогою відповідних комп'ютерних програм вивести на екран подію тієї ж дорожньо-транспортної пригоди, яка буде демонструватися у якості відео файлу. При цьому, дуже важливо мати всі вихідні дані, щоб програма могла прорахувати ту чи іншу ситуацію [7]. Такі технічні можливості тільки-но починають приходити до слідчих на території України, але вони вже дають відповідні результати та дозволяють втілити у життя основи Кримінального процесуального кодексу – розслідування повинно бути об'єктивним, повним та всестороннім. У якості пропозиції, авжеж, ми зазначимо, що необхідно якомога швидше забезпечити працівників правоохоронних органів сучасними науково-технічними засобами, адже саме такий крок дозволить більш краще і оперативніше проводити будь-які слідчі (розшукові дії), в тому числі і слідчий експеримент. Можливо, навіть, слідчий експеримент потребує такого удосконалення в першу чергу.

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що використання науково-технічних засобів в умовах сьогодення є не стільки правом, скільки обов'язком учасників різноманітних слідчих (розшукових) дій. Дійсно, саме за допомогою науково-технічних засобів стає можливим використовувати звуко- та відеозапис під час проведення слідчого експерименту. Більш того, чинний КПК передбачає можливість не залучати понятих, але при цьому необхідно вести безперервний відеозапис слідчої дії. Вважаємо, що саме науково-технічні засоби допомагають більш ретельно дослідити той чи інший матеріал і прийти до правильного висновку у кримінальному провадженні.

Л і т е р а т у р а :

1. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств / В. Д. Арсеньев. – М., 1964. – 179 с.
2. Белкин Р. С. Эксперимент в уголовном судопроизводстве: Методическое пособие / Р. С. Белкин, А. Р. Белкин. – М.: Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 160 с.
3. Бурнашев Н. А. Криминалистика. Учебник / Н. А. Бурнашев, В. М. Быков, А. Ф. Волынский, А. А. Закатов и др.; Под ред.: Волынский А. Ф., Филиппов А. Г. (Отв. ред.) – М.: Спарк, 1998. – 543 с.
4. Жукова Н. И. Производство следственного эксперимента / Н. И. Жукова, А.М. Жуков. – Саратов, 1989. – 120 с.
5. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: Підручник / Є. Г. Коваленко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 623 с.
6. Колдин В. Я. Тактика следственного эксперимента и проверка показаний на месте // Криминалистика / [Под ред. А. Н. Васильева]. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1980. – 356 с.

7. Комісарчук Ю. А. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту / Ю.А. Комісарчук, О.В. Ряшко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2014. – Вип. 3. – С. 248–260.
8. Коташевський О. В. Посібник для слідчого Огляд, відтворення, інші методичні розробки / О. В. Коташевський. – Рівне: Каліграф, 2005. – 108 с.
9. Мазаєв О.О. Про доцільність використання комп'ютерного моделювання при відтворенні обстановки та обставин подій / О. О. Мазаєв // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 224–229.

АХІДЖАНОВА
Олена Юрївна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ НА МІКРОРІВНІ

Вивчення особистості є невід'ємне від аналізу суспільства взагалі, в якому відбувається її розвиток. Становлення особистості є певним історичним відтворенням індивіда як людини, засвоєння ним певних здібностей через оволодіння різноманітними способами діяльності. Вивчення особи злочинця є одним із факторів злочинної поведінки особи, та впливає на злочинність як масове явище, їх детермінації і розробці певних рекомендацій для запобігання. Фактори мікрорівня є особливо важливими, оскільки людина починає формуватися ще з самого народження, а дані мікросередовища впливають ще на несформовану особу, яка під впливом даних факторів робить дитину особистістю.

Метою даної роботи є вивчення факторів формування особи на мікрорівні, їх певних особливостей.

Дослідженням даної теми займалися такі науковці: Є. П. Белінська, С. У. Гончаренко, В. В. Кобильченко, В. Сіткар та інші.

Мікрорівень включає в себе різноманітні групи, які є частиною життя особи. Вони відрізняються один від одного своїми особливостями, відмінностями соціального розвитку, в психологічній атмосфері. Найпоширенішими такими мікросередовищами є: коло друзів, знайомі, сім'я, правове виховання особи у навчальних закладах та інші.

Сім'я виступає першим та основним середовищем, де відбувається початкове формування особи. Характер сімейних взаємовідносин впливає на стиль виховання, на цінності, які є в сім'ї, тим самим формується особистість, яка згодом виходить в соціум.

Є безліч переконливих доказів того, що в родинях із міцними, теплими емоційними контактами, уважним ставленням батьків до дітей у останніх активніше формуються такі якості, як доброзичливість, здатність до співпереживання, самостійність, ініціативність, уміння правиль-

но вирішувати конфліктні ситуації та ін. І навпаки, – чим менше тепла, турботи отримує дитина, тим повільніше формується її особистість. Недостатня увага, низька частота спілкування батьків і дітей (гіпоопіка) з різних причин, у тому числі об'єктивних, нерідко викликають в останніх емоційний голод, недорозвиненість вищих почуттів, інфантильність особистості. Іноді до інфантильності особистості може також приводити й гіперопіка, коли дитину позбавляють самостійності, в усьому потураючи їй [4, с. 102].

Криміногенні наслідки може мати й така хиба сімейного виховання, коли через відсутність теплих емоційних стосунків і цілеспрямованого морального виховання навколишні піклуються лише про задоволення матеріальних потреб дитини, не привчаючи її з перших років життя до виконання найпростіших обов'язків, дотриманню моральних норм та вимог. Психологічне відчуження дитини батьками – не єдина причина формування особистості злочинця. Нерідко це відбувається й іншим шляхом: у дитини або підлітка є близькі емоційні зв'язки з батьками, але саме останні демонструють своє зневажливе ставлення до моральних і правових заборон, зразки протиправного поведіння (наприклад, постійно пиячать, скандалять, учиняють хуліганські дії та ін.) [3, с. 122].

Система освіти виділяється як другий провідний інститут соціалізації. Виділяють певні особливості даного інституту:

- цілеспрямований характер впливу; ціллю освіти завжди було відтворення існуючої суспільної системи. Ціллю освіти було відтворення існуючої суспільної системи;
- будь-яка система освіти орієнтується на ідеальну модель. Освіта спрямована на наявність ідеального взірця, який потрібно отримати «на виході»;
- будь-який освітянський інститут втілює операційні критерії оцінки своєї діяльності, які розуміються як ступінь відповідності того, що отримано «на виході», зі заявленню ідеальною моделлю;
- інститути освіти передбачають фіксацію термінів впливу і наявність штату професійних спеціалістів [1, с. 178].

Освіта є тим простором соціального та культурного середовища, що за допомогою педагогічних обставин впливає на розвиток особи. Даний простір є певною структурою, яка включає декілька рівнів, а саме:

- до глобального рівня включають: загальносвітові тенденції розвитку соціальних інститутів економіки, політики, освіти, а також культурних та інформаційно-комунікаційних систем;
- до регіонального включають: політику, культуру, систему освіти, життєдіяльність відповідно до соціальних і національних норм, звичаїв, традицій, засобів масової комунікації тощо;
- до локального включають: мікроклімат і мікрокультура навчального закладу та родину.

Наступним інститутом, який також виступає фактором формування особистості на мікрорівні є інститут виховання.

С. У. Гончаренко під вихованням розуміє процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це сукупність впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. До нього входять соціально організований вплив виховних закладів та суспільства. У вузькому розумінні виховання – це планомірний вплив батьків і навчальних закладів [2, с. 156].

Взагалі, процес виховання являє собою певне динамічне явище, яке відбувається шляхом педагогічного впливу вихователів на розум, почуття, волю ще не зовсім сформованої особи. Таким чином, вихователь повинен організувати діяльність учнів, під час якої вихованець формує певні навички та вміння.

«Межа» переходу від дитинства до дорослості супроводжується багатьма радикальними тілесними та психічними змінами, проте основними є зміни, які модифікують взаємини дитини, яка дорослішає, з суспільством та його інститутами. Ці зміни здійснюються при однаковості біологічних процесів досить неоднаково в різних соціокультурних умовах, проте вони є взагалі однією з універсальї культури. Перехід від дитинства до дорослості – це один з важливих сконструйованих елементів дитинства як об'єктивної реальності. Культурні універсалії – це норми, цінності, правила, традиції та властивості, які є характерними для всіх культур незалежно від географічного місця, історичного часу та соціального устрою суспільства [5, с. 173].

Можливо виділити основні ознаки субкультури, якими є: статусна структура; вибір певних джерел інформації, які розраховані саме на носіїв такої субкультури; естетичні вподобання; ціннісні орієнтації тієї або іншої субкультури; норми поведінки, взаємодії й взаємин, властиві субкультурам.

Таким чином, особистість може формуватися й в малих групах, які сформувалися внаслідок того, що підлітки залишилися без уваги батьків ще в дитинстві. Дана взаємодія є дуже важливою, оскільки підлітки мають певний психологічний вплив один на одного. Мікросистема включає більш малі групи, зокрема друзі, знайомі, сім'я, освіта та виховання в певних середовищах:

- сім'я – вона характеризується певними особливостями. В залежності від того, які взаємовідносини у сім'ї залежить той факт, якими рисами та якостями буде володіти людина взагалі. Криміногенними наслідками можуть бути й факти того, що батьки не привчають дитину до моральних норм та вимог.

- освіта, який має певні особливості: цілеспрямований характер впливу; орієнтується на ідеальну модель; втілює певні критерії оцінки; передбачається фіксація термінів впливу і наявність штату професійних спеціалістів. Освітній простір – підсистема соціокультурного середовища. Цивілізаційне виховання полягає в здійсненні різноманітних видів впливу.
- інститут виховання – під ним розуміють процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості.

З цього випливає, що формування особистості починається з малого віку й продовжується протягом усього життя. Й на формування впливає багато факторів, що є невід’ємними частинами життя.

Л і т е р а т у р а :

1. Белинская Е. П. Социальная психология личности: учебное пособие для вузов / Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 607 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – 2-ге вид., доп. й виправ. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Кобильченко В. В. Дефекти первинної соціалізації як важливий чинник формування особистості правопорушника / В. В. Кобильченко // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. – 2014. – № 1. – С. 120–125.
4. Кобильченко В. В. Дитяча агресивність як актуальна проблема сучасної психології / В. В. Кобильченко // Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: зб. наук. праць / за ред. Т.В. Сак. – К.: Педагогічна думка, 2012. – Вип. 7 – С. 101–104.
5. Сіткар В. Вплив субкультури на соціальне виховання особистості / В. Сіткар // Психологія особистості. – 2012. – № 1. – С. 169–176.

БАБАК
Андрій Юрійович

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ШЛЯХОМ ІНСЦЕНУВАННЯ

Практика розслідування злочинів свідчить, що одним із факторів, який впливає на ефективність розслідування кримінальних правопорушень, є приховування злочину. У системі наукового знання про злочинну діяльність проблемним є виявлення такого способу приховування злочину, як інсценування.

Проблемними для практиків залишаються використання методів виявлення інсценувань, доказування цього способу приховування злочину та фіксації отриманої інформації у матеріалах кримінального провадження.

До дослідження проблеми приховування злочинів шляхом інсценування події злочину в різних видах злочинної діяльності зверталися О. Я. Баєв, Є. В. Баранов, Р. С. Белкін, А. М. Васильєв, О. Ф. Волинский, В. О. Коновалова, І. М. Лузгін, І. Х. Максutow, Г. М. Мудьогін, В. А. Образцов, В. А. Овечкін, Н. П. Яблоков та ін. Наведені цими авторами визначення дають досить різнобічну характеристику інсценування, у якій акцентуються окремі положення.

Одну з перших класифікацій приховування злочинів запропонував В. О. Овечкін, який розділив способи приховування злочинів на дві групи: 1) способи, які полягають у перешкоджанні отриманню органами досудового слідства інформації про злочин; 2) способи, що полягають у перешкоджанні отриманню органами досудового слідства інформації про злочин і надання замість неї неправдивої інформації.

До першої класифікаційної групи автор відніс переміщення матеріальних джерел інформації про злочин; їх маскувння; укриття та знищення матеріальних, подекуди й ідеальних джерел інформації про злочин; ухилення від явки в слідчий орган; відмову від давання показань; негативний вплив на осіб, які володіють інформацією про злочин.

До другої групи віднесено: фальсифікацію, інсценування; завідомо неправдиве повідомлення з метою приховування злочину [10, с. 8].

Класичну класифікацію способів приховування злочинів запропонував Р. С. Белкін, який виокремив їх на такі групи приховування:

- 1) шляхом замовчування інформації та (або) її носіїв;
- 2) шляхом знищення інформації та (або) її носіїв;
- 3) шляхом маскувння інформації та (або) її носіїв;
- 4) шляхом фальсифікації інформації та (або) її носіїв;
- 5) змішані способи (інсценування) [1, с. 213].

У літературі є кілька визначень інсценування злочину. Його визначають як «сукупність дій, спрямованих на приховання винності певної особи у вчиненні даного злочину шляхом створення помилкової видимості іншої події» [14, с. 246].

Інсценування злочину – це створення обстановки, яка не відповідає події, що відбулася фактично на цьому місці. Виявленню інсценування сприяють негативні обставини, що суперечать природному перебігу подій [9, с. 582].

При інсценуванні робляться спроби не сховати місце події, а видозмінити його з метою подати бажане за дійсне [12, с. 2].

Р. С. Белкін розумів під інсценуванням злочину створення обстановки, що не відповідає події, яка сталася на цьому місці, та може доповнюватися узгодженими з цією обстановкою поведінкою і неправдивими повідомленнями як виконавця інсценування, так і пов'язаних із ним осіб [2, с. 220].

Г. М. Мудьюгін під інсценуванням розумів створення злочинцем ряду штучних доказів, які у своїй сукупності створюють обстановку, характерну для певної події [8, с. 7].

І. М. Лузгін визначав інсценування як створення видимості іншого злочину з метою замаскувати дійсне діяння і, таким чином, увести органи розслідування в оману, ускладнити слідство. При цьому важливим у його дослідженні є твердження про те, що відносини між системою зв'язків, що утворює справжню подію, і системою зв'язків, що утворює подію, яка інсценується, дозволяють при їхній схожості виявити справжній стан події злочину [6, с. 48].

В. А. Образцов зазначає, що інсценування – один з різновидів протидії правоохоронним органам і являє собою створення видимості події шляхом цілеспрямованого внесення в обстановку реальної події змін, спрямованих на дезорієнтацію слідчого [4, с. 594].

На нашу думку, найбільш правильним і повним є визначення, запропоноване В. А. Овечкіним: інсценування – це штучне створення обстановки місця певної події, яка може поєднуватися з відповідною удаваною поведінкою та повідомленням неправдивих відомостей особою, яка створила цю обстановку, з метою викликати в слідчого й інших осіб хибне пояснення події, що відбулася, і таким чином приховати істину [11, с. 32].

Метою інсценування може бути: 1) ухилення від відповідальності; 2) притягнення до відповідальності невинної особи; 3) самообмова; 4) продовження злочинної діяльності; 5) ускладнення розслідування; 6) пом'якшення відповідальності для винної особи; 7) отримання певних матеріальних благ (отримання матеріальної допомоги, короткострокової відпустки, звільнення від роботи тощо) [12, с. 3].

Задача інсценування – підтвердити неправдиву версію злочинця, яка нейтрально для нього пояснює причину, характер і обставини розслідуваної події. Інсценування дезінформує слідчого, вводить його в оману відносно дійсних подій, штовхає на невірний напрям розслідування, ускладнює пошук та встановлення істини.

Повне та всебічне дослідження інсценувань не можливе без здійснення їх класифікації.

І. М. Лузгін і В. В. Кузнецов запропонували в якості підстав для інсценування використовувати такі дані: а) ціль інсценування; б) зміст дій; в) місце; г) час інсценування; д) суб'єкт інсценування [5, с. 31].

Р. С. Белкін запропонував більш широкую класифікацію, яку ми і візьмемо за основу:

- 1) за метою: а) приховати злочин; б) приховати некримінальну подію;
- 2) за об'єктом інсценування: а) інсценування злочину; б) інсценування некримінальної події; в) інсценування окремих деталей вчиненого злочину;

- 3) за часом: а) до вчинення злочину; б) під час вчинення злочину (некримінальної події); в) після вчинення злочину;
- 4) за суб'єктом: а) вчинене злочинцем; б) вчинене іншими особами; в) вчинене злочинцем разом з іншими особами;
- 5) за місцем: а) на місці злочину; б) в іншому місці;
- 6) за способом легалізації: а) розраховані на виявлення за повідомленням виконавця або пов'язаних із ним осіб; б) розраховані на виявлення сторонніми особами;
- 7) за тривалістю впливу: а) розраховані на те, що реальна подія не буде виявлена взагалі; б) розраховані на отримання часової переваги перед слідством;
- 8) по змісту: а) інсценування матеріальних слідів події; б) інсценування матеріальних слідів події у поєднанні з відповідною поведінкою та повідомленням неправдивої інформації; в) інсценування тільки з використанням відповідної поведінки та повідомленням неправдивої інформації [3, с. 763].

У літературі є кілька думок з приводу ознак інсценування, зокрема, такого злочину, як вбивство. Одні автори до них відносять такі:

- випадково не знищені злочинцем і тому вцілілі сліди і предмети, які з'явилися ознаками-наслідками вчиненого ним убивства;
- нарочито перебільшений, неприродний характер слідів і предметів, що підтверджують версію про нейтральні причини смерті загиблого;
- сліди, предмети, ознаки і обставини, що суперечать обстановці при смерті від нейтральної причини, зазначеної у версії близьких загиблого або такої, що витікає із загальної картини місця події;
- неможливість здійснення дій, що приписуються загиблому;
- суперечності в поясненнях зацікавлених осіб щодо поведінки потерпілого та дійсних причин його смерті [13, с. 96].

Інші автори вказують наступні ознаки інсценування:

- виявлені на місці події сліди, яких не повинно бути, коли б досліджувана подія була не уявною, а реальною;
- сліди, які не виявлені в силу їх відсутності, але які обов'язково повинні були виникнути у разі реальності інсценованої події;
- виявлені на місці події сліди відносяться до числа характерних для слідів інсценованої події, однак, їх стан не відповідає тому, в якому вони повинні перебувати в ситуації, що склалася [7, с. 25].

У процесі провадження слідчих (розшукових) дій можна встановити невідповідність раніше отриманих показань подіям, які дійсно відбулися, а також обставинам, що викликають сумнів у їх вірогідності.

Діяльність слідчого по розпізнанню інсценування в обстановці місця події та встановленню дійсної події у цьому місці повинна бути логічно

послідовною і цілеспрямованою, спрямованою на виявлення: ознак злочинного чи іншого інсценування; суб'єкта вчинення інсценування; ознак дійсної події [12, с. 4].

Виявляючи сліди інсценування, слідчий отримує дані про дії суб'єктів його вчинення (мету і мотив, місце і час, послідовність дій, знаряддя тощо), їхні індивідуальні особливості (звички, уміння та навички) тощо.

Практичне значення класифікації приховування злочинів полягає в тому, що вона дозволяє зрозуміти роль, зміст цього поняття, розкриває його логічний обсяг та надає максимально повну інформацію про інтерпретації видів приховування, одним з яких є інсценування. Завдяки класифікації можна спланувати розслідування таким чином, щоб уже на початковому його етапі встановити істину у кримінальному провадженні та причетних до інсценування осіб.

Л і т е р а т у р а :

1. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р. С. – [2-е изд., доп.]. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. – М.: Юридическая литература, 1988. – 304 с.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
4. Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. – М.: Юристъ, 1999. – 760 с.
5. Кузнецов Н. М. Криминалистические средства и методы установления фактов сокрытия следов преступления / Н. М. Кузнецов, И. М. Лузгин // Криминалистическая сущность, средства и методы установления способов сокрытия следов преступлений: Сборник научных трудов под ред. И. М. Лузгина / Академия МВД СССР. – М., 1987. – 160 с.
6. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1973. – 216 с.
7. Медведев С. Г. Негативные обстоятельства и их использование в раскрытии преступлений / С. Г. Медведев. – Волгоград, 1973. – 160 с.
8. Мудьюгин Г. Н. Расследование убийств, замаскированных инсценировками / Г. Н. Мудьюгин. – М.: Изд-во Всесоюзного института, 1973. – 157 с.
9. Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.
10. Овечкин В. А. Общие положения методики расследования преступлений, скрытых инсценировками / Овечкин В. А. – Х.: Харьков. юрид. ин-т, 1975. – 64 с.
11. Овечкин В. А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками: учеб. пособ. – Х.: Харьков. юрид. ин-т, 1979. – 64 с.
12. Пряхін Є. В. Інсценування як вид протидії під час розкриття і розслідування кримінальних правопорушень: Лекція / Є. В. Пряхін. – Львів: ЛДУВС, 2012. – 10 с.
13. Радянська криміналістика. Методика розслідування злочинів. – К.: Вища школа, 1988. – 408 с.
14. Руководство по расследованию убийств. – М.: Юридическая литература, 1977. – 400 с.

БАБЕНКО
Євген Валерійович

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ З ІНШИМИ ЮРИДИЧНИМИ ПОНЯТТЯМИ

Актуальність теми полягає у підвищеному інтересі до вивчення правової системи. Це обумовлено тим, що правова система відіграє значну соціальну роль у житті будь-якого суспільства і кожної людини. Пізнання сутності та ролі правової системи та її співвідношення з іншими юридичними поняттями обумовлено необхідністю широкого підходу до соціальних і правових явищ у всьому їх різноманітті і взаємодії, з урахуванням їх функціональних властивостей по відношенню до людини, держави, суспільства.

У сучасному світі все більше посилюються і розвиваються інтеграційні процеси у всіх сферах державного та суспільного життя. Світ, як ніколи, став взаємозалежний. Це відноситься і до правової сфери. Світова спільнота і окремі держави визнають важливе значення загальноправових принципів і норм, підтримують зближення різних юридичних систем, їх взаємну інтеграцію.

За для більш поглибленого аналізу правової системи необхідно з'ясувати взаємозв'язок цього поняття з іншими юридичними категоріями. Сьогодні має місце його ототожнення з близькими за змістом, але нерівнозначними правовими явищами – системою права, правовою дійсністю, механізмом, правовим життям, правового регулювання.

Питання про таке співвідношення вже розроблялися багатьма правознавцями. До дослідників окремих аспектів вказаної проблеми слід віднести таких вчених, як Алексєєв С. С., Байтін М. І., Завальнюк В. В., Луць Л. А., Малько А. В., Матузов М. І., Оборотов Ю. Н., Саїдов А. Х., Тихомиров Ю. А., Біла-Тіунова Л. Б., Файнберг М. М. тощо.

Під визначенням такої категорії, як правова система існує можливість не тільки охопити собою весь комплекс правових явищ, а й уявити системний зв'язок, організацію і взаємодію усіх правових явищ, як особливого феномена нашого життя.

Алексєєв С. С., Байтін М. І., Луць Л. А. стверджують, що правова система – це цілісна сукупність взаємозалежних і злагоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають унаслідок такого регулювання. Малько А. В., Матузов М. І., Саїдов А. Х. вважають, що правова дійсність – це цілісна сукупність правових явищ і процесів, що включає до себе право, правову діяльність, правосвідомість, та складається в результаті їх взаємозв'язку і взаємодії, характеризує правову дію на суспільні відносини. Механізм правового

го регулювання – це взята в сукупності система правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. Слід зауважити, що спільним між цими поняттями є саме їх місце, роль, та вплив на суспільні відносини, адже завдяки юридичним засобам, які застосовуються в регулюванні конкретних суспільних відносин, встановлюється напрямок юридичних явищ та дій, які ці відносини будують.

Для правової системи сучасної України характерно прагнення до реалізації правових засобів у всіх сферах суспільного життя. Завдяки конституційному закріпленню верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини над державними інтересами, захист особистості, її гідності і свободи стають визначальним фактором при прийнятті суспільно значущих владних рішень, а також в процесі нормотворчості тощо. [2, с. 17]

На думку С. С. Алексєєва, поняття правова система та правова надбудова за обсягом практично нічим не відрізняються [1, с. 72]. У той же час в останню із зазначених категорій, яка охоплює всю сукупність правових явищ даного суспільства по відношенню до базису, включається також не панівна правова ідеологія, всі форми та прояви правосвідомості, що протистоять діючій правовій системі. Цілісний, системний характер явищ правової дійсності, що утворює правову надбудову, свідчить саме про їх єдність і взаємозв'язок, що відображені в понятті правова система.

Правова надбудова розглядається як складне суспільне явище, що відрізняється певною єдністю різних елементів – правових поглядів, правових установ і правовідносин. Вона характеризується взаємодією всіх її елементів, їхнім тісним зв'язком, що не допускає взаємовиключення або поглинання одного елемента іншим. Але ж елементи юридичної надбудови мають відносну самостійність й утворюють власні, якісно своєрідні підсистеми з багаторівневими структурами. Це дозволяє виявити й визначити в рамках системи наступне:

Правова надбудова й правова система – категорії, що не збігаються за змістом: під першою розглядається сукупність пов'язаних між собою трьох компонентів – правових поглядів, правових установ і правових відносин: надбудова відтісняє найзагальніший рівень правової системи, тому увага зосереджується на більш узагальнених проявах правової дійсності – правових ідеях (правосвідомість), правової дійсності (правовідносини), правових інститутах (норми права); друга складає лише юридичне поняття, досить широке, складне, що дозволяє оперувати ним при науковому аналізі всієї правової дійсності [5, с. 198];

Правова система утворена державою і є її інструментом, засобом вираження державної волі, регулятором суспільних відносин. Хоча не всі складники цієї системи створюються безпосередньо владою. Правова культура, правосвідомість, правова ідеологія є продуктом всього суспільства або окремих його соціальних груп, прошарків, класів. У кожно-

му суспільстві й державі функціонує своя правова система, використовується для захисту його інтересів.

Правова надбудова і правовий порядок несуть різне цільове навантаження: перша розкриває місце розміщення правових явищ щодо економіки, друга служить головним чином для виявлення внутрішніх зв'язків правових явищ, їхньої організації, структури. Крім того, розбіжності між зазначеними категоріями проглядається в їх функціональному призначенні. Правова система відбиває розвиток правової реальності.

На думку Алексєєва С. С. і Малько А. В., правова система містить юридичні складові (право, законодавство, правовідносини та ін.) у вигляді узгодженого, збалансованого, цілісного утворення. Кажучи про механізм правового регулювання, слід зауважити, що він про розвиток цього поняття. Тобто він характеризує ефективність, дієвість, результативність права й охоплює ті елементи, за посередництвом яких виконується специфічно-юридичний нормативний вплив права на суспільні відносини. Як зазначив С. С. Алексєєв, поняття механізм правового регулювання – настільки ж широке, як і поняття правова надбудова. Воно також враховує до себе всі існуючі в даному суспільстві правові явища, але характеризує їх у процесі функціонування, тобто не в статичному, а в динамічному вигляді [1, с. 69].

Розглядаючи питання про співвідношення понять правове життя і правова система, А. В. Малько зазначає, що правова система виступає складовою нормативно-впорядковуючою частиною правового життя, оскільки останнє явище (та поняття) ширше ніж перше. Елементами правової системи, вважає він, виступають, перш за все, ті, що необхідні для процесу правового регулювання, направлено впливу на свідомість та поведінку суб'єктів [3, с. 25]. На його думку, правова система утворює умови для нормального існування правового життя, забезпечення його стабільності, ослаблення й витіснення з нього негативних юридичних явищ (правопорушень, зловживань тощо). Інакше кажучи, стосовно правового життя вона відіграє організуючу роль, надає йому певної єдності, відповідних правомірних засад.

Особливу роль у правовому регулюванні суспільних відносин відіграє правосвідомість, яка виражає всі стадії механізму правового регулювання, так чи інакше пов'язані із поведінкою соціальних суб'єктів. До інших чинників, що суттєво впливають на функціонування механізму правового регулювання, належать правова культура населення й законність. Ці правові явища створюють базу для правового регулювання і в такий спосіб, залежно від їхнього стану, підсилюють або ж, навпаки, знижують його позитивний ефект [4, с. 416].

Сучасне правове життя, що розвивається в умовах індивідуалізованого суспільства і стрімких змін в соціальних відносинах, показує все, що

посилило витрати правової нормативності, а також можливість їх подолання, зокрема, шляхом звернення до ціннісного змісту права [4, с. 201].

Отже, правове життя та правова система є юридичними поняттями, які показують найбільш високий рівень узагальнення правової матерії. Вони охоплюють усі правові явища суспільства. Однак категорія правове життя все ж характеризує та визначає найбільш загальний рівень правової системи суспільства, розглядає найбільш узагальнені форми виразу правової дійсності. Крім того, правова система певного суспільства характеризується деяким елементно-структурним принципом побудови, наділена чіткою формалізованою структурою, має свої завдання, цілі, суворо визначені базові принципи, юридичні ідеали та філософсько-правові будови.

З метою забезпечення регулювання відносин у державі, правова система здійснює нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини. Таке регулювання є властивістю системи, оскільки може виявлятися тільки у вигляді взаємодії її елементів.

Література:

1. Алексеев С. С. Общая теория права. [учебник] / С. С. Алексеев. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – 576 с.
2. Завальнюк В. В. Правовая культура и правовая система Украины: антропологические аспекты / В. В. Завальнюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 72. – С. 16–20.
3. Малько А. В. Основы правовой политики: [учеб. пособ. для магистрантов] / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин. – М.: РИОР; ИНФРА-М, 2013. – 170 с.
4. Малько А. В. Теория правовой политики: [моногр.] / А. В. Малько. – М.: РИОР; ИНФРА-М, 2012. – 346 с.
5. Оборотов Ю. Н. Многоаспектность содержания права / Ю. Н. Оборотов // Наукові праці Одеської національної юридичної академії: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов, В. М. Дрьомін, Ю. П. Аленін [та ін.]; відпов. за вип. В. М. Дрьомін, ОНЮА. – Одеса: Юрид. л-ра, 2010. – Т. 10. – С. 197–202.

БАРИЛЬНІК
Дмитро Олегович

ВИТОКИ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Кримінально-процесуальне законодавство в Україні має багатовікову історію. Воно бере свої витoki з часів Київської Русі – держави, яка утворилась в кінці IX століття внаслідок об'єднання двох великих слов'янських політичних центрів – Київського і Новгородського. Таке об'єднання стало закономірним і об'єктивним результатом як внутрішнього

соціально-економічного, так і політичного розвитку східних слов'ян [1, 45]. За час існування Київської Русі як держави відбувався активний процес становлення і розвитку права, значна частина норм якого отримала писане закріплення перш за все у літописах і збірниках права, а частина існувала у формі усного звичаєвого права.

Протягом всього часу існування Київської Русі на її теренах діяли також норми права, що регулювали порядок здійснення кримінального провадження. Першим відомим законодавчим джерелом кримінально-процесуального права, поширеним на українських землях, є Руська Правда. Як видно з угод великих князів Олега (911) та Ігоря (945) із греками, появи Руської Правди передував «Закон руський», правове походження якого до сьогодні залишається нез'ясованим – чи це був законодавчий акт, чи сталий звичай. Саме на цей акт є посилання в договорах при визначенні виду та міри відповідальності русичів за вчинення вбивства, насильства, поневолення або крадіжку. При цьому винний був не тільки зобов'язаний понести покарання, але й відшкодувати заподіяну шкоду, що свідчить про зародження підвалин відновлювального правосуддя. Однак у договорах був відсутній порядок визнання особи винною у вчиненні злочину й призначення покарання, що дозволяє зробити висновок про те, що такий порядок обирався самим князівським судом в залежності від ситуації, і не мав належної нормативної регламентації.

Натомість російський дослідник М. О. Чельцов-Бебутов, зіставляючи норми вказаних договорів Київської Русі з Візантією і літописні свідчення, дійшов висновку про те, що «у X, а можливо і IX столітті вже існував суд як державний орган. Він не був відокремлений від адміністративних органів, але характеризувався власною компетенцією щодо можливості вирішення правових спорів у зв'язку із вчиненням злочину» [2, 627]. Здійснюючи надані повноваження, суд керувався «Законом руським» або положеннями усного звичаєвого права.

Визначальним джерелом кримінального процесу Київської Русі стала Руська Правда. Зміст Руської Правди знайшов відображення у багатьох джерелах права: літописах, кормчих книгах та інших джерелах, які датуються XII–XIII століттям. У цілому істориками в структурі Руської Правди виокремлюються три збірники: так звана Правда Ярослава, Правда Ярославичей та Правда Довга. Правду Ярослава було складено не пізніше часів княжіння Ярослава, однак не всі устави Ярослава знайшли відображення у цьому нормативному акті. Правда Ярославичей пов'язується з епохою правління нащадків Ярослава і містить норми, зміст яких було узгоджено й відкориговано з урахуванням прогалин Правди Ярослава. Довгу Правду було сформовано в період князівства Володимира Мономаха і складалася вона з двох частин: перша являла собою систематизований збірник Правди Ярослава і його синів, а друга була сформована новими правовими приписами (уставами).

На початкових етапах формування кримінального процесу на українських землях процесуальна роль судді та експерта або захисника не розмежовувалися. Що стосується використання спеціальних знань неюридичного профілю, то поступово на практиці для вирішення питань медичного характеру запрошувалися лікарі, піддяді, та інші, так звані «свідущі особи», які однак самостійних досліджень не проводили, а фактично виконували функцію спеціаліста, який залучався з метою виключно надання допомоги. Що стосується захисника, то його участь ані законом, ані практикою його застосування не передбачалась, і тільки наприкінці XIII сторіччя в практиці почав використовуватися принцип презумпції невинуватості, що створило нормативні передумови для можливості виділення окремого виду суб'єктів кримінального провадження, які характеризувалися наявними знаннями у сфері права і які залучаються обвинуваченим з метою доведення своєї невинуватості. Зазначений висновок обґрунтовується тією обставиною, що за часів Київської Русі на теренах України склався та існував обвинувальний кримінальний процес [3, 39–46], який будувався на засадах оцінки фактично вчиненого діяння без дотримання жорстких процесуальних процедур. Саме вимоги щодо останнього і стає передумовою для включення до кримінального процесу такого суб'єкта як захисник. Необхідно підкреслити, що за часів Київської Русі, де саме провадження здебільшого здійснювалось на засадах не писаного, а звичаєвого права, тільки виникають підстави для формування особливого виду суб'єкта, на якого покладається завдання захисту прав та інтересів обвинуваченої особи.

В частині використання спеціальних знань з неюридичним змістом досить цікавим слід визнати особливу кримінально-процесуальну процедуру, яка вимагала таких знань, і яка отримала назву «зведення та гоніння сліду» [4, 150–152]. Зазначена процедура полягала в розшуку злочинця по «гарячих слідах». В кримінальному провадженні досліджуваного періоду вважалося за істину наступне положення – куди привели сліди злочинця, там і перебуває такий злочинець. Якщо слід губився на великій дорозі або в чистому полі, гоніння сліду припинялося. Гоніння сліду при вбивстві зобов'язувало громаду, на території якої губився слід убивці, самій відшукати злочинця й видати владі. Відмова громади видати вбивцю або відсутність позитивних результатів розшуку тягнули накладення судом на громаду «дикої вири» – великого штрафу на розсуд суду. Таким чином, «зведення та гоніння сліду» стає передумовою для залучення спеціалістів, які здатні ідентифікувати сліди, що залишив злочинець, при цьому слідова картина починає розглядатися як беззаперечний доказ, наявність якого забезпечує обґрунтованість висновку щодо винуватості або невинуватості особи.

Дослідивши витоки використання спеціальних знань в кримінальному процесі України, можна зробити ряд висновків, серед яких най-

більш вагомими слід вважати наступні. В період існування на теренах України первісної держави Київська Русь найбільш поширеним писаним джерелом кримінально-процесуального права є Руська Правда, в якій містилися окремі норми, присвячені процедурі здійснення кримінального провадження. Однак, на практиці найчастіше використовувалося неписане звичаєве право, яке увійшло в історію як «Закон руський». На початкових етапах формування кримінального процесу на українських землях процесуальна роль судді та експерта або захисника не розмежовувалися, хоча, як свідчать історичні джерела, судді активно залучали до провадження лікарів – з метою встановлення характеру тілесних ушкоджень, ремісників – з метою визначення окремих технічних питань, зокрема віднесення того або іншого предмету до зброї, які приймали участь в якості помічника судді, а в сучасному звучанні – спеціаліста у кримінальному провадженні. Не передбачалась ані законом, ані практикою участь захисника, що пояснюється тільки тим, що велика увага приділялась встановленню самого факту вчинення злочину і неважливою була процедура визнання винуватості. Уявляється, що саме необхідність дотримання форми провадження є передумовою для залучення до кримінального процесу такого суб'єкта як захисник.

Література:

1. Музиченко П. П. Історія держави і права України: Навчальний посібник / П. П. Музиченко. – 2-е вид., випр. і доп.. – К.: Знання КОО, 2000. – 239 с.
2. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права / М. А. Чельцов-Бебутов. – СПб.: Альфа. – 1995. – 784 с.
3. Гуз А. М. Історія держави і права України: джерела права періоду Київської Русі / А. М. Гуз. – Київ: КНТ. – 2007. – 186 с.
4. Владимирський-Буданов М. Ф. Русская правда (из «Обзора истории русского права») Антологія української юридичної думки / М. Ф. Владимирський-Буданов за загальною редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. – Том. 2. – Київ, 2002. – 488 с.

БЕЛЬСЬКА
Людмила Ігорівна

ІНСТИТУТ ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Українська доктрина кримінального права існує і розвивається з урахуванням міжнародних правових стандартів та запозичення позитивного правового досвіду доктрини кримінального права інших країн.

Визначення поняття «покарання», яке знайшло своє відображення у ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – КК України), відповідає тому, як це поняття сприймають у більшості держав світу. Проте, крім визнання загальноприйнятих норм та наявності у більшості випадків спільних видів покарання, кримінальне право різних країн передбачає існування своєї національної специфіки. Кожне окреме національне кримінальне законодавство має свої, притаманні лише йому характерні особливості.

Поняття та цілі кримінального покарання країн континентальної Європи досліджувалися такими вченими: А. Р. Абакаровим, М. Ю. Дворецьким, И. Д. Козочкиним, М. І. Мельником, С. Хипсом, І. В. Хохловою, В. П. Шаганенко та іншими.

Мета наукової статті полягає у здійсненні порівняння українського кримінального законодавства із законодавством провідних європейських країн (Франції, ФРН, Італії, Іспанії, Польщі та Литви) шляхом виділення істотних ознак поняття «покарання» та закріплення мети покарання в кодифікованому кримінальному законодавстві.

Порівнювані країни відносяться до романо-германської правової сім'ї, яка серед існуючих на даний час правових груп займає особливе місце і має особливе значення для розвитку юридичної теорії та практики [12, с. 88]. В кримінальному праві зарубіжних країн романо-германської правової сім'ї відсутнє як таке поняття покарання. Але в доктрині кримінального права цьому поняттю приділяється багато уваги. За різними доктринами покарання визначається по-різному.

У французькій доктрині панують дві головні тенденції з даного приводу. За однією з них, покарання – це форма реагування суспільства на злочин, яка має на меті відплату та залякування. Згідно з іншою, – головними цілями покарання є виправлення та ресоціалізація злочинця.

Кримінально-правова доктрина Федеративної Республіки Німеччини поняття покарання трактує як «погрожуючі на основі кримінального закону правові наслідки відповідного діяння протиправної і винної поведінки». При послідовному розгляді, покарання розуміється як компенсація за провину, засіб попередження злочинів, відшкодування шкоди жертві [3, с. 311].

В теорії італійського кримінального права під покаранням розуміють «санкцію за вчинення злочину, призначення якої покладається законом на судові органи у відповідності з італійським кримінальним процесом» [7, с. 549].

Кримінальний кодекс Іспанії, як втім, і кримінальні кодекси більшості зарубіжних держав, також не містить визначення покарання. Це питання формулюється і аналізується доктриною. Виходячи з ознак, визначених доктриною, покарання можна визначити як «шкоду або страждання, заподіяні державою на підставі рішення суду особі, яка винна у вчиненні злочинного діяння» [2, с. 14].

Так само в кримінальному законодавстві Польщі немає спеціальної норми, що містить визначення покарання. Кримінальне покарання у польському кримінальному праві найчастіше розглядається як негативна реакція держави на правопорушення, передбачене законом. Це виражається як несхвалення (моральний осуд) злочинця і вчиненого ним діяння [11, с. 185].

Легальне визначення поняття покарання міститься у главі VII Кримінального кодексу Литовської Республіки, що характеризує інститут покарання. Відповідно до закону, покаранням є міра державного примусу, що призначається за вироком суду особи, яка вчинила злочин або кримінальний проступок (ст. 41) [8].

Загальне визначення покарання дано і в ч. 1 ст. 50 КК України, за якою покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1]. Втім, доктриною розвинене законодавче визначення покарання, яке розуміється як особливий вид кримінально-правового заходу примусового характеру, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину (кримінального проступку) у встановленому процесуальному порядку, реалізація якого супроводжується необхідним і достатнім обмеженням прав і свобод правопорушника і виступає актом відновлення соціальної справедливості, порушеної вчиненням злочину (кримінального проступку) [6, с. 55]. Тобто науковцями додається соціальна справедливість як об'єктивна властивість покарання, яка реалізується через досягнення визначених в КК цілей покарання. У зв'язку з цим зазначимо, що соціальна справедливість як одна з цілей покарання визначена в багатьох КК європейських держав.

У кримінальному законодавстві держав континентальної Європи мета покарання знаходить своє вираження у закріпленні таких її елементів: поновлення соціальної справедливості, попередження вчинення нових злочинів, кара, виправлення й перевиховання засудженого в дусі дотримання законів, ресоціалізація, соціальна реадaptaція, професійна реадaptaція, охорона суспільства від соціально-шкідливого впливу та захист елементарних цінностей суспільного життя.

Варто зазначити, що не в усіх кримінальних законах різних держав мета покарання знайшла своє законодавче закріплення (наприклад, як у Франції, Литві). У деяких країнах мету покарання закріплено на рівні Конституції. Так, згідно з Конституцією Італії, покарання має на меті перевиховання засудженого (ст. 27) [5].

Історичний досвід практично всіх країн континентальної Європи доводить той факт, що досить тривалий час реформування кримінального законодавства відбувалося саме шляхом зміни системи покарання

від найсуворіших до більш гуманних, від основної мети покарання відплати та залякування до виправлення та ресоціалізації злочинця, попередження вчинення злочинів як з боку засудженого, так і інших осіб.

Все більше в Західній Європі стає прибічників підходу, визначеного представниками теорії нового соціального захисту, сутність якого полягає у тому, що реагування на злочинність має розглядатися як проблема, яку треба розв'язувати комплексними методами, а не лише за допомогою репресій.

Кримінальний кодекс Франції відносить до цілей покарання виправлення винного, соціальну реадaptaцію, професійну реадaptaцію. Умовне звільнення може мати місце лише, якщо з'явилися вагомі дані про соціальну реадaptaцію засудженого [10].

Кримінальний кодекс ФРН не закріплює цілі покарання. Кримінально-правова доктрина поділяється на прихильників абсолютних і відносних теорій покарань. Найбільшою популярністю серед практиків користуються змішані теорії покарання.

Кримінальний кодекс Італії не регламентує мети покарання, яка в основному визначається доктриною кримінального права. Передбачаючи дуалістичну систему кримінальної відповідальності, італійський кодекс в якості цілей кримінальної репресії переслідує загальну і спеціальну превенції. Мета загальної превенції повністю покладається на покарання та реалізується за допомогою залякування і відплати. Мета спеціальної превенції покладається на заходи безпеки та досягається застосуванням заходів, які нейтралізують соціальну небезпечність злочинця, створюючи перешкоди для здійснення злочинних діянь в майбутньому тим же суб'єктом [7, с. 549].

Проблема мети покарання набула нового змісту після вступу в силу в 1947 р. Конституції Італійської республіки, яка закріпила найважливішу мету покарання – перевиховання засудженого. Однак італійські юристи вважають, що перевиховання не є основною метою покарання, важливою метою покарання залишається відплата, про що також свідчать суворі санкції за ряд злочинів.

Що ж стосується цілей покарання в кримінальному праві Іспанії – вони відображені в Конституції Іспанії і передбачають перевиховання та соціальну реадaptaцію засудженого (ч. 2 ст. 25) [4]. Така позиція іспанського законодавця свідчить, з одного боку, про вагомий вплив на неї концепції «нового соціального захисту» і, з іншого, – про переважання в чинному кримінальному праві Іспанії спеціальної превенції. Безперечно, покарання має і інші цілі, зокрема загальне попередження, відплата за вчинений злочин, відновлення порушеного права, відшкодування збитків та ін. Врахування цих цілей набуває великого значення для попередження злочинів та індивідуалізації покарання [2, с. 17].

Кримінальний кодекс Польщі не надає перелік цілей покарання, а згадує про них лише в контексті загальних принципів призначення покарання. Покарання необхідно співвідносити з принципом пропорційності діяння злочинця і його вини; відповідно, воно має бути справедливою відплатою за злочин. Кримінальне законодавство Польщі в основу рішень про покарання і засоби покарання кладе змішану теорію покарання, яка не тільки вказує на те, що це має бути справедлива відплата за злочин, а й визначає цілі покарання по відношенню до злочинця і суспільства [11, с. 185]. Наприклад, відповідно до ст. 54 Кримінального кодексу Польщі, призначаючи покарання неповнолітньому або особі молодіжного віку, суд керується насамперед тим, щоб виховати винного [9].

Разом з поняттям покарання в Кримінальному кодексі Литовської республіки визначений і перелік цілей покарання. Згідно з ч. 2 ст. 41 ними є: утримання осіб від вчинення злочинних діянь; покарання особи за скоєне злочинне діяння; позбавлення або обмеження можливості засудженій особі здійснювати нові злочинні діяння; вплив на осіб, які відбули покарання, щоб вони дотримувались законів та утримувалися від вчинення нових злочинів; гарантування здійснення принципу справедливості [8].

В Україні мета покарання нормативно закріплена лише в одному законі – Кримінальному кодексі України. Відповідно до закону, з одного боку, покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України), з другого – покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність (ч. 3 ст. 50 КК України).

Підсумовуючи, можна зазначити, що у кримінальному законодавстві багатьох держав відсутнє загальне визначення покарання, воно надається лише у доктрині кримінального права. Нормативне визначення покарання міститься лише в КК Литовської республіки, а так само в КК України. У Франції та Литві, як і в Україні, мета покарання закріплена в Кримінальному кодексі, в Італії – у Конституції, у ФРН визначена в кримінально-правовій доктрині.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
2. Абакаров А. Р. Наказание по уголовному праву Испании: дис. / А. Р. Абакаров. – М.: РУДН, 2009. – 156 с.
3. Дворецкий М. Ю. Система наказаний в законодательстве Российской Федерации и Федеративной Республики Германии: проблемы эффективной реализации уголовной ответственности / М. Ю. Дворецкий // Вестник ТГУ. – 2013. – № 1. – С. 310–315.

4. Конституция Испании: Утверждена 6 декабря 1978 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vivovoco.astronet.ru>.
5. Конституция Итальянской Республики: Утверждена 22 декабря 1947 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://italia-ru.com/page/konstitutsiya-italyanskoj-respubliki>.
6. Кримінальна відповідальність та форми її реалізації: підручник / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко, О. М. Сидоренко та ін.; за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 142 с.
7. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: учебное пособие / под ред. И. Д. Козочкина. – М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
8. Уголовный кодекс Литовской Республики: Утвержден 26 сентября 2000 г. законом № VIII-1968 [Электронный ресурс] // Федеральный правовой портал «Юридическая Россия». – Режим доступа: <http://law.edu.ru>. – Название с экрана.
9. Уголовный кодекс Республики Польша: Принят 6 июня 1997 г. [Электронный ресурс] // Федеральный правовой портал «Юридическая Россия». – Режим доступа: <http://law.edu.ru>. – Название с экрана.
10. Уголовный кодекс Франции: Принят 22 июля 1992 г. [Электронный ресурс] // Федеральный правовой портал «Юридическая Россия». – Режим доступа: <http://law.edu.ru>. – Название с экрана.
11. Хипс С. Система покарань за кримінальним правом Республіки Польща / С. Хипс // Право України. – 2011. – № 9. – С. 184–195.
12. Шаганенко В. П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї / В. П. Шаганенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2013. – № 6–1. – С. 88–91.

БЛАГОДІР
Катерина Сергіївна
МУСИЧЕНКО
Ольга Михайлівна

СИСТЕМА ПРИМУСОВИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінальний кодекс містить цілу низку примусових кримінально-правових заходів, які можуть застосовуватися до неповнолітніх.

Якщо виходити з підходу професора О. В. Козаченка до систематизації усіх кримінально-правових заходів як таких, що можна поділити на два самостійні види: примусові та заохочувальні, яким притаманні два способи правового впливу: примус і заохочення, особливість поєднання яких утворює унікальність правового впливу, який здійснюється в процесі застосування того або іншого кримінально-правового заходу [4, с. 38–39], то до примусових заходів, що можуть застосовуватись до неповнолітніх, крім тих, що зосереджені в окремому розділі Загальної части-

ни КК України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» (покарання, судимість, примусові заходи виховного характеру), належать й інші (це примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальні кримінально-правові заходи, компенсаційні заходи), при застосуванні яких слід також враховувати неповнолітній вік особи, яка вчинила кримінальне правопорушення чи об'єктивно протиправне діяння.

До каральних примусових кримінально-правових заходів належать покарання та судимість.

Аналіз особливостей, які встановив законодавець щодо системи та призначення окремих видів покарань неповнолітнім, дає підстави вважати, що застосування деяких із них обумовлює дискусії серед науковців та проблеми під час правозастосовної практики. З'ясування особливостей у вигляді обмежень чи додаткових обставин, що підлягають установленню, значно звужує перелік покарань із запропонованої законодавцем системи, які може застосувати суд щодо неповнолітніх. Серед таких обмежень та обставин можна виділити: вікові обмеження у застосуванні громадських робіт, виправних робіт та арешту; додаткові обставини, які повинен дослідити суд під час призначення покарання: наявність самостійного доходу, власних коштів або іншого майна, на яке може бути звернено стягнення (при застосуванні штрафу) чи наявність офіційного місця праці (при застосуванні виправних робіт); обмеження щодо застосування позбавлення волі особам, які вперше вчинили злочин невеликої тяжкості.

Такі законодавчі обмеження (крім останнього) у процесі застосування інституту покарань щодо неповнолітніх зумовлюють протилежні правові наслідки. Неповнолітні опиняються у менш сприятливих умовах порівняно з дорослими, що вчинили такі самі злочини.

Слід констатувати, що сучасна вітчизняна кримінально-правова політика щодо неповнолітніх є більш каральною ніж виховною, такий висновок вбачається із статистичних даних. Так, у 2013 році за вчинення злочину було засуджено з призначенням покарання 1863 неповнолітні особи (позбавлення волі – 1200, громадські роботи – 355, штраф – 268, арешт – 38, виправні роботи – 2 особам), а примусові заходи виховного характеру застосовано лише 987 особам. У 2014 покарання було призначено 1 407 підліткам (позбавлення волі – 725 особам, громадські роботи – 282, штраф – 365, арешт – 34, виправні роботи – 1), а примусові заходи виховного характеру лише 625 особам [1]. Так само лише 612 неповнолітнім призначено примусові заходи виховного характеру у 2015 році [2].

Такі дані вказують на те, що вищезгадані заходи потребують реформування. Адже законодавець встановлює обмежений перелік покарань, порівняно з тими, які може бути застосовано до повнолітніх осіб, біль-

шість із них, такі як арешт, виправні роботи, громадські роботи, можуть призначатися неповнолітнім особам, які вчинили злочини, лише з 16 років. Саме тому практично завжди єдиним видом покарання, яке суд може призначити неповнолітньому, залишається позбавлення волі.

Такий примусовий каральний захід як судимість щодо неповнолітніх має свої особливості. Судимість у осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-річного віку, погашається відповідно до положень, визначених у ст. 108 КК України. Для таких осіб встановлено значно коротші строки погашення судимості, ніж для дорослих.

Система примусових заходів виховного характеру, визначених у ч. 2 ст. 105 КК України обумовлює безліч суперечностей і запитань щодо її доцільності, ефективності та можливості застосування. Детальної законодавчої регламентації потребують умови і порядок застосування примусових заходів виховного характеру щодо осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

Досліджуючи примусові заходи виховного характеру за чинним КК, можна простежити непослідовність законодавця: з одного боку, ним установлені різні підстави для застосування примусових заходів виховного характеру, з іншого – ці заходи є однаковими в усіх випадках. Тому вважаємо, що під час звільнення від кримінальної відповідальності до неповнолітнього повинні застосовуватись інші заходи впливу, ніж у випадку, коли він звільняється від покарання. І, звичайно, інші заходи впливу необхідно застосовувати до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності. До цієї категорії осіб має застосовуватись не звільнення, а виключення кримінальної відповідальності, на нашу думку, ці особи мають бути виведені з кримінально-правового поля впливу.

Як зазначалося вище, певні особливості при застосуванні до неповнолітніх мають і деякі інші некаральні примусові заходи, які не передбачені розділом XV Загальної частини КК України.

Так, очевидно, що примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватись і до неповнолітніх осіб, оскільки відповідно до закону України «Про психіатричну допомогу» надання амбулаторної допомоги та госпіталізація до психіатричного закладу не забороняється неповнолітнім, визначається лише їх спеціальний порядок до неповнолітніх (ст. 12, 13) [6]. Неповнолітні направляються до психіатричних закладів зі звичайним або посиленням наглядом, при цьому застосовуються заходи щодо можливого продовження ними навчання та професійної підготовки. У психіатричні заклади з суворим наглядом неповнолітні, які не досягли 16-літнього віку, не направляються [3].

Направлення засудженого на примусове лікування не є покаранням, воно призначається судом поряд з останнім і не повинно впливати на

його суворість. Примусове лікування може бути реалізовано судом за певних умов, а саме: 1) медичний висновок про наявність у суб'єкта злочину хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; 2) застосування до особи за вчинений нею злочин певного виду покарання. Отже, примусове лікування не пов'язане з віком, відповідно, воно може бути застосоване й до неповнолітніх, яким призначене покарання за вчинення злочину і які мають захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Разом з тим в п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» [5] щодо такого примусового заходу виховного характеру як обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог щодо поведінки неповнолітнього (п. 2 ч. 2 ст. 105 КК) роз'яснюється, що крім іншого, він передбачає покладення обов'язку пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів). Однак, до кримінально-правового заходу, визначеного КК як примусове лікування, зазначений захід впливу на неповнолітнього не належить. Він залишається примусовим заходом виховного характеру.

До спеціальних кримінально-правових заходів належить спеціальна конфіскація (ст. 96-1 КК) і позбавлення права керувати транспортними засобами (ст. 286 КК). Оскільки спеціальна конфіскація застосовується і у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 96-2 КК), зрозуміло, що, як і примусові заходи виховного характеру, за наявності відповідних підстав спеціальна конфіскація може застосовуватися не лише до неповнолітніх осіб, що досягли віку кримінальної відповідальності, але й тих, що такого віку не досягли.

Стосовно позбавлення права керувати транспортними засобами, то відповідальність за вчинення злочину, передбачається з 16 років. З цього ж віку особі може надаватися право на керування транспортними засобами, але лише категорії А1, А (мопеди, моторолери, мотоцикли). Отже, позбавлення спеціального права може застосовуватися до осіб з 16 років за умови вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК, і наявності права керувати транспортними засобами категорії А та А1.

Підставами для застосування компенсаційних кримінально-правових заходів діючим законодавством визначається вчинення злочину або іншого протиправного діяння. Стосовно неповнолітніх зазначимо, що КК України чітко передбачений один з компенсаційних заходів (хоча й серед переліку примусових заходів виховного характеру): це покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодувати заподіяних майнових збитків (п. 4

ч. 2. ст. 105 КК). Згідно із положеннями Цивільного кодексу України, неповнолітня особа у віці від 14 до 18 років відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах (ст.1179 ЦК України). Не забороняє залучати до праці осіб до 14 років, а отже і мати власний заробіток, і Кодекс законів про працю. Однак, КК України дозволяє застосовувати примусовий захід у виді відшкодування майнових збитків тільки щодо осіб, які досягли 15-річного віку. Така позиція законодавця видається незрозумілою.

Отже, систему примусових кримінально-правових заходів, що можуть застосовуватись до неповнолітніх, становлять не лише покарання, судимість, примусові заходи виховного характеру, чітко регламентовані в розділі XV Загальної частини КК України, а й такі заходи, як примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальні кримінально-правові заходи, компенсаційні заходи. Водночас констатуємо, що норми, які регламентують порядок застосування примусових кримінально-правових заходів до неповнолітніх потребують подальшого вдосконалення.

Література:

1. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/169EB9789B839EF9C2257B4B002E5ABD>
2. Звіт судів І інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015/
3. Інструкція про порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб з психічними розладами, які скоїли суспільно небезпечні діяння, затверджена Наказом Міністерства охорони здоров'я від 08.10.2001 р. № 397 // Режим доступу: <http://uazakon.com/document/spart24/inx24150.htm>
4. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.
5. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/e6cf63d360ae10eac2257101004e7995>
6. Про психіатричну допомогу: Закон України від від 22.02.2000 № 1489-III // Голос України від 04.04.2000.

БОБКО

Тетяна Олександрівна

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Предмет доказування є одним з найважливіших інститутів кримінального процесуального права, який найбільш повно та широко визначає зміст та значення кримінального-процесуального доказування. Важливим є правильне теоретичне та практичне усвідомлення значення предмета доказування, про що неодноразово підкреслюється у кримінально-процесуальній літературі.

Правильне встановлення змісту предмета доказування забезпечує цілеспрямованість і плановість у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, спрямовує зусилля відповідних суб'єктів на встановлення саме тих обставин, які мають правове значення для прийняття рішення по суті. Предмет доказування також має важливе значення для розробки складних (у межах конкретного досудового розслідування чи судового розгляду) та простих (у межах конкретної слідчої (розшукової) чи судової дії) тактичних комбінацій. Зважаючи на таке значення предмета доказування у кримінальному процесі та криміналістиці слід мати чітке уявлення щодо його змісту. Дослідження предмету доказування здійснювалося такими українськими вченими: Р. С. Белкін, С. М. Благодир, Б. Бурбело, О. Вакулик, В. Вапнярчук, В. Гончаренко, В. Грачов, Ю. Грошевий, А. А. Десятник, Н. М. Себін, С. М. Стахівський, О. Тугарова, Л. Д. Удалова, А. В. Форостяний, М. Є. Шумилова і ін.

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України в 2012 (далі – КПК 2012) році коло обставин, що складали предмет доказування були розширені в порівнянні з Кримінально-процесуальним кодексом України від 1960 року (далі – КПК 1960). Та навіть не зважаючи на суттєве вдосконалення нового КПК 2012 року поняття «предмета доказування» законодавчо не було закріплено. Науково-практичний коментар до КПК 2012 року визначає «предмет доказування у кримінальному провадженні – як сукупності фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення і є необхідними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті» [1].

Вапнярчук зауважує, що в процесі доказування необхідно виділяти об'єкт доказування (який становить суспільні відносини щодо вчинення певного кримінального правопорушення, з приводу якого здійснюється

кримінальне провадження, такі відносини є багатогранними та включають в себе певні обставини, які взагалі або не повністю встановлюються під час кримінального провадження (з причини їх неможливості, важкодоступності чи недоцільності), який є більш ширшим за значенням та включає в себе предмет доказування (який містить в собі лише ту інформацію, яка включена в процес доказування) [5].

На нашу думку найбільш точно та лаконічне визначення предмету доказування висвітлено О.В. Козаченком, який розглядає «предмет доказування – як сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні.» [2, с. 108]

КПК 1960 року було передбачено тільки 4 обставини, що підлягають доказуванню: 1) подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину); 2) винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; 3) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; 4) характер і розмір шкоди, завданої злочинцем, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння [4, ст. 64].

У КПК 2012 ці положення були доповнені наступними пунктами: 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [3, ст. 91].

Нове формулювання предмету доказування значно розширює коло обставин, що підлягають доказуванню та є спрямованими на всебічний розгляд обставин кримінального правопорушення.

Процес вдосконалення кримінального процесуального законодавства не стоїть на місці. Група вчених М. Сербін, О. Баганець, А. В. Форостяний, проаналізувавши положення ст. 91 КПК 2012 виявили необхідність доповнення даної статті нормою, що передбачає встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, або доповнити її нормами, аналогічними ст.ст. 23, 23-1 КПК 1960 р. (а саме виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, а також їх усунення) [6, с. 190; 8].

Іншу точку зору висловлює А. Десятник, який вважає, що «включення причин і умов вчинення кримінального правопорушення до предмету доказування недоцільно, навіть шкідливо для правоохоронної діяльності тому, що: а) причини і умови вчинення злочину ніколи не входили до предмету доказування, визначеного у ст.64 КПК 1960 р., а тільки виявлялися, встановлювалися відповідно до ст.ст. 23, 23-1 цього Кодексу; б) включення причин та умов вчинення кримінального правопорушення до предмету доказування надасть можливість учасникам кримінального процесу пред'являти стороні обвинувачення претензії, що вони не в повному обсязі їх доказали». Тим самим буде затягуватися досудове провадження та судовий розгляд. Пояснюється це тим, що вказані причини та умови включають в себе багато обставин та є фактично безмежні. У повному обсязі їх доказати практично неможливо в обмежені строки досудового розслідування [7].

Автор роботи повністю розділяє думку А. А. Десятника що до недоцільності включення причин і умов вчинення кримінального правопорушення до предмету доказування. Адже, звертаючись до тлумачного словника української мови поняття «причина» визначається як підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків, а саме спонукання, міркування, мотиви, якими викликаються які-небудь вчинки [9]. В. І. Крецул визначає, що «мотив», як факультативна ознака суб'єктивної сторони складу злочину, є внутрішніми переконаннями, які викликають у особи рішучість вчинити злочин та якими керувався суб'єкт при вчиненні кримінального правопорушення [10]. Отже поняття «причини вчинення злочину» та «мотив» є тотожними, та передбачені п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК 2012 року. Категорія «умови вчинення злочину» є настільки широкою, що процес її повного та всебічного дослідження значно розтягне у часі етап досудового розслідування. Варто зауважити, що Наказом МВС України від 09.08.2012 № 686 [11] на слідчих та на слідчі відділи покладається обов'язок обов'язкового розслідування всіх причин та умов вчинення злочину, а також узагальнення практики щодо них, з метою здійснення заходів для запобігання вчиненню злочинів, а також інформування населення через засоби масової інформації про виявлені під час розслідування кримінальних правопорушень причини й умови, що сприяють учиненню злочинів. Таким чином, доповнення ст. 91 КПК нормою про «причини і умови вчинення кримінального правопорушення» є недоцільним.

Процес вдосконалення кримінального процесуального законодавства триває. Об'єктивно обумовленою є необхідність його гуманізації та вдосконалення до європейських стандартів, що допоможе всебічно захистити права та законні інтереси як підозрюваного, обвинуваченого так і потерпілого, та утвердити статус України як правової демократичної держави.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
2. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 320 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: зі змінами і доповненнями станом на 18.02.2016 (чинний) // Відомості Верховної Ради України – 2013 р. – № 9-10. – Ст. 474.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України: зі змінами і доповненнями станом на 19.11.2012 (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради УРСР – 1961 р. – № 2. – Ст. 15.
5. Вапнярчук В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування / В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 3. – С. 238–248.
6. Сербін М. М. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених засудженими в установах виконання покарань / М. М. Сербін // Правова держава: історія, сучасність та перспективи в умовах євроінтеграції: матеріали укр.-польськ. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 189–190.
7. Десятник А. А. Проблема актуальності кримінально-процесуальної профілактики в рамках нового КПК / А. А. Десятник // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 247–252.
8. Форостяний А. В. Щодо розширення предмету доказування у кримінальному провадженні / А. В. Форостяний // Юридична наука. – 2015. – № 3. – С. 152–158.
9. Сучасний тлумачний словник української мови / Олексієнко Л. П., Шумейло О. Л. – К.: Кобза, 2004. – 544 с.
10. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебное пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. / Крецул В.І. – Николаев: ООО «Фирма «Илион», 2009. – 534 с.
11. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 09.08.2012 № 686: зі змінами і доповненнями станом на 15.07.2015 // Офіційний вісник України 2012 р. – Ст. 3408.

БОЙКОВ
Артур Валерійович

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Основою функціонування сучасного суспільства і держави є зростання ролі права та закону як основної форми його зовнішнього виразу. Процес становлення та розвитку державності незалежної України нерозривно пов'язаний із створенням нового законодавства та впорядкування системи нормативно-правових актів. Орієнтиром становлення системи законодавства незалежної України стало формування правового за-

безпечення політичного, економічного, соціального і культурного розвитку громадянського суспільства, побудова правової держави, гарантування захисту прав і свобод людини. Сьогодні успішний розвиток демократичної і правової держави, реалізація економічних реформ, підвищення рівня життя громадян України значною мірою залежать від чинного законодавства, а відтак – від ефективної роботи з його створення й удосконалення. За результатами нормотворчої (в першу чергу законотворчої) роботи – роблять висновки про державу в цілому, ступінь її демократичності, гуманності, цивілізованості.

Сучасний етап розвитку законодавства України пов'язується з необхідністю його гармонізації, уніфікації та систематизації. Це зумовлюється рядом причин: 1) функціонування сучасної правової системи визначає необхідність приведення законодавства у відповідність з об'єктивними умовами життєдіяльності суспільства; 2) прийняття значної кількості нових нормативно-правових документів нерозривно зв'язане із вирішенням завдання приведення їх у єдину непротивірну, узгоджену систему; 3) визнання Української держави міжнародним співтовариством у якості суб'єкта міжнародних відносин пов'язується з проблемою гармонізації та уніфікації національного законодавства у відповідності з принципами міжнародного права. Тому зазначені фактори зумовлюють значне підвищення ролі систематизації нормативно-правових актів, зокрема такої її форми, як кодифікація.

Обґрунтована систематизація правової інформації дає змогу правотворчим органам влади впродовж короткого терміну оцінити весь масив чинного законодавства, виявити неузгодженості, суперечності, прогалини правового регулювання і вжити заходів щодо їхнього усунення.

Термін «систематизація» походить від слова «система» (грець. *systema* – складене із частин, пов'язане). Як відомо, під системою розуміють сукупність взаємопов'язаних елементів, які створюють свого роду цілісність і єдність.

Систематизація законодавства – це цілеспрямована діяльність із переведення діючих нормативно-правових актів в єдину систему на основі знань про систему права та потреби зробити ці приписи більш доступними для всіх громадян.

З позиції функціональної природи, як зазначає професор Ю. М. Оборотов, систематизація – діяльність щодо впорядкування, удосконалення законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, щодо їх приведення у кінцевому результаті в єдину внутрішньо узгоджену систему.

Ознаки систематизації законодавства: цілеспрямована діяльність органів державної влади; органи державної влади здійснюють систематизацію відповідно до офіційно наданих їм повноважень, передбачених нормативно-правовими актами; державні установи можуть здійснювати

систематизацію як за попереднім офіційним уповноваженням держави, так і без нього; залежно від змісту систематизація може поділятися на форми: облік, інкорпорація, кодифікація та консолідація; систематизація може відбуватися: шляхом простого зібрання нормативно-правових актів за часом або предметною ознакою; шляхом переробки і удосконалення змісту нормативно-правового акта; шляхом одночасного зібрання нормативно-правових актів із зміною їхнього змісту; результатом систематизації може бути Збірник нормативно-правових актів, Кодекс, Звід законів тощо; збірний характер актів (в них зводяться норми, що раніше містилися в різних нормативно-правових актах, але регулювали одну сферу суспільних відносин, або окремі нормативно-правові акти, які видавалися в різний час, різними органами державної влади, але регулювали одну сферу суспільних відносин).

Метою систематизації законодавства є: поглиблення демократичної та гуманістичної природи законодавства; надання законодавству стабільності та стійкості; підвищення ролі законів за рахунок зменшення підзаконних, особливо відомчих, нормативно-правових актів; поглиблення правового регулювання тих відносин, які вже знаходяться у сфері законодавчого впливу, більш повна та всебічна їхня регламентація; створення системи законів і підзаконних нормативно-правових актів, які будуть реально діяти і фактично виконуватися; створення досконалого за формою, зручного для користування законодавства; стабілізація правопорядку в державі; приведення нормативно-правового регулювання до інструменту, що забезпечить нормальне, безконфліктне існування суспільного життя; забезпечення ефективного управління державними справами в інтересах особи.

Систематизація нормативно-правових актів необхідна для: подальшого розвитку законодавства шляхом обробки діючих нормативних актів, групування приписів за певною схемою, створення внутрішньо єдиної системи актів; забезпечення зручностей в процесі реалізації права шляхом упорядкованого розміщення актів, що створює умови для швидкого пошуку акта; підвищення рівня правового виховання шляхом ефективного розміщення нормативних документів, які стають зрозумілими для суб'єктів права; навчання студентів юридичних закладів; розвитку наукових досліджень.

Законодавство – це обличчя суспільства, його здобутки, показник рівня його культури, цивілізованості. Від того, яким чином воно буде упорядковане і приведене у певну чітку узгоджену систему, залежить ефективність його реалізації всіма суб'єктами суспільних відносин. Законодавство як інструмент соціального розвитку у нашому суспільстві повинно виконувати свої функції. Право у нашому суспільстві має стати засобом законодавчого закріплення таких юридичних норм, у межах

яких стимулюватимуться самостійні, відносно вільні акти законослухняної поведінки. У поєднанні взаємодії самостійних дій з чіткими, але достатньо рухомими вимогами норм закону і може бути досягнута максимальна соціальна ефективність законодавства.

Належного рівня систематизації можна досягти базуючись на певних принципах: планування, науковість, гласність, законність, системність.

Отже, систематизація законодавства полягає у створенні гармонійної, внутрішньо узгодженої системи нормативно-правових актів. Саме систематизація дає змогу ліквідувати неузгодженості між законами, між законами і підзаконними нормативно-правовими актами, заповнити існуючі прогалини. Значення систематизації полягає також і у доступності законодавства, що є головною умовою його правильного застосування усіма суб'єктами права.

БРАГАР

Дмитро Вікторович

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Посилення рівня правового захисту результатів інтелектуальної власності зумовлене економічними чинниками, міжнародними ринковими відносинами та безпосередньо соціальною обумовленістю прав інтелектуальної власності, як специфічного об'єкта правової охорони, що дасть можливість ефективно захищати інтереси громадян і результати їх інтелектуальних здобутків, посилення правоохоронного авторитету в самій країні та підвищення конкурентоздатності нашої держави серед європейських, розвинутих країн.

Хоча обсяг теоретичних напрацювань у сфері охорони прав інтелектуальної власності є досить великим, реальний стан законодавства та правової практики свідчать, що окремі проблеми залишаються законодавцем невіршеними.

Досліджуючи дану тематику, нами приділена увага двом основним правовим питанням, вирішення яких могло би позитивно вплинути на рівень та якість кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності.

До основних проблем відносимо:

- інтеграцію міжнародних норм у внутрішнє законодавство та гармонізацію національного законодавства між собою;

- систематизацію Кримінального кодексу України та необхідність виділення родового об'єкта злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності.

Вперше у міжнародному праві об'єкти права інтелектуальної власності були визначені у ст. 2 Конвенції, яка закріпила правовий статус Всесвітньої організації інтелектуальної власності, до яких віднесли: літературні, наукові та художні твори; виконавську діяльність артистів, звукозапис, радіо- і телевізійні передачі; винаходи у всіх сферах людської діяльності наукові відкриття; промисловий зразок; товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення; захист проти недобросовісної конкуренції; а також усі інші досягнення, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях [1].

Україна після здобуття незалежності почала активно займатися процесом правового регулювання суспільних відносин, в тому числі й у сфері охорони права інтелектуальної власності. Першим нормативно-правовим актом, який встановив правове регулювання на об'єкти інтелектуальної власності був Цивільний кодекс України, який спирався на вище згадану Конвенцію.

Цивільний кодекс України сортував усі об'єкти інтелектуальної власності по трьом основним категоріям:

- а) об'єкти авторського права та суміжні права;
- б) об'єкти промислової власності;
- в) нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Кримінальний кодекс України у своєму змісті закріпив норми, які направлені на захист результатів інтелектуальної діяльності людини, зокрема у розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», це ст. 176 і ст. 177 КК України та розділі VII «Злочинну сфері господарської діяльності»: – ст.ст. 203¹, 216, 229, 231, 232, 232¹ КК України [2].

Проаналізувавши ці нормативно-правові акти, можна дійти висновку, що не всі положення в них відповідають однаковому рівню правового забезпечення, що призвело до неповного кримінально-правового регулювання суспільних відносин, що потребують кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності.

Більш пізнє формування цивільного законодавства ніж кримінального, стало причиною невідповідності змісту окремих норм. Так, наприклад можна вказати, що Цивільний кодекс України відніс до об'єктів права інтелектуальної власності «породи тварин» та «наукове відкриття», а от кримінальне законодавство не передбачає застосування кримінальної відповідальності за посягання на ці об'єкти.

Варто також зазначити, що види більшості об'єктів інтелектуальної власності закріплені в спеціальних нормативно-правових актах: Закони України «Про авторське право і суміжні права»; «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; «Про охорону прав на сорти рослин» тощо, що часто призводить до виникнення колізій у праві та вжиття неправильних термінологічних значень.

Більшість норм кримінально-правової охорони за своєю диспозицією є бланкетними, тому відповідність норм правового регулювання кримінального та цивільного законодавства не повинні мати розбіжностей. Тому вирішення питання з гармонізацією є важливим кроком для вирішення проблем у сфері кримінально-правової охорони об'єктів інтелектуальної власності.

Не менш актуальним залишається питання систематизації Кримінального кодексу України.

Розвиток інноваційної економіки, сучасних ринкових відносин та зміну ціннісних пріоритетів суспільства вимагає виділення норм кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності у окремий розділ.

Система Особливої частини кримінального права складається з порядкованої сукупності кримінально-правових норм, в основу яких традиційно покладено ознаки родового об'єкта злочину, тобто сукупність близьких (однорідних) суспільних відносин, охоронюваних визначеною групою кримінально-правових норм [3].

Вважаємо, що законодавець при формуванні Кримінального кодексу допустив неточність, порушивши принцип систематизації, коли він розмістив норми, що здійснюють охорону інтелектуальної власності у розділах, які за своїм родовим об'єктом не відповідають суспільним відносинам, що орієнтовані на охорону інтелектуальної власності.

Як правило, в більшості держав світу норми щодо кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності містяться в главах (розділах) Особливої частини їх кримінальних кодексів.

Так, Кримінальний кодекс Болгарії закріпив норми правової охорони інтелектуальної власності у розділі VII «Злочини проти інтелектуальної власності» глави III «Злочини проти прав громадян» [6]. Кримінальний кодекс Литви, а саме глава XXIX, має назву «Злочини проти інтелектуальної і промислової власності» [7].

Дуже важливим моментом при формуванні кримінально-правових норм у відповідні групи слід вважати не лише вказівку на об'єкт охорони, тобто суспільні відносини, які виникають з приводу інтелектуальної діяльності людини, а також і на предмет злочину та його нематеріальну специфіку, на необхідність встановлення чітких меж, класифікації об'єктів (результатів) інтелектуальної діяльності та реальні способи протидії.

Аналізуючи норми кримінального законодавства, доцільно виділити ряд ознак, які слугують аргументом на користь віднесення норм кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності в окрему групу, зокрема: соціальна обумовленість; специфічні суспільні відносини, що регулюються кримінальним законом; специфічний об'єкт кримінально-правової охорони; особливий предмет злочинного посягання; спеціальний потерпілий (автор, творець); настання наслідків матеріального характеру.

Наявність даних ознак можна вважати підставою для створення в Кримінальному кодексі України спеціального розділу «Злочини проти інтелектуальної власності», який би чітко встановив відносини, перелік об'єктів та способи охорони відповідних прав людини.

Ряд учених (П. П. Андрушко, О. Е. Радутний, М. І. Хавронюк) погоджуються, що специфіка правового регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності та в силу подвійної природи об'єктів інтелектуальної власності не дозволяє віднести склади цих злочинів ані до злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, ані до злочинів у сфері господарської діяльності [5].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що злочини проти прав на об'єкти інтелектуальної власності являють собою окрему групу суспільних відносин, які потребують державного захисту, що підтверджується і наявністю власних об'єктивних і суб'єктивних ознак, і наявністю специфічного предмета злочину (посягання на нематеріальні об'єкти з настанням матеріальної шкоди) та специфічних суспільних відносин (творча, розумова діяльність).

Усунення визначених прогалин покращить як практичну складову правоохоронної діяльності, оскільки позбавить суддів, прокурорів та слідчих можливості двоякого, помилкового трактування норм кримінального закону, так і рівень захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.

Л і т е р а т у р а :

1. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14.07.1967 р.
2. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25.
3. Терентьев В. И. Уголовное право Украины. Особенная часть. Конспект лекций / В. И. Терентьев. – Николаев, 2002. – 466 с.
4. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, С. О. Письменського. – [2-те вид.]. – К.: ВД «Декор», 2013. – 786 с.
5. Ломакіна А. А. Протидія злочинам проти інтелектуальної власності: загально-соціальний аспект / А. А. Ломакіна // Право і суспільство. – 2016. – № 1. – С. 198–203.

6. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. А. И. Лукашова, перевод с болгарского Д. В. Милушева, А. И. Лукашова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 298 с.
7. Уголовный кодекс Литовской Республики / Науч. ред. докт. юрид. наук проф. В. Павилониса; предисл. канд. юрид. наук доц. Н. И. Манцева; вступит. статья докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса, докт. юрид. наук, доц. А. Дракшене; пер. с лит. канд. филол. наук доц. В. П. Казанскене. – СПб.: «Издательский центр Пресс», 2003. – 470 с.

БРИЖАК

Тетяна Вікторівна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ, ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Визначення сутності і змісту соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних установах виступає актуальною проблемою в теорії та практиці в контексті реформування сучасної пенітенціарної системи України відповідно до міжнародних стандартів виконання і відбування покарань.

Діяльність спеціалізованих виховних установ Державної кримінально-виконавчої служби України повинна бути спрямована на досягнення завдань виправлення та ресоціалізації неповнолітніх засуджених. Гуманізація всіх сфер діяльності установи та педагогіка співробітництва є в сучасних умовах визначальними принципами побудови системи виховного впливу на неповнолітніх засуджених в умовах несвободи, який в свою чергу повинен бути системним, цілеспрямованим та правильно організованим. Основним засобом та механізмом здійснення такого впливу є соціально-виховна робота.

Науковцями, які займалися дослідженням даного питання є: Ю. А. Абросімова, В. В. Дрижак, О. Л. Журавель, О. Л. Караман, М. М. Ребкало, А. В. Скиць, І. А. Чистякова, О. С. Янчук, та інші.

Соціально-виховна робота, як визначено в Кримінально-виконавчому кодексі, це цілеспрямована діяльність персоналу органів та установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Проте стосовно неповнолітніх цей процес більш складний, більш відповідальний і має певні особливості. Слід погодитись з Караманом О. Л., що ресоціалізація неповнолітнього засудженого у спеціальній виховній установі – це складний процес повторної соціалізації неповнолітнього на основі нейтралізації отриманих ним в результаті десоціалізації асоціальних норм, цінностей, негативних ролей, стереотипів поведінки та подальшого відновлення,

збереження (або засвоєння вперше) і розвитку позитивних, за оцінкою суспільства, соціальних норм, цінностей, ролей, зв'язків, зразків поведінки з метою реінтеграції (повторної інтеграції) в суспільство після звільнення [1, с. 18].

Чинне кримінально-виконавче законодавство визначає основні напрями соціально-виховної роботи із засудженими, а саме: спеціально організоване всебічне моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності. Також сюди можна віднести і участь засуджених у програмах диференційованого виховного впливу з урахуванням соціально-демографічних особливостей, ступеня соціально-педагогічної занедбаності та потреб засуджених: «Освіта», «Професія», «Правова просвіта», «Духовне відродження», «Творчість», «Фізкультура і спорт», «Подолання алкогольної та наркотичної залежності», «Підготовка до звільнення» [2]. Відповідно до цього у виховних колоніях діє комплексна система заходів, яку вчені класифікують на окремі групи або напрямки. Так, О. С. Янчук визначає зміст соціально-виховної роботи у виховних установах як заходи, спрямовані на створення умов життя засуджених, що сумісні з людською гідністю та нормами, які прийняті у суспільстві; підтримання та розвиток у них самоповаги через зведення до мінімуму негативних наслідків позбавлення волі й різниці між життям в ув'язненні і на волі; можливості підвищення освітнього рівня, занять фізкультурою та спортом, задоволення моральних і духовних потреб, розвитку навичок і нахилів, які допоможуть їм успішно жити у суспільстві після звільнення; підтримання та укріплення соціально корисних зв'язків з громадськістю в інтересах засуджених та їх сімей [3, с. 75].

Чистякова І. А. дає характеристику соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими за трьома основними напрямками [4], в основу яких покладено об'єкт та характер впливу: освітній, виховний, психологічний. Дане структурування вважається найбільш точним, лаконічним, логічним та вдалим для цілей нашого дослідження.

Так, освітня робота із неповнолітніми засудженими полягає в наданні їм загальної середньої, професійно-технічної, а в окремих випадках і вищої освіти. Таку роботу проводять педагогічні працівники загальноосвітньої школи й професійно-технічного училища на території виховної установи та науково-педагогічний колектив вищого навчального закладу при дистанційному навчанні. Освітня робота з неповнолітніми засудженими, на думку вчених, може включати такі напрямки, як надання базової та повної загальної середньої освіти, діагностика рівня освіти та його відповідності віку, визначеного освітніми стандартами; реалізація

Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти в особливих умовах навчання неповнолітніх засуджених на основі розробки адаптивних навчальних планів і програм; організація профільної гуманітарної та природничо-математичної освіти; організація факультативів для поглибленого вивчення загальноосвітніх предметів і підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання знань; організація класів вирівнювання для засуджених, рівень освіти яких не відповідає загальноприйнятому віку, та допоміжних класів для засуджених з вадами фізичного та розумового розвитку; розробка та адаптація наявного інформаційного, наукового та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу та інші [4, с. 80].

Згідно звітності ДПТСУ в усіх виховних колоніях організована робота середніх загальноосвітніх шкіл, а участь засуджених у навчанні заохочується і враховується під час оцінки ступеня їх виправлення.

Другим елементом механізму ресоціалізації неповнолітніх Чистякова І. А. виділяє виховну роботу, яка спрямована на всебічний розвиток усіх сфер особистості (та пріоритетно мотиваційної, морально-вольової, творчої) та здійснюється всім персоналом виховної колонії [4, с. 92]. Вважається за доцільне включити сюди і правове виховання неповнолітнього засудженого, що полягає у здійсненні заходів, націлених на формування правильного розуміння та значення законів, наслідків за їх порушення. Правове виховання, на нашу думку, створює базис до правомірної поведінки неповнолітнього як під час відбування покарання, так і після звільнення.

До основного змісту правового виховання в спеціальній літературі відносять: пропаганду правових знань, роз'яснення сутності законів; прививати шану до законів, правил внутрішнього розпорядку, вимог режиму; ознайомлення засуджених з їхніми правами та обов'язками; роз'яснення принципу невідворотності покарання; розвіювання версій про непричетність правового виховання та несправедливість кримінального покарання.

Психологічний вплив, як зазначає Караман О. Л., полягає у підготовці до суспільно-корисної праці, активізацію трудової мотивації засуджених, спонукання їх до діяльності, пробудження в них інтересу до певної професії, фаху [1]. Працівники виховних колоній повинні вивчати особистість засудженого і становлення його «злочинної кар'єри», розробляти індивідуальні програми впливу і допомоги засудженим та інше. Одна справа виконувати це все в межах виховної установи, що на нашу думку, відбувається досить не погано, а інша справа – дати можливість особі після звільнення можливість реалізувати себе, адже після відбування покарання суспільство «ставить» клеймо на особу, часто воно не готове приймати таких осіб. Так, Ребкало М. М. звертає увагу на загальний не-

долік, що стосується як органів та установ виконання покарань, так і недержавних організацій, який полягає у недостатній увазі до такого важливого питання, як захист прав неповнолітніх на стадії їх працевлаштування після звільнення з місць позбавлення волі. Досвід деяких країн свідчить, що цьому процесу істотно сприяло б квотування робочих місць на виробничих підприємствах для працевлаштування неповнолітніх звільнених. Це доцільно застосовувати і на державних, і на приватних підприємствах, які мають бажання і можливість сприяти такому процесу [5, с. 7].

Деякі вчені виділяють також санітарно-гігієнічне виховання, як пропаганда санітарно-гігієнічних знань, умінь серед різних груп засуджених; прищеплення всім засудженим навичок дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил [6, с. 15]. Можна виділити і релігійний вплив, як елемент соціально-виховної роботи: проведення бесід, зустрічей з представниками релігійних конфесій, богослужінь, проповідей, обрядів, користування релігійною літературою, іншими предметами і матеріалами релігійного призначення тощо, що має позитивний вплив на свідомість і розуміння засудженого, але такий вплив не може бути примусовим, необхідне бажання особи, а працівники установи сприяли б цьому.

Отже, можна зробити висновок, що соціально-виховна робота – це цілеспрямована, організована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Вважаємо, що ця діяльність повинна об'єднувати всі органи і служби у справах дітей для спільного вирішення проблеми ресоціалізації неповнолітнього і повернення її до життя в суспільстві уже адаптованим і перевихованим, з новими цінностями та орієнтирами. Також варто створювати нові моделі соціально-виховної роботи, враховуючи процес гуманізації, використовувати зарубіжний досвід.

Література:

1. Соціально-виховна робота з неповнолітніми засудженими: навч.-метод. посіб. / О. Л. Караман; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. – 382 с.
2. Положення про порядок реалізації у виправних та виховних колоніях програм диференційованого виховного впливу на засуджених до позбавлення волі: наказ ДДУПВП від 17.06.2004 р. № 116. – К.: ДДУПВП, 2004. – 20 с.
3. Янчук О. С. Ресоціалізація неповнолітніх, які відбувають покарання / О. Янчук // Соціальна політика і соціальна робота. – К., 2002. – № 1. – С. 75–83.
4. Чистякова І. А. Особливості ресоціалізації неповнолітніх засуджених в умовах пенітенціарної системи України / І.А. Чистякова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – К.: РВВ КІВС, 2013. – №2. – 413 с.

5. Ребкало М. М. Напрямки удосконалення механізму державно-управлінського впливу на захист дітей, які перебувають у конфлікті із законом / М. М. Ребкало // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність» 2014. – №1. – 297 с.
6. Дрижак В. В. Пенітенціарна педагогіка: навч. посіб. / В. В. Дрижак. – Чернігів: Вид-во Чернігів. юрид. коледжу ДДУПВП, 2009. – 170 с.

БУБЕЛА
Анастасія Сергіївна

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Кримінальна процесуальна форма – невід’ємна частина кримінального процесу, визначає порядок всієї кримінально-процесуальної діяльності, порядок виконання процесуальних дій та прийняття, виконання процесуальних рішень. Кримінальний процесуальний кодекс України закріпив єдиний порядок здійснення кримінального провадження, проте, перед цим передував значний період становлення кримінальної процесуальної форми.

Вивченню даного питання займалось багато вчених, серед яких: Зеленський С. М., Іванов В. М., Маляренко В. Т., Гришук В. К., Тищик Б. Й., Усенко І. Б., Щербина П. Ф., Юшков С. В. та багато інших.

Найдавнішим регулятором суспільних відносин був звичай, але якщо говорити про становлення кримінального процесу, а отже і процесуальної форми, то відлік слід починати з часів існування Київської Русі – давньоруське право. Головною особливістю цього періоду було те, що провадження здійснювалось лише по конкретному випадку – *ad hoc*. Що стосується судочинства, то як зазначив І.В. Петров, процес «не був хаотичним нагромадженням суперечних один одному процесуальних дій, а спирався на цілу групу основоположних правових ідей, таких як презумпція невинуватості; здійснення «суду» на основі змагальності і відносної рівноправності сторін; обов’язковість виконання рішень і вироків суду; відповідність суспільної небезпеки злочинного діяння призначеному покаранню» [1, ст. 289]. Можна дійти висновку, що процес починався з ініціативи потерпілої сторони і носив змагальний характер. Обвинувач ініціював виникнення, розвиток, а часом і припинення кримінально-процесуальних правовідносин. Спір вирішувався судом в умовах гласності та усності [2, ст. 5], тобто вже в цей час мова йде про приватне обвинувачення, яке можна вважати найстарішою формою кримінального процесу.

Руська правда регулювала такий порядок провадження – «заклич», «звід» і «гоніння сліду». «Заклич» – перший етап судового процесу, це спосіб розшуку злочинця чи особи, яка незаконно привласнила чужу річ, яка мала конкретно визначені індивідуальні ознаки (Ст. 32 і 34 Розширеної Правди). «Звід» відповідно до Ст.35-39 Розширеної правди – це розшук особи, що привласнила чужу річ і повернення її господарю [3] «Гоніння сліду» означало гонитву за злочинцем по залишеним слідам. Основними джерелами доказів були: речові докази, свідчення послухів (люди, що мали добру репутацію) і видоків (свідки вчиненого злочину) та, безперечно, власне зізнання. Дуже часто для отримання цих доказів використовували ордалії.

Наступний етап – Польсько-Литовський період, найважливішими джерелами права були Литовські статuti, які діяли на теренах України близько 300 років. «Литовські статuti передбачали випадки, коли судові органи повинні були в обов'язковому порядку провадити слідство і притягати до відповідальності осіб без заяви потерпілого» [1, ст. 61]. Статuti виділяють особливих суб'єктів: децький – особа, в чій обов'язки входило доставити підозрюваного до суду а також контроль за відшкодуванням шкоди; віжа – працівник суду, який мав оглядати місце злочину, збирати докази и доставляти їх до суду; прокуратор – адвокат, який допомагав суб'єктам при розгляді справи. За литовської доби процес носив обвинувально-змагальний характер, оскільки саме судочинство починалось за ініціативи заінтересованої сторони (родичів), а на позивача покладался обов'язок збору доказів. Основа доказування – визнання вини, для отримання зізнання за ініціативою потерпілої сторони використовувалися тортури. Якщо особа не зізналась – ініціатор мав виплатити йому 50 грошей, у разі смерті особи – потерпілий мав виплатити гроші родичам загиблого, проте від тортур можна було відкупитися.

1 січня 1835 року набрав чинності Звід законів Російської імперії. «За типом кримінальний процес став інквізиційним. Обов'язковим стало провадження поліцією попереднього слідства. Далі справа передавалася до суду, який виносив рішення по справі на підставі доказів, здобутих на попередній стадії. Зізнання обвинуваченого у вчиненому злочині, підтверджене показаннями свідків поза судом, було вершиною правосуддя. У суд свідків не викликали і не допитували. Пануючою була система формальних доказів. Суд самостійно докази не досліджував. Судовий розгляд став закритим» [4, ст. 8].

У 1860 році розпочалася судова реформа, з'явилися судові слідчі, які займалися попереднім слідством також з'являється система незалежних судів, запроваджується інститут присяжних.

1864 року був прийнятий «Статут кримінального судочинства» [5], судова система мала такий вигляд: загальні суди; мирові суди. Запрова-

джувався інститут адвокатури, який мав функціонувати при судах. Ця реформа торкнулась і органів прокуратури, в основному діяльність їх полягала у нагляді за слідством, судом а також підтримання державного обвинувачення. Кримінальний процес починався зі стадії попереднього розгляду (дізнання і попереднього слідства), далі – віддання до суду, після цього починалися підготовчі дії суду, наступний етап, відповідно, судове слідство, а закінчувалося все винесенням вироку. Зважаючи на існуючу систему судів можливі були також і факультативні стадії, тобто перегляд вироку в апеляційній та касаційній інстанції.

Дана реформа була досить демократичною, адже проходила під егідою демократизму, презумпції невинуватості, але починаючи з 70 років прийнято низку актів, що внесли кардинальні зміни які підірвали існуючий порядок судочинства.

За часів радянського періоду було прийнято 2 кодекси: Кримінально-процесуально кодексу УСРР 1922 р (далі – КПК УСРР) [6] та КПК УСРР 1927 року [7]. Судова система цих часів мала такий вигляд: народні суди (цивільні і кримінальні справи) та революційні трибунали (справи про контрреволюційні злочини). На громадських обвинувачів та правозаступників покладалася обов'язок виконання функції обвинувачення та захисту. Були скасовані інститут присяжних, приватна адвокатура та можливість оскарження рішення в апеляційному і касаційному порядку. У 1922 році на території УСРР почали функціонувати органи прокуратури. Захисник брав участь лише на стадії судового слідства, а також він міг бути допитаним у якості свідка.

Період з 30-х і початок 50-х років ХХ ст. можна сміливо назвати «епохою свавілля», адже мали місце масові репресії, які здійснювалися через позасудові розправи. Ще одним підтвердженням цього стало введення спрощеного порядку розслідування і судового розгляду, так на слідство відводилось не більше 10 днів, а касаційне оскарження взагалі не передбачалось, як і подачі клопотання про помилування. Якщо спочатку ця процедура поширювалась лише на справи про терористичні організації, то згодом додалися ще диверсія та контрреволюційне шкідництво, що формально обмежувало права особи на захист своїх прав.

У післявоєнний період знову почали діяти норми передбачені КПК 1927 року, проте, вони потребували удосконалення, саме це і стало причиною прийняття нового КПК і це відбулося у 1960 році. До особливостей цього кодексу можна віднести, по-перше, він був доповнений новим розділом – Провадження в справах про злочини неповнолітніх», що на сходинку є однією із диференційних форм, а також кількома нормами – «Направлення матеріалів без порушення кримінальної справи для застосування заходів громадського впливу» і «Допит осіб, які з'явилися в судові засідання, при відкладенні розгляду справи». По-друге, поширення

набули плюралізм думок а також гласність. По-третє, значні зміни відбулися в організації правоохоронних органів і судових.

13 квітня 2012 року був прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс [8], який суттєво змінив зміст процесуальної форми а також вплинув на її диференціацію.

Таким чином, проаналізувавши тривалий етап становлення кримінальної процесуальної норми, від початку зародження самого процесу і до сьогодення, впевнено можна сказати, що значний вплив мали держави, під владою яких перебувала територія України. Саме вони «диктували правила» за якими створювалось процесуальне законодавство. Процесуальна форма змінювалась, змінюється і буде змінюватися, головне – щоб ті гарантії щодо забезпечення прав людини, дотримання рівності сторін, справедливості та законності завжди при цьому виконувались.

Література:

1. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія / В. Т. Маляренко – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
2. Петров И. В. Государство и право Древней Руси / И. В. Петров. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2003. – 413 с.
3. Юшков С. В. Руська правда [Електронний ресурс] / С. В. Юшков // Видавництво Української Академії Наук. – 1935. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/yushkov/yy.htm>.
4. Зеленский С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні / С. М. Зеленський // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 2(4) – С. 8. – Відомості доступні також з Інтернету. – Режим доступу: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11zsmp_vu.pdf.
5. Статут кримінального судочинства 1864 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru//archives/4992>.
6. Кримінально-процесуальний кодекс // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. – 1922. – № 41. – Ст. 98.
7. Уголовно-процесуальный кодекс УССР 1927 г. // СУ УССР. – 1927. – № 36–38. – Ст. 167–168.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

ПОНЯТТЯ «РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА» В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 274 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Перш ніж перейти до визначення поняття «радіаційна безпека», варто здійснити аналіз того, що собою являє поняття «безпека» як родове поняття по відношенню до «радіаційної безпеки». Так, В'ячеслав Бусел у виданому ним тлумачному словнику визначає поняття «безпека» як стан захищеності, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [4, с. 78].

Інші науковці дають такі визначення поняттю «безпека»:

1. Це такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до наявних на даному етапі потреб, знань та уявлень [7, с. 92].
2. Стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди.
3. Це збалансований, за експертною оцінкою, стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем тощо [3, с. 7].

На рівні Основного закону безпека людини є однією з найвищих соціальних цінностей: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [9, с. 5]. Відповідно безпека людини гарантується Конституцією. В контексті статті 274 ККУ радіаційна безпека, забезпечується саме дотриманням і виконанням певних правил, особливо на яку покладено обов'язок по дотриманню і виконанню цих правил, а саме: «Під правилами ядерної або радіаційної безпеки слід розуміти будь-які нормативно-правові акти, які регламентують вимоги безпеки щодо робіт з радіоактивними матеріалами» [11, с. 845]. Також коментована норма ККУ наводить такі приклади порушення таких правил як: «допуску до робіт в умовах радіоактивного випромінювання працівників, не забезпечених засобами дозиметричного контролю; непроведенні дезактивації обладнання; порушенні порядку утилізації відпрацьованих джерел іонізуючого випромінювання» [11, с. 845].

Чинне законодавство України та правова доктрина дає багато визначень поняттю «радіаційна безпека», наприклад:

1. ЗУ «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» дає таке визначення поняття «радіаційна безпека», а саме: дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки [5].

2. ЗУ «Про поводження з радіоактивними відходами» дещо доповнює визначення «радіаційна безпека» в процесі поводження з радіоактивними відходами, а саме: неперевищення допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами, стандартами з безпеки, а також обмеження міграції радіонуклідів у навколишнє природне середовище [6].
3. Відповідно до Наказу МОЗ «Про затвердження державних санітарних правил, «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України» поняття «радіаційна безпека» визначається як стан радіаційно-ядерних об'єктів та навколишнього середовища, що забезпечує неперевищення лімітів доз, виключення будь-якого невинновданого опромінення та зменшення доз опромінення персоналу і населення нижче встановлених лімітів доз настільки, наскільки це може бути досягнуте і економічно обґрунтоване [10].
4. «Радіаційна безпека» визначається як комплекс заходів, спрямованих на обмеження опромінення персоналу, окремих осіб з населення і всього населення [2].
5. «Радіаційна безпека» визначається також як система законодавчих засобів (у тому числі норм радіаційної безпеки), спрямована на обмеження можливого опромінення населення і персоналу в результаті використання джерел іонізуючого випромінювання [1, с. 81].
6. Термін «радіаційна безпека» тлумачиться як комплекс адміністративних та медико-санітарних заходів, що обмежують прийнятними рівнями опромінення і радіоактивне забруднення окремих осіб, населення і навколишнього середовища [14, с. 19]. Для реального забезпечення радіаційної безпеки необхідним є дотримання наступних принципів:
 - 1) принцип виправданості передбачає заборону всіх видів діяльності з використанням джерел радіоактивного випромінювання, за яких отримана для людини та суспільства користь не перевищує ризику можливої шкоди, яка може бути заподіяною випромінюванням;
 - 2) принцип оптимізації передбачає підтримання на максимально низькому рівні як індивідуальних, так і колективних доз опромінення, з врахуванням соціальних та економічних факторів;
 - 3) принцип неперевищення вимагає запобігання перевищення встановлених діючими нормами радіаційної безпеки індивідуальних лімітів доз та інших нормативів радіаційної безпеки. Даного принципу повинні дотримуватись всіма організаціями та особами, від яких залежить рівень опромінення людей [8, с. 124].

Відповідно до положень, передбачених підручником «Радіаційна гігієна», радіаційна безпека персоналу забезпечується: а) обмеженням допуску до роботи з джерелами випромінювання за віком, статтю, ста-

ном здоров'я, рівнем раніше отриманої дози опромінення та іншими показниками; б) знанням та дотриманням персоналом правил роботи з джерелами випромінювання; в) достатньою кількістю та якістю захисних бар'єрів, екранів та відстанню від джерел випромінювання, а також обмеженням роботи з джерелами випромінювання; г) створенням умов праці, що відповідають вимогам діючих норм і правил радіаційної безпеки; д) застосуванням індивідуальних засобів захисту; е) дотриманням встановлених контрольних рівнів випромінювання; є) організацією радіологічного контролю; ж) організацією системи інформації про радіаційний стан; з) проведенням ефективних заходів щодо захисту персоналу при плануванні підвищеного опромінення в разі загрози та виникненні аварії [13, с. 123].

Варто зазначити, що Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97) визначають ліміти доз та допустимі рівні опромінення. Також нормами радіаційної безпеки встановлюються такі категорії осіб, які зазнають опромінювання: 1. Категорія А (персонал) – особи, які постійно чи тимчасово працюють безпосередньо з джерелами іонізуючих випромінювань; 2. Категорія Б (персонал) – особи, які безпосередньо не зайняті роботою з джерелами іонізуючих випромінювань, але у зв'язку з розташуванням робочих місць в приміщеннях та на промислових майданчиках об'єктів з радіаційно-ядерними технологіями можуть отримувати додаткове опромінення; 3. Категорія В – все населення.

Для осіб категорій А і Б ліміти доз встановлюються в термінах індивідуальної річної ефективної та еквівалентних доз зовнішнього опромінення (ліміти річної ефективної та еквівалентної доз). Обмеження опромінення осіб категорії В (населення) здійснюється введенням лімітів річної ефективної та еквівалентної доз для критичних груп осіб категорії В. Останнє означає, що значення річної дози опромінення осіб, які входять в кри-

Ліміти дози опромінення

Ліміт дози	Категорії опромінюваних осіб		
	А*	Б**	В**
Річна ефективна доза	20***	2	1
Річна еквівалентна доза в:			
– кришталику ока	150	15	15
– шкірі	500	50	50
– кистях та стопах	500	50	–

Примітка: * – потужність дози опромінення протягом календарного року не регламентується. Щодо жінок дітородного віку (до 45 років), які відносяться до категорії А, доза за будь-які два послідовні місяці не повинна перевищувати 1,5 мЕв, а для вагітних діють інші обмеження; ** – для вагітних жінок які відносяться до персоналу категорії Б, та осіб з населення (В), всі основні та похідні регламенти встановлюються на рівні в 2 рази менше відповідного значення; *** – в середньому за будь-які послідовні 5 років, але не більше 50 мЕв за окремий рік [10].

тичну групу, не повинно перевищувати ліміту дози, встановленого для категорії В.З лімітом дози порівнюється сума ефективних доз опромінення від усіх індустріальних джерел випромінювання.

Література:

1. Бабаев Н. С. Ядерная энергетика, человек и окружающая среда / Н. С. Бабаев, В. Ф. Демин, Л. А. Ильин. – М., 1981. – 296 с.
2. Балюк Г. І. Ядерне право України: стан і перспективи розвитку (правові аспекти радіоекології) / Г. І. Балюк. – 1996. – 140 с.
3. Безпека життєдіяльності: підручник / Л. Е. Піскунова, В. А. Прилипка, Т. О. Зубок. – К.: Видавничий центр «Академія», 2012. – 224 с.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ; Ірпінь. – Перун, 2005. – 1728 с.
5. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України, 1995, № 12, ст. 81.
6. Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» від 30 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України, № 27, ст. 198.
7. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини / [редкол.: П. С. Атаманчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Випуск 5. – С. 90–98.
8. Іванов Є. А. Радіоекологічні дослідження: Монографія / Є. А. Іванов. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 149 с.
9. Конституція України: чинне законодавство станом на 02 вересня 2014 р.: (Відповідає офіц. текстові) – К.: Алерта, 2014. – 96 с.
10. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 54 від 02.02.2005 «Про затвердження державних санітарних правил «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України».
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 7-ме вид., переробл. та доп. – К.: Юридична думка, 2010 – 1288 с.
12. Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97). – К., 1997.
13. Радіаційна гігієна: підручник для лікарів-інтернів та лікарів-слухачів [Мурашко В. О., Мечев Д. С., Бардов В. Г. та ін.]. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с.
14. Словарь терминов в области радиационной безопасности: Проблема IX. Обеспечение радиационной безопасности. – М., – 1980. – 192 с.

СИДОРЕНКО
Олена Михайлівна
ВЛАСЕНКО
Віталій Вікторович

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОЧИНСТВА

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, права, свободи на сьогоднішній день в більшості країн світу визнаються найвищою соціальною цінністю, визначають основні завдання і напрямки діяльності кожної держави [1, ст. 8]. Порушення закріплених державою прав і свобод є неприпустимим як з боку самої держави, так і з боку інших суб'єктів.

Одним із способів захисту своїх порушених або не визнаних прав є можливість кожної особи звернутись до суду, який зобов'язаний вирішити справу в найкоротші строки, на основі законодавства і загальновизнаних принципів, здійснюючи при цьому правосуддя. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншим органам чи посадовим особам не допускається [1, ст. 124].

Але враховуючи факт постійного розвитку людини, суспільства, і як наслідок – тих суспільних взаємовідносин, в які вступають люди між собою, не завжди вдається вчасно врегулювати такі відносини офіційно, тобто на підставі діючого законодавства. З'являються нові сфери суспільного життя, які не врегульовані нормами права, отримують свій розвиток ті відносини, які існували раніше. І тому на практиці часто трапляються випадки, коли немає можливості адекватно, на підставі діючих в державі норм права вирішити справу.

Однак дана ситуація не має бути проблемою для здійснення правосуддя, адже суд в своїй діяльності зобов'язаний керуватись не тільки законом, а й загальновизнаними принципами права. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [1, ст. 124].

Одним із регуляторів суспільних відносин є принципи права – об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги, які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових, і громадських інтересів [2, с. 270]. Принципи формують правове мислення та правову культуру у суспільстві, спрямовуючи розвиток правових відносин у певних векторах [3, с. 84]. Практичне застосування принципів права в тому, що вони є не тільки орієнтиром у формуванні права, а й керівними засадами розв'язання

конкретних юридичних справ, особливо при застосуванні аналогії закону чи аналогії права у разі наявності прогалин у законодавстві [3, с. 85].

Принципів права є велика кількість. Але один із них є основоположним, тим принципом, на підставі якого створюються інші вимоги до норм права, є базисом функціонування всіх правовідносин, – це принцип верховенства права. В Україні визнається і діє принцип верховенства права [1, ст. 8]. Основні ідеї класичного варіанта концепції верховенства права втілені в Конституції України. Так, вона передбачає, що 1) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19); 2) громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24); 3) права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (статті 55, 124).

Виникає необхідність належної інтерпретації даного принципу, задля правильного його застосування при здійсненні судочинства. Реалізація судової влади завжди здійснюється в певній формі – передбаченій законом процедури судочинства [4, с. 43]. Головне її завдання – забезпечити законне, мотивоване і справедливе рішення. Зазначені процедури засновані на гласності, забезпеченні права на захист та оскарження судового рішення, рівності сторін тощо. Судова влада в Україні здійснюється у формі конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства.

Даний принцип є основоположним принципом процесуальних кодексів в Україні, і відображається в перших статтях загальних положень. Особливості застосування цього принципу впливають з вимог Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [5], Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 31 травня 2006 р. № 784 [6] та ін. Закон № 3477-IV від 23 лютого 2006 р. регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Більш поширювальне тлумачення принципу верховенства права надано у рішеннях Європейського суду з прав людини, який створений і

діє на основі європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятою у 1950 році. У преамбулі даної Конвенції верховенство права визначається як принцип, що об'єднує країни-учасниці Ради Європи. У своїх рішеннях Суд неодноразово звертається до зазначеного у Преамбулі Конвенції принципу і, вважаючи його одним із домінуючих та основоположних принципів функціонування країн-учасниць, надає йому тлумачення під час практичної діяльності в процесі вирішення конкретних справ. У статті 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» зазначено, що кожен, чиї права та свободи, визнані в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією (ст. 32) та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини. А відповідно до ст. 34 Конвенції Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими, якщо особа на національному рівні [1, ст. 55] не знайшла захисту своїх порушених прав.

Для встановлення повної зрозумілості і практичності застосування принципу верховенства права, Європейський суд з прав людини висунув вимоги до даного принципу.

Першою вимогою є вимога про якість закону. По-перше, закон має бути зрозумілим особі, містити повні та чіткі формулювання, які дадуть можливість особі самостійно або за допомогою консультацій регулювати свою поведінку. По-друге, він має бути передбачуваним, тобто особа, ознайомившись з положеннями закону, змогла передбачити можливі результати внаслідок його застосування. По-третє, закон повинен відповідати всім іншим вимогам верховенства права, а саме – він має чітко і в повній мірі встановлювати межі повноважень органів влади, та спосіб їх здійснення.

Наступною вимогою є вимога про доступ до суду. Кожна особа повинна бути впевнена, що вона з будь-яких належних підстав має право на судовий захист, і те, що жодна особа, в разі порушення прав інших, не може мати будь-яких імунітетів від судових позовів. Тому не є можливими надмірні затримки щодо здійснення правосуддя, і виконання судових рішень.

Ще однією складовою принципу верховенства права є вимога юридичної визначеності, тобто – остаточне рішення суду у вирішеній ним справі не може піддаватися сумніву, навіть у разі зміни законодавства.

Для досягнення справедливого судочинства, і як наслідок – дотримання принципу верховенства права, як відмітив англійський вчений-

конституціоналіст Альберт Венна Дайсі, судам необхідно розрізняти три близькі за значенням концепції:

- 1) панування права – ніхто не може бути зобов'язаний нести негативні наслідки у встановленому законом порядку сам або своїм майном, окрім як у випадку прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку, в суді загальної юрисдикції;
- 2) верховенства права – не лише те, що жодна людина не може бути над законом, але й те, що до кожної людини, незалежно від посади або умов застосовуватимуться один (загальний, звичайний) закон, а справа підлягає розгляду в одному (загальному, звичайному суді);
- 3) панування духу законності – проникність змісту Конституції верховенством права завдяки загальним конституційним принципам (право на особисту свободу, право на публічні збори), які є результатом судових рішень, що визначають права індивідів у окремих справах, розглянутих судами, та оскільки у багатьох іноземних конституціях надаються гарантії прав індивідів, які виникають, або можливо виникли за загальних принципів конституції [7, с. 102].

Врахування усіх цих елементів є обов'язковим для судів всіх інстанцій, для втілення принципу верховенства права в реальність. Але попри всю очевидність позитивності принципу верховенства права, він все ще потребує комплексного наукового обґрунтування, акцентування уваги працівників суддівського корпусу на демократичних засадах.

Також необхідним є ретельне дослідження співвідношення змісту принципів верховенства права та принципу законності, і розробка пропозицій їх реалізації, адже якщо закон буде більш досконалим, то в такому випадку судам буде практично легше застосовувати принцип верховенства права.

Принцип верховенства права надає можливість справедливого, а не бездумного застосування закону. Судові рішення з посиланням на принцип верховенства права за змістом повинні утверджувати права людини й укріплювати довіру до суддівської гілки влади.

Література:

1. Конституція України: прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави та права: Підручник / О. Ф. Скакун; пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
3. Сидоренко О. Правові принципи як незмінний компонент (ядро) догми права / О. Сидоренко // Людина і закон: публічно-правовий вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «VII Прибузькі юридичні читання», 25–26 листопада 2011 року / За ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2011. – С. 84–86.

4. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х.: ТОВ «Одісей», 2007. – 528 с.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
6. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України № 784 від 31 травня 2006 року // Офіційний вісник. – 2006. – № 22. – Ст. 1655.
7. Dicey A.V. Introduction to the Study of the Constitution – Indianapolis: Liberty Classics. – 1982 – p. 114.

СИДОРЕНКО
Олена Михайлівна
ВОРОБІЙОВ
Олексій Сергійович

САНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ В УКРАЇНІ

Право відображається у відповідних формально-юридичних джерелах права в результаті правотворчої діяльності компетентних державних органів. Зокрема, звичаї, доктрини та релігійні норми з часом можуть стати юридичними, шляхом санкціонування [1, с. 206]. Санкціонування – це надання і забезпечення загальнообов'язкового значення соціальної норми державою.

В різних правових системах використовуються джерела права, які склалися історично. Складовими українського права ще з давніх-давен стали світське (державне), звичаєве (народне) і канонічне (церковне) право [2, с. 101].

Релігійні норми виникли в стародавні часи та були загальнообов'язковими правилами, що регулювали суспільні відносини. Віруюча людина завжди слідувала нормам релігії, церковним канонам. Християни ж слідували Біблії, а саме 10 Заповідям Божим, які були створені ще у першому сторіччі нашої ери.

Вітчизняна історія знає чимало свідчень про вплив християнства, а отже і релігійних норм на формування та розвиток права, про факти безпосереднього відображення багатьох релігійних настанов у законодавстві нашої держави [3, с. 466]. На ранніх етапах розвитку державності, наприклад у Київській Русі, релігійні норми дуже впливали на формування та розвиток права, та відображалися у законодавстві, наприклад: церковний статут Володимира Святого та церковний статут Ярослава Мудрого (Х–ІХ). Після включення українських земель до складу Великого

Князівства Литовського, на всіх українців розповсюджувався «Звід канонічного права», виданий у 1532 році. За часів існування Запорізької Січі серед пам'яток права можна назвати «Українське церковне право», норми якого, хоча й не знайшли законодавчого закріплення щодо регулювання певного кола суспільних відносин, проте були обов'язковими для дотримання та виконання всіма суб'єктами козацтва. Пізніше українські землі включено до Московського царства, та на українців розповсюджувалися норми Соборного Уложення 1649 року, до складу якого увійшли деякі релігійні норми [4, с. 32–33]. Але, особисто з нашої точки зору, церква на той час вже втрачала авторитет, та законодавець все рідше санкціонував релігійні норми, адже держава йшла на шляху до абсолютної монархії, тому люди мали підпорядковуватися царським законам. Із наведеного видно, що українці споконвічно пліч-о-пліч йшли разом із релігійними нормами, жили, дотримуючись їх, намагаючись їх не порушувати.

Під час існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік відбувалась атеїстична пропаганда, а після набуття Україною незалежності держава санкціонувала дотримання деяких традиційних релігійних правил, а також законодавчо закріпила відповідні санкції.

Національний дух права України перебуває у постійному діалозі з християнськими вченнями.

Релігійні норми та принципи, що регулюють відносини між суб'єктами суспільних відносин, об'єктивовані та систематизовані у нормативні акти, входять до складу нормативної (регулятивної) підсистеми правової системи. За допомогою релігійних норм, як загальних правил поведінки, реалізується потреба суспільства в затвердженні нормативних начал існування і розвитку релігійної спільноти, дотриманні режиму циклічності, сукупності повторюваних релігійних відносин. Релігійна свідомість, як різновид свідомості, одночасно з правовою свідомістю, правовою культурою, праворозумінням має визнаватись структурним елементом ідеологічної складової правової системи [5, с. 59].

Релігійні норми також можуть створюватися безпосередньо в процесі суспільної практики й існувати у вигляді соціальних норм, які не мають юридичного значення (тобто є своєрідною формою регуляції поведінки людей у суспільстві). Проте, в результаті багаторазового повторення у часі та просторі вони набувають певної стійкості, закріплюються у досвіді соціальної групи і перетворюються на загальнообов'язкові та загальновизнані правила поведінки, що відповідають потребі охопити таким правом певні види суспільних відносин. У такому випадку, релігійні норми можуть бути санкціоновані державою шляхом офіційного закріплення їх у нормативних актах з метою використання для врегулювання певних суспільних відносин. Та, на нашу думку, наявна соціально-релігійна система впливає на формування та функціонування правової системи [1, с. 206–207].

На сучасному етапі державотворення, законодавець вказує на потребу звернення до основних релігійних засад в процесі правотворення. Наприклад, у преамбулі Конституції України зазначено, що Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, приймає Конституцію – Основний Закон України [6, преамбула]; також у ст. 11 Конституції України вказано, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України; у ст. 35 Конституції України вказується, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання [6]. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Положення даної статті відповідають змістові ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і ст. 9 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. Вказане право у ч. 1 гарантується державою особам, які перебувають в Україні, а не лише власним громадянам. Дана стаття спрямована на об'єднання українського народу, на усунення поділу віруючих та атеїстів, на надання кожному, незважаючи на його ставлення до релігії, рівних прав та можливостей, на прищеплення суспільству віротерпимості, а загалом на забезпечення взаєморозуміння, спокою та злагоди серед усього населення, що є одним з основних чинників у процесі демократизації [1, с. 207].

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою» [6, ст. 35].

Крім зазначеного вище, у деяких нормативно-правових актах релігійні норми є санкціонованими та визнані як загальнообов'язкові, зокрема ст. 73 Кодексу законів про працю України вказує, що робота не проводиться в дні релігійних свят: 7 січня – Різдво Христове, один день (неділя) – Пасха (Великдень), один день (неділя) – Трійця; а також за поданням релігійних громад інших (неправославних) конфесій, зареєстрованих в Україні, керівництво підприємств, установ, організацій надає особам, які сповідують відповідні релігії, до трьох днів відпочинку протягом року для святкування їх великих свят з відпрацюванням за ці дні [7].

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що специфічними ознаками релігійних норм як джерела права України можна вважати: 1) обов'язковість їх виконання виникає через надання їм державного захисту шляхом санкціонування (визнання) та забезпечення засобами примусу; 2) можливість поширення впливу релігійних приписів на суб'єктів суспільних відносин відбувається шляхом посилення на релігійні норми у статті закону; 3) зафіксованість в офіційному документі (формальна визначеність); 4) нормативність та імперативність у регулюванні релігійних відносин; 5) тривалість дії у часі, просторі і за колом осіб, що сповідують певну релігію; 6) чинність релігійних норм пов'язана з певною процедурою їх прийняття; 7) спрямованість на регулювання широкого кола релігійних відносин, з відповідним відображенням релігійних інтересів учасників суспільних відносин; 8) змістовність – релігійні правила поведінки загального характеру, дія яких поширюється на невизначене коло суб'єктів релігійних відносин; 9) неможливість їх довільної зміни; 10) закріплення, переважно, обов'язків [4, с. 33].

На підставі зазначеного, на особливу увагу заслуговує дане професором Оборотовим Ю. М. визначення права, а саме, що право – це історично сформована, морально обґрунтована і релігійно вивірена, легалізована нормативна система, розрахована на загальне визначення (легітимацію) і відповідну поведінку людей, організацій, соціальних спільнот, що використовує процедуру, формалізоване рішення і державний примус для запобігання й вирішення конфліктів, збереження соціальної цілісності [8, с. 21].

Таким чином, можна стверджувати, що релігійні норми, які санкціоновані державою, є формально-юридичними джерелами права. Вважаємо, що людині набагато легше дотримуватись законів, якщо в основу покладено саме релігійні норми, яких дотримується кожна віруюча людина з дитинства. Законодавець обов'язково повинен при прийнятті нового закону враховувати базові основоположні релігійні норми. Адже суспільні відносини мають впорядковуватися на основі єдиного ціннісно-світоглядного фундаменту і ствердження конкретних стандартів взаємного сприйняття людьми одне одного та їх взаємної поведінки (релігія є чинником, який визначає людські думки, почуття, поведінку і відповідно впорядковує соціальне середовище в цілому) [2, с. 102].

Л і т е р а т у р а :

1. Сидоренко О. М. Релігійні норми в праві України: щодо постановки проблеми / О. М. Сидоренко // Сучасний вимір держави та права: Збірник наукових праць / За ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченко. – Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2008. – С. 206–208.
2. Сидоренко О. М. Релігійний вплив на право України: щодо постановки проблеми / О. М. Сидоренко // Правове життя сучасної України: Тези до-

- повідей Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу / Відп. ред. д-р юрид. наук. проф. Ю. М. Оборотов // Одеська національна юридична академія. – О.: Фенікс, 2009. – С. 101–102.
3. Сидоренко О. М. Релігійні норми в праві України / О. М. Сидоренко, О. Руда // Новітні наукові дослідження держави і права – 2012: збірник наукових праць / за ред. П. М. Шапірка, О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2012. – С. 466–471.
 4. Міма І. Релігійні норми в системі джерел права / І. Міма // Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. – 2007. – № 3. – С. 29–34.
 5. Міма І. Особливості визначення місця релігійних норм у правовій системі / І. Міма // Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. – 2008. – № 3. – С. 57–63.
 6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
 7. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
 8. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): Экзаменационный справочник / Ю. Н. Оборотов. – Одесса: Юридическая литература, 2004. – 184 с.

ВОРОНЕНКО
Анастасия Олеговна

ВИДЫ ПРЕДМЕТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО ст. 305 УК УКРАИНЫ

Общеизвестно, что предмет преступления выступает факультативным признаком объекта преступления. Непосредственным объектом преступления, предусмотренного ст. 305 УК Украины является установленный порядок перемещения *наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров*, а с 2012 года, и *фальсифицированных лекарственных средств*, через таможенную границу Украины. Соответственно, уголовно наказуемым деянием, в соответствии с диспозицией ст. 305 УК Украины, является перемещение предметов определенного вида через таможенную границу Украины. Более того, данные предметы исчерпывающе определены в статье уголовного закона, и они выступают критерием отграничения анализируемого состава от контрабанды, предусмотренной ст. 201 УК Украины, относящейся к преступлениям в сфере хозяйственной деятельности.

Согласно действующему законодательству, *наркотическим средством* признается вещество природного или синтетического происхождения, препараты, растения, которые представляют опасность для здоровья населения в случае злоупотребления ими и включенные в перечень, утверждаемый Кабинетом Министров Украины по представлению спе-

циально уполномоченного органа. В рассматриваемом предмете преступных посягательств можно выделить количественную и качественную стороны. К квалифицирующим признакам контрабанда наркотических средств, психотропных веществ относится перемещение через таможенную границу Украины особо опасных наркотических средств или психотропных веществ ч. 2 ст. 305 УК Украины. Особая опасность средства или вещества определяется на основании способности определенного средства вызывать негативные последствия медицинского характера у его потребителя, а также тяжелые последствия социального характера. Кроме того, к квалифицирующим и особо квалифицирующим признакам относится совершение контрабанды с предметами в крупном (ч. 2 ст. 305 УК Украины) и особо крупном (ч. 3 ст. 305 УК Украины) размере.

Ряд авторов высказывает мнение о недопустимости определения массы изъятых наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров экспертами при проведении химической экспертизы, обосновывая свою точку зрения возможностью эксперта влиять на размер изъятых средства или вещества, как путем увеличения, так и уменьшения. Данная точка зрения вызывает несколько возражений. Прежде всего, необходимо отметить, что для правильного определения количества вещества и его вида необходимы специальные познания в области химии. Для объективного исследования вещества, его параметров (количественных и качественных) необходимо специальное оборудование и методики исследования, использование которых под силу исключительно специалисту. Кроме того большинство наркотических средств в незаконном обороте находятся в виде суррогатов, а выделение наркотических средств, которые являются их составляющими, может быть осуществлено лишь специалистами. Исходя из этого, поддерживаем предложение дополнить ч. 2 ст. 242 Уголовного процессуального кодекса Украины положением, согласно которому назначение химической экспертизы является обязательным для всех без исключения уголовных производств, предметом которых являются наркотические средства, психотропные вещества и прекурсоры.

Психотропным веществом признается любое природное или синтетическое вещество, классифицированное как таковое в международных конвенциях, а также иное вещество или материал, которое представляет опасность для здоровья населения в случаях злоупотребления ими и отнесенные к указанной категории компетентным государственным органом.

Аналоги наркотических средств и психотропных веществ – запрещенные к обороту в Украине вещества природного и синтетического происхождения, не включенные в Перечень наркотических средств и

психотропных веществ, химическая структура и особенности которых подобны химической структуре и особенностям наркотических средств и психотропных веществ, психоактивное действие которых эти вещества воспроизводят. Отнесение к предмету контрабанды аналогов наркотических средств и психотропных веществ вызвано тем обстоятельством, что в последние десятилетия фармацевтическое производство нацелено на получение новых лекарств, которые способны облегчить человеческое существование. В результате такого поиска создаются препараты, которые сходны по молекулярной структуре и свойствам с известными наркотиками и психотропами, однако, в отличие от последних не включены в списки средств и веществ, находящихся под международным контролем.

Прекурсоры – вещества и их соли, которые используются при производстве, изготовлении наркотических средств и психотропных веществ, включенных в перечень прекурсоров. Таким образом, к прекурсорам относятся две группы веществ и солей. Первая группа включает в себя те из них, которые могут служить исходным материалом для изготовления наркотических средств и психотропных различными способами (экстракция, рафинирование, преобразование и т.п.), к другой группе относятся вещества и соли, свойства которых используются при изготовлении наркотиков и психотропов (повышение уровня алкалоидов, изменение состава, которое более эффективно усваивается организмом и т.п.).

Кроме того, 19 ноября 2012 года предмет преступления, предусмотренный ст. 305 УК Украины, был дополнен фальсифицированным лекарственным средством.

В соответствии с общими представлениями, под фальсифицированными лекарственными средствами (далее ФЛС) понимают лекарства, соответствующие двум требованиям: во-первых, это средство сопровождается ложной информацией о его составе, во-вторых, это средство сопровождается ложной информацией о его производителе. При этом следует отметить, что союзами, которые соединяют оба указанных признака, являются союзы «и» и «или». А это значит, что фальсифицированным признается лекарственное средство, которое сопровождается ложной информацией о его составе и/или о его производителе.

На основании дефиниции ФЛС можно сделать ряд выводов, относительно признаков, наличие которых позволяет правильно квалифицировать деяние при установлении предмета контрабанды данного вида. А именно, во-первых, такое лекарственное средство должно быть снабжено этикеткой (упаковкой), на которой указывается полный состав лекарственного средства, во-вторых, на этикетке (упаковке) неверно указан вид, состав и/или изготовитель лекарства.

Следует отметить, что на практике встречается четыре основных способа фальсификации лекарственных средств.

Способ первый, в перевозимом препарате отсутствуют все указанные на этикетке зарегистрированные ингредиенты. Такие препараты называются «плацебо» или муляжи. Производство такого вида ФЛС достаточно простое: вместо активного действующего вещества используется нейтральный компонент – тальк, сода, мел, известь и красители. Компоненты смешиваются до получения необходимой цветовой гаммы, совпадающей с цветом оригинального препарата.

Способ второй, в лекарственном средстве отсутствует ингредиент, информация о котором указана на упаковке. Такой ФЛС именуют средство-имитатор, поскольку в нем действующее вещество заменяется на более дешевое и менее эффективное.

Способ третий, в лекарственном средстве содержится ингредиент, происхождение которого отличается от тех компонентов, которые указаны на упаковке. Иными словами, препарат содержит все необходимые компоненты, но в большом или меньшем объеме.

Способ четвертый заключается в том, что препарат содержит все необходимые ингредиенты в необходимом объеме, но на упаковке указан иной производитель, то есть осуществляется фальсификация торговой марки, которая единственная имеет право выпускать лекарственное средство определенного вида.

Проведенный анализ предмета контрабанды, предусмотренной ст. 305 УК Украины, позволяет сделать вывод, что точное установление вида вещества, являющегося предметом контрабанды, определение количественных и качественных показателей, является обязательным условием правильной и обоснованной квалификации преступного деяния.

ВОТРИНА
Олена Олександрівна

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

У зв'язку з інтеграцією України до Європи здійснюється реформування багатьох сфер суспільного життя, а також реформування законодавства. В рамках внутрішньополітичної реформи державних органів, 14 жовтня 2014 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VII X[1] (далі – Закон), яким було внесено суттєві зміни в діяльність органів прокуратури України, зокрема щодо питань притягнення до дисциплінарної відповідальності. Правове регу-

лювання дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури завжди є досить актуальним, адже діяльність органів прокуратури має на меті захист прав і свобод людини, суспільства та держави, а це вимагає підвищених стандартів до діяльності її працівників. Варто відмітити позицію Є. Поповича, який зазначає, що реалізація покладених на органи прокуратури завдань можлива лише за умови належного виконання її працівниками своїх службових обов'язків та дотримання службової дисципліни [2, с. 22]. Одним із засобів забезпечення службової дисципліни в органах прокуратури є застосування до її працівників заходів дисциплінарного впливу.

Дослідження питання дисциплінарної відповідальності працівників органів прокуратури здійснюється в працях таких вчених, як І. Артеменко, О. Агєєв, В. Богущкий, Ю. Грошевий, В. Долежан, І. Картузова, Є. Попович, Ю. Полянський, В. Щербина та ін.. Однак доскональне дослідження проблем дисциплінарної відповідальності прокурорів не здійснювалось. Про що свідчить невелика кількість публікацій у юридичних виданнях.

Важливо зазначити, що на законодавчому рівні поняття «дисциплінарна відповідальність» частково визначено в статті 64 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року «За невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни державний службовець притягається до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому цим Законом». Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок, сутність якого полягає в невиконанні або в неналежному виконанні працівником покладених на нього трудових чи службових обов'язків [3, с. 197].

Дисциплінарна відповідальність, загалом, згідно з чинним законодавством України настає за порушення трудової дисципліни й службових обов'язків. Такі порушення можуть бути виражені як у діях, так і в бездіяльності, допускатися як свідомо, так і з необережності. Деякі категорії державних службовців у зв'язку з виконанням своїх повноважень відповідають у дисциплінарному порядку і за проступки, які порочать їх як державних службовців або дискредитують органи, в яких вони працюють (керівники, державні службовці – співробітники правоохоронних органів, військовослужбовці тощо).

Законодавством закріплено такі види дисциплінарної відповідальності працівників органів прокуратури: 1) у порядку, встановленому законами України; 2) у порядку, встановленому Кодексом законів про працю України; 3) відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку для робітників і службовців. При чому Закон України «Про прокуратуру» детально визначає дисциплінарну відповідальність прокурорів.

Особлива дисциплінарна відповідальність прокурорів зумовлена особливістю трудових функцій, які вони виконують, значущістю належного виконання службових обов'язків і підвищеним рівнем відповідальності працівника органів прокуратури за неухильне додержання законів у власній діяльності.

Працівники органів прокуратури до 2014 року несли дисциплінарну відповідальність згідно з Дисциплінарним статутом органів прокуратури, який був затверджений Постановою Верховної Ради України від 06.11.1991 р. № 1796 – XII (далі – Статут). У ст. 8 Статуту зазначалось, що дисциплінарні стягнення щодо прокурорсько-слідчих працівників, а також працівників навчальних, наукових та інших установ прокуратури застосовується за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків або за проступок, що ганьбить їх як працівників прокуратури.

Дисциплінарний статут не відповідав нормам Основного Закону. Підтвердженням цього є рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2004 р. № 1-25/2004 у справі про Дисциплінарний статут прокуратури, який зазначає, що «статут є неналежним нормативно-правовим актом щодо визначення порядку заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури, а також працівників навчальних, наукових та інших установ прокуратури, які мають класні чини» і «Статут, затверджений Постановою Верховної Ради України як нормативно-правовий акт, за формою не є законом, хоча у ньому закріплено положення з питань організації і діяльності прокуратури, відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України. Отже, в цьому контексті Статут має бути визнаний таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) повністю...» [4, с.17]. Тому його існування було не доречним та не допустимим.

Чинний Закон виправив цю ситуацію та ввів в себе окремі положення Дисциплінарного статуту органів прокуратури і визначив новий підхід до розуміння дисциплінарної відповідальності прокурорів та процедури притягнення їх до відповідальності. Він містить суттєві зміни щодо порядку притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності з урахуванням визнаних міжнародних стандартів і пропозицій Венеціанської комісії, а також створення та діяльності нового органу яким є Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія. Створення такого органу дасть змогу значно обмежити прояви не об'єктивності у вирішенні питань дисциплінарного характеру, посилити впевненість прокурорів у міцності свого службового становища, дасть можливість працівникам, обвинуваченим у дисциплінарних проступках, захистити себе перед незалежним колегіальним органом тощо.

Однією із позитивних змін є чітке визначення підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності, чітке визначення суб'єктів ініціювання цього виду відповідальності.

Відповідно до п.4 ст.49 нового Закону, у виняткових випадках можливе прийняття рішення про неможливість перебування особи на посаді прокурора лише в двох випадках: 1) якщо дисциплінарний проступок, вчинений прокурором, має характер грубого порушення; 2) якщо прокурор вчинив дисциплінарний проступок, перебуваючи у статусі прокурора, який притягувався до дисциплінарної відповідальності [1]. Визначено, що кожен, кому відомі факти вчинення прокурором дисциплінарного проступку, має право звернутися із заявою до Комісії. Зразок заяви розміщений на сайті Комісії, що надає можливість особі, яка звертається вказати всю необхідну інформацію. Указане положення усуває безліч суперечностей і недоліків, які існували до прийняття нового Закону й були пов'язані з невизначеністю кола суб'єктів ініціювання [5 с. 116].

Позитивним моментом Закону є зменшення впливу на діяльність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії керівного складу прокуратури, оскільки склад комісії обирається шляхом таємного голосування за паритетним принципом при чому представники Генеральної прокуратури становлять абсолютну меншість.

Ще однією зміною є скорочення та оновлення підстав притягнення особи до дисциплінарної відповідальності та видів дисциплінарних стягнень. Серед видів дисциплінарних стягнень в Законі зазначені наступні: 1) догана; 2) заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи призначення на вищу посаду в органі прокуратури, у якому прокурор обіймає посаду (окрім Генеральної прокуратури України); 3) звільнення з посади в органах прокуратури.

Отже, новели законодавства свідчать про якісне оновлення прокурорської системи, оскільки питання службової дисципліни, заохочення і дисциплінарної відповідальності стали предметом єдиного закону. Реформування інституту притягнення до відповідальності та відповідність міжнародним стандартам є фундаментом успішного виконання прокурорами покладених обов'язків шляхом підвищення рівня кваліфікації й дисципліни прокурорських кадрів.

Зрозуміло, що добір висококваліфікованих кадрів і звільнення з посад недобросовісних прокурорів відбуватиметься поступово. На сьогоднішній день є очевидно незворотність процесу, кінцева мета якого підвищення рівня довіри громадян до органів прокуратури.

Література:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. №1697-VII // Урядовий кур'єр. – від 14.11.2014. – № 212
2. Попович Є. Дисциплінарна відповідальність працівників органів прокуратури України: правові проблеми та шляхи їх вирішення / Є. Попович // Вісник національної академії прокуратури. – 2012. – № 3. – С. 22-26
3. Адміністративне право України: Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка – К.: Юрінком Інтер, 2007 – 544 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 16 Дисциплінарного статуту прокуратури, затвердженого Постановою ВРУ «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» (справа про Дисциплінарний статут прокуратури) від 22.06.2004 р. №13-рп/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-04>.
5. Ігнатенко О. П. Дисциплінарна відповідальність працівників органів прокуратури згідно з новим Законом України «Про прокуратуру» / О. П. Ігнатенко // Право і суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/5_2_2015/part_3/21.pdf.

ГАЛИЦЬКИЙ
Сергій Олександрович

ОСОБЛИВОСТІ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ

Боротьба зі злочинністю, а саме її стратегія у нашій країні переходить до системного впливу на неї, як і взагалі у світі. Це означає, що починають втілюватися загальносоціальні та кримінально-правові заходи через комплексні програми впливу на злочинність. Зусилля вітчизняних кримінологів мають істотне значення, але їх стратегія запобігання спрямована переважно на злочинність та злочинців, а жертва злочину не стоїть на передньому плані в цих дослідженнях. Через це заходи віктимологічної профілактики не мають суцільного характеру, а потерпілий лише виступає в якості учасника кримінального провадження.

Проблема спрямованості запобіжних заходів на осіб з антисуспільною поведінкою, які схильні до вчинення злочину, не є новою. Але потерпілі відіграють також значущу роль у вчиненні злочину. Тому актуальною проблемою є запровадження та застосування заходів віктимологічної профілактики у запобіганні злочинності.

Оскільки виникненню злочинного наміру та вчиненню злочину в багатьох випадках сприяють особистісні характеристики потерпілого, його поведінка і взаємини із злочинцем, то під час розробки та реалізації запобіжних заходів мають бути враховані проблеми зниження віктимної схильності окремих осіб. Поведінка людини й окремих груп населення за своєю природою може бути віктимною, тобто ризикованою, необачною, легковажною, провокаційною, нарешті, небезпечною для самих себе. Тому не викликає сумніву той факт, що потенційні потерпілі теж потребують профілактичного впливу [1, с. 132].

Над розробленням проблем віктимологічної профілактики працювали чимало закордонних та вітчизняних вчених-кримінологів, серед

яких: А. І. Алексєєв, Г. фон Гентіг, В. В. Голіна, О. М. Джужа, Д. В. Ривман, Л. В. Франк тощо.

Коротко розглянемо віктимологічну профілактику певних видів злочинів, які є найбільш поширеними в суспільстві і несуть значну суспільну небезпеку, а також які значною мірою були б неможливі без високої віктимності потерпілих, які могли взагалі самі спровокувати злочин стосовно себе.

Аналіз віктимологічної літератури для населення по захисту житла від крадіжок дозволяє говорити про наявність чотирьох рубежів захисту житла. Під рубежем захисту житлових будинків і приміщень при цьому розуміється умовна межа, при перетині якої починається певний етап застосування мір та заходів, спрямованих на захист житла від квартирних крадіжок. Перший рубіж покликаний перешкодити безконтрольному входженню в під'їзд не проживаючим у будинку особам шляхом обладнання їх надійними замикаючими пристроями і домофонами. Другий рубіж визначається зведенням тамбурних перегородок з металевими дверми на поверсі для обмеження доступу безпосередньо до дверей житла. Третій рубіж – власне захист периметра житлового приміщення (квартири), що включає зміцнення дверних коробок, установку металевих дверей, надійних замків, сигналізації, віконних ґрат й т.д. Четвертий рубіж ґрунтується на заходах, що утрудняють відшукання й викрадення особливо коштовних для власників предметів (коштовностей, грошей, документів, зброї, боєприпасів й ін.) – установці металевих ящиків або сейфів, влаштуванні нестандартних тайників, а також маркування деяких речей [2, с. 134].

Вчинення крадіжок з проникненням у житло стає можливим не лише завдяки створенню умов, що сприяють цьому, злочинцем, але й завдяки поведінці жертви, яка також може породжувати криміногенну обстановку, а саме: запрошення жертвою малознайомих і незнайомих людей до житла, нетверезий стан жертви, безтурботне і недбале ставлення потерпілого до заощаджень тощо.

Сучасна цивілізована демократична держава визнає аморальним, не припустимим та протиправним примус і насильство у сфері статевих відносин. Найбільш вагомим за ступенем суспільної небезпеки і тяжкості заподіюваних наслідків серед злочинів, які посягають на статеву свободу і недоторканність особи, є зґвалтування [3, с. 148].

Запобігання злочинам шляхом недопущення реалізації віктимних властивостей і якостей особи забезпечується зусиллями, здійснюваними, щонайменше, у рамках таких напрямів: 1) виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню зґвалтувань, якщо вони пов'язані з особою та поведінкою потерпілих, а також усунення цих причин і умов або їх нейтралізація (обирати при переміщенні в місті добре освітлені людні вулиці; виявля-

ти у всьому максимальну обережність та уникати навіть малоймовірної небезпеки); 2) виявлення осіб, які, відповідно до їх поведінки або сукупності особистісних характеристик, можуть з найбільшою вірогідністю стати жертвами згвалтувань, вплив на них з метою активізації їх захисних реакцій, а також забезпечення їх особистої безпеки(не виходити вночі з роботи поодиночі, в громадському транспорті триматися один одного; з'ясувати заздалегідь місцезнаходження телефонів, а також міліцейських постів по дорозі додому; у випадку нападу голосно звати на допомогу перехожих чи сховатися від переслідування в найближчому будинку); 3) запобігання і припинення вказаних злочинів з використанням захисних можливостей потенційної жертви (навчання прийомам і способам самозахисту; забезпечення особистої безпеки; розроблені рекомендації для жінок «Як уникнути сексуального насильства», що містять перелік правил поведінки в небезпечних ситуаціях і місцях, де можливий сексуальний напад, про факт нападу негайно сповістити міліцію) [3, с. 150].

Для того, щоб не стати жертвою корисливо-насильницьких злочинів проти власності (грабежів, розбійних нападів) необхідно запровадити наступні заходи: 1) здійснення віктимологічної профілактики з потенційними жертвами злочинів з урахуванням демографічних, фізичних та соціально-рольових та соціально-психологічних властивостей особи, що включає в себе навчання потерпілих засобам нейтралізації конфліктів у сфері соціально-економічних та сімейно-побутових відносин, створення у свідомості людей стереотипу ненасильницького вирішення конфліктної ситуації, прийняття спеціальних заходів щодо потерпілих з підвищеним рівнем віктимості; 2) впровадження спеціальних комплексних програм заходів щодо організації фізичної та психологічної безпеки жертви, інформування про передбачені законом заходи самооборони (не носити гаманець у легкодоступних кишенях одягу; не носити з собою зайвих грошей, а лише потрібну суму; мати при собі два гаманця з дрібними грошима, який у можна буде віддати грабіжникам; не тримати всі гроші в одному місці; мати в кишені дрібні гроші, щоб без потреби не розкривати гаманець та не привертати уваги злочинців; не носити відкрито коштовності та інші дорогоцінності; мати при собі газовий балончик або свисток, а вночі – кишеньковий ліхтарик; не підніматися по сходах, якщо працює ліфт); 3) здійснювати систематичне контролювання найбільш кримінально-вражених місць, де відносно часто вчинюються насильницькі злочини проти власності з урахуванням часу їх вчинення та інших криміногенних факторів (відсутність світла в нічний час, транспорту, не облаштованість парків, скверів тощо); 4) вихід у ефір регулярних телепередач, радіопрограм, рубрик газет, де роз'яснюються ті чи інші засоби захисту від нападу злочинців, правила поведінки в екстремальних ситуаціях; 5) розширення масштабів розповсюдження заходів

охоронної сигналізації в приміщеннях, де знаходиться майно громадян, обладнання сигналізацією автостоянок та гаражів [4, с. 101].

При відносно незначній частці потерпілих від шахрайства у загальній структурі віктимізації населення – 5,84 %, матеріальні збитки внаслідок скоєння таких злочинів становлять майже 28,3 мільйона гривень. Під час вчинення цього злочину особливістю є поведінка потерпілого, яка створює умови для вчинення шахрайства [5, с. 138]. Можна виділити суттєві риси та мотиви, що обумовили віктимну поведінку осіб, які стали жертвами шахрайства, з метою їх корекції: 1) жадібність, користь у єдності з однойменними мотивами та чітко не визначеними мотивами; 2) невміння контролювати власні вчинки та не усвідомлювати мотиви власної діяльності; 3) безвілля та невизначені чітко мотиви; 4) байдужість до власної долі у поєднанні з корисливими прагненнями; 5) відсутність звички до праці та невизначені чітко мотиви; 6) хвилювання за життя рідних та близьких та мотивація захисту [5, с. 139].

Отже, хоча і віктимологічна профілактика злочинів ще не набула широкого застосування у нашій країні, але її заходи повинні впроваджуватися з урахуванням специфіки місцевої криміногенної ситуації і доводитись до населення через ЗМІ. Але віктимологічна профілактика, метою якої є допомога людям уникати випадків, коли вони можуть стати жертвами злочину та забезпечення їх безпеки, по-перше буде здатна охопити превентивним впливом значну частину потенційних жертв злочинів; по-друге розширить діяльність щодо попередження злочинів на потенційних жертв, які не спровокують злочин, або не стануть тим елементом завдяки якому даний злочин став можливим.

Література:

1. Кримінологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; За заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
2. Слюсар С. В. Віктимологічна профілактика квартирних крадіжок // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів: тези доповідей круглого столу. (Київ, 29 квітня 2014 року) / ред. кол. О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. – К.: Нац. акад. Внутр. Справ, 2014. – 215 с.
3. Гаврилець А. І. Віктимологічна профілактика зґвалтувань // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів: тези доповідей круглого столу. (Київ, 29 квітня 2014 року) / ред. кол. О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. – К.: Нац. акад. Внутр. Справ, 2014. – 215 с.
4. Залевська В. В. Віктимологічна профілактика корисливо-насильницьких злочинів проти власності // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів: тези доповідей круглого столу. (Київ, 29 квітня 2014 року) / ред. кол. О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. – К.: Нац. акад. Внутр. Справ, 2014. – 215 с.
5. Агапова М. О. Віктимологічна профілактика шахрайства // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів: тези доповідей круглого столу. (Київ, 29 квітня 2014 року) / ред. кол. О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко та ін. – К.: Нац. акад. Внутр. Справ, 2014. – 215 с.

ГІНДА
Анна Ігорівна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВІЙСЬКОВИЙ ЗЛОЧИН» ВІДПОВІДНО ДО ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Загальні ознаки, система й види військових злочинів передбачені у розділі XIX Особливої частини КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)». Законодавець, на відміну від інших видів злочинів, передбачених кримінальним законом України, в дефінітивній нормі пропонує аутентичне розуміння військового злочину. Так, згідно із ч. 1 ст. 401 Розділу XIX КК України, «військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів».

Проте, у цьому визначенні розкриваються не всі ознаки військового злочину, а лише специфічні, які дають змогу відмежувати військові злочини від інших. Водночас, для військових злочинів цілком характерними залишаються і загальні ознаки злочину, поняття якого законодавцем сформульоване у ч. 1 ст. 11 Розділу III Загальної частини КК України: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину».

Отже, поняття військового злочину як окремого виду (різновиду) загального поняття злочину (ч. 1 ст. 11 КК України) включає передусім всі його обов'язкові ознаки: 1) суспільну небезпечність; 2) протиправність; 3) винність; 4) караність.

Усі вказані обов'язкові ознаки злочину мають свою специфіку, яка обумовлена характером суспільних відносин, що складаються і функціонують у сфері несення і проходження військової служби, на які посягають вказані злочини.

Із законодавчого визначення, а також із назви Розділу XIX КК України вбачається, що законодавець пов'язує соціальну цінність охоронюваних суспільних відносин із військовою службою. Остання ж органічно пов'язана із обороноздатністю держави, адже розглядається згідно з військовим правом як засіб забезпечення виконання військовими формуваннями оборонної функції держави. З огляду на зазначене, аналіз діянь, що вчиняються у військовій сфері, на предмет визначення характеру та ступеня їх суспільної небезпечності має здійснюватись крізь

призму того, чи заподіюється шкода обороноздатності держави або чи створюється реальна загроза її заподіяння. Шкода – одна з об'єктивних ознак злочинного діяння, яка є визначальною для його суспільної небезпечності. В ній проявляється антисоціальна властивість злочину.

Суспільна небезпечність діянь, що вчиняються у військовій сфері, є властивістю динамічною. Аналіз таких діянь на предмет визначення характеру і ступеня їх суспільної небезпечності та встановлення кримінальної відповідальності за їх вчинення на підставі такого аналізу (в поєднанні з аналізом на предмет наявності й інших умов для криміналізації) є засобом реалізації державної політики у сфері боротьби із військовою злочинністю. Для прикладу, на схвальну оцінку заслуговує визнання законодавцем діяння, вчинене у військовій сфері, що полягає в необережному знищенні або пошкодженні зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової і спеціальної техніки чи іншого військового майна, яке заподіяло шкоду у великих розмірах, таким, що становить суспільну небезпеку та посягає на соціально значущі інтереси. Внаслідок такого визнання у КК України 2001 р. з'явилася кримінально-правова новела – ст. 412 КК України [1, с. 73].

Протиправність як ознака злочинів проти військової служби полягає у тому, що всі ці злочини передбачені лише в розділі XIX КК України.

Проведений порівняльний та історичний аналіз положень кримінального права зарубіжних країн та України переконує, що норми про військові злочини в деяких країнах традиційно виділяються (виділялися) як автономне (окреме) законодавство: у дореволюційній Росії – Військовий статут про покарання, у колишньому СРСР – Закон про кримінальну відповідальність за військові злочини, у США – Єдиний кодекс військової юстиції США, в Англії – Акт про армії, у Німеччині – Закон про військові злочини і т. ін.

На відміну від цього, кримінальна відповідальність за військові злочини за законодавством України встановлена в окремому розділі КК України. Такий підхід слід визнати обґрунтованим, оскільки він дає можливість урахувати відносно вказаних злочинів як загальні положення кримінальної відповідальності за вчинення злочину, сформульовані у нормах Загальної частини КК України, так і особливості такої відповідальності, що відображені в статтях розділу XIX КК України. Дане рішення відображає також зв'язок кримінального законодавства із загальнодержавним військовим будівництвом, його спрямованістю на забезпечення боєздатності Збройних Сил, інших військових формувань України кримінально-правовими засобами, а також можливістю застосування його в умовах воєнного стану, особливого стану або в бойовій обстановці з урахуванням особливостей статусу військовослужбовців – суб'єктів злочинів проти військової служби. З викладеного випливає принципово

важливе положення, згідно з яким при застосуванні норм розділу XIX КК України діють і повинні застосовуватися норми Загальної частини КК України. Отже, норми КК України, що встановлюють відповідальність за військові злочини, є структурним елементом (частиною) кримінального закону України – Кримінального кодексу, становлять з ним одне ціле і не можуть застосовуватися окремо.

Інші злочини, які вчиняють військовослужбовці (наприклад, крадіжка, зґвалтування і т. ін.), необхідно кваліфікувати за статтями інших розділів КК України. З другого боку, якщо діяння, вчинене суб'єктом військового злочину, підпадає під ознаки складу злочину, передбаченого розділом XIX КК України, та одночасно під загальну кримінально-правову норму, і ці норми знаходяться у відносинах конкуренції «спеціальної» і «загальної» норми, усе вчинене повинно кваліфікуватись за нормами розділу XIX КК України.

Протиправність як ознака військових злочинів означає також, що дані злочини порушують норми законодавства (закони та підзаконні нормативно-правові акти), які регулюють порядок несення або проходження військової служби. Тому для констатації наявності військового злочину завжди слід встановити, які саме норми означеного законодавства (окрім норм КК України) були порушені суб'єктом цих злочинів [2, с. 8].

Винність як ознака військових злочинів полягає у психічному ставленні особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК як військовий злочин, та їх наслідків у формі умислу чи необережності і має свою особливість у змісті вини. Залежно від форми вини особа певним чином ставиться не тільки до суспільно небезпечного діяння та його наслідків, а також до порушення порядку несення та проходження військової служби.

Караність злочинів проти військової служби характеризується тим, що за всі військові злочини передбачені конкретні види і розміри покарань. При цьому деякі види покарань можливо застосовувати лише до військовослужбовців (наприклад, тримання в дисциплінарному батальйоні – ст. 62 КК України, службові обмеження для військовослужбовців – ст. 58 КК України) [2, с. 9].

Наявність усіх розглянутих ознак і утворює зміст поняття військового злочину, нормативно закріпленого у ст. 401 КК України. У той же час відсутність хоча б однієї із цих ознак виключає можливість визнання того чи іншого діяння як злочину проти порядку несення військової служби (військового злочину).

До істотних ознак аналізованих злочинів також відносяться: 1) їх об'єкт (установлений порядок несення чи проходження військової служби) та 2) їх спеціальний суб'єкт, яким є військовослужбовці Збройних Сил України та інших державних органів, перелік яких надано у ч. 2

ст. 401 КК України [3, с. 917]: це також військовослужбовці Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Наявність усіх ознак утворює зміст сучасного поняття військового злочину, нормативно закріпленого у ст.401 КК України.

Література:

1. Сарнавський О. Криміналізація суспільно небезпечних діянь у військовій сфері // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 2 (40). – С. 70–78.
2. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін.; за ред. М. І. Панова. – Х.: Право, 2011. – 184 с.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – 1040 с.

ГЛІБКО

Наталія Сергіївна

ПРАВОПОРЯДОК ЯК КАТЕГОРІЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Україна є достатньо молодою державою, яка проходить процес свого становлення і відповідно до ст. 1 Конституції України проголосила себе правовою державою. Встановлення правопорядку є однією з ознак правової держави, адже саме він відображає ступінь реалізації та нормативного закріплення прав і свобод людини, яка є абсолютною цінністю. В умовах глобалізації питання відповідності критерію «правової» стало ще більш актуальним. Адже саме це дозволяє твердо закріпитися на політичній міжнародній арені.

Вивченням питання правопорядку та його значення для формування правової держави займались: Т. Г. Андрусак, Н. Б. Арабаджи, К. А. Афанасьєв, О. О. Джураєва, Г. І. Кармалюк, А. Ф. Крижанівський, Ю. П. Крисюк, Л. С. Лисенков, В. О. Невідомий, Ю. Н. Оборотов, А. О. Олійник, Т. С. Подорожня, В. А. Поляков, Н. В. Троцюк, Р. Я. Шай тощо.

Правапорядок виступає однією з ознак і умов існування правової держави. Відповідно реального правопорядку належного рівня можливо досягти лише в правовій державі, де він перестає бути простим законом-порядком (він можливий і не в демократичній державі), а стає порядком,

заснованим на праві. Оскільки це взаємообумовлені явища, тому тільки у правовій державі можливе встановлення правопорядку. Йдеться про верховенство права в усіх сферах життя, яке передбачає наявність законодавства яке б відповідало реальному функціонуванню всієї правової системи на правових засадах, а також демократичний рівень держави, розвиненість громадянського суспільства, незалежний і справедливий суд, належний рівень правової культури і правової свідомості населення, що загалом робить можливим верховенство права і правопорядок як стан упорядкованості суспільного життя на основі права.

Роль правопорядку може бути розглянута з різних позицій, і насамперед з огляду інтересів держави та особистості. Для держави ця роль у першу чергу залежить від місця, яке займає у правовому регулюванні суспільних відносин правопорядок. В процесі управління держава може використовувати різні методи і засоби – економічні, політичні, ідеологічні, організаційні тощо. Серед них особливу роль відіграє правове регулювання суспільних відносин [3, с. 320]. Завдяки цьому методу держава встановлює правопорядок, шляхом видання чи санкціонування правових норм та забезпечення їх загального дотримання.

Втілення в реальності моделі правопорядку, відповідає критеріям легітимності, гармонійності, стабільності. Це можливо тільки в умовах існування сильної демократичної, правової держави і розвиненого громадянського суспільства. Сила держави в даному випадку визначається авторитетом державної влади, тобто його легітимністю. У цьому випадку можна говорити про правопорядок, в якому збалансовано виражена його політична, соціальна, правова природа. В умовах існування легітимного правопорядку, який спирається на потужний ціннісно правовий і культурний фундамент, суспільні інститути незалежно від держави мають кошти і санкції, необхідні для того, щоб привести індивіда до визнання і дотримання юридичних норм, що втілюють в собі правові цінності і ідеали [4, с. 117].

Охорона прав і свобод громадян є основним принципом як правопорядку, так і правової держави. В ст. 19 Конституції України встановлено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений зробити те, що не передбачено законодавством.

Правапорядок є основою демократії та найважливішою умовою реалізації інститутів демократії, які розвиваються на основі всебічного зміцнення законності. Рівень розвитку правопорядку відображає рівень свободи особи, гарантованості її прав, свобод, законних інтересів, виконання обов'язків і здійснення відповідальності. Демократія неможлива без законності і правопорядку – без них вона перетворюється на хаос, зловживання правом. Без демократичних механізмів та інститутів і пра-

вопорядок не матиме соціальної та гуманістичної цінності, не принесе людині і суспільству користі [2, с. 322].

Правовий порядок складається з відображення територіальної конфігурації суспільства і держави, що склалися з ареалів сучасної життєдіяльності людей. Оскільки кожна держава в межах своїх кордонів прагне забезпечити правовий порядок, який виникає і функціонує в рамках окремої суверенної держави і може бути визначений як базова категорія для класифікації правового порядку, то це і є національним правопорядком. У якості базового національний правопорядок являється системоутворюючим щодо правових порядків, які виникають в міждержавних, міжнародних відносинах у зв'язку з утворенням міждержавних об'єднань і спілок.

Це проявляється головним чином в підписанні і ратифікації міжнародних договорів і конвенцій з прав людини з боку більшості держав. Можливо також притягнути держави до відповідальності в Європейському суді з прав людини – шляхом подання скарги особи у випадках, коли її основні права і свободи були порушені в результаті дій або бездіяльності влади держави-учасника Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950р. Співтовариство породжує новий юридичний устрій міжнародної правової системи. Суб'єктами цієї системи є не тільки держави учасниці, але й суб'єкти, що входять до її складу. З цією метою держави вдаються до обмеження своїх суверенних прав. Отже правова система співтовариства незалежна від законодавства країн-членів, але подібно тому, як вона створює систему обов'язків, що стоять над системами країн-учасниць, має також породити права, які стануть юридичним надбанням кожної [5].

Глобалізаційні та інтеграційні процеси в життєдіяльності світової спільноти призводять до нових зрушень у правовій сфері, до появи та становлення нових засобів правового регулювання. Тому дослідження нових правових явищ, серед яких чільне місце займають інтеграційні правові системи і існуючі в них правопорядки, будуть служити опануванню тенденцій у правовому житті людства в наш час.

Як зазначає А. Ф. Крижановський у складі національного правопорядку є підстави вирізняти такі його різновиди, як локальний (правопорядок в усталених та інституціоналізованих людських колективах), місцевий (село, місто, район) та регіональний (область, провінція, округ чи інша частина країни) правопорядки. Така градація правового порядку має очевидне практичне значення, оскільки акцентує значущість забезпечення правового порядку в різних територіальних одиницях країни [1, с. 85].

На думку багатьох вчених досягти ідеального правопорядку майже не можливо. Правопорядок пропорційний стану суспільних відносин в

реальних умовах, рівню політичної та правової культури, стану законодавства, ефективності гарантій законності та інших факторів.

Враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що в основі правопорядку лежить усвідомлене сприйняття громадянами своїх обов'язків, визнання їх доцільності, належне виконання. Правопорядок полягає у встановленні та підтримці певного порядку, в умовах якого нормально функціонують всі компоненти суспільства, держави, реалізуються зафіксовані юридичними положеннями права громадян, виконуються обов'язки.

Кожна країна формує свій правопорядок. Необхідність його формування і вдосконалення зумовлена двома взаємопов'язаними інтересами – громадянського суспільства і держави, їх законами і тенденціями розвитку.

Л і т е р а т у р а :

1. Крижанівський А. Ф. Правопорядок в інтеграційних правових системах / А. Ф. Крижанівський. // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 25. – С. 83–88
2. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник / под ред. Ю. Н. Оборотова. – Одесса: Фенікс, 2011. – 436 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун; пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
4. Шай Р. Я. Правопорядок і законність як ознаки правової держави / Р. Я. Шай // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 81. – С. 115–120.
5. Чайковский Ю. В. Держава і міжнародний правопорядок. / Ю. В. Чайковский // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – №2(4): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11cyvimp.pdf>.

ГОЛОВКО
Владислав Олегович

СПІВВІДНОШЕННЯ РОЗУМІННЯ «ЗАКОННОСТІ» В УКРАЇНСЬКОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Одним із актуальних питань становлення правової держави в Україні на сучасному етапі її розвитку є вивчення та аналіз такого поняття як «законність» у суспільних та державних відносинах. Законність – це багатогранне явище, яке посідає центральне місце в юриспруденції, філософії, політології і, безперечно, в державному управлінні. Досвід державотворення країн світу показує, що до цього часу людство не винайшло кращого способу здійснення державного управління, ніж за допомогою

законів. Але потрібно відмітити, що розуміння законності в національному та міжнародному законодавстві в дечому відрізняється. Тому порівняльний аналіз понять законність у різних системах права є дуже актуальною темою, в зв'язку із інтеграційними процесами України.

Значний здобуток у дослідженні проблем законності в Україні та її взаємодії із міжнародним правом, внесли такі вчені як С. А. Алексеев, С. В. Ківалов, М. І. Козюбра, О. Г. Мурашин, В. С. Нерсисянц, Ю. Н. Оборотов, А. Осадчий, О. В. Петришин, Н. С. Прозорова, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, В. І. Степанов, Т. І. Тарахонич, Ю. Тодика, О. Д. Тихомиров, Є. А. Тихонова, В. Д. Ткаченко, В. М. Цвік, Ю. С. Шемшученко тощо.

В українському законодавстві окремі положення законності закладені в Конституції України, як Основному Законі держави. В ній закріплено цілий ряд фундаментальних тез, що «держава відповідає перед людиною за свою діяльність» (ст. 3); «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» (ст. 6); «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (ст. 8); «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ст. 19) [1].

На думку професора О. Ф. Скакун, термін «закон» є першоджерелом для терміну «законність», який в свою чергу охоплює всі сторони життя права, від питання щодо створення законів до реалізації його норм в юридичній практиці [6, с. 118]. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави, права і суспільства. Вимога законності стосується усіх органів державної влади. Без законності не може бути демократії, а без демократії неможливо забезпечити законність. Тому ці поняття є пов'язані та взаємозалежні.

Н. В. Вітрук зазначає, що законність означає ідею, вимогу, систему реального вираження права в законах держави, в самій законотворчості, у підзаконній правотворчості [2, с. 513–514].

В. М. Кудрявцев говорить про те, що під законністю слід розуміти певний режим життя, метод державного керівництва, що складається в організації суспільних відносин за допомогою видання і неухильного здійснення законів та інших правових актів [4, с. 34]. Законність виступає певним еталоном діяльності державних органів, громадських організацій, господарських товариств, державних службовців, громадян. Нажаль, не всі норми права і не всіма суб'єктами реалізуються, а реалії сьогодення, засвідчують, що має місце чимало порушень законності. Прин-

цип законності властивий тільки демократичним державам, так як він є антонімом хаосу та беззаконня, означає пов'язаність усіх органів держави нормами права, діяльність у їх межах та в ім'я їх реалізації.

Отже, в національній правовій системі принцип законності виступає як загальний принцип права, який діє у всіх або переважній більшості галузей права і поширює свою юридичну силу на основні різновиди юридичної практики (правотворчість, тлумачення, реалізацію права, судову практику). В свою чергу в міжнародно-правовій системі принцип законності має свою специфіку і багато в чому носить умовний, науково-публіцистичний характер. В той же час принцип міжнародної (або міжнародно-правової) законності (доктрина легітимізму) нерідко вживається не тільки в міжнародних документах [3. с. 81], а й в наукових журналах і монографічних публікаціях юристів-міжнародників, які використовують його за аналогією з будь-яким іншим галузевим варіантом загального принципу законності (конституційно-правова законність, цивільно-правова законність, кримінально-правова законність і ін.).

Потрібно відмітити, що цей принцип не включений в перелік загальноновизнаних (фундаментальних) принципів міжнародного права, в числі яких суверенна рівність держав, мирне врегулювання виникаючих між державами суперечок, цілісність і недоторканність державної території, незастосування сили або загрози силою, невтручання у внутрішні справи держав, сумлінне виконання міжнародних зобов'язань і ін. Але саме ці загальноновизнані принципи міжнародного права як основні, найбільш загальні правила і основа всієї системи міжнародного права виступають критерієм міжнародно-правової законності. Потрібно виходити з того, що міжнародно-правова законність – це певний стан міжнародно-правової системи, де дотримуються необхідні залежності всередині міжнародного права, виходячи з його нормативної сторони, і де міжнародно-правові приписи і принципи міжнародного права знаходять втілення в реальних міждержавних відносинах. Це пояснюється тим, що в основі поняття «міжнародно-правова законність» поєднується, принцип верховенства міжнародного права, поваги і реалізації загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, та – принцип обов'язковості норм міжнародного права, вироблених на добровільних засадах шляхом консенсусу між державами. Міжнародно-правова законність тісно пов'язана з поняттям міждержавного зобов'язання, тому воно набуває політико-правового значення. Міжнародно-правова законність виступає як засіб, спосіб, метод, принцип, режим здійснення влади окремих держав і міжнародного співтовариства в цілому.

Принцип верховенства закону є один із проявів суверенітету державної влади, в тому числі з урахуванням подвійної природи державного суверенітету – його внутрішньої і зовнішньої сторони. Враховуючи це

суверенітет як незалежність держави на міжнародній арені тісно пов'язаний з поняттям міжнародно-правової законності і верховенства міжнародного права в діяльності держав.

Американський вчений Т. Френк глибоко досліджував проблему законності в міжнародній системі, помітивши в результаті, що світ ще далекий від того, щоб перетворитися на глобального свержсуверена з примусовою владою [5, с. 149–150]. Роль режиму законності в міжнародному співтоваристві базується на основі ретельного аналізу правових явищ і таких факторів, як визначеність і чіткість міжнародно-правових норм і процедур, процесуальні форми надання дійсності цим нормам, стійкість застосування норм, визнання нормативної ієрархії права міжнародно-правової доктрини.

Ще один аспект поняття міжнародно-правової законності і верховенства міжнародного права – це концепція міжнародно-правової спільноти, про становлення якого говорять вже більше півстоліття. Це своєрідний глобальний аналог національної правової держави, а саме спільнота (співтовариство), яка заснована на міжнародному праві і має на меті забезпечувати верховенство міжнародного права в політиці.

Таким чином, принцип міжнародно-правової законності поступово перетворюється з окремого принципу в особливу концепцію «верховенства міжнародного права», яка набуває свій історичний, юридичний і соціальний вимір і має особливе значення в науці і практиці сучасної міжнародної юриспруденції. Потрібно відмітити, що верховенство права означає набагато більше, ніж просто формальну законність, а включає в себе і справедливість, засновану на визнанні і повному прийнятті вищої цінності людської особистості, гарантованої інститутами, що забезпечують рамки її найповнішого виразу.

Література:

1. Конституція України. Основний Закон: від 28 червня 1996 року / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Витрук Н. В. Законность: понятие, защита и обеспечение. Общая теория права: Курс лекций / Под общ. ред. В. К. Бабаева. – Нижний Новгород: Эра, 1993. – 678 с.
3. Загальна теорія держави і права / Відп. ред. М. Н. Марченко. – М., 2001. – Т. 2. – 281 с.
4. Кудрявцев В. Н. Право як елемент культури / В. Н. Кудрявцев // Право і влада. – К., 1990. – 157 с.
5. Муромцев Г. И. О некоторых аспектах понятия законности / Г. И. Муромцев // Вестник РУДН. Сер. «Юридические науки». – 1997. – № 2. – С. 148–152/
6. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Енциклопедичний курс: [підруч.] / О. Ф. Скаун. – Х.: Еспада, 2006. – 776 с.

ГРИЦИШИН
Костянтин Миколайович

ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

В Кримінальному кодексі України зазначено розділ, в якому перелічені злочини щодо обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305–322).

В Україні існують проблеми, пов'язані з наркобізнесом і наркоманією. Наркозагроза має велике значення, так як слугує поширенню не тільки наркотичних засобів, але й поширенню інфекційних захворювань. Щорічно з незаконного обігу вилучається у межах 20–30 т наркозасобів (переважно макової соломки), що за цінами «чорного» ринку становить 7–8 млн дол. США. З огляду на те, що вилучена частина становить у середньому не більше 8–10 % наркотичних засобів, загальний тіньовий дохід від наркобізнесу щорічно може становити близько 100 млн дол. США [1, с. 105].

На сьогодні наркотичний бізнес становить загрозу безпеки людства на національному, регіональному, глобальному рівнях. Торгівля негативно впливає, у першу чергу, на економіку, політику, духовне життя держав.

Під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів підлягають встановленню такі обставини: 1) що являє собою сировина, з якої виготовлені наркотичні засоби та країна-постачальник; 2) яким способом, де, коли, за яких обставин вчинено наркозлочин; 3) чи був в даному випадку незаконний обіг наркотиків, у яких злочинних діях він виражається (придбання, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилка, збут, розкрадання та ін.), якщо так, то яка кваліфікація злочину; 4) хто суб'єкт злочину, чи раніше притягувалася дана особа до відповідальності за аналогічні діяння, якщо так, то коли; наявність кваліфікуючих обставин; 5) вчинення злочину однією особою або групою осіб; який склад групи, які дії кожної особи даної групи та яка роль кожного; саме головне – це виявити організатора злочину; 6) який вид наркотиків та який об'єм наркотичних засобів вилучений; 7) спосіб виготовлення наркотичних засобів; 8) чи залучалися неповнолітні та дорослі особи до споживання засобів з вмістом наркотичних речовин не в медичних цілях; 9) звідки отримані наркотичні засоби або психотропні речовини, способи та шляхи

хи їх поширення; первонаочальна закупочна ціна і по якій продавалися наркотичні засоби або речовини особам, що їх вживають; 10) чи не мало місце поєднання злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, та інших, а саме: вимагання, контрабанда тощо; 11) що вплинуло на особу, що вчинила даний злочин [2, с. 219].

На початковому етапі розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів можуть бути такі слідчі ситуації:

1. Інформація про незаконний обіг наркотиків отримана від оперативних підрозділів.
2. Підозрюваного затримано на місці злочину при вчиненні чи після вчинення злочину «по гарячих слідах», наркотики у нього вилучено.
3. Особа затримана за підозрою у вчиненні злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків, але наркотичні засоби відсутні.

Ситуація 1. Проводяться наступні дії:

- внесення відомостей в ЄРДР про початок кримінального провадження;
- огляд нарковмісних засобів, документів, предметів;
- огляд особи;
- огляд місця, де затримано підозрюваного (або місця, де зберігаються наркотичні засоби);
- затримання «по гарячих слідах» і обшук підозрюваної особи;
- допит затриманого;
- медичний огляд (освідування) затриманого з метою встановлення наркотичного сп'яніння або голодування;
- призначення судово-медичної, судово-хімічної та інших експертиз;
- обшук за місцем роботи та проживання підозрюваного;
- допити свідків;
- проведення оперативно-розшукових заходів (встановлення місць збуту викраденого; злочинних зв'язків; місць, де зберігаються наркотичні засоби і ін.) [3, с. 459].

У цій ситуації висувуються і перевіряються версії: а) дані наркотичні засоби придбані у невідомої особи; б) підозрюваний – постійний клієнт збувача; в) підозрюваний виготовляє наркотики для себе із придбаної, добутої або самостійно вирощеної ним наркосировини; г) затримана особа є членом злочинного угруповання, що займається наркобізнесом; д) виявлені у підозрюваного наркотичні лікарські засоби викрадено з лікувального закладу, аптеки, іншої медичної установи ним самим або іншою особою.

Ситуації 2 і 3. В даних ситуаціях особу вже затримано, дії спрямовані на вилучення наркотичних засобів та встановлення інших слідів при-

четності підозрюваного до злочину даного виду (дії слідчого починаються з огляду і вилучення наркотичних засобів або з огляду затриманого).

Типові версії:

- особа вживає наркотичні засоби і сама їх виготовляє;
- особа придбала наркотики у невідомої особи для вживання;
- особа – постійний клієнт продавця наркотиків;
- особа – учасник злочинної групи по збуту наркотиків, в тому числі і організованої;
- наркотичні засоби, виявлені при підозрюваному, викрадені з медичного закладу;
- інші версії.

В подальшому потрібно проводити слідчі (розшукові) дії і оперативно-розшукові заходи, що й в ситуації 1, але результат розслідування залежить від компетентності і оперативності правоохоронних органів.

Правоохоронні органи намагаються розкрити злочин по «гарячих слідах», тому важливо проведення таких слідчих (розшукових) дій, як: детальні допити підозрюваних, свідків; обшуки у злочинців; встановлення їх зв'язків; огляди місць виготовлення наркотичних засобів; засобів транспортування, збуту і споживання названих засобів і речовин; відповідні оперативно-розшукові заходи.

На подальшому етапі слідчим (або іншою уповноваженою особою) призначаються різні експертизи, проводяться допити свідків, споживачів наркотиків і психотропних речовин, пред'явлення для впізнання підозрюваних, знарядь злочину, іноді – приміщень. Не слід випускати з уваги необхідність арешту майна, особливо, коли мова йде про майно ділків наркобізнесу [3, с. 461-462].

Також потрібно враховувати, чи підозрюваний може йти на контакт, тобто визнати свою вину, та чи буде давати правдиві показання. Ще є такий варіант, коли особа не вважає себе винною повністю або частково, відмовляється від дачі показань.

Підводячи підсумок потрібно зазначити, що одним з найприбутковіших бізнесів є торгівля наркотиками. Він поширений у всьому світі і вважається тіньовим бізнесом, який набув транснаціонального характеру. Сьогодні має місце поєднання наркоструктур з організованою злочинністю, налагодження контактів з корумпованими чиновниками та терористичними угрупованнями. Злочинці розвиваються, удосконалюють та приховують точки збуту наркотичних засобів, завезення товарів на терени України.

А тому потрібні кваліфіковані кадри для розслідування і попередження даних злочинів.

Література:

1. Вербенський М. Г. Кримінологічна характеристика транснаціональних злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів / М. Г. Вербенський // Право і Безпека. – 2009. – № 5. – С. 105–109.
2. Гусева В. О. Окремі питання щодо методики виявлення та документування правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / В. О. Гусева // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х.: ХНУВС, 2012. – С. 218–223.
3. Криміналістика: навч. посіб. / За ред. А. Ф. Волобуєва. – К.: КНТ, 2011. – 504 с.

ГРИЩЕНКО

Владислав Володимирович

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Подальший прогрес держави та її економічний розвиток визначають результати інтелектуальної діяльності. В залежності від значимості інтелектуального потенціалу суспільства і рівня його розвитку простежується можливість вирішення проблем у сфері економіки. Наука і культура розвиваються лише за наявності сприятливих умов, що включають і належний захист об'єктів прав інтелектуальної власності. Питання захисту авторських прав є одним з найважливіших питань сучасності, адже проблема порушення авторських прав наносить серйозну шкоду правовласникам (як національним, так і міжнародним), і залишається невирішеною, чим і обумовлюється актуальність дослідження.

У теорії права під правопорушенням розуміють діяння, що є суспільно небезпечним, шкідливим, винним, таким, що порушує певну норму права, і якому властива протиправність дії або бездіяльності суб'єкта суспільних відносин. Порушення права інтелектуальної власності тягне певні наслідки: настання цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Загалом, Кримінальний кодекс України захисту права інтелектуальної власності присвятив ст. 176, 177, 203-1, 216 і 229, 231, 232 [1].

Умови притягнення особи, яка є винною у порушенні авторського права і суміжних прав передбачені, зокрема, ст. 176 КК України. Вона присвячена кримінальній відповідальності, яка настає за порушення в гуманітарній сфері інтелектуальної, творчої діяльності.

Згідно Закону України від 23 грудня 1993 року «Про авторське право і суміжні права» авторським правом є особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням і використанням творів науки, літератури й мистецтва, а суміжні права, в свою чергу, права виконавців, виробників фонограм і організаторів мовлення, пов'язані з використанням цих творів [2].

У ч. 1 ст. 176 КК України закріплено наступні форми вчинення даного злочину:

- 1) незаконне відтворення творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеогам і програм мовлення;
- 2) незаконне розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеогам і програм мовлення;
- 3) незаконне тиражування та розповсюдження виконань, фонограм, відеогам і програм мовлення на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації;
- 4) інше умисне порушення авторського права і суміжних прав.

Предметом порушення авторського права є твір, як обнародований чи не обнародований продукт творчої праці художника, письменника чи вченого. Предметом порушення суміжних прав, в свою чергу, є виконання (подання творів, виконань, фонограм, передач, організація мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншими способами), фонограма (звукзапис на відповідному носії виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору), відеограма (відеозапис на певному носії інформації виконання або будь-яких рухомих зображень, крім зображень, що входить до аудіовізуального твору) [4, с. 404].

Різниця між кримінально-правовою відповідальністю і цивільно-правовою полягає в тому, що в першому випадку порушник несе відповідальність перед державою, а в другому – безпосередньо перед правовласником. Кримінально-правові способи захисту прав інтелектуальної власності та інтересів, які охороняються законом, застосовуються від імені держави за вироком суду у вигляді покарань до особи, що визнана винною у вчиненні злочину, і полягають у обмеженні прав і свобод засудженого, що передбачені законом. Санкції, що передбачені за порушення ст. 176 КК України передбачають альтернативні покарання (штраф, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі), що є позитивною тенденцією для КК України. Вчені звертають увагу на те, що вагомою причиною, яка призводить до неефективного та неправильного застосування вказаної норми, є недостатнє наукове вивчення механізму кримінально-правової охорони авторського права і суміжних прав.

Науковці зазначають, що порушення авторського права і суміжних прав вчиняється тільки умисно, будь-яка помилка у використанні об'єктів авторського права і (або) суміжних прав не утворює складу злочину. Вчинення зазначених у ст. 176 КК України дій із необережності не може утворювати складу злочину і, відповідно, не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Висловлюються думки з приводу того, що доцільним є визначення даного правопорушення як такого, що вчиняється як з умислом, так і з необережності, адже у практиці правозастосування, дивлячись на те, що у диспозиції ч. 1 ст. 176 КК України кримінально-карним порушенням авторського права і суміжних прав визнається лише умисне порушення даних прав, виникають певні неточності.

При здійсненні аналізу цієї статті простежується незлагодженість дефініцій. Наприклад, у другому абзаці ч. 2 ст. 176 КК України вказано, що конфіскації підлягають усі примірники творів, матеріальні носії комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеогам, програми мовлення та знаряддя і матеріали, які спеціально використовувалися для їх виготовлення. По-перше, очевидно, йдеться про примірники творів та інші об'єкти права інтелектуальної власності, які було виготовлено з порушенням права інтелектуальної власності, а не про всі твори. По-друге, як можна конфіскувати і на якій підставі книги, ілюстрації, матеріальні носії комп'ютерних програм, баз даних, виконання фонограм, відеогам, програми мовлення, сотні чи тисячі їх примірників, які були продано чи іншим чином розповсюджено, оприлюднене серед населення, споживачів тощо. Громадянин купив книгу, аудіо- чи відеокасету, дискету чи інший матеріальний носій інформації, який було виготовлено з порушенням права інтелектуальної власності, але він про це не знав [4, с. 48].

Отже, кримінальна відповідальність є одним із найбільш ефективних засобів захисту авторського права за порушення в даній сфері, яка передбачена ст. 176 КК України. Однак потребує подальшого наукового вивчення та дослідження проблема застосування вказаної норми та механізм кримінально-правової охорони авторського права.

Посилення режиму правової охорони та практики його застосування, включаючи і посилення відповідальності за порушення виключних прав у сфері авторського права, зокрема, та інтелектуальної власності в цілому, є важливим напрямом розвитку вітчизняного законодавства. Проте вирішувати дану проблему потрібно в комплексі, певною сукупністю заходів, які будуть в більшій мірі надавати можливість доведення порушень в цій сфері, оскільки потрібно не лише посилити відповідальність, але й розробити ефективний механізм притягнення до неї, шляхом спрощення існуючої процедури.

Література:

1. Кримінальний Кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 05.02.2001 р. // Голос України. – 2001. – № 107.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII: [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
3. Мельник М. Кримінально-правовий захист права інтелектуальної власності в Україні / М. Мельник // Митна справа. – 2003. – №6. – С. 46–50.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

ДАНИЛКО
Наталія Олександрівна

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Перші результати реалізації положень КПК щодо провадження на підставі угод підтвердили ці очікування. Зокрема, за даними ВССУ, із моменту набрання чинності кримінальним процесуальним законом суди загальної юрисдикції станом на 1 січня 2015 р. розглянули 22 653 угод, із них 11 512 – про примирення та 11 141 – про визнання винуватості [1]. Зі статистичної інформації вбачається збереження тенденції до подальшого активного застосування інституту угод у кримінальному судочинстві.

Аналіз динаміки показників застосування положень КПК у судовій практиці свідчить, що кількість затверджених вироком угод за останні місяці є сталою, без суттєвих коливань, і становить у середньому майже 3 000 затверджених угод на місяць.

Відповідно до українського кримінально-процесуального законодавства провадження на підставі угод реалізується у двох формах: угода про визнання винуватості та угода про примирення. Тому, ми проведемо порівняльно-правовий аналіз цього інституту, враховуючи особливості зазначених форм в законодавстві країн Європи.

Диференційована форма кримінального провадження, заснована на домовленості між сторонами кримінального процесу, за умови згоди з висунутим обвинуваченням в обмін на узгоджену міру покарання існує в таких країнах як Іспанія, Франція, Італія, Німеччині, Бельгії.

Так статтею 665 КПК Іспанії передбачено процедуру яка має назву *conformidad*, яка полягає у тому, що обвинувачений висловлює свою фор-

мальну згоду з обвинуваченням та видом і мірою покарання, які пред'являються прокурором. Така угода про визнання вини може бути укладена після пред'явлення обвинувачення безпосередньо перед судовим розглядом [2]. На відміну від КПК України, де передбачена можливість укладання угоди з одним з підозрюваних або обвинувачених, процедура *conformidat* не може бути застосована у випадку якщо злочин вчинено у співучасті, і хоча б один із співучасників не завалляє про укладання угоди з прокурором.

Розділом II «Спеціальних процедур» КПК Італії передбачено спрощену форму кримінального процесу – призначення покарання за клопотанням сторін [3]. Так, відповідно до статті 445 КПК Італії прокурор та обвинувачений можуть звернутися до суду з клопотанням про призначення узгодженого між ними покарання у вигляді: штрафу, обмеження волі чи позбавлення волі.

Укладання такої угоди може бути здійснено на стадії досудового розслідування так і на стадії розгляду кримінального провадження по суті. Згода про визнання винуватості може біти як усною так і письмовою, та передається до прокурора або суду підозрюваним самостійно чи за допомогою захисника. Якщо суд визнає законним таке звернення та погоджується з ним, то обвинувачений звільняється від сплати судових витрат та йому не можна призначити додаткове покарання, окрім конфіскації майна.

Якщо під час укладання угоди з прокурором обвинувачений погоджується на пом'якшення покарання він відмовляється від права оспорювати обвинувачення, пред'явлені проти нього, та оскаржувати таке рішення в апеляційному порядку. В разі якщо суддя відмовляється затвердити угоду сторін, клопотання обвинуваченого не прирівнюється до зізнання у вчиненому злочині [4, с. 299].

Також суддя повинен бути впевнений, що досудове розслідування прокурором проведено належним чином та виключені всі можливі обставини, які б свідчили про невинуватість особи. Окрім того, суд повинен дати оцінку відповідності тяжкості вчиненого злочину з мірою та видом покарання, про які було зазначено в угоді та на підставі якої звернулися з відповідним клопотанням до суду. Тільки після вчинення всіх процесуальних дій, суд затверджує таку угоду.

На відміну від проаналізованих нами вище країн, кримінально-процесуальне законодавство Німеччини не передбачає процедур, які були б схожі за формою та змістом з угодою про визнання винуватості у відповідності до КПК України.

В Англії, Німеччині та Бельгії як і в більшості європейських країн угода про примирення має свою власну назву – «відновне правосуддя». Відповідно до «Основних принципів використання відновного правосуд-

дя у кримінальних справах», прийнятих ООН, програми відновного правосуддя можуть використовуватися на будь-якому етапі кримінального судочинства у відповідності до національного законодавства [5].

Утім, законодавства різних країн мають свої відмінності, а тому відновне правосуддя може використовуватися як альтернатива, або ж як істотний компонент кримінального судочинства. Це обумовлюється різницею у законодавстві, системі кримінального судочинства, зокрема різницею між англосаксонською та континентальною системами, повноваженнями поліції, прокурорів, суддів та загальним рівнем впровадження відновного правосуддя у певній країні. Хоча чимало програм можна впроваджувати на будь-якій стадії судочинства, є деякі програми, впровадження яких передбачає дискреційне повноваження поліції чи прокурорів або ж відбувається після винесення вироку [6, с.47]. Найбільш поширені форми відновного правосуддя можна класифікувати за такими трьома категоріями: mediaція між потерпілими та правопорушниками, конференції та кола правосуддя.

Таким чином, вивчення досвіду зарубіжних країн (Англія, Італія, Іспанія, Німеччина, Бельгія) свідчить про ефективність провадження на підставі угод. Проте закріплена в КПК України модель угоди про визнання винуватості та угоди про примирення не є копією жодного із іноземних варіантів, оскільки в ній, на нашу думку, більш-менш враховано особливості нашої правової системи.

Література:

1. Офіційна статистика ВССУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/2012_rik.html
2. КПК Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу ugolovnykodeks.ru/20.
3. КПК Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу ugolovnykodeks.ru/20.
4. Лесяк О. О. Угоди в кримінальному процесі держав континентального права / О. О. Лесяк // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 298–301.
5. Основні принципи використання відновного правосуддя у кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/inde>.
6. Землянська В. В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України. Посібник / В. В. Землянська. – К.: Видавець Захаренко В.О., 2008. – 200 с.

ДИМЧЕНКО
Владислав Валериевич

СОДЕРЖАНИЕ ПРИНЦИПА СПРАВЕДЛИВОСТИ В СОВРЕМЕННОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Социальная справедливость в условиях доминирования принципа верховенства права является более сложным явлением, чем в традиционном понимании соответствия между преступлением и наказанием [1, с. 134].

В рассматриваемом принципе уголовного права можно выделить несколько узловых компонентов. Во-первых, это положение о том, что лицо не может дважды привлекаться к уголовной ответственности за одно и то же преступление. Данный принцип традиционно для уголовного права еще со времен Древнего Рима отображается формулой *non bis in idem*. В современном праве общий характер данного аспекта принципа справедливости определяется пунктом 7 ст. 14 Международного пакта о гражданских и политических правах, где с определенной четкостью устанавливается, что «никто не должен быть вторично судим или наказан за преступление, за которое он уже был окончательно осужден или оправдан в соответствии с законом и уголовно-процессуальным правом государства». Что же касается национального права, то в ч. 1 ст. 61 Конституции Украины закрепляется: «Никто не может быть дважды привлечен к юридической ответственности одного вида за одно и то же правонарушение».

Во-вторых, одними из содержательных признаков данного принципа является дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности. Под дифференциацией чего-либо понимается разделение, расчленение, расслоение целого на различные части, формы и ступени (от лат. *differentia* – различие) [2, 176]. Применительно к ответственности в уголовном праве дифференциация проявляется уже на том этапе, когда законодатель рассматривает весь спектр ответственности за различные виды преступлений по разделам Особенной части уголовного закона; затем располагает разделы в определенной последовательности; позже разделяет законодательный материал по отдельным видам преступлений внутри раздела, размещая их также в определенной последовательности; и, наконец, в рамках одного вида преступления выделяет квалифицированные (особо квалифицированные) и, так называемые, привилегированные преступления, устанавливая и на этом уровне определенную градацию, структуру, последовательность. Кроме того, законодатель предусматривает в Общей части уголовного закона такие институты, как освобождение от ответственности либо от наказания и

его отбывания, которые осуществляют «сквозную» дифференциацию ответственности по всей Особенной части уголовного закона, поскольку применимы (в различной степени) практически к каждому виду (подвиду) преступления. При этом законодатель достаточно часто использует исключения из обычных правил освобождения от уголовной ответственности или от наказания в качестве средства усиления уголовной ответственности. Что касается украинского уголовного права, внесенными в 2015 году изменениями в указанные институты Общей части УК Украины произошло резкое ужесточение ответственности за совершение коррупционных правонарушений.

Из принципов уголовного права ближе всего к дифференциации ответственности принцип личной ответственности. Однако он не исчерпывает содержания дифференциации ответственности. Так, принцип виновной ответственности, в том числе, предполагает и соответствие возложенной на преступника меры ответственности степени его лично-го вклада в преступное деяние и мере его виновности.

В литературе указывается, что принцип дифференциации ответственности не имеет правовой базы в действующем уголовном законодательстве. Возможно, такое положение частично объясняется субъектом дифференциации: рассматриваемый принцип адресован в первую очередь законодателю, а уголовный закон – правоприменителю.

Однако не следует забывать, что именно в уголовном законе воплощается дифференциация ответственности законодателем. Кроме того, развитое законодательство предполагает не только оптимальную редакцию уголовно-правовых институтов, призванных закрепить средства дифференциации ответственности, но и выделение общего положения о дифференциации уголовной ответственности. Представляется, что последнее может и должно найти законодательную регламентацию в числе принципов уголовного права, являясь ярким примером проявления «инструментальности» принципов уголовного права на втором уровне.

Схематически можно охарактеризовать следующие основные содержательные элементы процесса дифференциации уголовной ответственности: первый элемент, субъектом дифференциации выступает законодатель, который уполномочен структурировать ответственность за деяния, которые им же признаны преступными; вторым элементом дифференциации следует считать ее качественный признак, сущность, которой является разделение, распределение уголовной ответственности в зависимости от тех признаков, которые определены законом; третьим элементом дифференциации следует признать основания для ее осуществления, которыми является характер и степень общественной опасности преступления и личности виновного; четвертым содержательным

аспектом дифференциации выступает порядок ее применения, который имеет ярко выраженный процессуальный характер.

Таким образом, дифференциация уголовной ответственности может быть охарактеризована как градация, распределение, расслоение ответственности в уголовном законе, в результате которой законодателем устанавливаются различные уголовно-правовые последствия в зависимости от характера и степени общественной опасности преступления и личности виновного.

Дефиниция дифференциации ответственности характеризует основные сущностные черты данного процесса и может быть использована при законодательной регламентации этого принципиального для уголовного права положения.

Дифференциация ответственности, как правовое явление, требующее своего учета на уровне закрепления основ отраслевого регулирования, представляет собой направление развития, принцип, руководящую идею права вообще и уголовно-правового воздействия, в частности.

В теоретической юриспруденции под дифференциацией ответственности понимают установление в законе различных ее видов в зависимости от характера и степени общественной опасности правонарушения. Например, к дифференциации ответственности относят ее распределение по отраслям права на конституционную, административную, гражданско-правовую, дисциплинарную, уголовную. Соответственно, в уголовном праве под дифференциацией ответственности, как правило, понимают установление уголовным законом различных видов (форм, средств, объема, меры) воздействия в зависимости от характера и степени общественной опасности уголовного правонарушения и личности виновного [3, 38; 4, 7; 5, 12].

Итак, мы рассмотрели два основных аспекта принципа справедливости уголовной ответственности и можем определить его следующим образом: во-первых, наказание и иные уголовно-правовые последствия совершения преступления назначаются дифференцированно, с учетом степени тяжести совершенного преступления, личности виновного и обстоятельств, смягчающих и отягчающих ответственность, во-вторых, никто не может быть привлечен к уголовной ответственности за одно и то же преступление более одного раза.

Л и т е р а т у р а :

1. Козаченко О. В. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко // Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада: колективна монографія / За заг. ред. О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 120–135.
2. Словарь иностранных слов. – 10-е изд. – Москва, 1983. – 846 с.

3. Мельникова Ю. Б. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания / Ю. Б. Мельникова. – Красноярск, 1989. – 224 с.
4. Чугаев А. П. Индивидуализация ответственности за преступление и ее особенности по делам несовершеннолетних / А. П. Чугаев. – Краснодар, 1979. – 184 с.
5. Гальперин И. М. Дифференциация уголовной ответственности и эффективность наказания / И. М. Гальперин // Советское государство и право. – 1983. – № 3.

ДІБРОВА
Анастасія Сергіївна

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ В ЗАКОНОДАВСТВІ ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

З метою визначення стану правового регулювання примусових заходів медичного характеру в Україні, є необхідність звернення до законодавства зарубіжних країн, і в першу чергу, Європи. Порівняльно-правовий аналіз правових інститутів, аналогічних українським некаральних заходам медичного характеру, дає можливість збагатити українське законодавство такими положеннями, які забезпечать необхідний і достатній кримінально-правовий вплив на осіб, до яких можуть і повинні застосовуватися примусові кримінально-правові заходи медичного характеру.

Кримінальний кодекс Латвійської Республіки [1] (статті 68–70) передбачає можливість застосування таких примусових заходів медичного характеру: амбулаторне лікування; лікування у психіатричній лікарні загального типу; лікування у психіатричній лікарні під охороною. Особа, яка не являє небезпеки для суспільства, може бути передана на піклування близьких чи інших осіб, які доглядають за хворими, або під нагляд медичного закладу за місцем проживання. Порядок застосування цих заходів є різним залежно від того, йдеться про осіб, які перебувають у стані неосудності (ст. 69) або у стані обмеженої осудності (ст. 70).

Кримінальний кодекс Білорусі [2] виділяє примусові заходи безпеки і лікування (розділ IV, глава 14, статті 100–107). Мета їх застосування (ст. 100) є іншою, ніж мета застосування кримінальної відповідальності і до того ж варіативною стосовно різних категорій осіб: стосовно психічно хворих, які вчинили суспільно небезпечні діяння, нею є попередження з боку цих осіб нових суспільно небезпечних діянь, охорона і лікування таких осіб, стосовно осіб зі зменшеною осудністю і осіб, які страждають алкоголізмом, наркоманією і токсикоманією, – створення умов для лікування і досягнення цілей кримінальної відповідальності (тобто виправ-

лення засудженого, а також загальне і спеціальне попередження, як це впливає із ст. 44 КК Білорусі). Щодо притягнення до кримінальної відповідальності та відбування покарання після видужання, то КК Білорусі (ст. 104), на відміну від ч. 4 ст. 95 КК України, містить необхідне уточнення: це можливо лише у разі, якщо не спливли строки давності і немає інших підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності або покарання.

Специфічну систему «заходів безпеки», до яких відносяться і досліджувані нами кримінально-правові заходи медичного характеру, містить Кримінальний кодекс Республіки Молдова [3] (глава X Загальної частини). Мета їх застосування – усунення небезпеки і попередження вчинення діянь, передбачених кримінальним законом. Одним з видів вказаних заходів безпеки є примусові заходи медичного характеру (статті 99–103).

У Кримінальному кодексі Польщі [4] розрізняються «кримінально-правові заходи» (глава V) та «заходи безпеки» (глава X). До кримінально-правових заходів віднесена значна кількість заходів і у тому числі заборона керувати засобами пересування (на строк від одного до 10 років, при цьому строк починає відраховуватися від моменту здачі засудженим документів водія). Цей захід застосовується, якщо винний під час вчинення злочину проти безпеки руху перебував у стані сп'яніння чи під впливом одурманюючої речовини або зник з місця події, а також може бути застосований у разі вчинення інших злочинів проти безпеки руху. Якщо наслідком вчинення такого злочину була смерть потерпілого чи тяжка шкода його здоров'ю, суд може, а у разі повторного вчинення такого злочину із вказаними наслідками – зобов'язаний, заборонити керувати засобом пересування назавжди (ст. 42). Уявляється, що зазначений захід не має медичної природи, однак слід зазначити, що передумовою (підставою) його застосування є перебування в особливому стані, який має медичну природу – стан сп'яніння.

До заходів безпеки, у свою чергу, КК Польщі відносить поміщення особи: 1) до закритого психіатричного закладу – у разі вчинення у неосудному стані діяння, яке являє значну суспільну шкідливість (ст. 94). Одночасно можуть бути застосовані заборона обіймати певну посаду, виконувати певну професію чи займатися певною господарською діяльністю, заборона керувати засобами пересування і конфіскація предметів (ст. 99); 2) до пенітенціарного закладу, в якому застосовуються спеціальні лікувальні чи реабілітаційні засоби, – при засудженні до позбавлення волі за злочин, вчинений у стані обмеженої осудності (ст. 95); 3) до закритого закладу для проходження курсу лікування – при засудженні до позбавлення волі за злочин, вчинений у зв'язку із залежністю від одурманюючого засобу (ст. 96).

У Кримінальному кодексі Швейцарії [5] чітко виділяються дві групи заходів – «заходи безпеки» та «інші заходи, які не є заходами безпеки». До заходів безпеки віднесені: 1) «інтернування» «звичних» злочинців. Цей захід полягає утриманні осіб, які вчинили умисні численні злочини, у спеціальних установах і фактично означає спеціальний режим відбування покарання у виді позбавлення волі (ст. 42); 2) поміщення психічно хворої особи, яка вчинила діяння, що зазвичай карається каторжною тюрмою чи тюремним ув'язненням, до спеціальної лікувальної установи чи притулку, або її «інтернування» (ст. 43); 3) направлення особи, яка страждає на алкоголізм, до спеціального закладу для алкоголіків чи іншого лікувального закладу (ст. 44). Іншими заходами, які не є заходами безпеки, виступають заходи, які не мають медичного характеру, а тому дослідженню не підлягають.

Згідно з розділом Загальної частини Кримінального кодексу Австрії [6] «Покарання, вилучення вигоди, вилучення предметів і попереджувальні заходи» «іншими кримінально-правовими заходами» визнаються, у тому числі і попереджувальні заходи, до яких належать, не в останню чергу, ті, що пов'язані з позбавленням волі, а саме поміщення до установи для: правопорушників, які мають психічні відхилення; правопорушників, які страждають наркоманією чи алкоголізмом; небезпечних рецидивістів (відповідно, § 21, 22, 23). Ці заходи призначаються на невизначений строк і виконуються до досягнення їх мети. Разом з тим, суд щороку перевіряє їх доцільність; при цьому захід, передбачений § 22, не може застосовуватися більше двох, а передбачений § 23 – більше п'яти років.

Кримінальний кодекс Іспанії [7], поряд з розгорнутою системою покарань, визначає і систему заходів безпеки (розділ IV Книги I). Специфікою їх у цьому випадку є те, що вони не обов'язково доповнюють покарання, а можуть замінити його у випадках, коли покарання не є видом позбавлення волі. Захід безпеки може бути призначений особі, яка вчинила злочин, якщо, з урахуванням даних про її особистість та вчинене діяння, можна зробити висновок про здатність цієї особи вчинити нові злочини (ст. 95). При цьому він не може бути більш суворим, ніж покарання, що призначається за вчинення цього злочинного діяння, і не може перевищувати меж, необхідних для попередження кримінальної небезпеки, створюваної особою (ст. 6).

Усі заходи безпеки поділяються на два види (ст. 96): 1) заходи, пов'язані з позбавленням волі. Це поміщення особи до психіатричного, відновлювального або спеціального виховного центру (статті 101–103); 2) заходи, не пов'язані з позбавленням волі: професійна дискваліфікація; виселення з національної території іноземців, які перебувають в країні без законних підстав та інші, які не мають медичного характеру. Відповідно до КК Іспанії заходи безпеки мають власні, відмінні від покарання,

строки давності і порядок їх обчислення, передбачають особливий, відмінний від загального порядку зняття судимості, порядок скасування записів про їх застосування із відповідного Регістру (статті 135, 137).

У Кримінальному кодексі Федеративної Республіки Німеччина [8] виділяються три групи кримінально-правових заходів, одна з яких – це «заходи виправлення і безпеки» (§ 61) характеризується застосуванням лікування. До них належать: 1) поміщення до психіатричної лікарні (§ 63); 2) поміщення до лікувального закладу для алкоголіків або наркоманів (§ 64, 67-сі). Ці два заходи, якщо вони призначаються поряд з покаранням, виконуються, як правило, до виконання покарання (§ 67, 67-а, 67-б).

В основі призначення всіх зазначених заходів виправлення і безпеки лежить принцип відповідності, встановлений § 62 КК ФРН. Він полягає у відповідності призначуваного заходу виправлення і безпеки вчиненому особою або очікуваному від неї діянню, а також залежить від ступеня небезпеки, що від цієї особи виходить. Заходами виправлення і безпеки є також примусові заходи виховного характеру та виховні заходи, які застосовуються до неповнолітніх відповідно до Закону про відправлення правосуддя у справах неповнолітніх і щодо діянь, вчинених неповнолітніми (§ 9, 14 та ін.).

Проведеним порівняльно-правовим дослідженням кримінально-правових заходів в законодавстві європейських країн встановлені наступні особливості підстав та порядку застосування некаральних кримінально-правових заходів медичного характеру. По-перше, в більшості кримінальних кодексів, які стали предметом дослідження, а саме Латвії, Білорусі та інших, нормативно закріплюється обов'язковість зарахування періоду, коли до особи застосовувалися примусові заходи медичного характеру із розрахунку 1 день позбавлення волі до одного дня примусових заходів, що позитивно впливає на вирішення питання про остаточний розмір покарання у випадку, коли після застосування примусових заходів медичного характеру суд приймає рішення про направлення особи для подальшого відбуття покарання. По-друге, в більшості західноєвропейських країн, зокрема таких як Швейцарії, Голландії та деяких інших, існує максимальний строк – 4 або 5 років, протягом якого можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру або примусове лікування, в той час як в українському законодавстві застосування вказаних заходів строком не обмежується.

Література:

1. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук Э. А. Саркисовой. Перевод с латышского канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.

2. Уголовный кодекс Республики Беларусь / По состоянию на 10 февраля 2003 года. – Мн.: Беларусь, 2003. – 232 с.
3. Уголовный кодекс Республики Молдова № 985-XV от 18.04.2002 // [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14700/preview>
4. Уголовный кодекс Польши / Научный редактор Н. Ф. Кузнецова, С. С. Беляев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 383 с.
5. Уголовный кодекс Швейцарии / перевод с немецкого. – М.: Изд-во «Зерцало», 2000. – 439 с.
6. Уголовный кодекс Австрии / Перевод с немецкого. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с.
7. Уголовный кодекс Испании / Научный редактор докт. юрид. наук, проф. Б. В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 465 с.
8. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Перевод с немецкого. – М.: Изд-во «Зерцало», 2000.

КЛЬОВАН
Неля Васи́лівна
ДОВГА
Світлана Павлі́вна

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ: КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Аналіз регіональних особливостей злочинності являє собою складний, багатогранний, але поряд з цим і найбільш повний, точний і системний аналіз злочинності. Це, у свою чергу, дає можливість уникнути шаблонності в діяльності правоохоронних органів, підійти більш виважено й диференційовано до програмування, планування й організації запобігання злочинності з урахуванням умов конкретних регіонів.

Дослідження тенденцій і закономірностей злочинності в містах різних категорій і функціонального значення в різних урбанізованих структурах, становить актуальну проблему юридичної науки. Також проблематика обумовлена, суттєвим соціальним напруженням, пов'язаним зі зростанням злочинності.

Метою дослідження є визначення кримінологічного значення регіональних особливостей злочинності в системі запобігання злочинності.

Даній проблемі приділялось багато уваги з боку різних теоретиків, насамперед, цим займалися С. М. Алфьоров, А. М. Бабенко, С. В. Бородин, М. І. Білецький, В. В. Голіна, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, Ю. Ф. Іванов, А. Х. Степанюк та ін.

Злочинність у кримінологічній науці розглядається з двох підходів: як множина (система, сукупність) злочинів та як соціальне явище, що має свої особливості та закономірності розвитку. Так, Вербенський М.

робить висновок, що поняття «злочинність» – це феномен суспільного життя у виді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, різнозумовленої кримінальної активності частини членів цього суспільства, а отже, має розглядатися переважно з позицій явища. Крім того, злочинність – це закономірне явище, що відображає стан, визначений соціально-економічними, суспільно-моральними, політичними та іншими умовами життя конкретного суспільства [3, с. 108]. Злочинність є продуктом суспільного розвитку, наслідком конфліктів у суспільстві, результатом його патології та дезорганізації. Отже, чим більше дезорганізоване суспільство в економічному, соціальному, моральному і політичному плані, тим вищий у ньому рівень злочинності.

Дослідники давно помітили, що злочинність є таким явищем, що охоплює всі регіони, проте є території з більш концентрованими злочинними проявами. Так, у 1845 році Ф. Енгельс в роботі «Положення робочого класу в Англії», оптимально поєднуючи прийомі кількісного та якісного аналізу, виявляє статистичну залежність між процесами урбанізації і злочинністю. Результати соціологічного аналізу дали підстави автору дійти висновку про неминучість злочинності за створення певних умов життя: великі міста створюють умови для швидкого й повного її розвитку. Саме у великих містах спокуса пороку й розпусти, саме тут злочинність заохочується надією на безкарність, а неробство – великою кількістю прикладів [5, с. 353–354].

Аналіз статистичних даних показує, що і сьогодні злочинність розподілена територією України нерівномірно. Як зазначає Бабенко А. М., загальнодержавні середні показники злочинності, на яких ґрунтується сучасна кримінологічна теорія й практика, не в повній мірі враховують регіональну специфіку злочинності, а висвітлювані в наукових працях і звітах МВС статистичні дані про стан злочинності складаються з високих її показників в одних регіонах та, відповідно, низьких – у інших [2, с. 334]. Так, відповідно до даних аналітичної довідки про стан протидії злочинності, корупції та прокурорсько-слідчу роботу на території України за 2015 рік в Єдиному реєстрі досудових розслідувань зареєстровано 1 093 314 кримінальних правопорушень, що менше ніж у минулому році (1 137 436, або на 3,9%). Найбільше зареєстровано кримінальних правопорушень у місті Києві (143 240), Дніпропетровській (102 912), Харківській (75 877), Запорізькій (75 479) та Одеській (73 319) областях. Один з найнижчих у державі цей показник у Тернопільській (12 230), Чернівецькій (13 660), Івано-Франківській (14 379) та Волинській (16 714) областях. Проте без визначення територіальних особливостей регіону пояснити таке розповсюдження злочинності неможливо.

Мають місце особливості її кількісних і якісних показників у різних регіонах, зокрема, у рівні, динаміці та структурі злочинності, що може

бути пояснено конкретними соціальними умовами певного регіону; географічною та економічною його характеристикою; національним складом, структурою та щільністю населення, кількістю сільського та міського населення; рівнем розвитку міст; рівнем культурно-виховної роботи, організації дозвілля та побуту населення; рівнем організації роботи щодо запобігання та протидії злочинності тощо. Важливу роль у цьому відіграє також правова культура громадян. Демонстрування неповаги до закону, прав людини з боку чиновників, непередуманість деяких законів загострює у населення неповагу до правових норм і до влади, породжує, особливо у молоді, цинізм та аморальність [4, с. 84].

Досліджуючи регіональний аспект у вивченні проблем запобігання та протидії злочинності у нашій країні, який визначається в основному двома напрямками, варто зазначити кримінологічне поняття регіону, а саме регіон являє собою таке законодавчо визначене більш-менш однорідне територіально-просторове утворення, що відрізняється від інших сукупністю природних, географічних та історично сформованих, відносно стійких економічних, екологічних, соціальних, демографічних і національно-культурних складових, що зумовлюють особливості злочинності в конкретному територіально-просторовому формуванні [1, с. 217–218].

Перший напрямок в спеціальній літературі умовно називають порівняльно-регіональним. Він орієнтований на кримінологічне дослідження великих територіальних утворень – області, регіони. Для цього напрямку характерний такий підхід до вивчення причин злочинності, котрий не тільки дозволяє фіксувати загальні закономірності їх виникнення, але й враховує специфіку злочинних проявів в конкретному регіоні. Це створює передумови для диференційованої протидії злочинності з урахуванням особливостей і перспектив розвитку регіону.

Другий напрямок визначається характером територіально-географічних умов проживання людей у містах і в сільській місцевості. Тут неминуче спостерігається неоднотипність соціальних умов, котрі є предметом спеціальних кримінологічних досліджень. Диференційний підхід до вивчення територіальних розходжень злочинності обумовлений об'єктивно існуючим різноманіттям поселень, в основі якого лежать виробничо-економічні, соціально-демографічні, культурно-історичні розходження, що остаточно визначають усю існуючу систему розселення [1, с. 217–218]. Тобто ми знову ж таки повертаємось до регіональних ознак, які впливають на рівень злочинності та містяться у самому понятті «регіон».

Враховуючи вище наведене, слід зазначити, що запобігання злочинності як система і процес має бути двонаправленим: узагальнення і централізація, що дозволяє стратегічно, комплексно і скоординовано впливати на злочинність в державі; регіоналізація і локалізація, при

котрій будуть максимально враховані специфіка злочинності та інші характеристики регіону. Тому виявлення та врахування територіальної різниці в географії злочинності, яка являє собою розповсюдження злочинності по різних регіонах (територіях) держави, областях, районах, містах, селищах – ключ до ефективних заходів щодо запобіжної діяльності. При цьому стають більш видимими й конкретними детермінанти злочинності й окремих злочинних проявів, що має значення об'єкту запобігання і відповідно слугує основою для організації конкретної практичної діяльності.

Розроблення і реалізація регіональних Комплексних програм запобігання злочинності або профілактики правопорушень в кожному окремому регіоні є доцільним, науково обґрунтованим і необхідним та може ефективно забезпечити як локальне зниження злочинності, так і в цілому в Україні.

Література:

1. Акаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Акаев. – М., 1484. – 456 с.
2. Бабенко А. М. Методичні основи кримінологічного аналізу регіональних особливостей злочинності // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – С. 333–339
3. Вербенський М. До питання розуміння поняття «злочинність» у кримінологічній теорії: генеза та сучасний стан // Публічне право. – 2012. – № 3(7). – С. 104–109
4. Курс кримінології: Загальна частина: підручник / О. М. Джу́жа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. / За заг. ред. О. М. Джу́жи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
5. Энгельс Ф. Положение рабочего класса в Англии / Ф. Энгельс // Сочинения: в 39 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Изд. 2-е. – М.: Гос. изд-во политической литературы, 1955. – Т. 2. – 1955. – 651 с.

ДУДНІК

Богдан Геннадійович

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Розвиток кримінального права і законодавства неможливий без аналізу окремих концептуальних положень історії вітчизняної кримінально-правової науки. Дослідження характеру і тенденцій еволюції кримінально-правових інститутів, зокрема, кримінального покарання, урахування здобутків та прорахунків минулого сприятиме визначенню оптимального шляху розвитку сучасного кримінального права. Науковий інтерес до становлення й розвитку інституту кримінального пока-

рання зумовлених необхідністю проекції досягнень і прорахунків минулих поколінь на сучасний стан правовідносин з метою комплексного аналізу та вирішення нагальних потреб сьогодення.

Велику роль у дослідженні еволюції кримінальних покарань відіграють методи дослідження. Найчастіше в кримінально-правовій науці використовують такі методи як системний, статистичний, соціологічний, історико-правовий і порівняльно-правовий.

Цінність історичного методу пізнання полягає в дослідженні об'єкта не лише з позицій сучасних обставин, а й з погляду минулого. За допомогою історичного методу можна проаналізувати історію становлення системи покарань в Україні за законодавчими актами різних періодів розвитку держави і права з урахуванням соціально-економічних, політичних, правових та інших особливостей конкретної епохи.

Особливу увагу в процесі дослідження еволюції кримінальних покарань слід звернути на періодизацію розвитку вітчизняного кримінального законодавства. Вченими розроблено чимало класифікацій етапів розвитку кримінального законодавства. Але деякі з вчених не визначають критерії запропонованих ними класифікацій. На нашу думку, найбільш вдалою є класифікація етапів розвитку законодавства, що регламентує кримінально-правові заходи в Україні, розроблена О. В. Козаченком, який розглядає історію вітчизняного кримінального законодавства у контексті розвитку українського суспільства і виділяє такі етапи: давньоруський, польсько-литовський, імперський, радянський та період розбудови незалежності української держави [2, с. 43].

У давньоруський період покарання як елемент системи заходів кримінально-правового впливу характеризується певними особливостями, які визначені культурними традиціями суспільного розвитку. У давньоруський період формування кримінального законодавства взагалі й інституту заходів кримінально-правового впливу, зокрема, традиційно пов'язується з виникненням і широким застосуванням «архаїчних першонорм», серед яких особливе місце займають табу і таліон. Особливу роль у формуванні інституту покарання під час Київської Русі відіграло звичаєве право, застосування якого відрізняється не тільки досліджувана епоха, але й польсько-литовський період суспільного розвитку на українських землях. Найвидатнішою пам'яткою кримінального права даного періоду є «Руська Правда». Положення «Руської Правди» закріпили чимало норм про злочини та покарання, сформували низку важливих правових категорій, заклали основу для розвитку системи виконання покарань [3, с. 85].

Система покарань польсько-литовської доби зберігала загальні аутистичні особливості, які були закладені за часів застосування Руської Правди. Державне право, взагалі правові відносини Великого Князівства

Литовського вирости і розвивалися, безперечно, на ґрунті староруського права та його практики.

У цей період на території України одночасно діяли різноманітні нормативні акти, що відображали рівень розвитку кримінально-правової доктрини держав-метрополій (Литовські статuti 1529, 1566, 1588 рр., маґдебурзьке право, «Зерцало Саксонське», польські законодавчі акти «Саксон», «Порядок»), а також українські звичаєві правові норми [4, с. 69]. Зрозуміло, старе українське право зазнало певних змін, які викликалися новими обставинами життя. Але ці зміни були до половини XV століття нормальним внутрішнім, органічним процесом, який привніс свої особливості у розв'язання проблем кримінальних покарань. І як свідчать правові документи, що дійшли до нас у первісному вигляді, саме у цей період здійснюються перші спроби щодо обмеження культу жорстокості при призначенні кримінальних покарань.

Особливе місце у правовій системі, яка склалася на українських землях у польсько-литовський період, посідає козацьке право. Після Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. було створено незалежну державу – Українську козацьку республіку. Одним із джерел кримінального права України цього періоду було Соборне Уложення 1649 р. У ньому було передбачено понад 50 деліктів, за які могли призначати смертну кару. Для посилення карального ефекту цього виду покарання передбачали не лише прості її види (повішення, відсічення голови), а й кваліфіковані (залиття горла розплавленим металом, закопування в землю до настання смерті тощо), які завдавали особливих мук злочинцеві [1, с. 55]. Також поширеними на той час покараннями були тілесні покарання, тюремне ув'язнення, висилання.

Продовженням цієї політики було розроблення, ухвалення та надання чинності Артикулу воїнського 1715 р. Зазначений нормативний акт розширив кількість норм, якими було передбачено можливість застосування смертної кари, до ста. У 1728 р. розпочато роботу із систематизації національного законодавства (зокрема, кримінального та кримінально-виконавчого). Результатом кодифікації національного права стало створення визначної пам'ятки права України, першого кодексу українського права – зводу законів «Права, за якими судиться малоросійський народ», в якому було розроблено досить розвинену систему покарань, яка передбачала смертну кару (що поділялася на просту й кваліфіковану), ув'язнення, церковну спокуту, вигнання, майнові покарання тощо.

Період входження українських земель до складу Австрійської (Австро-Угорської) й Російської імперій (1764–1917) характеризується ліквідацією української державності, національної правової системи, поширенням на всій території України загальноімперської політики. Одним з найголовніших актів кримінально-правового характеру на той період було Уложення

про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Імперський періоду характеризувався посиленням суворості покарання, що було спричинено специфікою воєнного часу та передреволюційної обстановки.

Розвиток інституту покарання у кримінальному законодавстві радянської України характеризувався поширенням судового та позасудового свавілля, розширенням сфери застосування смертної кари, підвищенням верхньої межі строку покарання у вигляді позбавлення волі до двадцяти п'яти років з одночасним скасуванням умовно-дострокового звільнення. Водночас проголошували такі лозунги: збільшення відсотка умовного засудження; збільшення відсотка суспільного засудження; заміна позбавлення волі примусовою працею з мешканням удома; заміна тюремного ув'язнення виховними установами; запровадження товариських судів (для окремих категорій як в армії, так і серед робітників) [3, с. 247].

У Кримінальному кодексі УРСР 1922, 1926 та 1960 рр. містилися основні положення радянського кримінального права щодо застосування покарання. Гуманізація системи покарання розпочалася з підписанням 10 грудня 1948 р. Загальної декларації прав людини, що поклала початок планетарному визнанню основоположних прав людини. Прийняття її стало точкою відліку процесу формування в системі міжнародного права окремої галузі прав людини. Вона стала дороговказом гуманістичного правового прогресу людства.

Починаючи з 1960 року в доктрині кримінального права панівною стає концепція, згідно з якою розширення застосування покарання у виді позбавлення волі здатне позитивно вплинути на зниження рівня злочинності. Але упродовж тривалого часу українське законодавство й самі посадові особи не забезпечували засудженим можливості повністю використовувати передбачені законом права. Виправна система найчастіше була головною зброєю в так званій класовій боротьбі. Необхідністю цієї боротьби виправдовували масові репресії та занадто жорстокі умови виконання покарань [4, с. 329].

З проголошенням Україною незалежності постала необхідність реформування вітчизняного законодавства, що було обумовлено формуванням в Україні нових суспільних відносин (економічних, політичних, соціальних), а відповідно, з'явилися нові види злочинів, нові способи злочинної діяльності, які вимагали правового закріплення в якості злочинів. Тому виникла нагальна потреба кардинального реформування кримінального законодавства. 5 квітня 2001 р. був прийнятий новий Кримінальний кодекс України, який відповідає сучасній ієрархії соціальних цінностей, прийнятих в демократичній правовій державі.

Отже, протягом століть кримінальне покарання виступає своєрідним каталізатором суспільних відносин. Його еволюція є відображенням ідейного поступу людства. Спочатку апарат держави використовує його

як нещадний меч, який карає, далі надає перевагу його захисній функції, а згодом використовує ще й як уявний спосіб виправлення засуджених. Еволюція системи кримінальних покарань в Україні має свої специфічні особливості, зумовлені різними за змістом суспільно-політичними, економічними, правоохоронними відносинами, національними та психологічними характеристиками та рисами українського менталітету, що проявлялись по-різному на різних етапах розвитку держави.

Література:

1. Іванов В. М. Історія держави і права України: [навч. посіб.] / В. М. Іванов; за ред. Л. О. Окіншевич – К.: Атіка, 2003. – 571 с.
2. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.
3. Тацій В. Я. Історія держави і права України: [підруч.]: у 2 т. Т. 1 / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2000. – 648 с.
4. Шевчук В. П. Історія української державності: Курс лекцій: [навч. посіб.] / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. – К.: Либідь, 1999. – 480 с.

ЄВДОКИМОВ
Юрій Вячеславович

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Відповідно до Конституції України формами народного волевиявлення є вибори. Поряд з цим Основний Закон України у ст. 71 встановлює засади проведення виборів, такі як загальність, рівність, пряме виборче право, таємне голосування та вільне волевиявлення. Проте слід зазначити, що втілення виборчого процесу, передбаченого Конституцією України, можливе лише за умови чіткого виконання законів України. При цьому особливе значення мають організаційно-правові механізми гарантування вільного волевиявлення при реалізації виборчого права та можливості судового захисту прав. Українське суспільство довгий час потребувало змін стосовно виборчого законодавства, а особливо гарантій судового захисту прав учасників виборчого процесу.

Питання, які стосуються ролі судів у захисті виборчих прав, досліджували такі науковці як С. Гончаренко, С. Ківалов, М. Козюбра, М. Орзіх, В. Погоріло, П. Робінович, І. Самсон, В. Співак, М. Ставнійчук, О. Тодика.

Слід відмітити певні переваги адміністративного судочинства як механізму захисту виборчих прав, проте практика вирішення спорів виявляє прогалини і колізії у цій сфері. А саме, трактування і застосування судами законів є неоднаковим, наявні порушення прав і свобод та охоронюваних інтересів. Крім того, існують окремі проблеми, пов'язані з приз-

наченням, підготовкою і проведенням виборів, які в свою чергу не мають механізму охорони прав і свобод учасників виборчого процесу. Це, у свою чергу, призводить до ситуації, коли суворе дотримання судами букви закону унеможливує захист і відновлення прав і свобод учасників процесу [1, с. 3].

З метою забезпечення судового захисту прав учасників виборчого процесу та належного розгляду судами адміністративних справ з приводу спорів, пов'язаних з виборами в Україні на законодавчому рівні визначено, що суди, виборчі комісії, правоохоронні органи організовують роботу під час виборчого процесу, в тому числі у вихідні дні та в день голосування, таким чином, щоб забезпечити прийом і розгляд документів щодо підготовки та проведення виборів, позовних заяв, скарг та звернень виборчих комісій у строки та спосіб, встановлені Законом.

Юрисдикція адміністративних судів розповсюджується на спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Особливості провадження даної категорії справ визначаються статтями 172–179 Кодексу адміністративного судочинства України.

Зокрема, статтею 172 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій, учасниками виборчого процесу. Ними є законодавчо уповноважені учасники виборчого процесу. Саме їх права та законні інтереси потребують судового захисту.

Необхідно визначити те, що судова практика розгляду виборчих спорів, що склались у конкретному регіоні, на жаль, може суттєво відрізнятися, що, в свою чергу, дозволяє говорити про особливості виборчих спорів з точки зору прийняття рішень по ним стосовно окремо взятих суб'єктів. Це, дійсно, є дуже серйозною проблемою, що стосується багатьох регіонів. Варто сказати, що аналіз останніх виборчих компаній дозволяє підтвердити наявність тенденції, на яку неодноразово звертали увагу В. Б. Погорілко та М. І. Ставнічук, що вибори переважно відбуваються в Україні у вигляді законодавчо-виборчої гри, де під кожні вибори приймається новий закон. Крім того, при вирішенні виборчих спорів слід враховувати динамічність виборчого законодавства, часте внесення законодавчих змін та доповнень напередодні або вже під час виборчого процесу, прийняття рішень Конституційним Судом України щодо визнання окремих положень законів України конституційними чи не конституційними, що потребує оперативного реагування.

І. Тимошенко розглядає захист виборчих прав як примусовий механізм реалізації прав громадян обирати та бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, приймати участь в інших виборчих діях, що забезпечуються організаціями, органами державної

влади, самими громадянами шляхом попередження порушених виборчих прав, усунення перешкод їх реалізації або поновлення порушеного права [6, с. 34].

Конституція кожної демократичної держави містить право на скаргу. Громадяни мають право на оскарження рішення виконавчої влади, постанов державних органів незалежного суду, посиляючись або на обмеження права, або на обмеження інтересів. Цей конституційний принцип закріплений у виборчих законах. Кожен виборець має право на оскарження рішень виборчих комісій (органів) і вимагати перегляду цих рішень у незалежному суді. Кожен виборець має право на опротестування виборчого процесу, підтвердження фактів щодо його законності. Кожен виборець має право на опротестування результатів виборів, на опротестування достовірності результатів, і зрештою, вимагати розгляду скарги в суді. Водночас виборець повинен знати, що зловживає законом у випадку несумлінного здійснення свого конституційного права оскарження дій чи результатів виборів. Суспільний інтерес полягає в тому, щоб суперечки про право розмежовувалися в просторі і часі, а обраний парламент мав можливість у визначений строк легітимно розпочати свою діяльність. Тому виборчий закон може обмежувати межі скарги: встановити конкретний термін стосовно права подання скарги, або може вимагати певних доказів вчинених порушень. У такий спосіб виборчий закон забезпечує рівновагу у процесі оскарження: заяви мають відповідати вимогам правдивості й ефективності [5].

Слід звернути увагу, що доступність права на звернення до суду потребує особливої уваги. Неоднакова судова практика щодо забезпечення судового захисту осіб, які є носіями виборчих прав, оскільки в окремих випадках суди відмовляють у відкритті провадження чи залишають позовні заяви без розгляду у зв'язку з тим що, позивач не має права на звернення до суду у виборчому процесі. Така позиція не відповідає ч. 2 ст. 124 Конституції України, яка встановлює, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [3, с. 318].

Одним з способів захисту виборчого права через судові органи, може бути не лише задоволення позову, але й відмова у позові, яка направлена на захист прав іншого учасника судового процесу від претензій, які носять корисливий або не обґрунтований характер. Специфікою розгляду судами виборчих спорів є те, що предметом оскарження можуть бути не лише рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, але також поведінка суб'єктів, які не представляють публічної влади, але діяльність яких тягне за собою публічно-правові наслідки та порушує виборче законодавство.

Крім того, слід зазначити, що для звернення до суду немає необхідності подавати скаргу до виборчої комісії. У зв'язку з чим А. Є. Постников зазначає, що звернення до виборчих комісій, а не до суду, в більшості ви-

падків втрачає для заявників сенс. Частіше заявники, незадоволені вирішенням спору в адміністративному порядку, тому звертаються до суду. Це дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на можливість та важливість адміністративного і судового порядку вирішення виборчих спорів, судовий порядок є більше ефективним способом правового захисту [4, с. 16].

Виступаючи на конференції «Судовий захист виборчих прав громадян» Золтан Тота визначив поділ, який застосовується в науковій літературі щодо захисту виборчого права як у вузькому, так і широкому розумінні. У вузькому сенсі захист виборчого права – це захист прав індивідуально визначеного виборця. Згідно стандартів голосувати має той право, хто внесений до виборчого списку. Але не рідко трапляється, коли прізвища виборця не має в списку, або повторюється декілька раз. Бувають випадки, коли усі ці дії направлені з конкретною ціллю не допустити виборця до голосування аби мати можливість сфальсифікувати результати, або не допустити конкретного кандидата до участі у виборах. Ось в таких випадках суд має виправляти помилки дискримінаційних розпоряджень та надавати усім рівних можливостей.

У широкому сенсі до захисту виборчих прав громадян належать усі випадки, в яких громадянам або кандидатам не будуть давати можливість вільно, а головне через таємне голосування виражати своє право. Перепони можуть починатися з моменту реєстрації партії, утвердження списків кандидатів, виборців, проміжних етапах голосування і закінчуючи проведенням підрахунків і оголошення результатів. Будь-які дії, які направлені на дискредитацію проведення дня голосування на виборчих дільницях і до моменту збору погашених бюлетенів та актів підрахунків має проводитися у відповідності до законодавства і принципів. Ось в цих випадках адміністративний суд є кінцевою гарантією демократичного проведення виборів і того, щоб закон був рівний для всіх, оскільки судовий захист виборчих прав є гарантією легітимності самих виборів.

Проте не завжди є можливість притягнути до відповідальності осіб за порушення виборчого права відповідно до виборчого законодавства. Зокрема, такі порушення як ведення передвиборної агітації особами, котрим законом заборонено, або проведення агітації з порушенням строків. Дані спори не можуть бути задоволені у суді, оскільки в більшості випадках не вистачає доказів, або є не можливим притягнути до відповідальності одну особу, коли такі правопорушення роблять усі кандидати та їх представники. Усе це є результатом низької правової свідомості, відсутності бажання докорінних змін у політичній сфері та суміжних процесах.

Враховуючи практику судочинства у сфері виборчого процесу, виникає необхідність в удосконаленні як окремих елементів процесуального порядку здійснення правосуддя, а саме врахування усіх етапів проведення виборів, так і цілісного підходу до визначення виборчих спорів як предмета адміністративного судочинства. Напрацювання теоретичних

засад виборчих спорів матиме важливе значення для подальшого розвитку адміністративного судочинства, а вироблення єдиного правового регулювання порядку розгляду й вирішення виборчих спорів сприятиме забезпеченню їх відкритості, демократичності та збільшення довіри до судових органів.

Література:

1. Бачеріков О. В. Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом / О. В. Бачеріков. – О., 2011. – С. 3.
2. Орзіх М. П. Конституція України у судових рішеннях / М. П. Орзіх, А. А. Єзеров, Д. С. Терлецький. – К., 2011. – С. 318.
3. Постников А. Е. Избирательное законодательство: необходимо четкое разделение полномочий между различным и уровнями власти при проведении выборов / А. Е. Постников // Журнал российского права. – 2002. – № 5. – С. 16.
4. Судовий захист виборчих прав громадян. Виступ на конференції Генерального секретаря АОВЕ Золтана Тота. // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2009. – № 2–3. – С. 9–10.
5. Тимошенко І. Реалізація виборчих прав громадян та їх захист виборчими комісіями / матеріали 12 регіональної науково-практичної конференції. – К., 2010. – С. 34.

ЖЕГУНОВА
Аліна Сергіївна

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОТИДІЇ НАРКОТИЗМУ

Наркоманія та наркозлочинність в Україні з кожним роком зростає та стає однією з найбільш гострих проблем суспільства в цілому. Стаття 49 Конституції України зазначає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. У свою чергу, суспільна небезпека злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів полягає в тому, що їх вчинення пов'язано з можливістю завдання шкоди певній кількості населення країни. Не розв'язання даної проблеми призводить до ураження наркотичними засобами, що є загрозою національної безпеки країни.

Для удосконалення національного законодавства необхідно постійно аналізувати законодавство європейських країн задля подальшого внесення змін з метою більш ефективної боротьби з даною проблемою.

Метою даної статті є аналіз законодавчих норм щодо кримінальної відповідальності за вживання наркотичних засобів європейських країн та зіставлення з національним законодавством.

Наркоманія і незаконний обіг наркотичних засобів як глобальні проблеми сучасності спонукали міжнародну спільноту «замислитися» над виробленням єдиних стандартів у протидії цим негативним явищам. На рівні ООН були прийняті документи, які здійснили вагомий вплив на формування національного кримінального законодавства у сфері протидії незаконному обігу наркотиків [6, с. 155–284].

Передусім звернемо увагу на кількість складів «наркотичних» злочинів, передбачених кримінальним законодавством держав-учасниць СНД та інших європейських та азіатських країн. Найбільша кількість складів «наркотичних» злочинів – у Кримінальному кодексі України. Найменшою кількістю таких складів злочинів серед держав-учасниць СНД і держав Балтії вирізняються Кримінальні кодекси Узбекистану і Литви. Щодо інших європейських та азіатських країн: найбільша кількість складів аналізованих злочинів міститься у Кримінальних кодексах Болгарії (вісім) і КНР (дев'ять); найменша кількість – у Кримінальному кодексі Данії, Норвегії (по три склади злочинів), Туреччини і Японії (по чотири склади злочинів). Варто звернути увагу і на «заощадливість» молдавського законодавця, який, визначаючи злочинами дев'ять незаконних дій з наркотиками, передбачив їх лише в чотирьох статтях відповідного Кодексу [1, с. 380].

Порівнюючи кримінальне законодавство абсолютної більшості європейських та азіатських держав караними визначаються лише контрабанда наркотиків та незаконні дії з наркотиками з метою збуту, а також їх збут.

У контексті теоретичного осмислення кримінально-правової антинаркотичної політики окремих країн приходимо до висновку, що в частині обов'язковості протидії наркотизму така політика визначається міжнародними нормами конвенційного характеру, а ступінь «суворості» кримінально-правових заходів визначається на підставі національної програми боротьби з незаконним обігом засобів і речовин, вживання яких здатне викликати негативні соціальні прояви. Таким чином, прийнявши як підставу для класифікації державно-правової політики боротьби з наркотизмом ступінь суворості застосовуваних кримінально-правових заходів, нами виділено чотири види кримінально-правової політики боротьби з наркотизмом: зверх жорстка, жорстка, помірна та ліберальна [3, с. 29].

Зверхжорстка кримінально-правова політика включає країни, де геополітичне положення обмежується азіатським регіоном, зокрема: Китай, Афганістан, Пакистан, Сінгапур та інші країни. В даних країнах широко застосовувалися найсуворіші покарання: смертна кара та довічне ув'язнення.

Одним із прикладів, є Китай, де контрабанда, торгівля, перевезення, виробництво наркотиків карається позбавленням волі на 15 років, дові-

чним ув'язненням чи смертною карою, у разі необхідності, може застосовуватися конфіскація майна. Стосовно неповнолітніх, то у разі використання, схилення їх до контрабанди, торгівлі, перевезення, виробництва наркотиків або продаж наркотиків карається більш жорстко.

До другої групи держав віднесені нами ті, в яких реалізується жорстка кримінально-правова політика боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Суттєвою ознакою жорсткої кримінально-правових політики є застосування до осіб, які вчинили злочин, предметом якого є наркотичні засоби та інші предмети наркотизму, суворих кримінально-правових заходів, не виключаючи смертну кару за дії, спрямовані на розповсюдження небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [3, с. 30].

Жорстка кримінально-правова політика має місце у країнах англо-американської сім'ї права. Одним із найбільш яскравих прикладів виступають Сполучені Штати Америки, оскільки у складі Міністерства юстиції США створена та діє Адміністрація по боротьбі з розповсюдженням наркотиків, основою діяльності якої є саме міжнародна боротьба з наркотизмом. Також на теренах США був створений колосальний та дієвий механізм боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та американське законодавство містить досить значну кількість ефективних кримінально-правових норм.

До держав з помірною кримінально-правовою політикою належать в першу чергу європейські країни. Особливості, які дозволяють об'єднати їх в одну класифікаційну групу, полягають у тому, що в разі вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, законодавцем не передбачається можливість призначення покарання у вигляді довічного ув'язнення, а встановлюється можливість призначення покарання, не пов'язаного з позбавлення волі взагалі [3, с. 31].

Одним з прикладів, є Данія, де кримінальна відповідальність за торгівлю наркотиками та інші незаконні дії з цими предметами передбачена у параграфі 191 глави 20 «Злочини, що становлять небезпеку для суспільства» Особливої частини Кримінального кодексу [5, с. 159–161]. Згідно з параграфом 191 КК особа, яка порушуючи законодавство про наркотичні засоби, що викликають ейфорію, постачає їх значній кількості осіб, обмінює на значну винагороду чи за інших особливо обтяжуючих обставин, підлягає тюремному ув'язненню строком до 6 років. Якщо таке постачання пов'язане зі значною кількістю особливо небезпечних або шкідливих наркотичних засобів чи якщо передача такого наркотичного засобу іншим способом була особливо небезпечною, то покарання може бути збільшено на строк до 10 років [4, с. 14].

Особливість Данії є те що відповідальність за відмивання грошей є також злочином, пов'язаним із законодавством про наркотичні речови-

ни. Аналізуючи кримінальне законодавство Болгарії, можливо зробити висновок, що кримінальна відповідальність передбачається як за контрабанду наркотичних засобів та їх аналогів, але й за переміщення через державний кордон прекурсорів, засобів і матеріалів для виробництва наркотичних засобів.

У Кримінальному кодексі Російської Федерації закріплюється відповідальність за наркозлочини статтями 228–233 глави 25 «Злочини проти здоров'я населення та суспільної моральності» розділу IX «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку» [2, с. 473–489].

В Кримінальному кодексі Російської Федерації закріплені саме такі види складів злочинів: ст. 228 КК «Незаконні виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів або психотропних речовин», яка складається з 5 частин та примітки; ст. 229 КК «Розкрадання або вимагання наркотичних засобів чи психотропних речовин», складається з 3 частин; ст. 330 КК передбачає схилення до споживання наркотичних засобів або психотропних речовин, складається з 3 частин; ст. 231 КК «Незаконне культивування заборонених до обробки рослин, що містять наркотичні речовини»; ст. 232 КК передбачає відповідальність за організацію чи утримання місць для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин; ст. 233 КК передбачає відповідальність за незаконну видачу чи підробку рецептів та інших документів, які надають право на одержання наркотичних засобів чи психотропних речовин.

Четверту групу країн складають представники ліберальної кримінально-правової політики, до яких належить Голландія і Швейцарія. Особливість кримінальної відповідальності за наркотизм в цих державах полягає в тому, що вона безпосередньо залежить від виду наркотичного засобу або психотропної речовини, яка є предметом незаконних дій. Всі наркотичні засоби і психотропні речовини. З врахуванням ступеня небезпеки для їх споживача, на підставі наркогенності засобу чи речовини поділено умовно на дві групи – так звані «легкі» і «важкі». Відносно перших пропонується часткова їх легалізація в межах незаконного обігу з можливістю придбання для наркотизації під контролем державних органів за порядком продажу споживачам. Відносно «важких» наркотичних засобів застосовується загальноовизнані заходи обмеження їх незаконного обігу із широким застосуванням заходів кримінально-правового характеру [3, с. 31].

Отже, національне законодавство кожної країни було прийнято на основі міжнародних правових актів. Порівнюючи кримінальне законодавство щодо наркозлочинів, то найбільша їх кількість міститься в Кримінальному кодексі України, а найменша – в Узбекистані та Литві. Більшість країн визначають кримінальну відповідальність лише за контра-

банду та незаконні дії з наркотиками з метою збуту. Виділяють чотири групи кримінально-правової політики боротьби з наркозлочинами: зверхжорстка (країни азіатського регіону); жорстка (країни англо-американської сім'ї права); помірна (європейські країни); ліберальна (Голландія та Швейцарія). Щодо України, то її необхідно віднести до держав з помірною кримінально-правовою політикою, оскільки в разі вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, законодавцем не передбачається можливість призначення покарання у вигляді довічного ув'язнення, а передбачені більш м'які види покарання.

Література:

1. Горох О. П. Відповідальність за «наркотичні» злочини: порівняльно-правовий аналіз законодавства деяких європейських та азіатських держав / О. П. Горох // Актуальні проблеми держави та права. – Вип 2. – 2010. – С. 379-385.
2. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В. М. Лебедев. – 2-е изд., доп. и испр. – М.: Юрайт-Издат, 2002. – 760 с.
3. Мирошниченко Н. А. Кримінально-правова боротьба з розповсюдженням наркоманії: навч. посібник / Н. А. Мирошниченко, О. В. Козаченко. – 2-ге видання, доповнене. – Одеса: Юридична література, 2005. – 160 с.
4. Савченко А. В. Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: навч. посібник / А. В. Савченко, В. І. Осадчий, В. В. Бульба. – К.: Вид. Поливода А. В., 2004. – 112 с.
5. Уголовный кодекс Дании / Научное редактирование и предисловие С. С. Бляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М. В. Ломоносова). Перевод с датского и английского канд. юрид. наук С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. – 230 с.
6. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога: зб. документів. – К., 1996. – Кн. 1. – 524 с.

ЖОВТОНОГА
Марія Євгенівна

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕРАХУВАННЯМ СТРОКУ ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ЗАОХОЧУВАЛЬНОГО ЗАХОДУ

Пошук нових методів і засобів протидії злочинності є актуальнішою соціально-правовою проблемою. Винахід простих і ефективних заходів протидії злочинності визначить, насамперед, нову парадигму правового регулювання суспільних відносин, що виникають, знаходять свій розвиток і припиняються у сфері кримінального законодавства. У криміналь-

ному законодавстві в якості пріоритетного завдання вказано правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 1 КК України) [1]. Проте проблему пріоритетного захисту законних прав і інтересів особи необхідно вирішувати комплексно, з огляду не тільки на права й інтереси винних у вчиненні злочину осіб, а й з урахуванням прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочину.

Дієвою формою протидії злочинності є застосування не тільки тих заходів, що замінюють або доповнюють кримінальне покарання, а й таких, що виключають кримінальне переслідування або пом'якшують його. Останні із зазначених положень передбачаються, так званими, заохочувальними нормами. Якщо виходити з того, що кримінальне право містить норми про злочин та його покарання, то заохочувальні норми поширюються на кваліфікацію діяння та здійснення заохочувального впливу.

Проведеним аналізом встановлено, що заохочувальним кримінально-правовим заходам притаманні наступні ознаки.

По-перше, заохочувальні заходи за своєю галузевою належністю є виключно кримінально-правовими. Уявляється, що буквально трактування ст. 1 КК України, відповідно до якого кримінально-правовими положеннями слід вважати виключно ті, що встановлюють злочинність та караність діяння, є однобічним і таким, що не враховує потенціал кримінального закону щодо можливості регулювання правомірних вчинків особи [2, с. 181]. Слід враховувати, що вчинення злочину може породжувати не тільки примусовий вплив (який законодавець виражає шляхом вказівки на окрему форму кримінальної відповідальності – покарання), але й заохочувальний – у формі звільнення від тих примусових заходів, які були застосовані до правопорушника.

По-друге, заохочувальні заходи, по відношенню до примусових заходів, є вторинними, похідними, оскільки вони застосовуються тільки після вчинення злочину (кримінального проступку), а в більшості випадках – після застосування примусових кримінально-правових заходів. Таким чином, заохочувальні заходи застосовуються тільки після встановлення факту кримінального правопорушення та проходження початкових стадій реалізації кримінальної відповідальності.

По-третє, безпосередніми умовами застосування заохочувальних кримінально-правових заходів виступає система нормативних вимог, встановлення яких є обов'язковою підставою для застосування зазначених кримінально-правових заходів.

По-четверте, основною метою застосування заохочувальних кримінально-правових заходів є спонукання особи, яка вчинила злочин (кримінальний проступок), до соціально-позитивної або нейтральної поведінки шляхом пом'якшення або відмови від застосування примусових кримінально-правових заходів. Єдиним виключенням з даної ознаки

слід визнати компенсаційні кримінально-правові заходи, які повинні бути застосовані в повному обсязі.

Таким чином, слід підтримати позицію тих науковців, які визначають, що заохочувальні кримінально-правові заходи являють собою систему прийомів і способів впливу на поведінку особи, яка вчинила злочин (кримінальний проступок), з метою спонукання такої особи до соціально-позитивної поведінки шляхом пом'якшення або відмови від застосування примусового кримінально-правового впливу, за виключенням заходів, які мають компенсаційний характер [2, с. 182].

В українському кримінальному законі можна виділити два самостійні види заохочувальних заходів – звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання.

Звільнення від кримінального покарання являє собою особливий вид заохочувального кримінально-правового заходу, при застосуванні якого особа звільняється від призначеного судом покарання або його відбування за наявності підстав та умов, передбачених законом. В українському кримінальному законі існує дві взаємопов'язані види даного заохочувального заходу – звільнення від покарання та звільнення від відбування покарання.

Відповідно до положень Загальної частини КК України особа підлягає звільненню від відбування покарання у випадках, по-перше, встановлення їй випробувального строку; по-друге, у випадку закінчення строків давності виконання обвинувального вироку суду; по-третє, при здійсненні умовно-дострокового звільнення від відбування покарання; по-четверте, при заміні невідбутої частини покарання на більш м'яке покарання; по-п'яте, якщо особа вагітна жінка або жінка, що має дитину віком до 3-х років; по-шосте, у зв'язку із зарахуванням строків попереднього ув'язнення. Доречно зазначити, що останній вид звільнення від відбування покарання з'явився в діючому законодавстві у жовтні 2015 року і тому потребує більш детального аналізу.

Під звільненням від відбування покарання у зв'язку із зарахуванням строків попереднього ув'язнення слід розуміти такий заохочувальний кримінально-правовий вплив, відповідно до якого особа звільняється від відбування покарання у випадку, якщо при перерахуванні часу попереднього ув'язнення відповідно до положень кримінального закону, час покарання вичерпаний.

Підставами для застосування цього заходу (ч. 2 ст. 72 КК України) [1] є декілька правових умов.

По-перше, до особи, яка притягується до кримінальної відповідальності під час проведення досудового розслідування або судового провадження застосовувалися заходи попереднього ув'язнення, до яких законодавець відносить наступне:

- затримання особи без ухвали слідчого судді або суду;
- затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду про дозвіл на затримання;
- тримання особи під вартою, як запобіжний захід, обраний суддею, судом на стадії досудового розслідування або під час судового розгляду кримінального провадження;
- перебування обвинуваченого у відповідному стаціонарному медичному закладі при проведенні судово-медичної або судово-психіатричної експертизи;
- перебування особи, яка відбуває покарання, в установах попереднього ув'язнення для проведення слідчих дій або в участі у судовому розгляді кримінального провадження.

По-друге, при здійсненні перерахунку, який базується на наступному врахуванні часу попереднього ув'язнення і часу покарання у виді позбавлення волі: один день до двох днів, тобто один день попереднього ув'язнення прирівнюється до двох днів відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

По-третє, при перерахунку строк попереднього ув'язнення дорівнює (співпадає) строку основного покарання у виді позбавлення волі або перевищує його.

Що стосується доцільності нормативного визначення зазначеного виду звільнення від відбування покарання, то треба підкреслити, що вона є абсолютно обґрунтованою, оскільки відомо, що режим знаходження особи в місцях попереднього ув'язнення (може єдиним виключенням слід визнати медичні установи), таких як слідчий ізолятор (тримання під вартою), ізолятор тимчасового утримання (затримання) відповідає режиму тюремного ув'язнення, який є найбільш суворий з усіх, що застосовується в місцях позбавлення волі. Тому зарахування часу перебування в установах попереднього ув'язнення з коефіцієнтом два є абсолютно доцільним і корисним в контексті відповідності вимогам соціальної справедливості.

Суб'єктний склад досліджуваного заохочувального заходу теж повинен відповідати декільком умовам. По-перше, особа повинна бути засуджена за вчинення кримінального правопорушення, тобто її вина повинна бути доведена і обґрунтована в обвинувальному вирокі суду, що набрав законної сили. По-друге, вироком суду особі призначене будь-який вид покарання. Тобто даний вид звільнення від відбування покарання не може застосовуватися у випадку засудження особи із звільненням від призначення покарання. По-третє, вид покарання не впливає на застосування заходу, що досліджується, оскільки законодавець пропонує, якщо покарання призначене в іншому виді, ніж позбавлення волі на певний строк, то розмір такого покарання повинен бути переведений у

позбавлення волі і здійснюється перерахування із застосуванням встановленого коефіцієнту.

Що стосується процесуальної складової, то слід зазначити, що відповідні перерахунки, а відповідно і звільнення від відбування покарання, здійснюються на імперативних засадах судом при призначенні покарання, тобто не залежно від судового розсуду. Таким чином, підсумкове рішення може бути оформлене виключно вироком суду.

Уявляється, що відповідне доповнення діючого кримінального закону дає можливість урізноманітнити заохочувальний кримінально-правовий вплив, з використанням якого і пов'язуються основні перспективи подальшої гуманізації кримінального права і практики його застосування.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.

КАШИРСЬКА
Дар'я Ігорівна

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЗВІЛЬНЕНИХ З МІСЦЬ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ

Кримінально-виконавчий кодекс до основних цілей кримінально-виконавчої системи України відносить виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними нових злочинів. Даної мети можна досягти в тому випадку, якщо особа, яка була звільнена з місць відбування покарання, буде пристосована до життя за межами установи, що в свою чергу забезпечить законслухняну поведінку.

Питання соціальної адаптації осіб, які відбувають або вже відбули покарання у вигляді обмеження волі є актуальним, оскільки, проведена належним чином соціальна адаптація зменшує ризик виникнення рецидиву, є запорукою нормального пристосування звільнених осіб до нормального суспільного і побутового життя. Станом на 01.02.2016 року з установ відбування покарання було звільнено 1 415 осіб [7].

Питанням соціальної адаптації осіб, які відбувають або відбули покарання у вигляді обмеження волі, займаються багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Н. Алєндарь, Н. М. Бамбурак, В. І. Борисо-

ва, Ю. П. Крисюк, О. В. Лисодєд, А. Р. Помацалюк, В. В. Проскура, А. В. Со-рока, А. Х. Степанюка, Б. Телефанко та інші.

Мета роботи полягає в визначенні форм і напрямків соціальної адаптації осіб, які відбувають або відбули покарання у вигляді обмеження волі та аналіз законодавства України з цього питання.

Труднощі у відновленні свого соціального статусу та повернення до загальноприйнятих умов життя призводять до того, що особи, які відбули покарання та звільнилися з установ виконання покарань, повертаються на злочинний шлях, через що підвищується рівень рецидивної злочинності, а виправний ефект покарання зводиться нанівець. Зазначається, що не всі звільнені мають змогу проживати у власних житлових приміщеннях, більшість мають проблеми з влаштуванням на роботу, проблеми психологічного характеру, проблеми зі здоров'ям. Внаслідок цього збільшується кількість безпритульних, підвищується рівень безробіття, поширюються суспільно небезпечні хвороби тощо [5, с. 15].

Соціальна адаптація – процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; вид взаємодії особистості чи соціальної групи з соціальним середовищем. Психологічне трактування адаптації зводиться до встановлення стану рівноваги суб'єкта й середовища, їх взаємодії. Адаптація забезпечує рівновагу між взаємовпливом організму на середовище і навпаки [4, с. 191]. Соціально адаптованою є особа, у якій сформована система відносин особистості зі світом, соціально зріла особа, яка професійна і кар'єрно зорієнтована особистість.

Соціальну адаптацію осіб, що відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі, слід поділити на два етапи: підготовка до звільнення, тобто та, яка реалізовується протягом всього строку відбування покарання, і після відбування покарання. З моменту прибуття до виправної установи, засуджений переживає складний період адаптації до нового середовища, до незвичних умов праці та побуту, нового соціального оточення, специфічним вимогам режиму відбування кримінального покарання та ін. Найбільш важко засуджені переносять початковий період перебування в установі. Головним завданням виправного центру є створення необхідних умов для адаптації засуджених. Важливу роль в полегшенні адаптації новоприбулих засуджених до життя в умовах виправної установи належить відділу соціально-виховної та психологічної роботи.

З особами, які відбувають покарання у виді обмеження волі, адміністратією виправного центру обов'язково проводиться соціально-виховна робота [1]. Відділення соціально-психологічної служби, як основна організаційна ланка у структурі установи виконання покарань, створюється для безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування покарання та проведення із засудженими соціально-виховної роботи для досягнення мети їх виправлення.

Соціально-виховна та психологічна робота із засудженими здійснюється на підставі індивідуальних програм, які складаються з урахуванням класифікацій засуджених за їх соціально-психологічною характеристикою та реалізуються за допомогою програм диференційованого виховного впливу, результати якої відображаються у Щоденнику.

Під час підготовки до звільнення спеціалісти мають враховувати фактор зміни потреб на момент самостійного життя за межами установи. Перша категорія проблем, з якими стикається звільнена особа, пов'язана із задоволенням першочергових, базових потреб, а також потреб у безпеці (їжа, одяг, житло, захищеність тощо) для забезпечення основних умов життєдіяльності особистості: відновлення документів, що засвідчують особу, а також створюють умови для отримання можливих пільг тощо; визначення місця проживання; працевлаштування; вирішення питань, пов'язаних зі здоров'ям.

Окремо слід зупинитися на питанні паспортизації, яка має відбуватися ще під час перебування в установі. Наявність усіх документів у особи, яка готується до звільнення, в значній мірі підвищує ймовірність знайти роботу, вступити на навчання, позитивно вирішити інші питання, важливі для її успішної соціальної адаптації.

В разі відсутності в особовій справі засудженого паспорта, адміністрація виправного центру має завчасно вжити заходів щодо їх одержання. На Міністерство внутрішніх справ та Державну пенітенціарну службу покладено обов'язок своєчасно видавати документи, що посвідчують особу [3]. Станом на 01.03.2015 року в установах виконання покарань Миколаївської області відбувають покарання 1808 засуджених, у яких відсутні паспорти громадян України в особових справах. З них 1284 засуджених заявили про те, що паспорт перебуває вдома (стосовно 531 засудженого копія паспорта долучена до особової справи), 216 засуджених паспорт не отримували взагалі або втратили до засудження. Протягом 2015 року адміністраціями установ виконання покарань Миколаївської області вжито заходи щодо оформлення 23 паспортів громадян України засудженим, ще 5 паспортів повернуто слідчими та судовими органами (за 2014 рік – 279 та 56 паспортів відповідно). 308 засуджених заявили, що паспорт у них був вилучений слідчими та судовими органами. У 2014 році за запитами адміністрації установ виконання покарань повернуто 56 паспортів, у 2015 році – 5 паспортів [6].

Особи, засуджені до обмеження волі, подають заяви через адміністрацію установи виконання покарання. Проте процедура оформлення паспорта засудженим передбачає сплату державного мита за відновлення втраченого паспорта. Слід розглянути можливість внесення змін до законодавства у частині звільнення засуджених від сплати такого мита.

Друга категорія проблем пов'язана з потребами у спілкуванні та налагодженні стосунків з певними соціальними групами (сім'я, трудо-

вий колектив тощо) та іншими суспільними потребами, що виникають із входженням особи в нове мікросередовище.

Третя категорія проблем пов'язана із реалізацією потреб у самоактуалізації (усвідомлення особистих досягнень, компетенції і визнання іншими людьми) та самоактуалізації (потреби в реалізації своїх потенційних можливостей, в зростанні як особистості). Кожна людина, окрім базових потреб, має особисті потреби найвищого порядку, які називають по-різному: потреби розвитку та вдосконалення, самореалізації; духовні потреби тощо [8, с. 16].

Успішністю соціальної адаптації забезпечує ефективність соціальної адаптації колишніх засуджених. Дефекти у адаптації звільнених призводять до вчинення злочину, який і є свідченням невдалої ресоціалізації та недостатньої ефективності запропонованих державною та недержавними організаціями реабілітаційних програм.

Л і т е р а т у р а :

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №3. – Ст. 21.
2. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: Наказ Міністерства юстиції України від від 04.11.2013 № 2300/5 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 89. – Стор. 301. – Ст. 3297.
3. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.07.2009 № 740-р // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 123.
4. Бамбурак Н. М. Особливості соціально-психологічної адаптації колишніх ув'язнених / Н. М. Бамбурак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. Вип. 2. – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – С. 191-192.
5. Дослідження теоретичних та практичних проблем соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі (на виконання Плану заходів щодо реалізації Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до 2015 року) // Питання боротьби зі злочинністю. Вип. 25. – Харків: Право, 2013. – С.15.
6. Департамент соціального захисту населення Миколаївської облдержадміністрації [Електронний ресурс]: – Режим доступу: [http://sotszahist.mk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=627\[...\]](http://sotszahist.mk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=627[...])
7. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>
8. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх: методичний посібник / Вовк В. М., Журавель Т. В., Калівошко В. М. та інші; за заг. ред. Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. – К.: Версо-04, 2012. – С. 16.

КАШТАЛЬЯН
Андрій Васильович

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ТА ЙОГО ПРАВОВА ПРИРОДА

Об'єкт злочину є одним із чотирьох елементів складу злочину. Для правильної та ретельної кваліфікації конкретного кримінального правопорушення необхідно визначити, що саме є об'єктом злочину, так як кожен злочин посягає на певні суспільні відносини, через що завдається шкода таким відносинам. Якщо така шкода відсутня, тобто фактично об'єкта злочину не виникає, тобто суспільні відносини залишаються в сфері об'єктів кримінально-правової охорони, але не стають елементом складу злочину. Тому, дослідження та конкретизація поняття об'єкта злочину, його ознак є актуальним в науці кримінального права та юридичній доктрині.

В цій сфері значних успіхів досягли такі вчені та теоретики: С. С. Алексєєв, П. П. Андрушко, Я. М. Брайнін, О. Ю. Вітко, В. К. Глістін, Ю. П. Дзюба, І. В. Дмитрієнко, Е. І. Каіржанов, М. Й. Коржанський, О. П. Литвин, П. С. Матишевський, А. А. Музика, Г. З. Яремко та ін. Існування різних поглядів на визначення поняття «об'єкт злочину» лише підтверджує те, що цей інститут в області кримінального права є дуже складним. Це пояснюється тим, що у зв'язку з технічним прогресом, суспільні відносини вдосконалюються та оновлюються, що спричиняє посягання на новий об'єкт злочину. Тому дослідження в цій сфері є надзвичайно важливими. Через це, більшість наукових праць з аналізованої тематики ґрунтуються на застарілій нормативній базі та підходах без врахування сучасного праворозуміння.

Метою даної статті є конкретизація поняття об'єкта злочину, виходячи з поглядів різних вчених та висвітлення основних значущих моментів, які стосуються ознак об'єкта злочину.

На ряду з іншими елементами складу злочину, об'єкт відіграє істотну роль для визначення самого поняття злочину, є вихідним при кваліфікації злочинів та побудові системи Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – Кодекс). Необхідно зазначити, що Кодекс 2001 року побудований умовно по важливості об'єктів правової (кримінальної охорони): національна безпека; людина, її права і свободи; власність і т.д. Усе це дає змогу зробити висновок, що проблема об'єкта злочину є однією з основних у науці кримінального права.

Об'єкт злочину часто ототожнюють з поняттям «об'єкт кримінально-правової охорони». Напевно, доцільніше ці поняття розрізняти. Це підтверджує позиція М. Й. Коржанського, який акцентував свою увагу на такому: «Об'єкт кримінально-правової охорони – це ті суспільні відноси-

ни, які знаходяться під охороною кримінального закону, але злочинному порушенню не піддавались, а безпосередній об'єкт злочину – це ті суспільні відносини, які вже піддалися злочинному порушенню в конкретному випадку посягання на об'єкт кримінально- правової охорони [3, 57].

Аналогічним є підхід до визначення співвідношення понять «об'єкт кримінально-правової охорони» та «об'єкт злочину» Є. Л. Стрельцова, який зазначає: «Одні і ті ж суспільні відносини, які знаходяться у сфері кримінального права, можуть виступати як об'єктом злочину, так і об'єктом кримінально-правової охорони. Суспільні відносини стають об'єктом кримінально-правової охорони з того часу, коли кримінальне право, яке повинно охороняти саме ці суспільні відносини, вступає в силу, тобто вони набувають такої якості з того моменту, коли кримінальний закон взяв їх під свою охорону» [4, 77–78].

Деякі теоретики заперечують на тому, що об'єкт злочину та об'єкт кримінально-правової охорони слід розрізняти. Наприклад, В. Д. Філімонов зазначає, що об'єкт кримінально-правової охорони і об'єкт злочину – ідентичні поняття. Використання тієї чи іншої термінології, – стверджує далі автор, – залежить від аспекту, в якому розглядається проблема. Якщо йдеться про те, які соціальні цінності захищаються від злочинних посягань, то зазвичай розуміють об'єкт кримінально-правової охорони; якщо, навпаки, досліджується проблема антисоціальної спрямованості діяння, то використовується найменування «об'єкт злочину» [5, 16].

Наведемо приклад. Автомобіль громадянина В та човен громадянина Д, які є їх власністю, охороняються законом, тобто є об'єктами кримінально-правової охорони. Охорона законом є гарантією, яка діє постійно, не маючи затримки в часі, та не виникає при наявності певних обставин. Повертаємося до нашого прикладу. Автомобіль громадянина А викрадають, тобто даний автомобіль стає об'єктом злочинного діяння. За наявності всіх необхідних елементів (в тому числі і об'єкта злочину), дане діяння можна в подальшому кваліфікувати як кримінальне правопорушення. В даному випадку власність громадянина А, яка була об'єктом кримінально-правової охорони, одночасно визнається об'єктом конкретного злочину. А човен громадянина Д таким не вважається.

Тому на нашу думку, поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» та «об'єкт злочину» є суміжними поняттями, які витікають одне з одного, і ні в якому разі не ідентичними. І лише наявність певних обставин, факторів (суспільно-небезпечне діяння, причини, наслідки, потерпілий та ін.), можуть призвести до розшарування цих понять.

Обов'язковою ознакою об'єкта злочину виступають суспільні відносини. Але в процесі історії дослідження поняття об'єкта злочину існувало багато різних думок, в тому числі і такі, які наголошували на тому, що суспільні відносини взагалі не є об'єктом злочину.

Вважаючи об'єктом найвищі соціальні блага (позитивні цінності), деякі юристи дійшли висновку, що одним з таких благ, які потребують захисту кримінального закону, є законні інтереси особи та держави [2, 39]. Деякі вчені визначали право як інтерес, що захищається державою, а деякі, що об'єкт злочину є життєвий інтересом, що захищається правом. А вже радянська теорія кримінального права з перших років її існування розглядала об'єкт злочину як суспільні відносини.

Як бачимо, перш ніж суспільні відносини почали вважати обов'язковою ознакою об'єкта злочину, пройшло не мало часу. Взагалі, суспільні відносини – це різноманітні форми взаємозв'язку, що склалися у процесі діяльності між окремими людьми, різними соціальними групами, а також всередині них.

На даному етапі розвитку кримінального права суперечки з приводу визначення суспільних відносин як об'єкта злочину не зникли. Як зазначає в своїй роботі В. П. Ємельянов, визнання об'єктом злочину суспільних відносин з позиції науки є недостатньо обґрунтованим, з позиції законодавства – нічим не підтвердженим, а з позиції практики боротьби зі злочинністю – недоцільним [1, 174]. Так, важко не погодитись з тим, що в Особливій частині Кодексу розділи мають назву «Злочини проти довкілля», «Злочини проти громадської безпеки» і т.д. Вони не містять в собі словосполучення «суспільні відносини». Тобто, виходячи з цього, більш доцільніше вважати об'єктом злочину потрібно саму сферу, благо, інтерес: життя, здоров'я, власність і т.д. Але професор не бере до уваги те, що сама життєдіяльність побудована на суспільних відносинах і будь-яка діє є вираженням взаємозв'язку між суб'єктами будь-яких відносин. Припустимо на хвилинку, що об'єктом конкретного злочину є життя, наприклад, громадянина А, а не суспільні відносини, які є об'єктом кримінально-правової охорони, та направлені на захист життя конкретного громадянина. Злочином в будь-якому випадку буде тільки вбивство. Навіть не замах, а вбивство. Тому що фактично, якщо безпосереднім об'єктом будемо вважати життя, то логічно позбавлення життя є складом злочину. А якщо злочинець вистрілив в громадянина А, при цьому за деяких причин, просто не попав в ціль? Це не буде вважатись злочином, через те що життя громадянина А він не позбавив? На нашу думку, визначення об'єктом злочину будь-які блага, цінності чи інтереси не є доцільним та раціональним. Саме суспільні відносини розкривають суть взаємозв'язку між людьми та повноправно можуть називатися об'єктом кримінально-правової охорони, а за певних обставин – об'єктом злочину.

Отже, підводячи підсумки вищесказаного, можна сказати, що об'єкт злочину є значущою категорією в кримінальному праві. Насамперед тому, що об'єкт злочину є елементом складу злочину, а відсутність будь-якого елемента злочину виключає можливість вчинення кримінального

правопорушення. Також, Особлива частина Кодексу побудована за ієрархією родових об'єктів, що підтверджує велике значення та неабияку роль об'єкта злочину як для науки кримінального права, так і для працівників правоохоронних органів.

Л і т е р а т у р а :

1. Ємельянов В. П. Дискусійні питання щодо визначення об'єкту злочину у кримінально-правовій науці / В. П. Ємельянов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – №. 16. – С. 172–182.
2. Каиржанов Е. И. Объект преступления – интересы социальных субъектов: Монография / Е. И. Каиржанов. – Алматы: Экономика, 2008. – 109 с.
3. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: монографія / М. Й. Коржанський. – Д.: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: підручн. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. – Х.: Одиссей, 2009. – 326 с.
5. Фесенко Є. В. Проблеми структури об'єкта як елемента складу злочину / Є. В. Фесенко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 1. – С. 234–236.

КИСЕЛЬОВ
Костянтин Едуардович

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ЯК ЗАОХОЧУВАЛЬНИЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХІД

На сьогодні для нашої держави є значимою проблема вдосконалення випробувального нагляду та подальшої імплементації міжнародних стандартів поводження із злочинцями, які не ізольовані від суспільства, в норми кримінального законодавства України.

Зазначимо, що через суперечливість і наявність прогалин у кримінальному законодавстві правозастосовна практика часто стикається із суттєвими труднощами при застосуванні звільнення від відбування покарання з випробуванням, що дає підстави для висновку про необхідність проведення теоретичних досліджень щодо цього питання.

Проблемами звільнення від відбування покарання в тій чи іншій мірі займалися такі вчені як: П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, І. Г. Богатирьов, В. К. Гришук, А. О. Клевцов, О. О. Книженко, О. В. Козаченко, В. А. Ломако, Є. С. Назимко, Д. В. Ягунов та ін.

Зазначимо, що інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням широко реалізується на практиці. Так, згідно зі звітами судів 1-ї інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження, у 2013 році із 49 905 загальної кількості звільнених від покарання та його

відбування, звільнених від відбування покарання з випробуванням – 49 470, у 2014 році відповідно із 50 835 – 45 499, у 2015 році із 47 839 – 46 450 [2].

Досліджуючи питання про юридичну природу звільнення від відбування покарання з випробуванням, слід підтримати висловлену точку зору професором О. В. Козаченком, який запропонував категорію «кримінально-правові заходи» в якості самостійної. Враховуючи, що кримінально-правові заходи мають різноплановий, багатовекторний характер, вчений відносить звільнення від відповідальності і від покарання до реабілітаційно-заохочувальних кримінально-правових заходів [4]. Водночас звільнення від покарання та його відбування, зокрема і звільнення від відбування покарання з випробуванням, О. В. Козаченко відносить до заохочувальних заходів (форм) кримінальної відповідальності, під якими розуміє систему прийомів і способів впливу на поведінку особи, яка визнана винною у вчиненні злочину (кримінального проступку), з метою спонукання такої особи до соціально-позитивної поведінки шляхом пом'якшення або відмови від подальшого застосування примусових заходів (форм) кримінальної відповідальності [5, с. 108].

Подібної точки зору дотримує І. Г. Богатириєв. Учений, аналізуючи місце та роль звільнення від відбування покарання з випробуванням у системі видів звільнення від покарання, передбачених КК України, справедливо стверджує, що: застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, як однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності, має, перш за все, такі цілі кримінальної відповідальності, як виправлення засудженого, його ресоціалізацію і спеціальну превенцію; звільнення від відбування покарання з випробуванням – це самостійний інститут кримінальної відповідальності, який застосовується судом від імені держави і надає засудженому право відбувати покарання у вигляді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на певний строк, але не більше п'яти років в умовах, не пов'язаних із позбавленням волі [1, с. 158].

Дослідження правової природи звільнення від відбування покарання з випробуванням, яке ввбрало в себе риси умовного засудження й відстрочки виконання вироку, надало змогу сформулювати таке визначення: звільнення від відбування покарання з випробуванням – це самостійний інститут кримінального права в системі заохочувальних кримінально-правових заходів (форм) кримінальної відповідальності, який надає засудженому можливості відвернути відбування призначених за рішенням суду виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Відповідно до останніх змін, винна у вчиненні корупційного правопорушення особа, позбавляється можливості бути звільненою від відбу-

вання покарання з випробуванням (у порядку ст. 75 КК України), навіть якщо злочин вчинила вагітна жінка або жінка, що має дітей віком до 7 років (у порядку ст. 79 КК України).

Звільнення від відбування покарання з випробуванням допустиме тоді, коли суд дійде висновку, що, виходячи із тяжкості кримінального правопорушення, особи винного та інших обставин, виправлення засудженого можливе без відбування покарання. Тому суду завжди потрібно детально з'ясувати фактичну тяжкість такого діяння, особу винного та інші обставини справи. Однак, проведеним вибірковим аналізом встановлено, що судді при ухваленні рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням зазвичай обмежуються визначенням тяжкості злочину згідно зі ст. 12 КК України, не враховуючи інших особливостей вчиненого особою діяння. Відсутність конкретних законодавчих вимог стосовно характеристики особи винного призводить до ухвалення судами досить суперечливих рішень.

У частині 2 ст. 75 КК зазначені особливості застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням щодо винної особи за наявності угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим або угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Обов'язковою умовою угоди сторін є і узгодженість щодо застосування до особи звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Встановлення у вирокі іспитового строку є невід'ємною ознакою цього виду звільнення, у тому числі і при його застосуванні у разі наявності угоди про примирення чи угоди про визнання вини. Тривалість іспитового строку встановлена в ч. 4 ст. 75 КК у межах від одного до трьох років. Критерієм його тривалості в кожному випадку має бути такий проміжок часу, який необхідний для того, щоб засуджений довів своє виправлення без реального відбування основного покарання.

Поділяємо пропозиції науковців про те, що при звільненні від відбування покарання з випробуванням було б доцільно в разі призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначати такий іспитовий строк, який був би рівний або більший строку призначеного додаткового покарання [3]. Адже якщо вже особі виявлено довіру й нею за певних умов не відбувається основне покарання, то у випадках перевищення строку додаткового покарання іспитового строку погіршуватиметься становище засудженого: адже судимість при цьому погашається після відбуття додаткового покарання.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням, прийшовши на зміну умовному засудженню й відстрочці виконання вироку, перейняло від останньої можливість покладення на засуджених обов'язків. Перелік законодавчо встановлених обов'язків (ст. 76 КК) є вичерпним і

суд на власний розсуд не може покладати на особу, до якої застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, інших обов'язків, а також скасовувати повністю або частково чи доповнювати раніше покладені на засудженого обов'язки. Зазначимо, що обов'язок відшкодувати завдану злочином шкоду чинним кримінальним кодексом при звільненні від відбування покарання з випробуванням не передбачено. Однак для забезпечення цілей, що постають перед засудженням з випробуванням, на нашу думку, цілком можливим є закріплення права суду покладати на засудженого обов'язок відшкодування матеріальних збитків потерпілому, завданих йому вчиненим злочиним. Ця вимога, поперше, стимулювала б поведінку засудженого, по-друге, хоча б частково вирішила проблему відшкодування шкоди потерпілому в результаті вчиненого злочину.

Правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням визначаються поведінкою засудженого протягом іспитового строку. Позитивним наслідком є те, що якщо протягом іспитового строку він виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину, то суд зобов'язаний звільнити його від призначеного покарання. Інший сприятливий наслідок – пільгове погашення судимості. До негативних наслідків належать направлення засудженого для відбування призначеного покарання та призначення покарання за сукупністю вироків.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років, та звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх є спеціальними видами звільнення від відбування покарання з випробуванням мають свої особливості, встановлені у ст. 79 та 104 КК України.

Аналіз цих положень призводить до висновку про певну недосконалість цих норм. Видається доцільним доповнити перелік обов'язків, що можуть бути покладені судом на неповнолітнього. Адже загальний їх перелік, який передбачений в ст. 76 КК, не враховує особливостей неповнолітніх і не дає можливості посилити індивідуальну роботу з такими засудженими. У зв'язку з цим необхідно розширити цей перелік. Зокрема, встановити обов'язок неповнолітнього періодично з'являтися до місцевої служби у справах неповнолітніх або місцевого центру соціальних служб для молоді для відповідних консультацій, відвідування занять з різних тематик тощо.

Підсумовуючи зазначимо, що звільнення від відбування покарання з випробуванням є окремим заохочувальним кримінально-правовим заходом кримінальної відповідальності, який необхідно визнати самостійним інститутом Загальної частини кримінального права України. Інститут звільнення від відбування покарання забезпечує самостійне врегулювання відповідної ланки суспільних відносин. Урегульовуючи остан-

ню, цей правовий інститут характеризується специфічною групою понять, загальних положень, термінів, серед яких: іспитовий строк, випробування особи, виправлення засудженого без відбування покарання та ін.

Л і т е р а т у р а :

1. Богатирьов І. Г. Місце та роль звільнення від відбування покарання з випробуванням у системі видів звільнення від покарання, передбачених КК України / І. Г. Богатирьов // Наук. вісник Дніпр. держ. ун-ту внутр. справ. – Дніпропетровськ. – 2010. – № 1. – С. 152-158.
2. Звіт судів 1-ї інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2013, 2014, 2015 роки [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/5533iopoioipo/
3. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Книженко О. О. – Харків, 2003. – 20 с.
4. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір: монографія / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2011. – 504 с.
5. Кримінальна відповідальність та форми її реалізації: підручник / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко, О. М. Сидоренко та ін.; за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 142 с.

КОРІНЬ
Аліна Олександрівна

ОБ'ЄКТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОКАРАННЯ ЯК ОСОБЛИВОЇ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Практика застосування різних форм кримінальної відповідальності (відповідно до статичних даних у майже 89% випадків постановлення обвинувального вироку суду) засвідчує, що серед всіх форм примусового впливу для суду пріоритетним є і залишається покарання.

З точки зору кримінально-правової доктрини покарання може розглядатися як особливий вид кримінально-правового заходу примусового характеру, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаною винною у вчиненні злочину (кримінального проступку) у встановленому процесуальному порядку, реалізація якого супроводжується необхідним і достатнім обмеженням прав і свобод правопорушника і виступає актом відновлення соціальної справедливості, порушеної вчиненням злочину (кримінального проступку).

До об'єктивних властивостей будь-якого заходу кримінально-правового впливу здебільшого відносять наступні характеристики: мета та цілі застосування, обґрунтування соціальної доцільності використан-

ня в конкретно-історичних умовах, нормативно визначені підстави перенесення правових приписів в практичну площину.

У науці кримінального права склалось багато теорій цілей покарання, які продовжують залишатися предметом дискусій. Більшість з них можна умовно віднести до одного з трьох наступних наукових напрямків.

Абсолютні теорії покарання. Представники абсолютних теорій виходять з того, що злочин, як підстава для застосування покарання, є результатом злої волі людини, яка вільна у виборі між «злом» (злочином) і «добром» (правомірною поведінкою). Людина, яка вчинила злочин, є морально відповідальною і винною, а тому покарання є відданням «злом за зло». Абсолютні, за своїм змістом, теорії покарань репрезентують домінуючі в певний період соціального розвитку ідеї культурного розвитку суспільства і томукладаються в три основні етапи: релігійного, соціального та правового віддання. Теорія релігійного (божого) віддання, яка отримала поширення в епоху Відродження, виходить з того, що держава, нормативно закріплюючи і фактично виконуючи покарання, не «вигадує» їх, а тільки виконує Божу волю, вищі та безапеляційні закони, що мають надлюдську природу. Представники даного виду абсолютних теорій доводять, що покарання, його зміст та цілі не можуть розглядатися з позиції соціальних властивостей, а тільки як уособлення «божого благодаті». Теорія соціального (матеріального) віддання розбудовується на наступному постулаті: зло, яким слід визнавати злочин по відношенню до соціальних цінностей, повинно бути відплачено іншим, рівним за обсягом «злом», яким виступає покарання, застосування якого супроводжується певними соціальними позбавленнями та обмеженнями. Теорія юридичного (діалектичного) віддання базується на оцінці покарання як такого наслідку злочину, який позбавлений чуттєвого елементу страждання, тобто не будується на почуттях, а тільки на логіці. Покарання є послідовним і природним продовженням злочину, його правовою оцінкою.

Таким чином, абсолютні теорії покарання характеризуються певною послідовністю, яка визначається поширенням певних світоглядних позицій: від божого віддання (гріх та спокута) в умовах Відродження, через соціальне віддання (суспільна небезпека і соціальна відповідальність) в умовах оцінки класів (страт) в якості основних рушійних сил розвитку суспільства, до правового віддання (юридично визнане злочином діяння і покарання) в період популяризації ідей правової, сучасної держави.

Відносні теорії покарання відрізняються тим, що вони доводять необхідність поставлення перед покаранням конкретних, спеціальних цілей, які визначаються природою кримінального закону та кримінальної відповідальності як особливого виду юридичної відповідальності. Так, одна з теорій даного виду, теорія устрашіння, вибудовується через визнання догматичним наступного положення: єдиним дієвим стриму-

ючим від вчинення злочину фактором є страх перед покаранням. При цьому покарання повинно бути настільки жорстким, навіть жорстоким, аби викликати страх не тільки своїм змістом, але й процедурою виконання. На засадах відносних теорій покарання виникла ціла низка напрямків, серед яких слід вказати на наступні. Теорія виправлення формувалась як багатоаспектна наукова концепція, в основу якої покладено висновок, що тільки виправлення, як фактор впливу на поведінку особи, здатне утримувати від злочину не тільки інших осіб, але й самого злочинця. Теорія попередження орієнтує на інструментальну властивість покарання як засобу подолання злочинної волі правопорушника, тобто покарання, за своєю юридичною формою і процедурою виконання, повинно впливати на волю і свідомість злочинця. Теорія психологічного примусу виходить з того, що покарання повинно впливати не своїм видом, а загрозою застосування, своєю невідворотністю. Відповідно покарання повинно бути таким, щоб загроза застосування покарання перевищувала спокусу вчинити злочин.

Змішані теорії, при всій різноманітності наукових поглядів на покарання, будуються на тому, що покарання є необхідним злом, яке одночасно здатне бути суспільно корисним засобом для досягнення соціальних цілей кримінального закону.

Натомість, в українському кримінальному праві отримали поширення саме змішані теорії цілей покарання, що підтверджується наступними положеннями. Основною, але не єдиною ціллю застосування покарання, є кара, під якою слід розуміють певні обмеження: по-перше, фізичної свободи особи (можливість вільного обрання місця проживання, вільного переміщення, тощо), по-друге, майнових прав (конфіскація майна, яке знаходиться у власності особи, до якої застосовується покарання, штрафні санкції тощо), по-третє, певної соціальної ролі (заборона обіймати певні посади або займатися певною діяльністю тощо).

Слід зазначити, що кару, як певну відплату з боку держави за вчинений злочин, абсолютно справедливо віднесено законодавцем до цілі покарання, оскільки кара має об'єктивний характер, тобто уособлює кінцевий результат, заради досягнення якого і застосовується покарання, що, з одного боку, не дає можливості застосовувати кримінальні репресії без вини особи у вчиненні злочину, а з іншого – не створює підстав для посилення репресій, тяжкості й суворості покарання, яке застосовується у разі вчинення злочину. Однак, при цьому слід враховувати, що певні правові обмеження супроводжують застосування покарання і тому можуть розглядатися об'єктивними властивостями останнього.

Особливою ціллю покарання є виправлення правопорушника. Виправленням слід визнавати такий результат застосування покарання, який отриманий в процесі здійснення примусового фізичного та психо-

логічного впливу, і який скорегував соціально-психологічні властивості злочинця шляхом як нейтралізації негативних проявів, так і ствердженям поважливого ставлення до кримінального закону і його заборон.

Відповідно до діючого кримінального закону, спеціальне попередження (спеціальна превенція) визнається самостійною ціллю застосування покарання, яка орієнтує на недопущення вчинення нового злочину особою, до якої застосовується покарання. Позбавлення особи можливості вчинити новий злочин виражається у створенні застосуванням покарання до особи перешкод для продовження злочинної діяльності у майбутньому, причому створення таких перешкод має багатовекторний характер і не пов'язується виключно з позбавленням волі, яке за своїми властивостями апіорі найбільш ефективно дозволяє реалізовувати вимоги спеціальної превенції.

Окремою ціллю застосування покарання законодавець визнає можливість покарання впливати на поведінку інших осіб (загальна превенція), прищеплюючи відповідальне ставлення до вимог кримінального закону, зокрема тих із них, які забороняють вчинення злочинних діянь.

Суттєвою властивістю покарання на законодавчому рівні визнаний державний примус, який віддзеркалює визначальні характеристики покарання, вказуючи на їх публічну й примусову природу, що повністю відповідає змісту покарання як правовому наслідку винного вчинення злочину [1, с. 124]. Державний примус за своєю природою слід визначати як примус правовий, який допускається виключно в межах правових установлень (матеріальна складова) і в порядку, передбаченому законом (процесуальна складова). Правовий примус традиційно розглядається як співіснування двох форм примусового впливу на особу – фізичний і психічний примус, які притаманні всім видам покарання, однак характер сполучення яких є особливим для кожного його окремого виду.

Психічний примус має як статичний (вказівка законодавця на можливість призначення покарання за певне діяння, визнане злочином), так і динамічний (загрозливий вплив на свідомість особи, який породжує страх щодо можливого застосування кримінального покарання, яке супроводжується обмеженням певних прав і свобод) рівні впливу на особу. При цьому ступінь психічного впливу в процесі реалізації покарання є прямо пропорційним не тільки характеру вчиненого діяння і цінності благ, на які здійснено посягання в процесі злочинної діяльності, але й характеру суспільної небезпеки злочинця, що дає можливість для визначення особливих підстав застосування покарання у разі вчинення діяння повторно або в умовах рецидиву.

Фізичний примус уособлює виключно динамічну складову покарання, яка полягає у втіленні в реальні відносини обмеження прав і свобод особи, визнаної винною у вчиненні злочину.

Таким чином, фізичний і психічний примуси вказують на дуалістичну природу державного примусу в межах застосування положень кримінального права, який поєднує як загрозу застосування покарання у випадку вчинення злочину (психічний примус), так і його застосування у формі обмеження прав і свобод злочинця (фізичний примус) [2, с. 119].

Підставою застосування покарання є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить всі ознаки складу злочину (кримінального проступку), за умови, що суд, який визнав особу винною у вчиненні злочину (кримінального проступку), не вважає за доцільне обмежитись такою формою кримінальної відповідальності як засудження особи із звільненням від покарання.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що об'єктивні властивості покарання його визначають інструментальну ефективність, оскільки покарання уособлює багатовекторність здійснення кримінально-правового впливу, як особливої реакції з боку держави на факт вчинення кримінального правопорушення.

Л і т е р а т у р а :

1. Козаченко О. В. Змістовні та суттєві властивості покарання / О. В. Козаченко // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 жовтня 2014 року / редкол. В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. – Х.: Право, 2014. – С. 121–126.
2. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора Козаченка О. В. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.

КРУГЛІКОВ
Дмитро Валерійович

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Поняття «спеціальні знання» з'явилося у теоретичному та практичному аспекті в зв'язку з необхідністю вирішення питань, що стосуються пошуку, знаходження, виявлення, дослідження та оцінки доказової інформації шляхом залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла.

Дослідження тематики використання спеціальних знань здійснювалося такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як В. І. Бабенко, О. М. Бандурко, Г. О. Білявський, А. Ф. Волобуєв, І. М. Даньшин, О. В. Козаченко, В. О. Комаха, В. О. Коновалова, В. К. Матвійчук, І. І. Митрофанов,

О. В. Одерій, М. В. Салтевський, М. І. Скригонюк, В. В. Тіщенко, Ю. М. Туровець, Ю. С. Шемшученко, В. Ю. Шепітько та ін.

Варто зазначити, що спеціальні знання базуються на загальних знаннях, як спеціальна освіта базується на загальній освіті. Тому поняття «спеціальне» не є чимось особливим у буденному розумінні: спеціальне знання є просто підсистемою знань: з більш загальних до менш загальних [3, с. 75–76].

Підчас розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля нерідко призначаються судові експертизи з метою ефективного вирішення поставлених перед слідчим завдань. Характер даних експертиз визначається видом порушення екологічної рівноваги в природі [4, с. 186].

Заслуговує на увагу розроблена М. О. Духно класифікація експертиз, які призначаються при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля. У відповідності до даної класифікації можна виділити такі групи експертиз: експертизи, що встановлюють характер та розмір нанесеної шкоди; експертизи, що встановлюють причини вчинення злочину; експертизи, які направлені на встановлення окремих обставин злочину – час, місце; «традиційні» експертизи (трасологічні, балістичні тощо) [2, с. 4–5].

Проведений аналіз наукової літератури дозволив визначити наступні групи експертиз: екологічна експертиза та експертизи екологічної спрямованості (судова інженерно-екологічна, еколого-ґрунтознавча тощо.); технічні експертизи; криміналістичні експертизи; інші експертизи [8, с. 810].

Хотілось би зазначити, що необхідність застосування спеціальних знань у сфері екології пов'язана з потребою проведення судово-екологічної експертизи з метою встановлення обсягу негативних наслідків для навколишнього природного середовища та виявлення можливих причин вчиненого кримінального правопорушення.

Судово-екологічна експертиза являє собою практичну діяльність, що полягає в дослідженні негативного антропогенного впливу на конкретні (локальні) об'єкти навколишнього середовища й проводиться в процесі судочинства. Виходячи із зазначеного, екологічна експертиза – це процесуальна дія, направлена на встановлення пов'язаних з порушеннями екологічного законодавства обставин і фактів негативного антропогенного впливу на конкретні (локальні) об'єкти навколишнього природного середовища [1, с. 60]. Судово-екологічна експертиза має проводитися відповідно до вимог ЗУ «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995. № 45/95-ВР.

До основних завдань судово-екологічної експертизи відносять: встановлення ступеня безпеки запланованої або здійснюваної діяльності; визначення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного

законодавства; оцінка негативного впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища; організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи; оцінка ефективності, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища та здоров'я людей; підготовка об'єктивних та обґрунтованих висновків екологічної експертизи [7, с. 338].

У зв'язку з тим, що диспозиції статей 239, 241, 242 і 243 КК України визначають дані кримінальні правопорушення закінченими з моменту забруднення земель, атмосферного повітря, акваторії вод, нерідко виникає необхідність у проведенні судових експертиз для встановлення самого факту й обставин забруднення певної території або акваторії [5]. Для цього призначаються судово-технічна, судово-агротехнічна, судово-технологічна, судово-хімічна, судово-гідрометеорологічна, судово-радіологічна, судово-біологічна експертизи. З метою виявлення окремих обставин, які свідчать про наслідки забруднень, можуть призначатися такі експертизи: судово-медична, судово-зоотехнічна, судово-ветеринарна, судово-зоологічна, судово-іхтіологічна.

Судово-технічна та судова будівельно-технічна експертизи призначаються з метою оцінки стану придатності захисного та очисного обладнання, виявлення дефектів в його роботі, причин дефектності роботи обладнання, а також обставин, які цьому сприяли.

На вирішення судово-технологічної експертизи ставляться питання щодо роботи спеціального обладнання у процесі виробництва, пов'язаного з виділенням відходів, викидів, шкідливих речовин, які потребують відповідної очистки й знешкодження. Також дана експертиза може призначатися з метою перевірки належної роботи двигунів та іншого обладнання суден, робота яких пов'язана зі скиданням шкідливих речовин.

Для вирішення питань, пов'язаних з визначенням радіаційної обстановки в певному районі, на основі виявлених джерел радіоактивного забруднення, визначення їхніх видів, призначається судово-радіологічна експертиза.

Судово-хімічна, судово-біологічна, судово-ботанічна, судово-гідрометеорологічна, судово-токсикологічна, судово-агротехнічна експертизи призначаються для встановлення факту забруднення конкретної акваторії або території, підземних вод неочищеними і незнешкодженими стічними водами, викидами або відходами, що нанесли шкоду або можуть нанести шкоду здоров'ю людей чи рибним запасам; забруднення повітря, ґрунтів, лісів – шкідливими для здоров'я людей та тварин промисловими відходами виробництва; моря – шкідливими для здоров'я людей та морських організмів речовинами; іншими відходами та матеріалами, які нанесли шкоду сільськогосподарським культурам, зонам відпочинку.

З даною метою перед експертом можуть бути поставлені такі питання: чи не містять вказані проби води (повітря, ґрунту) будь-які шкідливі речовини; якщо містять, то які саме; які особливості (вид, найменування, марка тощо) вказаної речовини, що виявлені в даній пробі; чи однакові запропоновані для експертного дослідження речовини, що виявлені в даному районі (просторі) й отримані зразки викидів, відходів, скидів.

Також підчас розслідування забруднення вод і атмосферного повітря може бути призначена судово-матеріалознавча експертиза мастильних матеріалів або нафтопродуктів. У більшості випадків у даній категорії проваджень потрібно встановити, чи не спричинило дане забруднення шкоди здоров'ю людей, тому необхідно провести судово-медичну експертизу потерпілих і речових доказів.

Для встановлення факту та безпосередніх обставин спричинення шкоди рибним запасам прісних водойм і моря призначається судово-іхтіологічна експертиза. На вирішення даної експертизи можуть бути поставлені такі питання: які причини загибелі риби в даному районі акваторії; якою речовиною викликане отруєння риби; скільки часу минуло від моменту отруєння риби; яку шкоду може спричинити рибним запасам забруднення даного району акваторії виявленими у воді шкідливими речовинами; яких заходів необхідно вжити для усунення шкідливих наслідків, викликаних забрудненням даного району акваторії, що призвели до скорочення рибних запасів [6, с. 562].

Для вирішення питань стосовно загибелі птахів призначається судово-орнітологічна експертиза. З метою встановлення шкоди, заподіяної забрудненням водойм, сільськогосподарському виробництву або такому виду ресурсів моря, як морські тварини, можуть призначатися судово-зоологічна та судово-ветеринарна експертизи.

При проведенні судово-біологічної експертизи використовуються спеціальні знання з біології та криміналістики. Предметом даної експертизи є фактичні дані провадження, що встановлюються на основі різних наук біологічного профілю.

Якщо вести мову про судову ґрунтознавчу експертизу, у її рамках вивчаються об'єкти ґрунтового, ґрунтово-мінерального чи ґрунтово-техногенного походження (ґрунти, гірські породи природного чи штучного походження, в тому числі деякі будівельні матеріали – глини, піски, каміння, шлаки, крейда, гіпс, цегла чи будівельні розчини, що містять пісок, крейду, тощо). Експертні дослідження даних об'єктів проводяться для встановлення таких фактичних даних, як ідентифікація місця вчинення кримінального правопорушення або ж факти, що слугують одним із джерел доказів про контакт людини, тварини чи предмета на території, пов'язаних з подією кримінального правопорушення, про контактну взаємодію із забрудненим ґрунтовими нашаруваннями предметом або

транспортним засобом, про механізм утворення ґрунтових нашарувань чи про джерело походження нашарувань.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про використання природних ресурсів, результати ґрунтознавчої експертизи є одним із суттєвих доказових джерел. В даному випадку ґрунтознавча експертиза проводиться з метою встановлення факту забруднення ґрунтів (токсичними стоками, нафтопродуктами), визначення джерела походження мінеральної сировини або про належність її до сировини, зовнішньоторговельні операції з якою контролюються державою (каолінові глини).

При вирішенні подібних питань об'єктами експертних досліджень виступають: ґрунтові чи ґрунтово-техногенні нашарування на речових доказах, які звичайно підлягають порівнянню між собою або порівнянню з відповідними матеріальними елементами місця події; локальна ділянка місцевості (приміщення), пов'язана з подією кримінального правопорушення; зразки; інші відомості, що містяться у матеріалах кримінального провадження і необхідні для вирішення поставленого завдання (протоколи огляду місця події та вилучення зразків, схеми місця події, довідки про погодні умови, про роботи, що проводились на місці події, тощо).

На завершення слід зазначити, що незважаючи на доволі наповнену нормативну регламентованість використання судових експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля, нині триває процес формування та розвитку як теоретичних, так і практичних знань в сфері розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля.

Л і т е р а т у р а :

1. Бордюгов Л. Г. Судово-екологічна експертиза як важлива ланка у боротьбі з екологічними правопорушеннями / Л. Г. Бордюгов // ФП. – 2008. – № 3. – С. 59–64.
2. Духно Н. А. Расследование экологических преступлений: лекция / Н. А. Духно, Ю. Г. Корухов. – М.: Юрид. ин-т МИИТа, 2001. – 20 с.
3. Комаха В. О. Тактика попереднього дослідження криміналістичних об'єктів при проведенні слідчого огляду: Монографія / В. О. Комаха; ОНЮА. – Чернівці: Золоті лаври, 2003. – 268 с.
4. Коновалова В. О. Екологічні злочини: кваліфікація і методика розслідування / В. О. Коновалова. – Х.: Рубикон, 1994. – 226 с.
5. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25. – Ст.131.
6. Панов М. І. Настільна книга слідчого: наук. – практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: ІнЮре, 2007. – 728 с.
7. Скригонюк М. І. Криміналістика: Підручник / М. І. Скригонюк. – К.: Атіка, 2005. – 496 с.
8. Туровець Ю. М. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля / Ю. М. Туровець // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 808–812.

КУБАЙ
Віра Віталіївна

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ, ЗЛОЧИНУ ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 197 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Встановлення ознак об'єктивної сторони злочину є необхідною умовою правильної і точної кваліфікації вчиненого злочину. Об'єктивною властивістю суспільно небезпечного діяння виступає, як справедливо підкреслюється в літературі, його здатність заподіювати шкідливі зміни об'єкту кримінально правової охорони [1, с. 127].

Це теоретичне положення підтверджується і кримінальним законодавством. Так, статтею 1 КК України визначається, що завданням чинного КК України є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [2, с. 92].

Злочин, передбачений ст. 197 КК, є майже не дослідженим, проте такі вчені, як Л. С. Білогриць-Котляревський, В. В. Єсіпов, О. О. Жижиленко, І. Я. Фойницький, все ж розглядали аспекти формування аналізованого суспільно небезпечного діяння.

Також варто зазначити, що кримінально-правове забезпечення належного зберігання та охорони чужого майна в загальній, початковій формі було відомим ще з часів чинності римського права. Початком же законодавчого регулювання цих питань на території нашої держави можна умовно вважати I половину XIX століття із прийняттям Уложення про покарання кримінальні і виконавчі 1845 р. Із 1917 р. Однак пережитий «соціальний експеримент» відмови від аналізованого діяння та подальше його «повернення» в кримінальне законодавство підтверджують необхідність і доцільність і надалі залишити в КК України 2001 р. такий склад злочину, як порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони чужого майна [4, с. 694].

У дані статті ми досліджуємо саме об'єктивну сторону складу злочину передбаченого ст. 197 ККУ.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 197 КК, характеризується: 1) діянням у вигляді невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна; 2) спричиненням тяжких наслідків для власника майна; 3) причинним зв'язком між діянням та наслідками, що настали.

Об'єктивна сторона злочину виражається в порушенні винним обов'язків із забезпечення збереження майна, тобто у невиконанні або не-

належному виконанні особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків. Невиконання особою своїх обов'язків з охорони чужого майна виражається в тому, що вона не робить ніяких дій щодо виконання взятих на себе обов'язків із забезпечення збереження ввіреного чужого майна. Неналежне виконання обов'язків передбачає, що особа хоч і здійснює певні дії із забезпечення збереження ввіреного їй майна, але не в повному обсязі або не так, як це було потрібно відповідно до взятих нею на себе зобов'язань.

Об'єктивної сторони злочину немає, якщо в особи не було можливості забезпечити охорону майна. Для наявності об'єктивної сторони необхідне настання, внаслідок порушення особою обов'язків щодо охорони майна, тяжких наслідків, які мають перебувати в причинному зв'язку з цим порушенням [5, с. 485].

Даний склад злочину, який ми аналізуємо належить до категорії некорисливих злочинів проти власності. Обов'язковими ознаками його об'єктивної сторони є суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними. Суспільно небезпечне діяння у цьому складі злочину виявляється у пасивній формі поведінки – бездіяльності. Бездіяльність відрізняється від дії зовнішньою, фізичною стороною. За бездіяльності особа не вчиняє певну дію, яку вона за конкретних умов повинна була і могла вчинити для запобігання заподіянням шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам [6, с. 157].

Отже, першою обов'язковою умовою кримінальної відповідальності особи за бездіяльність є наявність у неї обов'язку діяти певним чином. Загалом, обов'язок вчинити певні дії може впливати з різних підстав: а) безпосередньо із закону або з іншого підзаконного нормативного акта; б) з професійних або службових обов'язків; в) з договору; г) з родинних відносин; ґ) з попередньої поведінки особи.

Якщо особа має професійні обов'язки то це означає, що вона є працівником відповідного підприємства, установи організації і в коло її обов'язків входить діяльність спрямована на зберігання чи охорону чужого майна. Професійний значить такий, що повністю відповідає вимогам окремого виробництва певної галузі діяльності. Інакше кажучи мова йде про обов'язки, які випливають із трудових відносин між найманим працівником і підприємством, установою або організацією [7, с. 143].

Про наявність у особи професійних обов'язків щодо зберігання чи охорони чужого майна свідчить трудовий договір з підприємством, установою, організацією даної сфери діяльності

Останніми в переліку є обов'язки, що витікають із договору. Наявність договірних обов'язків вказує на діяльність суб'єкта в цій сфері як суб'єкта підприємницької діяльності або ж без такого статусу. Для цієї групи характерною буде відсутність трудових відносин між суб'єктом

злочину і законним володільцем чи власником майна. Сторони укладають договір, тобто домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1, ст. 626 ЦК України, гл. 20 ГК України) [8, с. 163].

Другою обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за бездіяльність є наявність реальної можливості діяти певним чином. Зміст цієї умови полягає в тому, що особа в конкретній ситуації мала реальну можливість діяти, тобто виконати активні дії і запобігти злочинним наслідкам. За оцінки можливості (чи неможливості) виконати покладені на особу обов'язки слід урахувувати конкретну обстановку, умови місця і часу, зміст обов'язків, покладених на особу. Окрім того, у кожному випадку вчинення такого діяння слід установлювати, які саме обов'язки покладились на особу і які з них невиконані чи виконані неналежним чином, а також, які конкретні нормативні акти порушено винним. Невиконання та неналежне виконання обов'язків щодо зберігання чи охорони майна є кримінально караним лише у випадку, коли ним спричинено тяжкі наслідки для власника майна [9, с. 40].

Щодо питання інкримінування злочинних наслідків, як і питання причинного зв'язку, за бездіяльності нині гостро дискусійні. Проблема причинності за бездіяльності найперше пов'язана з тим, що бездіяльність, будучи пасивною формою поведінки, сама собою не може спричинити настання будь-якого суспільно небезпечного наслідку.

Сутність теорії необхідного причинного зв'язку полягає, зокрема, у тому, що: – діяння суб'єкта є необхідною причиною настання суспільно небезпечного наслідку; – суспільно небезпечний наслідок закономірно породжується у конкретних умовах місця, часу та обстановки саме цим діянням суб'єкта, а не діянням інших осіб чи інших зовнішніх сил. Невиконання чи неналежне виконання обов'язків щодо зберігання чи охорони майна, як один із видів кримінально караної бездіяльності, не виступає необхідною умовою настання таких суспільно небезпечних наслідків, як викрадення, знищення чи пошкодження цього майна.

Отож, причинний зв'язок під час порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна відсутній. Кримінальна відповідальність за цей злочин настає лише за саму бездіяльність, за невиконання чи неналежне виконання вказаних обов'язків, а не за спричинення наслідків.

Як підсумок зазначимо, що кримінальна відповідальність за порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна настає за таких умов:

1. Якщо особа була зобов'язана зберігати чи охороняти чуже майно.
2. Якщо особа мала реальну можливість виконати належним чином покладені на неї обов'язки щодо зберігання чи охорони чужого майна.

3. Якщо невиконання чи неналежне виконання зазначених обов'язків призвело до спричинення тяжких наслідків для власника майна.

Підсумовуючи висловлене відзначимо, що об'єктивна сторона складу злочину передбачена ст. 197 КК України полягає в тому, що особа, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна не виконує або неналежним чином виконує свої обов'язки.

Література:

1. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів. – Х.: Вид. НУВС, 2001. – 383 с.
2. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. – М.: Изд-во Моск. унта, 1969. – 232 с.
3. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та. – 1977. – 216 с.
4. Михайліченко Т. О. Історичні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна (ст.197 КК України) / Т. О. Михайліченко // Вісник Харківського університету ім. Я. Мудрого. – 2013. – № 1. – С. 693–698.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
6. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления: Учебник уголовного права. Общая часть / С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова [и др.]. – М.: СПАРК, 1996. – 412 с
7. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія / І. Б. Газдайка-Василишин. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с.
8. Репешко П. Кримінально-правовий захист права власності в Україні / П. Репешко // Право України. – 1997. – С. 36-41.
9. Макашвили В. Г. Уголовная ответственность за неосторожность: монография [для студ.,юрид. вузов и практ. работников]. – М.: Госюриздат, 1998. – 211 с.

КУПРЕЙЧИК
В'ячеслав Вікторович

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

Поняття злочину завжди було і залишається історично мінливим. Ретроспективне його дослідження сприяє не лише всебічному усвідомленню даного поняття, але і його правової природи, передумов виникнення.

Першою законодавчою пам'яткою, яка заклала фундамент інституту злочину є Руська Правда. Норми кримінального права, що існували в

цьому акті, так чи інакше впливали на подальший розвиток кримінального права України, та й загалом європейського кримінального права.

У сучасній історико-правовій літературі є різні точки зору щодо поняття «злочину» згідно Руською Правдою. На думку більшості науковців в Руській Правді замість слова «злочин» вживається термін «образа» [9, с. 46; 10, с. 10]. Образа зовсім не означала образи честі, а означала заподіяння приватній особі або групі осіб шкоди (як і матеріальної, так і моральної). Крім того, на думку В. М. Заруби замість терміна «злочин» вживалося не тільки поняття «образа», а також і такі поняття, як і «сором», «пагуба», «протор» [4, с. 66]. Інші дослідники зазначають, що термінами для позначення поняття злочину були «проказа», «согрышение», «створить криво».

В подальшому в XI–XIII століттях поняття злочину ускладнилося, крім зазначених видів шкоди як злочин розглядалися і порушення закону, і посягання на духовну чи князівську владу, і порушення громадського миру. Термінологічно злочин називався «образою», «гріхом», а на розвиток формального моменту злочину мали вплив як законодавча влада князів, так і християнство [8].

Важливим питанням, яке також наявне в Руській Правді, є питання розмежування злочинів і цивільних правопорушень. У літературі зустрічається твердження, що Руська Правда не вирізняла відмінностей між злочинами й цивільними правопорушеннями. Проте, ці думки є спірними, оскільки форми відповідальності в кримінальному й цивільному праві істотно відрізняються: кримінальному праву властиве покарання, цивільному – відшкодування збитку. Проте згідно з Руською Правдою при покаранні за вбивство передбачено дві міри відповідальності – віра й головництво, причому перша є кримінальним штрафом на користь князя, друга – відшкодуванням збитку сім'ї вбитого. Таким чином, як слушно зазначає А. Р. Єреган, має місце застосування двох форм відповідальності, як і в сучасному праві [3, с. 57].

У Литовському Статуті 1588 р. злочином визнавалось суспільно небезпечне діяння. В понятті злочину на перший план виходить його протизаконність, гріховність, небезпечність і суспільна значимість. У Литовському Статуті існувало два погляди на поняття злочину. Перший з них розглядав злочин з правових позицій і визначав його зміст як шкоду, збиток, заподіяний приватній особі, як вторгнення у сферу її прав та інтересів. Другий визнавав під поняттям злочину суспільно небезпечні дії, що посягають на встановлений правопорядок домінування в суспільстві закону. Аналіз норм Литовського Статуту 1588 р. дає підстави стверджувати, що об'єктами злочинного посягання були державні інтереси, релігія, моральні традиції та звичаї, права та інтереси людини. Отже, злочин спричинював шкоду об'єктам захисту, а тому, можна зро-

бити висновок, що поняття злочину містило матеріальний підхід. У Литовському Статуті матеріальний елемент визначався поняттям «кривда». У понятті злочину існував і формальний елемент, а саме – порушення норми права. Про це свідчать терміни, які містять дані джерела права та покарання, що призначались владними органами за порушення норми права. Зокрема, у Статуті 1588 р. формальний елемент передається такими термінами, як «спротивенє праву посполитому», «выступъ» [11, с. 43–44].

У звичаєвому праві Запорозької Січі об'єктом злочину визнавалася шкода, заподіяна життю, здоров'ю, майну, честі особи чи всього запорізького товариства. І. М. Грозовський стверджує, що у звичаєвому праві запорозьких козаків кримінальним зчином у матеріальному розумінні вважалася дія, що завдала шкоди та збитків життю, здоров'ю, майну, честі окремої особи або всього Війська Запорозького [2, с. 51].

У гетьманських універсалах другої половини XVII ст. об'єктами злочину були посягання на такі інтереси Гетьманщини, як держава, церква, особа або її майнові права. В універсалах зазначалися такі вислови, як «от вас...великую шкоду ..мает», «...якая кривда деяла помененному монастиреві..», «кривду и шкоду або перешкоду чинит» [14, с. 5, 117, 119]. Тобто поняття «кривда», «шкода», «перешкода» передають матеріальний елемент у понятті злочину.

В універсалі Б. Хмельницького від 9 травня 1651 р. вказано: «якая кривда деяла помененному монастыреви Мгарскому, сам от нас за тее караный будет..» [14, с. 117]. Це означає, що будь-хто, порушивши приписи Гетьмана, вказані в універсалі, буде покараний. Отже, порушення норми права є формальним елементом складу злочину Гетьманщини 1654–1657 рр.

Злочин у Запорозькій Січі також вважався гріхом, тобто порушенням Божої волі і аморальним вчинком».

Наступний період розвитку поняття про злочин – це період, коли українські землі входили до складу Російської імперії. У цей період розвитку права також неможливо виділити чітку дефініцію злочину (терміни «лиха справа» та «крадіжка», що найчастіше застосовувались в судовій практиці, – мали достатній ступінь умовності). Саме «лиха справа» як термінологічне позначення злочинного діяння, передбачала тяжкий злочин зі шкодою для інтересів держави, але в XVII ст. тяжкі злочини частіше позначали терміном «крадіжка», який вперше був закріпленим законодавчо в Судебнику 1589 р. Цим терміном позначалося заподіяння двійної шкоди державі: політичної та майнової. Тільки часом це поняття перейшло до сфери майнових посягань [5, с. 67].

Дія Соборного уложення 1649 р. з другої половини XVII ст. до 1780-х років поширювалася, як вважають окремі дослідники, і на Слобідську

Україну, яка вважалася частиною російських територій. У Соборному уложенні 1649 року уточнено поняття «злочину» як опір царської влади й правопорядку, встановленого державою, і дано стадії злочину: умисел, замах на злочин й учинення злочину. Вперше за історію російського законодавства дана класифікація злочину (антидержавницькі, проти церкви, кримінальні, цивільні правопорушення) [12].

Артикул Військовий 1714 р. замінює характерний для того часу термін «крадіжка» на «злочин». Злочин означає, перш за все, порушення закону.

Під злочином в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. уявлялося: «Всякое нарушение закона, через которое посягается на неприкосновенность прав власти верховной и установленных ею властей или же на права и безопасность общества или частных лиц» [6, с. 53].

Вже в «Руководящих началах по уголовному праву РСФСР» від 12 грудня 1919 р., злочин визначається наступним чином: «Злочин є порушення порядку суспільних відносин, які охороняються кримінальним правом», тобто здійснена спроба надати поняття злочину шляхом визначення основних рис цього поняття. У ст. 6 КК УРСР 1922 р. під злочином розумілось суспільна небезпечна дія або бездіяльність, що загрожувала основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робочо-селянською владою на перехідний до комуністичного суспільства період часу [13]. Згодом це поняття змінювалось відповідно до вимог радянської партійної програми загострювання боротьби із злочинністю, коли вимоги закону підмінялися аналогією та змінами в процесуальному законодавстві, у якому «царицею доказів» стало визнання обвинуваченим своєї провини. Таким чином, з радянського кримінального законодавства на довгі роки (до 1958 р.) була видалена ознака злочину – протизаконність.

На теренах Західної України, яка до 1939 р. перебувала в складі Польщі, діяв Карний кодекс та Право про переступи 1932 р. Карний кодекс не давав визначення злочину в одній нормі, однак шляхом тлумачення ним визнавалось умисна дія, заборонена під загрозою кари законом, що діяв у часі її вчинення, за яку передбачалось покарання у вигляді смертної кари або тюремне ув'язнення на строк понад 5 років (статті 1 та 12). Інші дії (умисні і необережні, ті, за які передбачалось покарання у вигляді тюремного ув'язнення до 5 років або арешт понад 3 місяці, або штраф понад 3000 злотих) вважались кримінальними проступками [15, с. 31].

Уперше матеріально-формальне визначення злочину як суспільно небезпечного і протиправного діяння з'явилося у національному законодавстві лише в Основах кримінального законодавства Союзу СРСР та

Союзних республік від 25 грудня 1958 р. Воно ж було рецепційовано й КК УРСР 1960 р., який визначав злочин в ст. 7 як «...передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну і економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок» [7]. Це поняття не можна було визнати повністю вдалим, оскільки воно не розкривало всіх ознак злочину, визнавало пріоритет державних інтересів над інтересами особистості, було громіздким.

Визначення злочину, яке міститься чинному Кримінальному кодексу України 2001 р. (ч. 1 ст. 11), на наш погляд, є найбільш вдалим: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину» [1]. Це визначення, з одного боку, об'єднує два підходи до визначення злочину (є формально-матеріальним), а з іншого, – вказує на ознаки, притаманні цьому явищу.

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що поняття злочину в історичному вимірі зазнало докорінних змін одночасно зі змінами суспільства, держави.

Л і т е р а т у р а :

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. – К.: Атіка, 2001. – 168 с.
2. Грозовський І. М. Право Нової Січі (1734-1775 рр.): Навч. посіб. – Х.: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 108 с.
3. Єреган А. Р. Поняття правопорушення в джерелах права Київської Русі / А. Р. Єреган // Право і суспільство. – 2010. – №6. – С. 54-59.
4. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст. – початок XIV ст.): Навчальний посібник. – К.: Істина, 2007. – 128 с.
5. История государства и права СССР: Ч. 1 / Под ред. О. И. Чистякова, И. Д. Мартысевича. – М.: Юристъ, 2005. – Ч. 1 – 430 с.
6. Історія держави і права України. Академічний курс: Підручник. В 2-х т. Т. 1 / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – К.: Ін Юре, 2000. – 376 с.
7. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>
8. Кудін С. Поняття злочину в кримінальному праві Київської Русі / С. Кудін // Право України. – 2000. – № 7. – С. 101-104.
9. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: Підруч. для студ. виш. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 624 с.
10. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
11. Макаренко О. В. Поняття та склад злочину за джерелами права Гетьманщини / О. В. Макаренко // Право і суспільство. – 2011. – № 3. – С. 43-46.
12. Соборное уложение 1649 года. Законодательство царя Алексея Михайловича / Составитель, автор предисловия и вступительных статей В. А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2011. – С. 1-51.

13. Уголовный кодекс УССР / утв. ВУЦИК: от 23.08.1922 г.) с алфавитным указателем. Изд. Официальное. – Харьков: Изд. Наркомюста УССР, 1922. – 50 с.
14. Універсали Б. Хмельницького / Упор. І. Крип'якевич, І. Бутич; Под. ред. В. Смоля. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 382 с.
15. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина – К.: Атіка, 2004. – 488 с.

ЛАВРУК

Олександр Вікторович

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ, ЯКІ ДІЮТЬ В ОРГАНІЗОВАНІЙ ГРУПІ АБО ЗЛОЧИННІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Умисна спільна участь у вчиненні злочину кількох осіб, як правило, становить більшу суспільну небезпеку, ніж вчинення злочину однією особою.

Співучасть, як одна з форм злочинної діяльності, не створює будь-яких особливих підстав кримінальної відповідальності. Положення ч. 1 ст. 2 КК про те, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, поширюється і на випадки вчинення злочину у співучасті.

Актуальні питання відповідальності співучасників, які діють в організованій групі або злочинній організації знайшли своє відображення у ряді наукових робіт. Незважаючи на позитивність численних наукових досліджень цього кримінально-правового інституту, окремі аспекти вчення про співучасть дотепер не одержали остаточного наукового осмислення й вирішення. Так, не досягнуто згоди щодо змісту ознак, що характеризують конкретні групові об'єднання злочинців; вимагають додаткового дослідження питання, що стосуються підстави і меж відповідальності співучасників; немає єдиної думки серед фахівців щодо розуміння спільності як об'єктивної ознаки співучасті у злочині, виникає розбіжність поглядів із приводу суб'єктивних ознак цього поняття.

Метою статті є саме визначення правової природи і ознак співучасті у злочині за КК України порівняно із нормами, які передбачають спільне вчинення злочину декількома суб'єктами в англійському кримінальному праві, зіставлення видів співучасників та визначити межі відповідальності осіб, які вчинили злочин у співучасті.

Незважаючи на великий обсяг літератури з проблем відповідальності співучасників, які діють в організованій групі або злочинній організації

ції, єдності поглядів на сутність цього інституту кримінального права і його визначення у криміналістів поки що немає.

Кримінальний кодекс 1960 року передбачав відповідальність за організацію (створення) таких злочинних утворень: банди; злочинного угруповання, метою якого є тероризування у місцях позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, або напад на адміністрацію; релігійної та псевдорелігійної групи, діяльність якої поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю громадян або статевою розпущою; незаконного воєнізованого формування (групи); нелегітимних об'єднань громадян. При цьому, на відміну від двох перших, що створюються для здійснення нападів, змістом діяльності останніх не є обов'язкова злочинна діяльність, вони можуть бути створені з політичною метою чи просто як виклик державі або суспільству. Однак особа, що створила іншу злочинну організацію, крім зазначених вище, брала участь в її діяльності чи вчинюваних нею злочинах, не несе за це відповідальності (за наявності для того підстав може відповідати за кримінальним законом лише як співучасник конкретного злочину, вчиненого такою організацією).

Діючим Кримінальним кодексом України вперше передбачено кримінальну відповідальність за створення злочинної організації. Норму, що передбачає зазначену відповідальність, виділено законодавцем у самостійну статтю 255. При цьому, саме поняття «злочинна організація» законодавець виділив у частину четверту ст. 28 розділу VI Загальної частини КК України – «Співучасть у злочині».

Підставою криміналізації дій щодо створення злочинної організації є потреба у притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які безпосередньо створили злочинну організацію, здійснюють загальне керівництво чи координацію злочинної діяльності, не пов'язану з підготовкою та вчиненням конкретних злочинів.

Втім, межі відповідальності співучасників визначаються характером і ступенем участі кожного з них у вчиненому злочині, які обумовлюються виконуваною роллю, усвідомленням характеру дій інших співучасників та рядом інших обставин. Кожний співучасник відповідає за спільно вчинений злочин у межах індивідуальної відповідальності (у межах ним вчиненого й усвідомленого).

Однією з ознак злочину, учиненого організованою групою, що закріплена в ч. 3 ст. 28 Кримінального кодексу України, є розподіл функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану, відомого всім її учасникам. Водночас, у теорії кримінального права ознакою злочину, учиненого злочинною організацією, вважають розподіл ролей.

Зміст цих ознак у законодавстві не визначено, а в теорії кримінального права його тлумачать по-різному. Тому необхідно встановити зміст термінів «розподіл функцій» і «розподіл ролей» у різних видах злочин-

них об'єднань – групах осіб, групах осіб за попередньою змовою, організованих групах і злочинних організаціях.

Функція учасника злочинного об'єднання – це робота виконавця, організатора, підбурювача, пособника, його обов'язок у злочинній діяльності об'єднання, призначення, роль.

Розподіл функцій у злочинному об'єднанні – це розподіл обов'язків між його учасниками під час спільного вчинення злочинів. Розподіл ролей у злочинному об'єднанні – це розподіл обов'язків між різними видами співучасників під час учинення злочинів. Розподіл ролей визначає структуру злочинного об'єднання. Розподіл ролей – це різновид розподілу функцій між різними видами співучасників.

Розподіл функцій учасників групи полягає у визначенні ролі кожного учасника групи у підготовці та вчиненні принаймні двох злочинів. Практично завжди розподіл функцій учасників групи щодо підготовки і вчинення нею злочинів є складовою частиною єдиного плану злочинної діяльності групи, однак, в ч. 3 ст. 28 такий розподіл передбачений як самостійна ознака організованої групи. За змістом ч. 3 ст. 28 визначення окремого учаснику групи його функцій у підготовці або вчиненні злочинів має бути спрямоване на досягнення (реалізацію) згаданого вище плану.

Слід зазначити, що розподіл функцій учасників групи, як ознака організованої групи може носити як суто технічний характер поділу дій між співвиконавцями, так і виконання функцій, які притаманні різним видам співучасників, за наявності лише одного виконавця. В цьому відношенні доцільно навести положення п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 р. № 13, де вказано: «Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК суб'єктом злочину, вчиненого організованою групою, може визнаватись лише особа, яка є учасником такого об'єднання, причому не тільки та, котра була одним із виконавців злочину, а й та, котра його готувала. Тому у випадках, коли діяльність організованої групи була припинена на стадії готування злочину чи ця група здійснила готування, а діяння, що становить об'єктивну сторону складу злочину, було виконане не всіма, а одним чи двома її учасниками, суди мають кваліфікувати злочин як учинений організованою групою» [1].

Таким чином, незалежно від конкретного змісту ознаки розподілу функцій учасників організованої групи, їх спільна діяльність розглядається як єдине ціле, відповідно сама організована група, як цілком обґрунтовано зазначає Шапченко С. Д., може розглядатись як колективний суб'єкт злочину, який вона вчиняє [2].

Відповідальність співучасників, які діють в організованій групі або злочинній організації, визначається в такий спосіб:

- а) організатор злочину підлягає відповідальності за всі злочини, вчинені будь-яким співучасником цієї групи, за умови, якщо вони (ці злочини) охоплювалися умислом організатора (ч. 1 ст. 30). Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України №13 від 23.12.2005 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» дії організатора злочину (злочинів) при простій формі співучасті належить кваліфікувати за статтею Особливої частини КК України, якою передбачено відповідальність за вчинений злочин, із посиланням на ч. 3 ст. 27 КК України, а якщо він був одним із виконавців діянь, що становлять об'єктивну сторону складу цього злочину, – без посилання на зазначену норму. Особа, яка створила злочинну організацію чи керувала нею, є виконавцем злочину (ст. 255 КК України), а відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України ця сама особа є організатором. Аналогічне протиріччя міститься у ч. 5 ст. 27 і ч. 3 ст. 27 КК України стосовно організатора і пособника злочину, передбаченого ст. 255 КК України;
- б) інші співучасники (учасники групи) підлягають відповідальності за злочини, у підготовці чи вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, що виконував у злочині кожний з них (ч. 2 ст. 30);
- в) дії всіх цих співучасників кваліфікуються за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинення даного злочину злочинною організацією чи організованою групою (наприклад, всі учасники банди, незалежно від тієї ролі, яку вони виконували в злочині, несуть відповідальність безпосередньо за ст. 257; всі учасники організованої групи, що вчинила вимагання, – за ч. 4 ст. 189) [3].

На мою думку, потрібно відділити організатора злочину, який є найбільш шкідливою особою серед співучасників. Він характеризується більш вищим ступенем участі у злочині й більш багатоманітним характером вчинюваних у рамках співучасті дій. При «подвійному» характері участі організатора у злочині (коли дії організатора злочину поєднані з його співвиконавством) він повинен нести більш суворе покарання, порівняно з іншими співучасниками.

А. Вознюк вважає, що організатор не завжди є найнебезпечнішим з поміж інших співучасників, і ставить питання про доцільність заборони звільнення від кримінальної відповідальності організаторів і керівників злочинних об'єднань. На його думку, основним завданням правоохоронних органів є припинення діяльності злочинної організації та розкриття вчинених її учасниками злочинів, а не притягнення до кримінальної відповідальності її організатора. І у зв'язку з тим, що організатор є особою, яка володіє найбільшим обсягом інформації стосовно злочинного угруповання, то доцільніше звільнити його від кримінальної відповідальності, ніж притягати [4].

Р. Л. Чорний вважає, що вчинення злочину з використанням підлеглих є обставиною, що обтяжує покарання. Доцільно було б, щодо відповідальності за виконання наказу чи розпорядження вирішити так: керівник, який наказами, погрозами, проханнями чи іншим способом вимушує підлеглого до явно незаконних дій, повинен отримувати більш суворе покарання, ніж підлеглий [5].

При простій співучасті, тобто співвиконавстві, всі співучасники несуть відповідальність за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає вчинений ними злочин (ч. 1 ст. 29).

Література:

1. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – 2-е вид., змін. і доп. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2006. – С. 482.
2. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий. – 3-е изд., исправл. и дополн. / под ред. С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 2003. – С. 56.
3. Анохіна Л. С. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України «Створення злочинної організації». Проблеми визначення співучасників // Форум права. – 2007. – № 3. – С. 22–25. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2007-3/07alspvs.pdf>
4. Вознюк А. Підприємництво, господарство і право // Кримінально-правова доцільність звільнення від кримінальної відповідальності організаторів і керівників злочинних об'єднань. – 2008. – №1. – С. 105–109.
5. Чорний Р. Л. Правові аспекти відповідальності за створення злочинної організації // Університетські наукові записки. – 2005. – №1–2 (13–14). – С. 217–222.

ПУШКАР

Ганна Михайлівна

ЛЕВЧЕНКО

Анна Анатоліївна

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Актуальності це питання набуває у зв'язку з тим, що кількість кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми має стійкий характер та викликає занепокоєння у суспільстві. Так, кількість засуджених неповнолітніх осіб за перше півріччя 2015 року становить 2,2 тис., або 4,7 %. У віці від 14 до 16 років вчинили злочини 672 неповнолітні особи, що становить 30,5 % неповнолітніх засуджених, у віці від 16 до 18 років вчинили злочини 1,5 тис. осіб, або 69,5 % [1].

Досить цікавим є досвід деяких європейських країн щодо кримінального провадження відносно неповнолітніх наприклад щодо призна-

ченні слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми або щодо неповнолітніх, окрім загальних вимог до фаху, обов'язково передбачено також і наявність у них педагогічної освіти.

В окремих європейських країнах розслідування злочинів, які вчиняються учинених неповнолітніми особами, здійснює лише та посадова особа, яка пройшла спеціальні курси підготовки з педагогіки та психології. Представником такої моделі провадження щодо неповнолітніх є Франція. Так, відповідно до вимог законодавства такі злочини розслідують спеціальні суб'єкти – судді в справах неповнолітніх, які призначаються з числа суддів вищих трибуналів декретом Президента Франції на строк три роки.

Наявність такого положення сприяє не лише ефективному розслідуванню злочинів цієї категорії (без «негативного впливу» на психіку неповнолітнього), а й забезпечує постійну та, як свідчить практика, дієву профілактику злочинності серед неповнолітніх і «реальну» взаємодію органу розслідування з оперативними підрозділами [2, с. 254].

Всі питання кримінального судочинства щодо неповнолітніх у Франції регулюються спеціальним законом, при цьому положення кримінально-процесуального закону взагалі не містять відповідних норм.

До спеціалізованих органів, які здійснюють кримінальне переслідування та правосуддя щодо неповнолітніх у Франції належать: поліція, прокуратура, ювенальні суди (та виховні служби при них), а також неурядові організації, основною вимогою до посадових осіб зазначених органів та установ є те, що вони повинні мати відповідну підготовку в цій сфері.

У кримінальному процесуальному законодавстві Франції є відповідне визначення для неповнолітніх правопорушників, їх називають «неблагополучною дитиною».

Закон передбачає диференційований підхід у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: ювенальний суд – приймає рішення щодо неповнолітніх правопорушників від 13 до 16 років, і ювенальний суд присяжних – розглядає справи підлітків від 16 до 18 років, а також справи з тяжких і особливо тяжких злочинів.

Цікавим виявляється досвід Канади у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. З 1984 р. діє Закон 1982 «Про молодих правопорушників» [3]

Даний нормативно-правовий акт встановлює особливий механізм кримінального провадження щодо неповнолітніх. На досудовому розслідуванні основним суб'єктом виступає ювенальний поліцейський, який повинен дотримуватися спеціальних прав підлітків, які зазначені в законі. Наприклад, при допиті підлітка – дотримуватись особливостям умов

та порядку допиту неповнолітнього, передбаченого в законі, інакше протокол може бути не визнаний судом доказом. Якщо поліцейський вважає, що неповнолітнього підозрюваного необхідно взяти під варту, він доповідає про це провінційному директору (це уповноважений із захисту молоді), який і визначає місце (спеціальний центр), де буде перебувати неповнолітній, до моменту початку судового розгляду. Батькам неповнолітнього в обов'язковому порядку повідомляють про арешт, його причини і про місце утримання, а також про дату, час і місце слухання справи і необхідність

Доступ до матеріалів кримінальних справ за обвинуваченням неповнолітніх, зберігання яких дозволено законом, закривається, а справи, що зберігаються в центральному архіві Королівської жандармерії Канади, повинні бути знищені: після виправдання підлітка; зі спливом 12 місяців після зупинення переслідування; зі спливом 2 років після того, як підліток погодився на альтернативні заходи; після закінчення 5 років з моменту повного виконання вироку. Після знищення справи або закриття доступу до нього вважається, що підліток ніколи не здійснював правопорушення. Забороняється розголошувати інформацію про правопорушення і про судових процедурах, яким піддавався правопорушник [4, с. 324].

Іншою країною, де тривалий час існує особлива форма кримінального провадження щодо неповнолітніх, є Німеччина.

Систему її законодавства в сфері судочинства стосовно неповнолітніх утворюють Закон про нове правове регулювання діяльності з надання допомоги дітям та молоді від 1991 р., Закон про суди у справах неповнолітніх від 1974 р., Закон про ювенальні суди від 1953 р. та ряд інших правових актів [5, с. 217].

Щодо структури ювенальної юстиції, то її утворюють ювенальні суди, соціальна служба, ювенальні прокурори, працівники правоохоронних органів та неурядові організації, до працівників яких висуваються вимоги щодо досвіду виховної роботи, обізнаності в педагогіці, підліткової психології, соціології та кримінології [6, с. 82].

Із наведеного можна зробити висновок, що в праві Німеччини спостерігається закономірність, яка полягає в тому, що втілений у кримінальному судочинстві принцип пріоритетного забезпечення прав та законних інтересів дітей знаходить свій прояв у нормативному, організаційному та кадровому забезпеченні судочинства стосовно дітей, наприклад, у побудові ювенальних судів – самостійних підрозділів загального суду [6, с. 82]. Слід зауважити, що система судочинства в справах неповнолітніх в Німеччині є достатньо стабільною впродовж тривалого періоду часу.

Використання досвіду країн Західної Європи вже певним чином знаходить своє втілення в програмах реформування кримінального прова-

дження відносно неповнолітніх в Україні. Про це свідчать положення як Кримінального процесуального кодексу так і Національної Концепції створення та розвитку системи ювенальної юстиції в Україні. З цього приводу слід наголосити, що в кримінальному процесуальному законодавстві України досить повно врегульовано питання, пов'язані із захистом прав неповнолітніх, що є підґрунтям для створення вітчизняної моделі ювенальної юстиції з її домінуючою охоронною функцією. Але, на жаль, практична реалізація положення вказаної Концепції здійснюється недостатньо активно, а створення вітчизняної моделі ювенальної юстиції стає справою з далекою перспективою.

Л і т е р а т у р а :

1. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за I півріччя 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sc.gov.ua/>.
2. Татаров О. Ю. З досвіду організації досудового розслідування та судового розгляду злочинів (порівняльно-правовий аналіз) / О. Ю. Татаров // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 5 (72). – С. 253–266.
3. Закон Канади 1982 р. «Про молодих правопорушників» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ambafrance-ua.org.
4. Мелешко Н. П. Ювенальна юстиція: кримінологічні проблеми розвитку. – СПб.: Видавництво Р. Асланова, 2006. – С. 324.
5. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – 2-е изд. доп. и испр. – М.: Зерцало-М, 2002. – 217 с.
6. Ювенальна юстиція: навч. посіб. / [за заг. ред. Н. М. Крестовської]. – Одеса: ОЮІХНУВС, 2006. – 82 с.

ЛЕМЕЩЕНКО
Анастасія Павлівна

ПОПЕРЕДНЯ ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ

Завданням правоохоронних органів, стоїть ефективне попередження злочинної діяльності. Як відомо, суспільно-небезпечними є як закінчений злочин, так і готування, або замах на його вчинення, тобто права людини, суспільства і держави порушуються не тільки закінченим злочином, а й діями, які йому передують. Сама діяльність суб'єкта злочину по підшукуванню засобів, знарядь чи співучасників ставить під загрозу громадський порядок та безпеку суспільства. Етапи, які проходить умисел особи з моменту його виявлення до закінченого злочину мають бути ґрунтовно вивчені, що дасть нагальну змогу правоохоронним органам ефективно попередити злочинну діяльність.

Вітчизняна наука кримінального права пішла шляхом не виокремлення такого поняття, як попередня злочинна діяльність в окрему тему для міркувань. Зазвичай вітчизняні науковці розглядають її лише як інститут кримінального права. Але деякі її складові частини, як наприклад, добровільна відмова від вчинення злочину, або поняття виявлення умислу, інколи викликають у науковців інтерес. Над даною темою у своїх працях міркували, зокрема, такі вітчизняні та зарубіжні вчені: П. Л. Фріс, М. Й. Коржанський, М. І. Бажанов, В. П. Тихий, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, Н. Д. Дурманов, А. П. Козлов, Н. Ф. Кузнецова, А. В. Шевчук, І. С. Тишкевич, А. Н. Трайнін, В. Д. Іванов та інші.

На нашу думку, доцільно спершу зробити екскурс до історичного зародження стадій вчинення злочину. Перш за все треба сказати, що стадії вчинення злочину в давні часи розглядалися не як одне ціле, тобто дії які безпосередньо направлені на вчинення злочину, а як окремі, безперечно злочинні, діяння. Вивчення історії українського кримінального права і найважливішої його складової – кримінально-правових норм – починається з таких джерел і пам'яток права як Руська Правда. Судебники 1497 року і 1550 року і Соборне Укладення 1649 року.

На думку деяких вчених, з якою ми погоджуємося, Руській Правді, та названим вище історичним джерелам права не були відомі стадії вчинення злочину. Норми Руської Правди носили суто казуальний характер, тому, інститут незакінченого злочину був їй не відомий, хоча б тому, що до уваги не приймалася суб'єктивна сторона діяння, а значить і етапи її реалізації в діях кривдника. Молодші за неї джерела права, зокрема, названі вище: Судебники 1497 року і 1550 року і Соборне Укладення 1649 року, дещо ширше описують окремі діяння, під якими розуміється готування або замах на вчинення злочину. Але, по суті, вони їх не вирізняють як таких, адже в них не згадується поняття «закінченого злочину», хоча вони натякають на існування готування до вчинення злочину, та замаху на вчинення злочину. Виявлення умислу в них також не виділяється окремо, хоча деякі конкретні норми, вказують достатньо суворі покарання за виявлення умислу. Добровільна відмова зовсім не згадується.

Кримінальний кодекс України в ч. 2 ст. 13 закріплює види незакінченого злочину, якими є готування до злочину та замах на вчинення злочину.

А. Н. Трайнін вважав, що «замах має місце там, де є всі елементи складу даного злочину, за винятком одного – наслідки. Готування – там, де необхідним є лише один елемент складу – умисел і де цей умисел знаходить конкретний вираз також у дії, але у дії, що не є елементом складу» [4, с. 129].

На думку Н. Ф. Кузнецової, склад злочину завжди один для всіх видів злочинів (закінчених і незакінчених) і форм злочинної діяльності, тіль-

ки (стосовно незакінченого злочину) «відсутні ознаки об'єктивної сторони доводяться, не як фактично такі, які наступили, а які мусили наступити, якби в даному випадку їх настанню не перешкодили незалежні від особи обставини» [2, с. 58].

Відособлену позицію з даного питання займав І. С. Тішкевич, який вважав, що «притягнення до відповідальності за незакінчену злочинну діяльність має лише ту особливість (в порівнянні із закінченим злочином), що для кримінального засудження в цих випадках необхідне і досить, щоб винувата особа частково виконала склад того або іншого конкретного злочину [3, с. 99].

З огляду на вищезазначене, можна побачити, що серед думок певних вчених існували суперечності щодо розділення готування до злочину та замаху на його вчинення. Ми вважаємо за доцільне приєднатися до думки І. С. Тішкевича, щодо визначення попередньої злочинної діяльності в якості підстави кримінальної відповідальності. Таким чином, за КК України (ст. 13) підставами притягнення особи до кримінальної відповідальності є не тільки закінчений злочин, а й дії, що йому передують, а саме готування та замах на вчинення злочину.

При готуванні до злочину (ч. 1 ст. 14 КК) дії винного ще безпосередньо не спрямовані на об'єкт і не ставлять його в безпосередню загрозу. Суб'єкт ще не виконує того діяння, яке є необхідною ознакою об'єктивної сторони складу злочину. З об'єктивної сторони готування до злочину може проявлятися в різних діях, але спільним для них є те, що всі вони полягають лише у створенні умов для вчинення злочину, який водночас не доводиться до кінця з причин, які не залежать від волі винного.

Слід відмежовувати готування до злочину від виявлення умислу. Під виявленням умислу розуміють прояв особою і тим чи іншим засобом (усно, письмово, іншим шляхом) наміру вчинити певний злочин. Від виявлення умислу слід відрізняти такі самостійні злочини, як погроза вбивством, знищення майна, тощо (наприклад ст.ст. 129, 195, 266). У цих випадках карається не сам умисел, а суспільно небезпечні діяння (погроза), навіть якщо в погрозуючого і не було наміру в подальшому реалізувати цю погрозу, бо тут заподіюється безпосередня шкода особі, суспільний небезпеці, тощо.

Відповідно до ст. 15 КК України, замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Замах на злочин відрізняється від готування до злочину характером вчинених діянь, а злочин з матеріальним складом – близькістю настання суспільно-небезпечних наслідків.

Відповідно до ч. 2 ст. 15 КК України, замах на вчинення злочину є закінченим, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі. Цей замах нерідко називають невдалим.

Доктрина кримінального права розділяє, залежно від придатності об'єкта і засобів посягань, замах, на придатний, і непридатний. Непридатний замах на злочин, у свою чергу, поділяється на замах на непридатний об'єкт, і замах з непридатними засобами.

Замах на непридатний об'єкт (може бути закінченим або незакінченим) має місце тоді, коли об'єкт не має необхідних властивостей або він зовсім відсутній, внаслідок чого винний не в змозі довести злочин до кінця.

Замах із непридатними засобами (може бути як закінченим, так і незакінченим) має місце тоді, коли особа, помилково чи через незнання, застосовує такі засоби, за допомогою яких, внаслідок їх об'єктивних властивостей, неможливо довести злочин до кінця [1, с. 195].

Згідно з ч. 1 ст. 17 КК, добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

Таким чином, ми вважаємо що існування інститутів замаху на вчинення злочину, та добровільної відмови, свідчить про прогресивність і демократизм українського кримінального права.

Література:

1. Крецул В. И. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебное пособие: 3-е изд., перераб. и доп. / В. И. Крецул. – Николаев: ООО «Фирма «Илион», 2009. – 534 с.
2. Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву / Н. Ф. Кузнецова – М.: Изд-во Московского ун-та, 1958. – 204 с.
3. Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по уголовному праву / И. С. Тишкевич. – М.: Госюриздат, 1958. – 258 с.
4. Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А. Н. Трайнин М.: Госюриздат, 1951. – 508 с.

ЛИГАЛОВ
Микита Андрійович

ПОНЯТТЯ ДОКУМЕНТА ЯК ПРЕДМЕТА ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Документи є одним з найбільш поширених об'єктів експертного дослідження. Сьогодні, аналізуючи практику техніко-криміналістичних досліджень, можна зробити висновок, що досі існує ряд недоліків при їх виконанні.

Зафіксовані у письмову вигляді відомості, що є необхідними для здійснення різноманітних дій, називаються документами. В повсякденному житті необхідно зберігати певну інформацію та передавати її, таким чином документ виступає певним інструментом пізнання дійсності. Сучасний світ важко уявити без значних потоків інформації, що найчастіше оформлюється документально. Так як поняття «документ» широко використовується у різноманітних сферах суспільної діяльності, воно розуміється досить по-різному, зокрема, в інформатиці, бібліотекознавстві, музеєзнавстві, а також в документознавстві, в тому числі й в криміналістичному.

Існує безліч визначень документа, які зафіксували певні уявлення про те, що він являє собою. Документ є одним із найпоширеніших елементів суспільних відносин, тому що створюється людиною, має в собі завжди певну інформацію, є матеріальним об'єктом або речовим носієм інформації. Визначення поняття «документ» можна зустріти в різноманітних словниках, довідниках, енциклопедіях, але воно не має нормативного характеру. Для того, щоб будь-яка інформація про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумової діяльності людини, закріпленої на спеціальному матеріалі, набула силу документа, необхідно, щоб ця інформація мала офіційний характер і юридичне значення. Юридичне значення документів виражається в їхній здатності викликати правові наслідки [9, с. 350].

Українська дослідниця типології документів Г. Швецова-Водка вважає більш доцільним визначення документа як матеріального об'єкта, що являє собою будь-який запис інформації, зауважуючи, що запис може бути виконаний будь-яким розробленим людиною способом: словесно-писемним, образотворчо-графічним, живописним, нотним, картографічним; записом інформації, призначеним для зчитування ЕОМ, записом звуку чи зображень, що рухаються [10, с. 68].

Документ має певну кількість властивостей, які відрізняють його від інших об'єктів. Сукупність властивостей – цілісна система, яка вико-

нує покладені на неї суспільством функції. Зв'язок між властивостями документа досить тісний, тому відокремити їх можна лише умовно.

Найбільш значущі властивості такі:

- атрибутивність, тобто наявність невід'ємних складових, без яких він не може існувати;
- функціональність – призначення для передачі інформації в просторі й часі;
- структурність – тісний зв'язок елементів і підсистем, що забезпечує єдність і цілісність документа [9, с. 176].

Визначають такі ознаки документа:

- 1) наявність семантики змісту, тобто документ є носієм думки, що передається знаками; сукупність послідовно розміщених знаків, які передають зміст документа (повідомлення), є його обов'язковою ознакою;
- 2) стабільна матеріальна (речовинна) форма документа мусить забезпечити йому довготривале зберігання й надати можливість багаторазового використання та рух інформації в просторі й часі;
- 3) за ознакою призначеності для використання в соціальній комунікації статус документа мають лише ті об'єкти, які первинно призначені для збереження та передачі інформації в просторі й часі, а отже, документи є носіями інформації, спеціально створені людиною для забезпечення певних комунікативних цілей;
- 4) завершеність повідомлення, тобто документ не може бути повноцінним, якщо містить фрагментарне незавершене повідомлення [6, с. 28].

Одним з основних дискусійних питань сучасної науки, як підкреслює В.В. Бездрабко, є міждисциплінарність, тобто взаємозв'язок різних галузей знання, пов'язаних із вивченням функціонування документа в соціумі. Спеціалісти кожної галузі по-своєму розуміють і класифікують документи, що спричиняє багатоваріантність трактування їхнього змісту та типізації [1, с. 11].

Офіційно визнаною в документознавстві є класифікація видань у ДСТУ 3017-95, згідно з якою видання поділяються за такими ознаками: за цільовим призначенням; за аналітико-синтетичною переробкою інформації; за обсягом; за матеріальною конструкцією; за складом основного тексту; за структурою; за інформаційними ознаками; за видами періодичних і подовжувальних видань. На жаль, цей стандарт містить лише термінологічні визначення опублікованих видань, залишаючи поза увагою інші види документів [3, с. 12].

Отже, документ є центральним, фундаментальним поняттям та результатом цілеспрямованої діяльності. Поняття документу можна трактувати як у широкому сенсі, так й у вузькому розумінні. Щодо широкого розуміння, то зазвичай під документом маються на увазі предмети мате-

ріального світу, на яких зафіксовані певні обставини. У вузькому розумінні під документом розуміється письмовий акт встановленої або загальноприйнятої форми, що складений певними організаціями, установами або громадянами.

Під документом у його техніко-криміналістичному значення розуміють матеріальний об'єкт дослідження, що являє собою предмет (папір, картон тощо), на якому мовними знаками зафіксована інформація (думки людини та відомості про факти), призначена для її передачі у часі та просторі [4, с. 9].

Аналізуючи документи в судово-слідчій практиці, їх можливо розділити на декілька видів, зокрема: письмові документи (тексти, цифри, певні записи); графічні (малюнки, креслення, схеми); фотодокументи; кіно-, відео документи та електронні документи.

У криміналістиці документ розглядають як матеріальний об'єкт, на якому за допомогою знаків, символів та інших елементів природної або штучної мови зафіксовано відомості про факти, що мають юридичне значення [2, с. 147]. Для розслідування важливим є розподіл документів залежно від доказового значення відображених у них відомостей:

- документи, що є засобами злочинної діяльності (наприклад, підроблені документи лікувального закладу про хворобу);
- документи, що мають правомірне походження, але були використані для реалізації злочинного наміру (наприклад, документи про відпустку);
- документи, що мають інформаційне, пізнавальне та ідентифікаційне значення для встановлення обставин, що входять до предмета доказування [5, с. 94].

За своєю процесуальною природою письмові документи можуть виступати як письмові та речові докази. Документи – речові докази мають значення для розслідування не тільки завдяки своєму змісту, а й через сам факт свого існування, а також спосіб їх виготовлення та інші матеріальні ознаки. Документи – речові докази у справі не змінюються. Вони можуть бути засобом учинення злочину чи засобом його приховування, предметом злочинного посягання. Документи – письмові докази мають значення для встановлення істини у справі завдяки лише своєму змісту. Документи – письмові докази є об'єктом криміналістичного дослідження і можуть замінюватися у справі копіями або дублікатами. У практиці техніко-криміналістичних досліджень звичайно мають справу з письмовими документами як речовими доказами [8, с. 35].

Існують також й інші класифікації документів, зокрема: за юридичною силою вони поділяються на справжні та підроблені: за джерелом – на офіційні та неофіційні.

Реквізитами документа називають:

- сукупність необхідних позначень документа (текст, відбитки печаток та штампів, нумераторів та інших друкарських пристроїв, номер, фотознімки власника тощо);
- сукупність даних, що індивідуалізують документ (номер, найменування, дата видачі, організація та особа, що видала документ, прізвище власника тощо). Вони використовуються при описуванні документа у протоколі та у висновку експерта [4, с. 9].

Взагалі документи можуть бути виготовлені різними способами, а саме: рукописним, машинописним, комп'ютерним, поліграфічним або іншим способом, за допомогою письмових знаків, інших графічних зображень, виконані пастами ручок, чорнилом, тушшю, олівцем, фарбою або іншою речовиною. Найпоширенішим є письмовий документ, для виготовлення якого використовують певні матеріали (папір, дерево, картон та інші).

Отже, документ є одним із найпоширеніших елементів суспільних відносин, оскільки створюється людиною. Документ являє собою матеріальний носій записів з зафіксованою на ньому інформацією. Він характеризується певними властивостями, які відрізняють його від інших об'єктів, основними з яких є: атрибутивність, функціональність та структурність. Існує багато різноманітних класифікацій документів (за цільовим призначенням, за матеріальною структурою тощо). Аналізуючи документи в судово-слідчій практиці виділяють декілька видів: письмові, графічні, фотодокументи, відео-, кінодокументи та електронні документи). Щодо реквізитів документу, то під ними розуміють сукупність необхідних позначень та сукупність даних, що індивідуалізують документ.

Література:

1. Бездрабко В. В. Класифікація архівних документів: проблеми і пошук / В. В. Бездрабко // Архівознавство. Археологія. Джерелознавство: міжвідомчий зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип. 5. – С. 11–16.
2. Белкин Р. С. Криминалистика: [учеб. словарь-справочник] / Белкин Р. С. – М.: Норма-Инфра-М, 1999. – 272 с.
3. Видання. Основні види. Терміни та визначення: ДСТУ 3017-95. – [Чинний від 01.01.1996]. – К.: Держстандарт України, 1995. – 47 с.
4. Воробей О. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів. Навчально-методичний посібник. / О. В. Воробей, І. М. Мельников, О. Г. Волошин. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 304 с.
5. Давиденко В. В. Слідчий огляд документів у справах про ухилення від військової служби / В. В. Давиденко // Криміналістичний вісник. – 2009. – № 4. – С. 94–99.
6. Крохмаль І. М. Документ у сучасній документно-комунікативній системі / І. М. Крохмаль // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 9. – С. 28–34.
7. Кушнаренко Н. М. Документознавство: підручник для вузів / Н. М. Кушнаренко. – 4-е вид. – К.: Знання, 2003. – 467 с.

8. Панов М. І. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Ковалова, В. А. Журавльов, В. В. Білоус та інші. – К.: Видавничий дім, 2007. – 728 с.
9. Рогатинська Н. З. Значення документа як джерела доказів у кримінальному процесі / Н. З. Рогатинська // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3. – С. 350-354.
10. Швецова-Водка Г. М. Типологія книги: навч. посібник для студ. вузів культури і мистецтв / Г. М. Швецова-Водка. – Рівнен. держ. ін-т культури. – К.: Кн. палата України, 1999. – 68 с.

МАЗУР
Марина Ігорівна

РОЛЬ БІОЛОГІЧНИХ ТА БІОСОЦІОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ В КРИМІНОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Питання причин та умов злочинності і злочинної поведінки є однією з основних проблем української кримінології та потребують сучасного теоретичного осмислення, методологічного спрямування, чіткого розмежування щодо злочинності як соціального явища та злочинної поведінки. Взагалі на формування теорій причин злочинності впливали різноманітні фактори, зокрема історичні, філософські, біологічні, соціологічні та інші. Внаслідок цього до ХХІ століття було сформовано досить значна кількість концепцій причин злочинності.

Дослідженню даної проблематики свої наукові доробки присвятили такі вчені: О. В. Батюк, С. Ф. Денисов, В. І. Курило та інші.

Метою статті є аналіз положень біологічних та біосоціологічних концепцій злочинності щодо їх значення в дослідженні злочинності та особи злочинця.

Ще у ХІХ столітті в рамках вивчення причин злочинності виник напрям, який мав назву антропологічний, котрий в подальшому переріс в біологічний. Прихильники даного напрямку в злочинцеві бачили хвору людину, яка потребує лікування. Проте відкриття та теоретичні висновки, зроблені видатними представниками позитивістської школи – Ч. Ломброзо, Е. Феррі, Р. Гарофало та їхніми учнями, довгий час не давали спокою кримінологам ХХ ст., адже поряд з науками кримінального циклу бурхливо розвивалися антропологія та медицина [3, с. 25].

Основоположником даного напрямку був Чезаре Ломброзо, який сформулював свої погляди у двох книгах: «Злочинна людина» та «Злочини, його причини та засоби лікування». На його думку, на злочинність не впливають певні соціальні фактори, а лише певні біологічні та расові особливості злочинця. Ч. Ломброзо вважав, що є певна кількість осіб, яким з народження судилося бути злочинцями. В рамках його дос-

лідження виділялося чотири джерела так званої «вродженої злочинності»: анатомічні особливості; наявність атавістичних рис первісної людини-дикуна; фізіологічна та психічні властивості особи; епілепсія та «моральне втручання» [4].

На відмінну від соціальних теорій причин злочинності Ч. Ломброзо вважав, що ні матеріальні умови, ні соціальні фактори, не відіграють ніякої ролі у формуванні злочинності або їх роль є не настільки важливою. На думку вченого, існувало три типи злочинців: вбивці – для них була характерна особлива рухливість, маленькі очі, вузький ніс, тонкі губи та інше; гвалтівники – дана група характеризувалася блискучими очима, великі щелепи, сиплий голос, роздуті губи та інше; злодії – для них також була характерна особливість рухів, зокрема рук, зрощені брови, рідка борода, запалий ніс та інше [4, с. 153].

Таким чином, Ч. Ломброзо стверджував про існування «природного» злочинця, тобто особи, що народжується вже з певними негативними характеристиками. Проте згодом, під впливом критики, він відійшов від чисто біологічної концепції та виділив також «випадковий» тип злочинця.

Згодом почали виділяти, так звані, неоломброзіантські теорії причин злочинності, до яких відносять теорію конституціонального нахилу до злочину; теорію ендокринного нахилу до злочину; теорію психологічного нахилу до злочину; теорію расового нахилу до злочину та інші.

Серед біологічних і біосоціальних кримінологічних концепцій найбільш популярними є ті, що пов'язують злочинність не з фізичною, а психологічною структурою людини. Особливо це стосується психологічної теорії З. Фрейда, за якою злочинність розглядалась як результат дефективного розвитку особи. Розвитку клінічної кримінології сприяло широке впровадження в пенітенціарних закладах США, запропонованих З. Фрейдом, психоаналітичних методик корекції злочинної поведінки [3, с. 35].

Дослідження в галузі конституціональної схильності до злочину проводилися протягом тривалого часу в США юристом Шелдоном Глюком і педагогом Елеонорою Глюк. Результати були викладені ними в праці, що вийшла в 1956 р., «Статура і підліткова злочинність». Вони обґрунтовували зв'язок будови тіла неповнолітніх правопорушників з девіантною протиправною поведінкою. Ідеї цих науковців ґрунтуються на визначенні злочинного потенціалу, величина якого взаємодіє з особливостями конституції. Вони стверджували, що криміногенні особи більшою мірою, ніж представники контрольної групи, піддаються психопатизації і особовій схильності до вчинення злочинів. За розробленою Глюком методикою займалися прогнозуванням злочинної поведінки, і навіть ставилося питання про превентивну ізоляцію неповнолітніх що мають несприятливий прогноз в плані майбутньої злочинної діяльності [1, с. 36].

Проте крім психоаналізу в арсеналі клінічної кримінології були й інші досить радикальні заходи впливу. Так електрошок, як засіб корекції

поведінки правопорушника вперше було запропоновано Беніньо ді Туліо та його послідовниками. На думку вчених, електрошок мав сприяти регенерації пам'яті і всієї особистості злочинця. Розповсюдженню застосування електрошоку, як заходу корекції злочинної поведінки сприяло поширення біхевіористських психологічних теорій. Біхевіоризм – це особливий напрям у психології людини та тварин, який вивчає особливості поведінки. Цей науковий напрямок визначив розвиток американської психології у ХХ ст. і радикально змінив всю систему уявлень про психіку. Його кредо висловлювала формула, згідно з якою предметом психології є поведінка, а не свідомість [2, с. 162].

Відповідно до концепції біхевіоризму людська поведінка будується за спрощеною схемою (стимул-реакція). У відповідності з цією схемою, якщо певні вчинки отримують негативне підкріплення (удар розрядом електричного струму), то людина починає уникати їх.

Подальший розвиток отримав напрям, що розглядає генетичний нахил особи до скоєння злочину. Проводячи дослідження близнят, японські учені Суфу Іосимасу (1957) і Хайяси (1967), та німецький дослідник Карл-Отто Хрістіансен (1968) прийшли до висновку, що однояйцеві близнята обидва скоюють злочини частіше, ніж різнояйцеві. Висновки ці не можна визнати достовірними, оскільки вивчалася недостатня кількість близнят. Цікавими могли б бути результати дослідження близнят, що опинилися в різних сім'ях і різних умовах. До того ж, в опублікованих даних немає вказівок на характер злочинів, вчинених близнятами, а це могло б дати можливість оцінки ступеня обґрунтованості цієї теорії. Німецький учений Франц Екснер стверджував, наприклад, що однакова поведінка близнят залежить не від однакового генотипу, а від ідентичного виховання [2, с. 163].

Таким чином, біологічні та біосоціологічні концепції направлені на те, що пов'язують схильність до злочинної поведінки з вродженими якостями, певними генетичними, психологічними особливостями особи, які впливають на її поведінку, проте не виключають впливу суспільства. Отже, на формування особи злочинця в рамках даних концепцій впливають як біологічні, так й соціологічні, психологічні, культурні та інші фактори злочинності. Також дані фактори входять до тієї чи іншої складової структури особистості злочинця, демографічної, соціально-рольової, індивідуально-психологічної, що безпосередньо допомагають при вивченні особи та певних причин, що впливають на злочинність взагалі.

Л і т е р а т у р а :

1. Батюк О. В. Дослідження особи злочинця в ХХ столітті / О. В. Батюк // Вісник Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна». – 2012. – № 4. – С. 34-37.

2. Денисов С. Ф. Клінічна кримінологія: стан та проблеми розвитку / С. Ф. Денисов, А. В. Юрасов // Бريدична наука. – 2011. – № 1. – С. 161–165.
3. Курило В. І. Кримінологія: загальна частина. Курс лекцій: навч. посіб. / В. І. Курило, О. Є. Михайлов, О. С. Яра. – К.: Кондор, 2006. – 192 с.
4. Ломброзо Ч. Преступный человек / Пер. с итальянского. – М.: Эксмо; СПб.: Мидград. 2005. – 880 с.

МАЛЬЧЕНКО
Катерина Сергіївна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОГО НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ДО СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ

Перші правові норми, що поклали фундамент становлення кримінального процесу, отримали своє писемне закріплення у літописах і збірниках права ще за часів Русі. Історичний процес формування та розвитку інституту забезпечення прав підозрюваного доцільно розглядати з моменту його нормативного закріплення як правового інституту. Зокрема ще за часів Київської Русі, правову основу якої становила «Руська Правда», на українських землях діяли правові механізми поваги до честі й гідності людини, а також захисту її життя.

Виникнення криміногенних ситуацій з приводу різних обставин регулювались нормами «Руської Правди». Існували особливі форми, так званого, досудового процесу, який передбачав встановлення відносин між потерпілим (майбутнім позивачем) і вірогідним відповідачем (майбутнім обвинуваченим) [1, с. 76]. Досудові процесуальні відносини мали особливий вид: «звід» і «гоніння сліду». Розширена Правда в ст. 35–39 регламентувала порядок проведення «зводу», який полягав у розшуку особи, яка привласнила чужу річ, а потім повернула її позивачу. «Гоніння сліду» за ст. 77 Розширеної Правди передбачало собою розшук злочинця за залишеними слідами [2]. Таким чином, «звід» і «гоніння сліду» слугували тогочасними засобами захисту обвинуваченого від підозри у скоєні злочину. Давньоруське право не передбачало обов'язковості проведення досудового слідства у зв'язку з процедурою вмовляння обвинуваченого повернутися до чесного життя, тобто перевага надавалася саме налагодженню особистих стосунків, що свідчить про більш гуманне ставлення до людини як особистості в цілому.

Процесуальна змагальність в судочинстві виражалась публічним та усним характером судового процесу, а також рівністю сторін. В основу рівності сторін покладені засади самостійного ведення справи та їх ак-

тивної участі. Право на захист було сформоване через інститут представництва. Так, ст.18 «Руської Правди» встановлювала, що для засвідчення своєї порядності місцевий житель мусив виставити сімох послухів, а іноземець – двох [2]. Таким чином підозрюваний самостійно забезпечував свій захист шляхом пошуку на досудовому слідстві свідків, які підтверджували його невинуватість і за допомогою яких відновлював свою репутацію.

«Руська правда» як правовий документ, що регулював порядок кримінального провадження, передбачав положення щодо застосування запобіжних заходів. Основним запобіжним заходом даного періоду є поруки, що спочатку мали виключне застосування. Суд, виконуючи функції посередника, покладав обов'язок передання на поруки підозрюваного приставам, які мали статус тогочасних органів досудового розслідування. В свою чергу підозрюваний був наділений відповідними гарантіями під час процедури арешту, за порушення якої передбачались значні стягнення. Так, арешт холопа міг бути застосований лише у присутності особи нижчої князівської адміністрації.

Наступним історичним етапом розвитку інституту забезпечення прав підозрюваного є доба Великого князівства Литовського. Найбільшим здобутком в процесі систематизації права у Великому князівстві Литовському стало укладення в XVI ст. трьох (редакцій) Литовських статутів.

Представництво зазнає суттєвих змін у зв'язку з нормативним закріпленням поняття «прокуратора» в Статуті 1529 року. Найдокладніше положення інституту адвокатури розміщені в Статуті 1588 року, зокрема вимоги, яким мав відповідати прокуратор. У разі порушення даних вимог застосовувалися санкції: позбавлення права адвокатської практики, смертна кара. Нормативне закріплення відповідальності прокураторів дало суттєвий поштовх в формуванні адвокатської діяльності як професії. Важливим моментом є наявність урядового захисника, який виконував безоплатну правозахисну функцію щодо осіб, які не мали змоги самостійно здійснювати захист. Адвокатура як інститут захисту прав була гарантією від необґрунтованого обвинувачення підозрюваного.

Поява суб'єктів, які здійснювали досудове слідство дало змогу в деякій мірі забезпечити підозрюваного певними гарантіями. Так, під час допиту як підозрюваних так і свідків здійснювався запис показань в присутності понятих, що свідчить про обмеження в здійсненні насильницьких та інших заходів незаконного примусу.

Литовський Статут не містив гуманістичних ідей сьогодення. Водночас, він містив норми, які вражають своєю актуальністю, зокрема принципи відокремлення судової влади від адміністрації, презумпції невинуватості, право захисту особи, вимогу надання безкоштовної правозахисної допомоги бідним [3, с. 61].

Поширення російського законодавства на теренах України значно вплинуло на інститут забезпечення прав підозрюваного. Зокрема початковим актом на першому етапі даного періоду слід вважати Соборне Уложення 1649 року. Даний документ містив значні обмеження в реалізації демократичних принципів кримінального процесу.

Значні порушення забезпечення прав підозрюваного мали місце під час застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою. Спостерігались непоодинокі випадки, коли тримання осіб під вартою тривало роками. З огляду на це влада намагалась скоротити термін тримання під вартою, але це було безуспішно. У зв'язку з цим влада стала приховувати офіційну статистику тримання осіб під вартою [4, с. 98].

Проведення Судової реформи 1864 року значно вплинуло на обмеження в забезпеченні прав підозрюваного. Статут кримінального судочинства 1864 р. вніс суттєві зміни в систему запобіжних заходів та умови їх застосування. До них належали: 1) позбавлення посвідки на проживання або підписки про невиїзд з місця проживання; 2) особливий нагляд поліції; 3) порука; 4) застава; 5) домашній арешт; 6) взяття під варту [5, с. 41].

Особлива увага приділялась найсуворішому виду запобіжних заходів – взяття підозрюваного під варту. Застосування даного запобіжного заходу до відповідної категорії населення супроводжувалось процесуальним документом – постановою слідчого. Постанова про взяття під варту надавалась обвинуваченому в момент дієвості самого заходу і не пізніше сплину доби після його затримання. Обвинувачений мав право вимагати застосування поліцією першочергових заходів щодо забезпечення охорони майна та у разі наявності малолітніх дітей без нагляду – опіки над ними. Для неповнолітніх від 10–17 років взяття під варту, як запобіжний захід, замінюється поміщенням в виправні притулки або колонії неповнолітніх злочинців, або в подібні заклади піклування за дітьми, або віддаються під відповідальний нагляд приватних осіб з зобов'язанням явки на вимогу Суду [6, с. 372]. На відміну від попереднього законодавства були закріплені підстави та більш конкретизовані умови застосування цього виду запобіжного заходу. Була передбачена можливість оскарження його застосування в судовому порядку. Однак у зв'язку з тим, що Статут не обмежував терміну тримання під вартою, воно було досить тривалим, а взяття під варту застосовувалося досить часто і так само, як і раніше, було основним видом запобіжних заходів [4, с. 98].

Даний період хоча і характеризувався розширеною системою запобіжних заходів, які дозволяли забезпечити належну поведінку підозрюваного мінімізуючи обмеження його прав, але при цьому вирізнявся наявністю елементів суворості і репресивності. Статут кримінального судочинства 1864 р. заклав основи тих гарантій прав підозрюваного, які в

період сьогодення містяться в кримінальному процесуальному законі України.

Проаналізувавши етапи становлення та розвитку правового інституту забезпечення прав підозрюваного в руслі історичного минулого можна сказати, що покладені основи гарантій прав підозрюваного перебувають в постійній трансформації залежно від розвитку соціальних та правових інститутів, призначених для забезпечення дотримання цих прав.

Література:

1. Чайковский А. С. История державы и права Украины: навч. посіб. / А. С. Чайковский. – К.: ЮрінкомІнтер, 2000. – 290 с.
2. Юшков С. В. Руська правда / С. В. Юшков // Видавництво Української Академії Наук. – 1935. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/yushkov/yy.htm>
3. Зосімович О. Регулювання діяльності судових урядовців та адвокатів нормами другого та третього литовських статутів на рубежі XVIII–XIX ст. / О. Зосімович // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2012. – № 9. – С. 61–68.
4. Даль А. Л. Генезис розвитку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / А. Л. Даль // Науковий вісник Херсонського державного університету: Гельветика. – 2015. – № 3. – С. 97–101.
5. Смыкалин А. Судебная реформа 1864 года / А. Смыкалин // Российская юстиция. – 2001. – № 5. – С. 39–42.
6. Олучевский В. Учебник русского уголовного процесса: учеб. пособ. / В. Олучевский. – Спб.: Типография М. Стасюлевича, 1913. – 683 с. – Сведения доступны также с Интернета. – Режим доступа: <http://jurytrial.ru/media/files/library/file636.pdf>.
7. Ківалов С. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року: підруч. / С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков. – Одеса: Юридична література, 2002. – 464 с.

МАСЛОВА
Вікторія Ігорівна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОБАЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх є дуже чутливим індикатором благополуччя суспільства. Враховуючи погіршення криміногенної ситуації та соціально-економічного стану в Україні, злочинність неповнолітніх сьогодні набуває особливої актуальності та потребує вироблення нових заходів впливу. Одним із таких є застосування пробації.

Відповідно до Конвенції ООН про права дитини арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу. Це, безумовно, наводить на думку про до-

цільність застосування альтернативних заходів, які не пов'язані з позбавленням волі, зокрема щодо неповнолітніх.

В даному напрямку кардинальні зміни відбулися у 2015 році: Верховна Рада у другому читанні прийняла загалом ініційований Урядом Закон України «Про пробацію», необхідність якого визначалася ще 15 років тому. Впровадження в Україні системи пробації і відповідної служби – не лише крок назустріч європейським стандартам дотримання прав людини, але й значна перспектива «виправити» правопорушників без ув'язнення.

Метою написання даної статті є дослідження особливостей впровадження пробації щодо неповнолітніх в контексті нового законодавства.

Теоретичним підґрунтям написання статті стали роботи таких науковців як О. Беца, І. Богатирьова, О. Джужа, В. Дрьоміна, І. Михайлова, В. Трубникова, Д. Ягунова та інші.

Слід відзначити, що серед науковців немає єдиної точки зору про правову природу самого інституту пробації. Так, І. Михайлова вважає, що сутність пробації полягає у випробуванні певних категорій злочинців спеціальними юридичними обов'язками, поєднаними з наданням їм різної допомоги реабілітаційного характеру. Її мета полягає у ефективному виправленні засуджених та зведенням до мінімуму, наскільки це можливо, кримінального рецидиву з їхнього боку. Важливою складовою виступає дослідження особистості, яке дозволяє отримати картину моральних цінностей конкретних правопорушників, визначити перспективи виховної та соціально-психологічної роботи з ними [1, с. 73].

До прийняття Закону вперше на нормативному рівні термін «пробація» було використано в Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, затвердженій Указом Президента України від 24.05.2011 року, де серед основних заходів, спрямованих на розвиток кримінальної юстиції відносно неповнолітніх, передбачалося сприяння створенню служби пробації, однією з функцій якої має бути збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільненні з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти.

Також 24.06.2015 року в рамках українсько-канадського проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» відбулась масштабна дводенна конференція на тему «Пробація для неповнолітніх: моделі та програми в контексті нового законодавства». На конференції були озвучені головні складові ефективності пробації щодо неповнолітніх: альтернативне покарання; відбування покаран-

ня на волі разом із суспільством та сім'єю, підтримка організацій; робота з неповнолітніми, враховуючи обставини, які слугували вчиненню злочину; підбір індивідуальної програми роботи з дитиною [2]. Завдяки спільній роботі Міністерства юстиції та Проекту вдалося запустити два пілотні центри пробації для неповнолітніх (хлопчиків та дівчаток), які вже продемонстрували свою ефективність.

Зазначені методики випробувані та адаптовані на базі пілотної моделі Центру відвідування у м. Мелітополі Запорізької області. Аналогічний пілот працює в м. Івано-Франківську. На базі кримінально-виконавчої інспекції м. Полтави та реабілітаційної мережі Благодійного фонду «Світло Надії» (центр зменшення шкоди, реабілітаційний центр, навчально-виробничі майстерні) працює пілотний проект Пробаційного центру [3]. Вважається за необхідне відкривати аналогічні центри і в інших містах України.

Закон не передбачає організацію пробації щодо неповнолітніх, проте з положення закону випливає наступне.

Досудова пробація щодо неповнолітнього – працівник пробації готує досудову доповідь щодо неповнолітніх обвинувачених, в якій містяться відомості з урахуванням вікових та психологічних особливостей.

Наглядова пробація полягає в проведенні працівником соціально-виховної роботи за індивідуальним планом з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи. Нагляд ґрунтується на встановленні довірчих відносин задля впливу на неповнолітнього з метою виправлення.

В ст. 12 Закону України «Про пробацію» дається наступне визначення пробації щодо неповнолітніх: це пробація стосовно осіб віком від 14 до 18 років. Пробація здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх. Пробація щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків [4].

В Законі однак не передбачено спеціального працівника щодо неповнолітніх, лише зазначається, що пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. Тоді як, наприклад, досудове розслідування щодо неповнолітніх здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування, а кримінальне провадження неповнолітніх здійснюють спеціальні судді.

На нашу думку, доцільно було б визначити в системі органів пробації спеціального працівника щодо неповнолітніх з відповідною кваліфікацією у юриспруденції та педагогіці і ювенальній психології, як зазначає Д. Ягунов, працівників, які впродовж певного часу здійснює нагляд за злочинцями, намагаючись змінити певні риси останніх – офіцер пробації [5, с.62].

Це спонукає до думки створити ювенального офіцера пробації, який би в свою чергу володів якостями, які необхідні для здійснення соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми.

Тому, підсумовуючи викладене, можна прийти до висновку, що значні зміни в впровадженні служби пробації в систему органів пенітенціарної системи ми можемо спостерігати уже сьогодні. Проте, як показує практика, залишається багато невизначених питань пов'язаних з діяльністю новоствореного органу. Тому інститут пробації, зокрема пробація щодо неповнолітніх, потребують подальшого вдосконалення. На нашу думку, доцільно все-таки звернутися до досвіду держав, в яких органи пробації функціонують вже тривалий час та організувати співпрацю з такими країнами в напрямках пробаційної діяльності.

Література:

1. Михайлова І. Інститут пробації: окремі аспекти впровадження / І. Михайлова // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 72–75.
2. Представники Державної пенітенціарної служби України взяли участь у національній конференції з питань пробації для неповнолітніх. Офіційний сайт Державної Пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/783818>.
3. Начальник управління кримінально-виконавчої інспекції апарату Державної пенітенціарної служби України О. Б. Янчук став гостем програми «Власний погляд». Офіційний сайт Державної Пенітенціарної служби України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/774717;jsessionid=4621AC21F5960545679446E8BBA29B93>.
4. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. №160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.
5. Ягунов Д. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура / Д. Ягунов // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 1. – С. 60–64.

МІХНО
Володимир Володимирович

ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Боротьба з організованою злочинністю є актуальною у світлі проведення соціально-економічних і правових перетворень в Україні.

Метою боротьби з організованою злочинністю є: встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація; усунення причин і умов існування організованої злочинності [1].

Для вивчення організованої злочинності необхідно визначити її характеристику, цінність якої полягає в тому, що у ній міститься сума відомостей, корисних для практичної діяльності органів розслідування.

В структуру криміналістичної характеристики організованої злочинної діяльності входить сукупність типових ознак, які характеризують діяльність учасників організованої злочинної групи під час підготовки, вчинення злочинів, приховування злочинів, а також при здійсненні протидії розслідуванню.

У загальну криміналістичну характеристику організованої злочинної діяльності входять такі елементи: сфери, в яких здійснюється організована злочинна діяльність; предмет злочинного посягання; способи підготовки, вчинення і приховування злочинів; місце, час, обстановка, умови вчинення злочинів; характеристика організованої злочинної групи, її зв'язки і взаємини з іншими організованими злочинними групами; координовані зв'язки у правоохоронних органах, органах державної влади і управління; мотиви і цілі злочинів тощо.

Окремі елементи криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняються організованими групами, – це способи підготовки, вчинення і приховування злочину, обстановка злочину, особи злочинця і потерпілого, слідова картина злочину.

Відповідно до Кримінального кодексу України злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [2].

Основні напрямки діяльності організованих злочинних груп можливо поділити на дві групи: загальнокримінальна сфера та сфера економіки.

До першої групи відносяться: незаконний обіг зброї; незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; вбивства на замовлення; торгівля людьми та їх органами; вимагання та шахрайства.

До другої групи відносяться: комп'ютерна злочинність; злочинна діяльність у сфері нафтогазового та енергетичного комплексу; кредитно-фінансова та банківська сфера; відмивання грошей, добутих злочинним шляхом; зовнішньоекономічна діяльність; контрабанда.

При вчиненні групових злочинів значно зростає їхня суспільна небезпека, що збільшується в результаті того, що:

- члени злочинних груп надають один одному психологічну підтримку, тому кожний почуває себе в групі більш упевнено, а це у свою чергу сприяє прийняттю рішень про вчинення більш тяжких злочинів;
- групі доступні такі способи вчинення злочинів, які не може використати злочинець-одинак;
- у групі швидше йде процес передачі злочинного досвіду: якщо їм володіє один член групи, то незабаром переймають й інші;
- зростає сумарний збиток від зроблених злочинів, тобто потерпілому наноситься більше тілесних ушкоджень, викрадається велика кількість майна й т.п.;
- злочинна діяльність групи може бути легко розширена як у часі (не обов'язково всі учасники групи діють одночасно), так й у просторі (учасники групи можуть діяти самостійно в різних місцях);
- у злочинній групі зростають можливості приховання злочинів й їхніх слідів, захисту її членів від правоохоронних органів, надання допомоги арештованим співучасникам й їх близьким [3, с. 34].

Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, має певні особливості. Іноді вже на початку розслідування можна висунути версії про вчинення злочинів організованою групою. Така інформація сприяє висуванню слідчих версій, плануванню розслідування, розробленню тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

На факт вчинення злочину злочинною групою можуть вказувати наступні ознаки: наявність слідів, що свідчать про ретельну підготовку до вчинення і приховання злочину; наявність множинності різних слідів, що вказують на вчинення злочину декількома особами (сліди рук залишені різними особами, сліди взуття – різним взуттям; гильзи стріляні з різних видів зброї) тощо.

На початковому етапі розслідування проводяться наступні слідчі (розшукові) дії: огляд місця події; допити потерпілих, свідків, підозрюваних (якщо вони є), призначення та проведення експертиз та інші С(Р)Д.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Особливу роль в доказуванні виконують масиви криміналістичних обліків експертно-криміналістичних підрозділів, які здатні допомогти

встановленню членів злочинної групи, зброї, яка використовувалась при вчиненні злочинів тощо.

На наступному етапі розслідування проводяться такі слідчі (розшукові) дії: допити підозрюваних, обшуки, пред'явлення для впізнання, слідчі експерименти, призначення та проведення експертиз та інші С(Р)Д.

При розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, необхідно встановити: 1) груповий характер злочину (кількість учасників, їх участь у вчиненні злочинів, роль кожного во вчиненні злочинів, тривалість вчинення злочинів групою); 2) організованість і стійкість злочинної групи (склад групи, стабільність складу групи, наявність ієрархії у групі, існування певних правил поведінки; 3) мету створення організованої злочинної групи (для вчинення яких злочинів створена група); 4) озброєність злочинної групи (наявність вогнепальної, холодної зброї або зброї вибухової дії, чи були учасники групи усвідомлені про наявність зброї, яким чином вона використовувалась та ін.); 5) керівництво (лідерство) у злочинній групі (хто ініціював вчинення злочинів, хто планував діяльність групи та окремі дії, хто одержував найбільшу долю злочинних доходів, у кого найбільший злочинний досвід, хто справляв вплив на інших членів групи, у чому він виявлявся тощо); 6) корумпованість із посадовими особами владних структур; 7) використання групою технічних засобів та транспорту (які технічні засоби використовували злочинці: комп'ютерну техніку, засоби зв'язку; чи використовувався транспорт під час вчинення злочинів); 8) місце злочинної групи в організованій злочинній діяльності (чи взаємодіяла злочинна група з іншими злочинними угрупованнями, характер стосунків з іншими групами, чи входила злочинна група у злочинну організацію, чи були конфлікти, злочинні «розборки» з іншими групами тощо); 9) причини і умови, що сприяли створенню організованої групи (відсутність спеціальних профілактичних заходів, недостатня робота правоохоронних органів щодо виявлення і попередження злочинної діяльності тих чи інших формувань тощо) [4, с. 430].

Якнайшвидше встановлення вищезазначених обставин, виявлення в розслідуваній події ознак злочинної групи сприятиме як прискоренню розкриття вже вчинених злочинів з подальшим притягненням винних осіб до передбаченої чинним кримінальним законодавством відповідальності, так і упередженню вчинення членами злочинної групи інших злочинів.

Л і т е р а т у р а :

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України від 31.08.1993 р. – № 35. – Ст.358.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25–26. – ст. 131.
3. Долгова А. И., Дьяков С. В. Организованная преступность. – М.: Юридическая литература, 1989. – 352 с.
4. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Жувальєв та ін. – Х.: Право, 2010. – 464 с.

МОЛДОВАНЕНКО
Ірина Олександрівна

ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ СПІВУЧАСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Теорія кримінального права не передбачає на сьогодні усталеної думки з питань, що стосуються інституту співучасті у злочині, зокрема її видів, що має важливе значення для правильного трактування спільної участі декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Зокрема, положення щодо співучасті закріплюється у ст. 28 Кримінального кодексу України, де зазначено, вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.

Метою даної статті є формулювання визначення поняття «форми співучасті», встановлення та характеристика окремих видів співучасті.

Дослідженням даної тематики займалися такі науковці: А. А. Арутюнов, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник та інші.

Форма співучасті – це спосіб взаємодії декількох суб'єктів злочину при спільному вчиненні умисного злочину, що визначається характером вчинюваних дій, характером суб'єктивних зв'язків між співучасниками та спільністю їх злочинних намірів [9, с. 146].

Взагалі, про форми співучасті велися дискусії ще в дореволюційний період, де існували різні думки щодо вживання належного терміну, зокрема деякі науковці використовували поняття «вид», а деякі поняття «форма».

У теорії кримінального права зустрічаються різні класифікації форм співучасті.

Однією з ознак для класифікацій є поділ форм співучасті за суб'єктивними і об'єктивними ознаками, запропонований М. І. Бажановим. За об'єктивними ознаками, тобто за тією роллю, яку виконує співучасник у злочині ним виділяються: проста співучасть (співвиконавство, співвинність), складна співучасть (співучасть у власному розумінні слова, з розподілом ролей). За суб'єктивними ознаками, тобто за стійкістю суб'єктивних зв'язків, стійкістю умислу виділяються: співучасть без попереднього зговору, за попереднім зговором, злочинна організація [1, с. 202–203].

Аналізуючи форми співучасті по об'єктивними ознакам, виділяють просту та складну співучасть.

Проста форма співучасті (співвиконавство, співвинність) має місце в тих випадках, коли співучасники діють як виконавці (співвиконавці). При цьому кожен співучасник може повністю вчиняти діяння, що утворює об'єктивну сторону складу злочину або ж лише його частину, тобто діяти з розподілом функцій між іншими виконавцями. До простої форми співучасті належить група осіб без попередньої змови [2, с. 51].

Проста форма характеризується такими поняттями як співвиконавство або співвинуватість.

На думку М. І. Мельника, ця форма співучасті характеризується тим, що всі співучасники безпосередньо беруть участь у виконанні об'єктивної сторони злочину. При цьому можливі такі ситуації:

- кожен із співучасників виконує всю об'єктивну сторону злочину;
- окремі співучасники, діючи за розподілом ролей, виконують лише частину об'єктивної сторони злочину [5, с. 142].

В двох випадках злочинні наслідки настають у результаті сукупної діяльності співвиконавців і є спільними для них.

Кримінальний кодекс України у ч. 2. ст. 27 зазначає, що виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений Кримінальним кодексом.

Складна форма співучасті характеризується розподілом ролей між співучасниками (співучасть із розподілом ролей). Ця форма співучасті передбачає наявність хоча б двох співучасників: виконавця і будь-якого іншого співучасника (організатора, підбурювача чи пособника). До складної форми співучасті належать організована група та злочинна організація [2, с. 51].

При складній формі співучасті один з учасників є виконавець, а інші – організатор, пособник та підбурювач. Для даної форми достатньо, щоб були присутні виконавець та хоча б ще один з названих видів співучасників.

Таким чином, проста форма співучасті характеризується тим, що кожен співучасник діє виконавцем, коли складна форма співучасті передбачає розподіл ролей між співучасниками. Проте, спільною ознакою для двох видів є наявність виконавця.

Крім об'єктивних ознак, форми співучасті розподіляються по суб'єктивним ознакам, зокрема виділяють три групи: співучасть без попередньої змови; співучасть з попередньою змовою та злочинна організація.

Як зазначає М. І. Мельник, група осіб без попередньої змови – це двоє або більше виконавців, які утворили групу для спільного вчинення злочину без попередньої домовленості між собою про це. Відсутність

попередньої змови означає, що виконавці злочину до моменту його вчинення не обговорювали питання про його вчинення, не домовлялися про спільність своїх дій, розподіл ролей тощо. Для цієї групи характерним є спонтанне, ситуативне об'єднання зусиль виконавців для досягнення загального злочинного наслідку безпосередньо перед його вчиненням або в процесі його вчинення [6, с. 88].

М. Й. Коржанський зазначає, що стосовно групової злочинності чи злочину, вчиненого групою осіб, можна визначити правило – чим більшою є злочинна група та чим міцніше вона організована, тим більшу суспільну небезпеку вона утворює і тим на більшу кару вона заслуговує. Такий висновок ґрунтується на особливостях спільної злочинної діяльності, яка забезпечує:

- а) більшу ефективність цієї діяльності;
- б) більшу латентність (скритність) вчинюваних злочинів;
- в) меншу безпеку для злочинця бути викритим і покараним [3, с. 72].

Частина 2 статті 28 Кримінального кодексу України передбачає, що злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

Перш за все, слід зазначити, що вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб є однією з форм співучасті, а тому їй притаманні всі ознаки, що характеризують співучасть взагалі. Що стосується ознак, які характеризують власне вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, то доцільно виділяти наступні:

- 1) злочин вчиняється двома або більше суб'єктами;
- 2) вони можуть бути співучасниками одного (співвиконавці) або різних видів (виконавець (співвиконавець), організатор, підбурювач, пособник);
- 3) між цими співучасниками існує попередньо досягнута змова про спільне вчинення злочину.

Співучасть з попередньою змовою має місце, якщо суб'єкти, які беруть участь у групі, заздалегідь, тобто до початку вчинення злочину, домовилися про спільне його вчинення. Попередньою є змова, досягнута до початку вчинення злочину, тобто до початку замаху на нього. Враховуючи, що змова сама по собі вже є готуванням до злочину, то вона не може мати відношення до стадії готування. Саме тому попередньою є змова, яка відбувається на стадії готування до злочину. Такий важливий елемент, як «заздалегідь», вказує на те, що попередня змова досягається до моменту виконання об'єктивної сторони конкретного складу злочину. Законодавець приділяє значну увагу моменту досягнення змови про спільне вчинення злочину, оскільки вбачає в цьому істотне значення для оцінки ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину [7, с. 188].

Відповідно до ч. 4 ст. 28 Кримінального кодексу України, метою злочину, учиненого злочинною організацією, є спільна діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп.

Аналізуючи поняття «злочинна організація», необхідно його відрізняти від поняття «банда». Під бандою розуміється озброєна організована група або злочинна організація, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки [8]. З даного визначення залишається не зрозумілим, за яких обставин банда є організованою групою, а за яких умов – злочинною організацією.

Таким чином, за суб'єктивними ознаками виділяють:

- співучасть без попередньої змови можна охарактеризувати відсутністю будь-якої попередньої змови на вчинення злочину між двома чи більше виконавцями;
- співучасть з попередньою згодою є одним з форм співучасті по суб'єктивній ознаки. Для даної форми характерна домовленість між співучасниками злочину. Співучасть з попередньою змовою проявляється в двох формах: в елементарній та у формі організованої групи;
- злочинна організація – це стійка група осіб, особливо небезпечна співучасть. Дивлячись на особливу небезпеку даної форми співучасті в Кримінальний кодекс було введено статтю 225, яка саме передбачає відповідальність за створення злочинної організації.

Л і т е р а т у р а :

1. Арутюнов А. А. Подстрекатель преступления / А. А. Арутюнов // Государство и право. – 2002. – № 11. – С. 122–128.
2. Вознюк А. Визначення поняття «форма співучасті» та її види в теорії кримінального права / А. Вознюк // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 46–56.
3. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський – К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 965 с.
4. Кримінальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України від 05.04.2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
5. Мельник М. І. Кримінальне право України. Загальна частина / Ю. В. Александров, М. І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
7. Орловський Р. С. Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб / Р. С. Орловський // Вчені записки Таврицького національного університету імені В. І. Вернацького. – 2014. – № 1. – С. 187–193.

8. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23.12.2005 року
9. Ткаченко В. Форма співучасті як кримінально-правове поняття / В. Ткаченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Юридичні науки. – 2007. – № 74. – С. 144–146.

ОСАДЧУК
Валерія Павлівна

ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ АКсіОСФЕРИ ПРАВА

В умовах сьогодення, сучасне українське право все частіше розглядається на предмет його ефективності, можливості функціонувати на рівні, здатному задовольнити у повному обсязі потреби мільйонів українців. Не новим є той факт, що саме у моменти суттєвих змін соціального життя, на першому плані постають питання системи цінностей права та зовнішнього вираження самого права як цінності. Проблема ціннісної характеристики права за останні роки набула поширення серед вітчизняних та іноземних науковців.

Метою цієї роботи є аналіз аксіосфери як філософсько-правової категорії, а також правових цінностей та цінностей права як змістовних складових аксіосфери.

Враховуючи те, що вже проведено безліч досліджень у сфері правової аксіології, все ж залишається ряд питань, що потребують деталізації та застосування нових підходів. Зокрема, на увагу заслуговують праці М. М. Алексєєва, Н. Неновські, В. С. Нерсисянца, Ю. М. Оборотова, І. Г. Оборотова, П. М. Рабіновича, в яких розкриваються окремі аспекти аксіологічного вчення.

Під аксіосферою у філософській літературі розуміють явище, яке характеризує сутність межі аксіологічного простору, його структурну неоднорідність, внутрішнє різноманіття і утворює ієрархію, компонентні складові якої знаходяться у взаємодії та єдності. Н.В. Янкінна вважає, що наряду з цим аксіосфера становить собою абсолютно всю сферу ціннісного ставлення людини до світу і містить у собі принаймні дві складові: перша складова – світ цінностей, а друга – суб'єктивна реальність ціннісного бачення світу цінностей у вигляді образів, ідеалів, оцінок, уявлень [1, с.4,5].

Щодо правових цінностей як складової аксіосфери, то проблематика цього питання є однією з найбільш складних та неоднозначних у сучасній філософії права. Досить вірну думку з цього приводу висловив М. М. Алексєєв про те, що скоріш за все, неправильним було б вважати,

що питання про право і справедливість можна вирішити лише в рамках юридичної догматики та її методів [2, с. 70]. З цього випливає, що дійсно, глибоко осмислене та усвідомлене ставлення до права має будуватися через призму сприйняття цінностей і право саме по собі є сферою цінного.

Досліджуючи аксіосферу права та її компоненти, К. В. Горобець зазначає: «...сприйняття права як сфери належного є значним спрощенням його дійсного буття. Очевидно, що за такого тлумачення права, за його межами мають залишатися юридична практика, що виявляє себе у різноманітні правових ситуацій, а також усе правове життя, яке цілком справедливо назвати сферою суцього, оскільки в ньому реалізуються та захищаються конкретні життєві інтереси суб'єктів права та існують цілком уособлені та опредмечені явища, які існують у сфері належного лише опосередкованим чином» [3, с. 72].

З огляду на це, слід усвідомлювати встановлений науковцями факт про те, що правосвідомість націлена на два типи цінностей: цінності існування, що є абсолютними і розглядаються як цінності-цілі та цінності належного (цінності-засоби), що власне і є правовими [5, с. 243].

Представники правової аксіології виокремлюють два фундаментальні напрями сприйняття цінностей: трансцендентальний та антропологічний.

Сутність трансцендентального підходу полягає в тому, що чим довше явище існує у часовому вимірі, тим воно цінніше. Антропологічний же підхід орієнтує на людину і вирізняється надлишковим суб'єктивізмом. Тому, не можна розглядати явище цінності лише з однієї сторони. Вона водночас має бути корисною для кожної окремої людини і в той же час виступати як критерій належного.

Через систему цінностей відбувається взаємозв'язок між правом та мораллю. З огляду на це, існує ще один підхід до розуміння правових цінностей, це – розуміння їх через категорію моралі. В свою чергу, такий підхід підштовхує деяких правознавців синтезувати аксіологічний підхід, згідно з яким правові цінності належать до кола позаюридичних явищ і саме цей факт визнається аксіомою [4, с. 64].

На нашу думку, неможливо погодитися остаточно лише з одним із багатьох існуючих підходів в контексті цього питання. Адже кожен із них висвітлює лише частину багатогранного поняття правових цінностей, які одночасно поєднують у собі буття людини, буття речей, буття соціуму. Феноменологічна природа правових цінностей виявляється також у тому, що вони є як першоосновою права, так і його метою – ще один доказ того, що вони поєднують у собі іноді абсолютно протилежні аспекти.

Другим видом цінностей є – цінності права. Розмежовуючи поняття правових цінностей та цінностей права, відокремлюючи їх від поняття

благ, К. В. Горобець характеризує цінності права як «...природні та суспільні блага, що захищаються та забезпечуються правом в силу їх значущості та корисності для людини та суспільства.» [3, с. 92] Він же зазначає, що на відміну від правових цінностей, цінності права мають свою ієрархію, аналіз якої можна провести двома шляхами. Перший з них – гуманістичний який містить у собі два моменти: по-перше, не вершині усіх цінностей права стоїть людське життя, по-друге, визнається існування загальнолюдських цінностей, які і виробила сама людина в межах суспільства і взаємодії з ним. Вчені пропонують у межах гуманістичного підходу виробити наступні рівні ціннісної ієрархії, де на першому місці буде людське життя; на другому – категорії, що розкривають соціальну сутність людини – рівність, гідність, свобода; на наступному рівні знаходяться цінності, що дозволяють людині розвиватися, будувати себе як індивідуальність, облаштовувати свій життєвий простір. І на останньому рівні знаходяться цінності, які дають можливість безпосередньо взаємодіяти із суспільством та державою, тобто, це – власність, наука, культура і т.д.

Нормативна ж ієрархія цінностей права орієнтована на позитивне право. Основу для її дослідження складає Конституція України, нормативні та індивідуальні правові акти. Проте проблема полягає в тому, що колізійність нашого законодавства та складна реалізація на практиці загальнолюдських цінностей унеможлиблює виявлення такої ієрархії.

Думається, що так само, як і у випадку з правовими цінностями, жоден з двох підходів до побудови ієрархії цінностей права не є абсолютно вірним. У кожному є свої недоліки, а тому, потрібно синтезувати дещо середнє між ними, що вміщуватиме в собі найвдаліші позиції гуманістичного та нормативного підходу.

На завершення можна сказати про те, що аксіосфера права – це система цінностей: правових цінностей та цінностей права. Деякі з них є або тим, на що людина орієнтується, або результатом її діяльності, а деякі визначають саме цінність такого явища як право, його здатність служити людині для задоволення її потреб, бути благом.

Дослідження аксіосфери та її складових – кропіткий процес, який потребує постійного погляду з різних кутів на таке багатогранне явище, як цінність. Усе це, на додаток, ускладнюється тим, що у нашій сучасності з'являється та змінюється дедалі більше цінностей, які неодмінно мають бути враховані, інакше право почне втрачати свою ефективність.

Література:

1. Янкина Н. В. Аксиосфера культуры и образование / Н. В. Янкина // Аксиология и инноватика образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.orenport.ru/axiology/docs/5/4.pdf>.

2. Алексеев Н. Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. – СПб.: Лань, 1999. – 70 с.
3. Горобець К. В. Аксиосфера права та її компоненти: дис... к.ю.н.: 12.00.12 – філософія права / Костянтин Валерійович Горобець. – О., 2012. – 206 с.
4. Фальковский А. О. Аксиологичний підхід в методології сучасної юриспруденції: дис. ... к.ю.н.: 12.00.12 – філософія права / Андрій Олександрович Фальковский. – О., 2011. – 216 с.
5. Бачинин В. А. Философия права: конспект лекций / В. А. Бачинин. – Х.: Консум, 2002. – 243 с.

ПАЛІВЕЦЬ
Юлія Юрїєвна

ЗЛОЧИН І МАЛОЗНАЧНЕ ДІЯННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

В країнах Європи поряд з поняттям «злочин» зустрічається поняття «малозначне діяння», яке визначається як діяння, що має ознаки злочину, але не супроводжується застосуванням кримінальної відповідальності та покарання взагалі. Таким чином, малозначне діяння кримінальним законом окремих країн передбачається, але традиційних наслідків, притаманних вчиненню злочину, не породжує. Однак серед країн, які використовують поняття малозначне діяння, існують різні підходи щодо його змісту.

У статті 11 **КК Білорусі** [1] зазначено, що не вважається злочином дія або бездіяльність, яка формально містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але в силу малозначності не становить суспільної небезпечності, властивої злочину. Малозначним визнається діяння, яке не спричинило і за своїм змістом і спрямованістю не могло спричинити істотної шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам. Таке діяння у випадках, передбачених законом, може потягти застосування заходів адміністративного чи дисциплінарного стягнення. Якщо порівняти українську та білоруську дефініції, то можна зробити висновок, що поняття малозначного діяння за КК України відрізняється від аналогічного поняття за КК Білорусі тим, що перше є діянням, яке не становить суспільної небезпечності, а друге – діянням, яке не становить суспільної небезпечності, **властивої злочину**. Якщо вважати за аксіому, прийняту у вітчизняній кримінально-правовій доктрині (на користь якої можна навести положення ч. 2 ст. 1 і ст. 353 КК України), що суспільна небезпечність є ознакою не лише злочинів, а й інших правопорушень, слід думати, що відповідно до КК України між малозначним діянням і адміністративним чи дисциплінарним проступком не можна ставити знак рівності, а відповідно до КК Білорусі – можна. Якщо ж виходити з

того, що лише окремі адміністративні та дисциплінарні проступки є суспільно небезпечними, то і за КК України малозначне діяння в окремих випадках може бути визнано відповідним проступком. Але у цьому випадку важко відповісти на питання про критерії відмежування суспільно небезпечних проступків від проступків, які не є суспільно небезпечними.

Згідно з ч. 2 ст. 6 **КК Латвії** [2] злочинним діянням не є діяння (дія або бездіяльність), яке має ознаки складу діяння, передбаченого кримінальним законом, але вчинене за обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Тут ідеться не про малозначне діяння у розумінні, прийнятому у вітчизняній доктрині. Латвійський законодавець визнає, що кримінальну відповідальність можуть виключити лише діяння, які мають усі ознаки злочинного, але вчинюються за обставин необхідної чи уявної оборони, затримання особи, крайньої необхідності, виправданого професійного ризику і виконання злочинного наказу (розпорядження). Разом з тим, від кримінальної відповідальності може бути звільнена особа, яка вчинила злочинне діяння, яке містить ознаки діяння, передбаченого законом, але яким не заподіяна така шкода, щоб було необхідно призначити кримінальне покарання (ч. 1 ст. 58 **КК Латвії**). Фактично йдеться про малозначне діяння. Отже, у **КК Латвії** малозначне діяння віднесено не до категорії діянь, які не є злочинами (як у **КК України**), а до категорії злочинних діянь, у разі вчинення яких може розглядатися питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Інакше і бути не може за відсутності у понятті злочинного діяння ознаки суспільної небезпечності: адже саме вона є критерієм відмежування злочинного діяння від малозначного.

Схожий підхід застосовано і в **КК Литви** [3]. У його главі III безпосередньо не згадується про малозначне діяння. Натомість, відповідно до ст. 37 **КК Литви**, суд може звільнити від кримінальної відповідальності особу, яка вчинила злочинне діяння, яке хоча формально і містить деякі ознаки передбаченого кримінальним законом злочинного діяння, однак внаслідок його малозначності не є небезпечним. Таке правове вирішення проблеми малозначного діяння є вельми цікавим і привабливим. Адже відсутність у **КК України** чіткої нормативної підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадку визнання діяння малозначним не дає можливості закріпити у кримінально-процесуальному законі і відповідні процесуальні умови припинення кримінального переслідування (вони відсутні як у чинному **КПК України**, так і в проекті нового **КПК України**). Проте запозичити ці положення і включити їх до **КК України** неможливо доти, доки законодавче поняття злочину містить ознаку суспільної небезпечності.

У кримінальних кодексах держав Західної Європи поняття малозначного діяння, як правило, не наводиться. Це цілком зрозуміло з огляду

на відсутність у них вказівки на суспільну небезпечність як обов'язкової ознаки злочину.

Не увівши цю ознаку до поняття злочину, польський законодавець [4, 324] використовує при визначенні поняття малозначного діяння ознаку «суспільна шкідливість»: не є злочином заборонене діяння, суспільна шкідливість якого є незначною (§ 2 ст. 1 **КК Польщі**). При цьому вказується, що при оцінці суспільної шкідливості діяння суд бере до уваги вид і характер порушеного блага, розміри заподіяної чи можливої шкоди, спосіб і обставини вчинення діяння, значимість порушених винним обов'язків, так само як і ступінь вини, мотивацію винного, вид порушених правил обережності і ступінь їх порушення (§ 2 ст. 115 **КК Польщі**).

Відповідно до ст. 9-а **КК Голландії** [5] суддя може не призначати ані покарання, ані кримінально-правового заходу, якщо він вважає це недоцільним, враховуючи: а) недостатню тяжкість правопорушення, б) особу злочинця або в) обставини, які супроводжують вчинення злочину, чи наслідки, що настали. А у **КК Данії** міститься норма, відповідно до якої діяння, яке зазвичай карається, не повинно тягти покарання, якщо воно було необхідним для запобігання загрози шкоди особі чи майну і якщо це діяння може бути розцінене тільки як відносно незначне (§ 14). Це – щось середнє між крайньою необхідністю і малозначністю.

У деяких кримінальних кодексах питання про малозначне діяння регламентується тільки в Особливій частині.

У статті 172-тер, яка є останньою статтею розділу 2 Книги 2 «Злочинні діяння проти майна» **КК Швейцарії** [6] і має назву «Малозначні майнові делікти», міститься такий припис: «Якщо діяння спрямоване тільки проти малозначної майнової цінності або на заподіяння малозначної шкоди, то за скаргою особа карається арештом чи штрафом. Ця норма не діє при кваліфікованій крадіжці (пункти 2 і 3 ст. 139), розбої та вимаганні». Пунктом 3 «Загальні приписи» розділу 19 «Хабарництво» встановлено: якщо і тяжкість діяння, і вина особи настільки малозначні, що покарання було б непомірним, то компетентні органи відмовляються від кримінального переслідування, передачі справи до суду чи призначення покарання; поняттям «неналежна вигода» у цьому розділі не охоплюється «незначна загальноприйнята вигода». Отже, цей **КК** допускає існування малозначних діянь лише серед діянь певного характеру. Таке ставлення до проблеми може бути цілком зрозумілим з огляду на те, що надзвичайно гуманний **КК Швейцарії** передбачає лише близько 200 злочинів, приблизно п'ята частина з яких є до того ж злочинами приватного обвинувачення.

Таким чином, можна зробити певні попередні висновки. По-перше, малозначність діяння, як інститут кримінального права, отримало знач-

не поширення в законодавстві постсоціалістичних країн, таких як Білорусь, Молдова, Литва, Латвія та інші. По-друге, в більшості західноєвропейських країн проблема нормативного визначення кола діянь, які хоча і мають злочинний характер, однак не повинні виступати підставами для застосування кримінальної відповідальності, вирішується розміщенням відповідних положень в Особливій частині кримінальних законів (наприклад, Польща, Австрія, Швейцарія та інші). Такий підхід дозволяє зробити висновок, що ознаки малозначності діяння в західноєвропейських країнах не мають характеру загальних, тобто поширюються не на будь-які злочини, а тільки на окремі їх види (наприклад, злочини проти власності, проти моральності та інші). По-третє, в більшості західноєвропейських країн поряд з малозначністю застосовуються положення про «незлочинне» діяння, яке вимагає свого подальшого дослідження.

Література:

1. Уголовный кодекс Республики Беларусь / по состоянию на 10 февраля 2010 года. – Минск: Беларусь. – 2011. – 232 с.
2. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Научный редактор А. И. Лукашов, Э. А. Саркисов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.
3. Уголовный кодекс Литовской Республики / научный редактор В. Павилонис. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 470 с.
4. Гришук В. К. Уголовная ответственность субъектов по законодательству Республики Польша // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке. – М., 2005, – С. 323–326.
5. Уголовный кодекс Голландии / Научный редактор Б. В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 510 с.
6. Уголовный кодекс Швейцарии / Научный редактор Н. И. Мацнев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 361 с.

ПЕРИЖОК
Анна Олеговна

УГОЛОВНЫЙ ЗАКОН И ПРЕДЕЛЫ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Первым известным законодательным источником русского права считают Русскую Правду. Как видно из договоров великих князей Олега (911) и Игоря (945) с греками, появлению Русской Правды предшествовал «Закон русский» правовая природа этого акта до сегодняшнего дня остается невыясненной – то ли это был законодательный акт то ли установившийся обычай. Именно на этот акт имеются ссылки в договорах при определении меры ответственности руссов за совершение убийства, насилия, порабощения или кражу. В правовых договорах Игоря и Олега

четко просматривается элемент действия договора по кругу лиц, поскольку, как следует из содержания договоров, они распространялись на торговых людей – представителей Киевской Руси и Византии, которые совершили преступления на территориях этих государств и привлекающиеся к уголовной ответственности по месту совершения преступления. Таким образом, в договорах просматривается принцип гражданства (в современном его звучании, поскольку во время подписания указанных договоров ни о гражданстве, ни о подданстве речи вообще не шло ввиду отсутствия устойчивой правовой связи между государством и личностью) который выступал своего рода средством унификации уголовной ответственности различных государств, посредством которого достигался необходимый правовой результат – и русичи и византийцы несли одинаковую ответственность не зависимо от места совершения преступления.

Данные положения фактически воспроизводятся и в Русской Правде, поскольку составители данного нормативного акта, во-первых, избегают определять временную и территориальную сферу действия Русской Правды, а во-вторых, ориентируют на перспективу применения данного акта.

В Русской Правде запрещенное поведение, за которое предусматривается уголовная ответственность, описывается с использованием будущего времени, что позволяет сделать вывод о применении положений Русской Правды только в случае совершения преступлений после вступления в силу положений этого акта. Отсутствие в тексте Русской Правды даже косвенного указания на территориальный признак действия этого акта свидетельствует об отсутствии четких государственных границ, которым не только ограничивалась территория того или иного государства, но и определялась сфера действия нормативных актов.

Следующий этап формирования системы законодательства в целом, и системы уголовного законодательства, в частности, связывает с созданием Литовских Статутов, в которых на основе традиций, заложенных в Русской Правде и национальных традиций украинского народа, были сформулированы нормы различной отраслевой принадлежности, в том числе и нормы уголовного права.

В Статутах изменяется отношение к содержанию понятия преступления, которое рассматривают как физическую, материальную или моральную «кривду», которая была причинена отдельному лицу или громаде. В Статутах формируется более широкая система уголовных преступлений, среди которых выделяются общественно-опасные деяния против государства, против жизни и здоровья государя, против порядка управления, воинские преступления, преступления против правосудия, имущественные преступления, деяния против семьи и морали. Однако, в Литовских Статутах также не выводятся на нормативный уровень во-

просы, определяющие порядок применения правовых предписаний, имеющих уголовно-правовой характер.

Имперский период формирования уголовного законодательства на украинских землях характеризуется широким использованием литовских статутів вплоть до, так называемых, Екатерининских реформ конца 18 века. В 1832 году Николаем 1 был учрежден Свод законов Российской империи, который был введен в действие с 1 января 1935 года. XV том Свода составляли законы уголовные, которые состояли из двух книг «О преступлениях и наказаниях вообще» и «О судопроизводстве по преступлениям», что фактически и может рассматриваться в качестве первого кодифицированного уголовно-правового акта. В Своде законов определялось, что он распространяет своей действие на всю территорию Российской империи и подлежит применению во всех случаях обнаружения преступления не зависимо от времени его совершения. Однако данные положения имели декларативный характер и не отличались определенностью, поскольку были помещены в преамбуле к Своду. Таким образом, действие акта во времени и по территории рассматривалось как само собой разумеющееся правило, которое формулированию не подлежит и его детальная характеристика не требуется.

В 1903 году было подготовлено «Уголовное Уложение», которое в полном объеме так и не вступило в законную силу, но которое сыграло заметную роль в формировании уголовного законодательства Украины имперского периода. Данное Уложение представляет особый интерес в силу того, что в нем впервые на законодательном уровне определяется пространственное и временное действие уголовного закона. Так, в отделении 2 «О пространстве действия уголовного закона» устанавливается правило, в соответствии с которым действие данного Уложения распространяется на все преступные деяния, совершенные на территории Российской империи, как подданными, так и иностранцами за исключением случаев, предусмотренных законом (ст. 4). Исключением из общего правила являются следующие случаи: во-первых, деяния, наказуемые по законам церковным, воинскому и военно-морскому уставам, уставам дисциплинарным, уставу о ссылах и уставам казенным и административным управлений, а также по особым положениям; во-вторых, деяния, наказуемые в соответствии с обычаями инородных племен в случаях, предусмотренных уголовным законом; в-третьих, деяния, совершенные в Великом Княжестве Финляндском, кроме случаев особо установленных в уголовном законе; в-четвертых, деяния, совершенные иностранцами, которые пользуются правом иммунитета против привлечения к уголовной ответственности.

Действие Уложения во времени определялось правилом, в соответствии с которым применяется тот уголовный закон, который действует

на момент постановления приговора. Если преступление было совершено до вступления в законную силу нового уголовного закона, то новый закон применяется только в том случае, если это деяние признавалось преступным в соответствии с отмененным или измененным уголовным законом (ст. 14). При этом наказание по вновь изданному закону смягчается, если законом, действовавшим во время совершения преступления, предусматривалось более мягкое наказание, чем предусмотрено по новому закону.

Очередной этап формирования уголовного законодательства в вопросах регулирования действия нормативных актов уголовной направленности связан с социалистической революцией и началом советского периода в истории украинской государственности. В Уголовном кодексе УССР редакции 1922 года действию данного акта посвящен Раздел 1 Общей части «Пределы действия Уголовного кодекса». В нем устанавливается комплексный подход к определению предел действия уголовного закона. Комплексность определяется тем, что в кодексе увязывается в одно правило действие как территориальное, так и персональное (в современном звучании – принцип территории и гражданства). Так, в ст. 1 устанавливается, что «действие Уголовного Кодекса распространяется на все преступления, совершенные в пределах УССР, как ее гражданами, так и иностранцами, если последние по своему дипломатическому положению не пользуются правом экстерриториальности». Вместе с тем законодатель уточняет, что действие данного закона также распространяется и на граждан УССР и в том случае, если они совершили преступление за пределами УССР (ст. 2), а также на иностранцев, прибывающих в УССР, если они совершили преступление за пределами УССР, но эти преступления были направлены против основ государственного устройства УССР и военной мощи этого же государства (ст. 3).

Несколько иначе формулируется комплексный принцип действия уголовного закона в Уголовном Кодексе УССР редакции 1927 года. В Разделе 2 «Пределы действия Уголовного Кодекса» Общей части УК устанавливается, что «действие настоящего Кодекса распространяется на преступления, совершенные в пределах УССР, как гражданами УССР (разрядка дипломника), так и иностранцами, если последние не пользуются правом экстерриториальности» (ст. 2). Кроме того, действие Кодекса распространялось и на преступления, совершенные гражданами УССР и других союзных республик за границей, в случае их задержания и предания суду или следствию за эти преступления на территории УССР (ст. 3).

Уголовный кодекс Украины редакции 1960 года содержал более пространное определение двух сфер действия уголовного закона: в пространстве и во времени. В рамках действия закона в пространстве выде-

лялось три самостоятельных принцип – территориальный, гражданства, космополитический (универсальный).

Сущность территориального принципа действия уголовного закона в пространстве (ч. 1 ст. 4 УК) состоит в том, что все лица, совершившие преступление на территории Украины, подлежат ответственности на основании Уголовного кодекса. Преступление считается совершенным на территории государства, если оно начато или окончено на ее территории, независимо от того, где лицо было задержано или предано суду в связи с его совершением. Из содержания данного принципа следует, что все лица совершившие преступление на территории Украины несут ответственность по УК Украины. Стоит согласиться, что под «всеми лицами» законодатель имел ввиду граждан Украины, иностранных граждан и лиц без гражданства, за исключением иностранцев, которые пользуются дипломатическим иммунитетом.

В силу принципа гражданства, граждане Украины, совершившие преступление за пределами Украины, подлежат уголовной ответственности по законодательству Украины, если они привлечены к уголовной ответственности или преданы суду на территории Украины (ч. 1 ст. 5 УК Украины). На тех же основаниях несут ответственность лица без гражданства, постоянно проживающие на территории Украины и совершившие преступление за ее пределами (ч. 2 ст. 5 УК Украины). При этом адекватное толкование данной нормы позволяет сделать вывод, что преступность и наказуемость деяния, совершенного за границей гражданами Украины, определяется по украинским законам независимо от того, признается ли такое деяние преступлением в той стране, где оно было совершено. Кроме того, принцип гражданства предусматривал возможность двойного привлечения к уголовной ответственности. Так, в соответствии с ч. 3 ст. 5 УК Украины, если граждане Украины или лица без гражданства, постоянно в ней проживающие, за совершенное за границей преступление понесли там же наказание, то они вторично привлекаются к уголовной ответственности, если понесенное наказание существенно мягче, нежели то, которое предусмотрено за это преступление по УК Украины. Данное положение более чем оправданно было отменено в связи с принятием и вступлением в законную силу конституции Украины 1996 года, которая закрепляет (ст. 61) запрет на двойное привлечение к юридической ответственности.

Космополитический или универсальный принцип устанавливал, что иностранные граждане и лица без гражданства, которые постоянно в Украине не проживают и совершили преступление за ее пределами, подлежат ответственности по уголовному законодательству Украины только в том случае, когда это предусмотрено международными договорами, ратифицированными Украиной в установленном порядке (ч. 4 ст. 5 УК Украины).

Действие уголовного закона во времени определялась в УК 1960 года следующим образом – преступность и наказуемость деяния определяется законом, действовавшим во время совершения преступления (ч. 1 ст. 6 УК Украины). Закон, устранивший наказуемость за деяние или смягчающий наказание, имеет обратную силу, то есть распространяется с момента вступления в силу также на деяния, совершенные до его издания (ч. 2 ст. 6 УК Украины), а закон, устанавливающий наказуемость деяния или усиливающий наказание, обратной силы не имеет (ч. 3 ст. 6 УК Украины).

Краткий исторический экскурс по вопросу регулирования порядка действия уголовного закона на украинских землях позволяет сделать ряд выводов. Во-первых, в уголовных законах различных исторических эпох встречаются нормы, которые прямо или косвенно определяют сферу и пределы действия уголовного закона. Во-вторых, при нормативном закреплении действия уголовного закона четко просматривается три основных сферы, действие в которых представляется достаточно важным при решении вопроса о применении уголовного закона – во времени, в пространстве и по кругу лиц. В-третьих, с принятием новых нормативных актов уголовной направленности более поздних исторических эпох просматривается стремление законодателя четко ограничить сферу действия уголовного закона, что объясняется желанием обеспечить применение уголовного закона только в тех случаях, когда это действительно необходимо.

ПЕТРОВА
Наталія Юріївна

ЄВРОПЕЙСЬКЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Економічний розвиток України виступає прогресивним фактором, однак, у свою чергу, це створює сприятливе підґрунтя для вчинення ряду злочинних діянь, які перешкоджають нормальному розвитку сфери господарської діяльності. Зокрема, одним із них є легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Так, відповідно до Звіту про протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом за 12 місяців 2015 року правоохоронними органами встановлено суму легалізованих коштів та майна у розмірі 9 991 054 грн, накладено арешт на майно у розмірі 2 790 390 грн. [1].

Вивченню кримінально-правових аспектів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у своїх наукових роботах та публікаціях приділяли увагу Андрушко П. П., Беницький А. С., Борець М. В., Захаров В. П., Куришко О. О., Мирошніченко Н. А., Мирошніченко С.С., Орловська Н. А., Симов'ян С. В., Чаричанський О. О., Чуйков А., Шаповалова І. О. та інші.

Для вдосконалення кримінально-правових заходів щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в Україні велика увага приділяється застосуванню порівняльного методу дослідження. Порівняльний аналіз кримінального законодавства країн Європи у зазначеній сфері дозволить визначити особливості складу злочину та кримінально-правові наслідки легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Ми проаналізуємо основні положення законодавства у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом наступних країн: Франція, Німеччина, Швейцарія, Литва, Латвія, Естонії, Польщі, Болгарії, Іспанії.

У кримінальних законах більшості європейських країн об'єктом злочину, пов'язаного з легалізацією (legalization) злочинних доходів, визначаються суспільні відносини в сфері економічної (господарської) діяльності. Так, стаття 195 КК Латвії «Легалізація коштів, добутих злочинним шляхом» розміщена у главі XIX «Злочини в сфері народного господарства» [2], а законодавець Естонії розмістив злочин, який передбачає відповідальність за «Невиконання вимог Закону про протидію легалізації (відмиванню) грошей» у статті 189 КК Естонії у главі 7 «Господарські злочини» [3]. В КК Польщі стаття 299 «Відмивання злочинних доходів» розміщена в главі XXXVI «Злочини у сфері господарського обігу» [4].

В кримінальному законодавстві іншої частини аналізованих нами країн об'єктом складу злочину, пов'язаного з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, виступають зовсім інші, різноманітні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. Так, наприклад, КК Німеччини (розділ 21, параграф 261 «Відмивання злочинних доходів») [5] та КК Швейцарії (стаття 305 «Відмивання грошей») [6] в аналізованому нами складі злочину визначають об'єктом суспільні відносини у сфері правосуддя. КК Болгарії визначає об'єктом злочинного посягання при легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, суспільні відносини у фінансовій системі (Глава 7, статті 253, 253 «а» КК Болгарії) [7].

Таким чином, можна прийти до висновку, що не зважаючи на міжнародно-правові стандарти, які встановлені для визначення об'єкта злочину у сфері легалізації злочинних доходів, держави визначають його по-різному.

Мають суттєву схожість визначення предмета злочину в аналізованих нами країнах, однак характер або способи отримання даних доходів

(майна) в європейському кримінальному законодавстві розглядаються або як незаконний спосіб (Болгарія), або як доходи, отримані злочинним шляхом (Польща, Франція, Германия). Що стосується предмета злочину, то законодавець також розкриває його зміст не однаково. Кримінальні кодекси Латвії, Литви визначають предметом легалізації злочинних доходів – грошові кошти або інше майно, гроші – в КК Естонії, гроші та майнову вигоду – КК Болгарії, дохід або майно – за Кримінальним кодексом Франції, матеріальні (майнові) цінності – КК Швейцарії, платіжні, засоби, цінні папери або інші валютні цінності, майнові права або майно (рухоме чи нерухоме) – КК Польщі. На нашу думку, подібні трактування предмета злочину не містять протиріч та мають універсальний характер.

Також потрібно зазначити позицію європейського законодавця щодо визначення предикатного злочину (правопорушення), в механізмі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Так, в аналізованому нами кримінальному законодавстві європейських країн, кримінальному переслідуванню підлягає легалізація доходів, отриманих від вчинення наступних злочинів: конкретного злочину в сфері обігу наркотичних засобів (як спеціальний склад злочину) та фактично після вчинення будь-якого злочину (Франція, Болгарія, Швейцарія); конкретного злочину у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, правопорушень у сфері податкового законодавства, злочини вчинення організованими злочинними групами (Германия); в результаті вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, контрабанди, виготовлення фальшивих грошей та цінних паперів, розбою, торгівлі зброєю (Польща); всі правопорушення, за вчинення яких законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком 1 рік і більше. КК Іспанії встановив перелік злочинів, предикатних до відмивання.

Згідно зі ст. 301 Кримінального кодексу Іспанії «передувати» легалізації можуть всі правопорушення, за вчинення яких законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком 1 рік і більше. Даний перелік включає такі порушення: хабарництво, підкуп посадових осіб, вимагання, торгівля людьми, сутенерство, крадіжка, привласнення майна, шахрайство, підроблення документів, організація азартних ігор без відповідних дозвільних документів тощо [8].

Зміст кримінально-переслідувальної діяльності щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, визначається в диспозиціях статей кримінальних кодексів зарубіжних країн. КК Латвії визначає об'єктивну сторону даного злочину наступним чином: легалізація – це вчинення з майном або грошима або їх частиною, здобутих злочинним шляхом фінансових операцій, укладання угод, або використання їх в господарській, комерційній сферах (може виражатись як у формі дії, так і бездіяльності). Крім цього, в КК Латвії передбачається, що до такої діяльно-

сті можна віднести і неправдиві дані про те, що дане майно було здобуто (отримано) законним способом. Про вчинення фінансових операцій та інших угод як ознак об'єктивної сторони аналізованого нами складу злочину зазначається і в КК Болгарії.

Таким чином, провівши порівняльно-правовий аналіз європейсько-го кримінального досвіду у питанні протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом необхідно зазначити, що законодавство країн Європи в основному містить норми в Кримінальних кодексах та спеціалізованих законах, за аналогією з українським законодавством. Не зважаючи на міжнародно-правові стандарти, які встановлені для визначення об'єкта злочину у сфері легалізації злочинних доходів, держави визначають його по-різному.

Література :

1. Звіт про протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом за 2015 рік. Офіційна статистика ГПУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.gp.gov.ua/>.
2. Кримінальний кодекс Латвії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
3. Кримінальний кодекс Естонії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
4. Кримінальний кодекс Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
5. Кримінальний кодекс Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
6. Кримінальний кодекс Швейцарії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
7. Кримінальний кодекс Болгарії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
8. Симв'ян С.В. Протидія легалізації злочинних доходів в Іспанії / С. В. Симв'ян // Право і Безпека. – 2011. – № 5. – С. 136–139.

ПОПОВИЧ
Вікторія Борисівна

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Правове становище уразливих верств населення є основним показником рівня розвитку суспільства, в якому право розпочало свій розвиток як право сильних, а стає силою слабких. Інститут примусових заходів виховного характеру є одним із проявів гуманістичного спрямування права. На нашу думку, гарантування прав неповнолітніх осіб, у тому числі і правопорушників, має бути провідною метою будь-якої сучасної держави.

Безумовно, дослідження інституту примусових заходів виховного характеру в період входження України до Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі СРСР) є актуальним питанням, оскільки воно не є достатньо дослідженим та має низку своїх характерних особливостей.

Відліковим пунктом початку радянського періоду розвитку примусових заходів виховного характеру є Жовтнева революція 1917 року, після якої на українських етнічних територіях була проголошена радянська влада.

В період Першої світової війни, Лютневої революції та Жовтневої революції у ненормальних умовах життя опинилися сотні тисяч бездоглядних неповнолітніх осіб. Так, у газеті «Известия» від 04.04.1919 р. були наведені статистичні дані про рівень злочинність неповнолітніх у місті Києві, згідно з якими щорічно через суд малолітніх міста Києва проходило більше 1000 підлітків віком від 10 до 17 років, яких обвинувачували у різних злочинах; за весь час існування Київського окремого суду злочинність неповнолітніх визначалася такими цифрами: у 1914 р. – 1132 обвинувачених неповнолітніх осіб; у 1915 р. – 1516 осіб; у 1916 р. – 1905 неповнолітніх; у 1917–1918 рр. – 1370 неповнолітніх обвинувачених. При цьому, в газеті зазначалося, що дані за останній рік не відповідали реаліям, оскільки у 1918 р. злочинність неповнолітніх як ніколи зроста [4, с. 127]. Дана ситуація вимагала радикальних та рішучих дій з боку радянської влади.

Кримінальна політика по відношенню до неповнолітніх була введена в дію такими нормативно-правовими актами: Декрет Ради Народних Комісарів РРФСР про комісії для неповнолітніх від 9 (22) січня 1918 року та Декрет Ради Народних Комісарів про суд над неповнолітніми від 4 березня 1920 року.

Згодом, Постановою Народних Комісаріатів освіти, охорони здоров'я і юстиції від 30 липня 1920 року була затверджена «Інструкція Комісії зі справ про неповнолітніх». Відповідно до зазначеної Інструкції до компетенції комісій підлягали неповнолітні та малолітні особи у віці до вісімнадцяти років на підставі протоколів та заяв відповідних державних і суспільних органів, батьків, родичів і приватних осіб, а також у разі безпосереднього виявлення комісіями [2].

В свою чергу, на території УРСР були прийняті аналогічні за змістом нормативно-правові акти: Декрет Ради Народних Комісарів УРСР від 12 червня 1920 року «Про відповідальність неповнолітніх» і Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Ради народних Комісарів УРСР «Про комісії зі справ неповнолітніх» від 25 березня 1931 року, який діяв з певними змінами до 1935 року. Відповідно до даних нормативно-правових актів злочини неповнолітніх осіб розглядалися безпосередньо комісіями зі справ неповнолітніх [9]. У випадку вчинення

неповнолітніми особами діянь, зазначених у примітці до статті 1 Декрету, комісії мали право передавати справу на безпосередній розгляд загальних судів.

Згідно з Постановою Ради Народних Комісарів УРСР від 11 червня 1921 року «Про заходи боротьби з дитячою безпритульністю» на дані комісії покладалось повноваження з визнання неповнолітньої особи безпритульною з можливим обмеженням або позбавленням батьківських чи опікунських прав батьків таких неповнолітніх осіб [8].

В Кримінальному кодексі УРСР 1922 р. були сформовані положення, що стосувалися віку кримінальної відповідальності неповнолітніх та віку застосування до підлітків умовного засудження. Позитивним аспектом Кримінального кодексу УРСР 1922 р. є віднесення неповноліття особи до пом'якшувальних обставин та надання компетенції судам зі зміни судом кримінального покарання виховними заходами. Таким чином, покарання не застосовувалось до малолітньої особи віком до чотирнадцяти років та до всіх осіб у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, якщо відносно зазначених осіб Комісія приймала рішення про застосування медико-педагогічного впливу. Також необхідно звернути увагу на те, що суду надавалося право замінити кримінальне покарання медико-педагогічними заходами, якщо вони не були застосовані до неповнолітньої особи безпосередньо комісією, включаючи передачу підлітків на піклування батьків, родичів, або осіб які їх замінюють [6].

Кримінальним кодексом УРСР 1927 р. було визначено, що «судово-поправні заходи соціальної оборони не належить застосовувати до малолітків до 14 років, стосовно них можна застосовувати тільки медично-педагогічні заходи. Судово-поправні заходи соціальної оборони до недолітків від 14 до 16 років застосовуються тільки тоді, коли комісія в справах недолітків визнає за неможливе застосувати до них медично-педагогічні заходи. Якщо комісія в справах недолітків визнає, що до недолітного правопорушника віком від 14 до 16 років не є можливим застосувати медично-педагогічні заходи, то справу про застосування до цього недолітка судово-поправних заходів або про заміну їх заходами медично-педагогічними розв'язує суд. Медично-педагогічні заходи соціальної оборони застосовується до недолітків від 16 до 18 років тільки за постановою суду. Якщо визнається за потрібне застосувати до недолітка судово-поправні заходи соціальної оборони, то межу їх, встановлену в статті, де передбачено дану суспільно-небезпечну дію, понижується для недолітка від 14 до 16 років на половину, а для недолітка від 16 до 18 років – на третину, і конкретних заходів соціальної оборони вибирається в цих понижених межах» [1, с. 429–430]. Тобто можна зробити висновок, що Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. здійснив більш детальну регламентацію положень про кримінальну відповідальність та покаран-

ня неповнолітніх осіб. Позитивним аспектом даного нормативного акту є привілейоване становище неповнолітніх осіб в порівнянні з повнолітніми.

Законом СРСР від 7 квітня 1935 року «Про заходи боротьби зі злочинністю неповнолітніх» і постановою Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів УРСР від 9 квітня 1935 року, було здійснено реорганізацію системи протидії злочинності неповнолітніх осіб. У відповідності до зазначених нормативних актів, неповнолітні правопорушники, які досягли дванадцятирічного віку та вчинили діяння, пов'язані із застосуванням насильства, притягувалися до кримінальної відповідальності [10].

Відповідно до Постанови Центрального Виконавчого Комітету і Ради народних Комісарів УРСР від 4 серпня 1935 року «Про зміну в законодавстві УРСР у зв'язку з заходами по ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності» були внесені зміни до статті 11 КК УРСР, які полягали у забороні застосування судово-виправних заходів до малолітніх осіб у віці до чотирнадцяти років [13, с. 13].

У період Другої світової війни та післявоєнний час змінилася відношення держави до неповнолітніх осіб, оскільки більша частина вчинення злочинів особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку, були пов'язані з бездоглядністю та безпритульністю.

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів СРСР від 15 червня 1943 р. «Про посилення боротьби з дитячою бездоглядністю, безпритульністю і хуліганством» підлітки, які вчинили малозначні злочини, звільнялися від кримінальної відповідальності з умовою їх направлення до закритих виховних установ із спеціальним режимом – дитячих виховних колоній органів внутрішніх справ [5, с. 28–29]. До таких установ неповнолітні поміщалися до шістнадцятирічного віку з можливістю продовження строку утримання не більше ніж на один рік.

Здійснення активної протидії злочинності неповнолітніх спонукало виникненню широкої системи органів, компетентних здійснювати заходи з попередження злочинності неповнолітніх та захищати їх права та інтереси. В період 1945-1993 року комісії зі справ неповнолітніх були основним спеціалізованим державним органом, на який покладалися повноваження щодо здійснення профілактики вчинення кримінальних правопорушень серед неповнолітніх та застосовування до них заходів виховного впливу.

На відміну від попередніх, Кримінальний кодекс УРСР 1960 року мав певні прояви принципу гуманізму до неповнолітніх осіб. Даний принцип виражався у закріпленні можливості звільнення від кримінальної відповідальності у вигляді передачі неповнолітніх правопорушників до комісії у справах неповнолітніх та передачі справи неповнолітньої

особи в товариський суд [12, с. 363–364]. Також КК УРСР 1960 року було закріплено мінімальний вік кримінальної відповідальності – не з дванадцяти років, а з чотирнадцяти років за деякі тяжкі і розповсюджені злочини. За інші злочини кримінальна відповідальність неповнолітніх наступала з шістнадцяти років.

Указ Президії Верховної Ради СРСР від 15 лютого 1977 року «Про основні обов'язки і права інспекцій у справах неповнолітніх, приймальників-розподільників для неповнолітніх та спеціальних навчально-виховних установ по попередженню бездоглядності і правопорушень неповнолітніх» ввів в дію такі положення: створено спеціалізовані інспекції у справах неповнолітніх з розширеною компетенцією; закріплено функції та задачі приймальників-розподільників як установ тимчасового утримання неповнолітніх, потребуючих влаштування, а також неповнолітніх, які вчинили правопорушення й очікують виклику на комісію зі справ неповнолітніх, або направлення за її рішенням до спеціалізованої навчально-виховної установи [7].

В подальшому, у зв'язку з внесенням значних змін 23 грудня 1993 року у Кримінальний кодекс України 1960 року та прийняттям Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціалізовані установи для неповнолітніх» від 24 січня 1995 року, до виключної компетенції суду було віднесено вирішення питань про необхідність застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру [11]. Тепер суд міг звільнити неповнолітнього від кримінальної відповідальності або покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру при наявності таких умов: злочин було вчинено у віці до вісімнадцяти років; сам злочин не має великого ступеня суспільної небезпеки; якщо виправлення особи було можливе без застосування кримінального покарання за допомогою примусових заходів виховного характеру; якщо злочин вчинений особою до досягнення віку кримінальної відповідальності (ч.3 ст. 10 КК України 1960 р.) [13, с. 15].

Відповідно до ст. 11 КК України 1960 року суд міг застосувати до неповнолітньої особи такі види примусових заходів виховного характеру: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; застереження; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за його згодою, а також окремим громадянам на їх прохання; покладання на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно або заробіток, обов'язку відшкодувати заподіяні збитки; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків на строк, що не перевищує трьох років [3]. Також, відповідно до КК України 1960 року до повноважень судів було віднесено призначення неповнолітній особі громадського вихователя.

Таким чином, дослідивши основні нормативно-правові акти радянського періоду, які регулюють правовідносини, пов'язані з примусовими заходами виховного характеру, можна зробити висновок, що в зазначений період примусові заходи виховного характеру мали доволі широку та детальну регламентацію. Деякі законодавчі положення радянського періоду стали фундаментом при побудові кримінально-правової політики по відношенню до неповнолітніх осіб у незалежній Україні.

Література:

1. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік. Відділ 1. Ч. 26–27. – Харків: Укрголовліт друкарня ВУЦВКУ «Червоний друк», 1927. – С. 429–430.
2. Инструкция Комиссии по делам несовершеннолетних: Постановление Народных Комиссариатов Просвещения, Здравоохранения и Юстиции от 30 июля 1920 г. // СУ и РРКП. – 1920. – №68. – Ст. 308.
3. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.
4. Лакійчук М. Правові основи формування мережі установ для неповнолітніх правопорушників в УСРР у першій половині 20-х років XX ст. / М. Лакійчук // Підприємництво, господарство і право, 2007. – №11. – С. 127.
5. Миньковский Г. М. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. / Г. М. Миньковский, А. П. Гузов. – К.: Изд-во политической литературы Украины, 1987. – С. 28–29.
6. Об изменении статьи 18-й Уголовного Кодекса УССР: Постановления Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров УССР от 29 декабря 1923 г. // СУиРРКП. – 1923. – № 18. – Ст. 551.
7. Об основных обязанностях и правах инспекций по делам несовершеннолетних, приемников-распределителей для несовершеннолетних и специальных учебно-воспитательных учреждений по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 15 февраля 1977 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1977. – № 8. – Ст. 138.
8. О мерах борьбы с детской беспризорностью: Постановление Совета Народных Комиссаров УССР от 19 июня 1921 г. // СУиРРКП. – 1921. – № 11. – Ст. 293.
9. Постановление Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров УССР от 25 марта 1931 г. // СУ УССР. – 1931. – №10. – Ст. 85.
10. Про заходи боротьби з злочинністю серед неповнолітніх: Постанова Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів УСРР від 9 квітня 1935 р. // СУ УССР. – 1935. – № 11–12. – Ст. 49.
11. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.
12. Тимофеева Л. Ю. Реалізація принципу гуманізму в Кримінальному праві Країни: історико-теоретичний дискурс кримінально-правових вчень / Л. Ю. Тимофеева // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 863–864.
13. Ямкова О. О. Примусові заходи виховного характеру: навчальний посібник / О. О. Ямкова. – Миколаїв: Репрографія, 2006. – С. 13.

ПОПРОЦЬКА
Надія Юрївна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Актуальність й важливість обраної нами тематики підтверджується офіційною статистикою вчинених кримінальних правопорушень і кількості визнаних у них потерпілих, яка з кожним роком зростає.

Так, відповідно до статистичних даних, які надаються Генеральною прокуратурою України у Єдиному звіті про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року (Розділ 7 «Відомості осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень») за 2015 рік кількість осіб, що потерпіли від кримінальних правопорушень складає 412 659 осіб, із них 156 190 жінок, 4 809 – неповнолітніх, 2 241 – неповнолітніх, загинуло – 8 663 особи, на жаль статистична інформація щодо кількості потерпілих – юридичних осіб не формується. Завдано матеріальної 31,4 тис. особам, або 82,8 % від кількості всіх потерпілих від злочинів осіб[1].

З метою використання позитивного досвіду зарубіжних країн у питанні забезпечення прав потерпілого у кримінальному провадженні вбачається необхіднішим провести порівняльно-правовий аналіз зазначеного інституту за законодавством наступних країн: Франція, Німеччина, Польща, Австрія.

Відповідно до КПК Німеччини потерпілим визнається особа, якій завдано збитків у результаті злочину або скомпрометовано в кримінальному законодавстві інші кримінально-правові інтереси (честь, гідність, здоров'я, майно)[2]. Кримінально-процесуальний кодекс Польщі визначає потерпілим особу, як фізичну так і юридичну, законні інтереси які були безпосередньо порушені або поставлені під загрозу злочину [3].

Проаналізувавши визначення потерпілого за КПК зарубіжних країн, ми прийшли до висновку, що дані поняття співпадають за формою, однак у кримінально-процесуальних нормах польського законодавства береться до уваги більш широкий спектр – «законні інтереси», а також допускається можливість визнання особи потерпілою, коли шкода реально не настала.

З метою забезпечення свого права на підтримання обвинувачення потерпілий за кримінальним процесуальним законодавством ФРН та Польщі наділяється правом виступати в якості допоміжного обвинувача у кримінальних провадженнях публічного характеру.

В Україні інститут допоміжного обвинувача відомий, але не достатньо врегульований, що викликає труднощі в його застосуванні [4, с. 194].

Процедура залучення потерпілого у якості допоміжного обвинувача наступна (відповідно до КПК Польщі): потрібно подати заяву до прокуратури до початку судового розгляду, таку заяву затверджує прокурор і надає допуск до всіх матеріалів кримінально провадження. В подальшому відмова прокурора від підтримання обвинувачення не позбавляє потерпілого права виконувати функцію допоміжного обвинувача.

Чинним законодавством України передбачена процедура, за якою відшкодувати шкоду потерпілому повинна передусім засуджена особа: потерпілий подає проти обвинуваченого цивільний позов, який розглядається судом під час кримінального провадження. Однак практика засвідчує, що цей механізм дуже часто не дозволяє отримати постраждалим від злочину грошове відшкодування у належному розмірі. Неефективність та надмірна тривалість процедури реституції вже давно не викликає сумнівів у вчених [5, с.135]. Якщо органи розслідування не можуть забезпечити розкриття злочину та притягнення до кримінальної відповідальності винуватих осіб, потерпілі на невизначений час позбавляються можливості відшкодувати завдану їм шкоду за рахунок порушників.

Головною проблемою у питанні відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або суспільно-небезпечним діянням є наявність фінансового ресурсу для таких виплат. Зазвичай для цього держави з метою забезпечення такого права потерпілого створюють спеціальні компенсаційні фонди. На сьогодні такі фонди функціонують майже в усіх країнах Європи, а також в інших розвинутих державах світу (США, Канада, Нова Зеландія, Австралія, Японія тощо). В цих країнах ухвалені відповідні закони, що передбачають право потерпілих на державну компенсацію завданої злочином шкоди, а також шляхи примирення потерпілого з винуватим та професійну медичну й психологічну допомогу жертвам злочинів [6, с. 87].

В Україні до цього часу були безуспішні спроби законодавчого врегулювання цього питання. Однак, приєднання України у квітні 2005 р. до Європейської конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р., яка закріплює принципи відшкодування державою збитків особам, які постраждали від злочинів, стало першим кроком держави на виконання вказаних конституційних положень. Наступним кроком держави стало закріплення у ст.ст. 1177 та 1207 Цивільного кодексу України [7] норми про відшкодування державою шкоди потерпілому або особам, які перебувають на його утриманні, якщо не буде встановлено особу, яка вчинила злочин, або вона виявиться неплатоспроможною, за рахунок Державного бюджету України у випадках, на умовах та у порядку, передбачених законом.

Однак, не зважаючи на наявність відповідних норм, на сьогодні потерпілий не має реальної можливості реалізувати та захистити свої права

на підставі вказаних норм Цивільного кодексу України через відсутність спеціального закону.

Німецький законодавець вирішує питання про державну компенсацію шкоди від злочину у положеннях Кримінального кодексу та Законі про відшкодування жертвам насильницьких дій від 1985 року. Відповідно до § 46a КК ФРН, якщо особа, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, повністю чи частково відшкодує потерпілому шкоду, заподіяну своїм діянням, чи в тому випадку, коли відшкодування шкоди потягне за собою від винуватого істотних особистих затрат або ж відмови від чого-небудь, то суд може пом'якшити покарання [8].

У Кримінальному кодексі Австрії інститут відшкодування завданої злочином шкоди використано як пробаційну умову у випадку звільнення від покарання засудженого з випробуванням (§ 43), умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі (§ 46), умовного звільнення від відбування примусового заходу, пов'язаного з позбавленням волі (§ 47) у формі вказівки винуватій особі у період строку випробування відшкодувати своїми силами завдану злочином шкоду [9, с. 32].

Правове регулювання компенсації шкоди, завданої потерпілим від кримінальних правопорушень у Франції, здійснюється у відповідності до закону від 6 липня 1990 року, законодавством про страхування та положеннями Кримінального кодексу (книга 4) [10] і Кодексу кримінального судочинства (КПК).

В законодавстві Франції панує основний принцип – повне відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, незалежно від її виду (фізична, моральна, матеріальна).

Відповідно до статті 790 КПК Франції позов про відшкодування (компенсацію) шкоди може бути поданий протягом трьох років з моменту, коли злочин було вчинено та не пізніше року після завершення кримінального провадження. В іншому випадку право потерпілого вимагати відшкодування втрачається [11].

Таким чином, провівши порівняльно-правовий аналіз інституту забезпечення прав потерпілого за законодавством зарубіжних країн (ФРН, Франція, Польща, Австрія), ми прийшли до висновку, що механізм реалізації та захисту прав потерпілого у кримінальному провадженні даних країн має високу ефективність. В свою чергу українське законодавство потребує суттєвого реформування у зазначеному питанні шляхом прийняття дієвого спеціального закону щодо відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому завданої кримінальним правопорушенням або об'єктивно-протиправним діянням.

Л і т е р а т у р а :

1. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/>.
2. Кримінально-процесуальний кодекс Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [pravo.org.ua/files/_\(1\).pd](http://pravo.org.ua/files/_(1).pd).
3. Кримінально-процесуальний кодекс Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [pravo.org.ua/files/_\(7\).pd](http://pravo.org.ua/files/_(7).pd).
4. Діденко Є. В. Порівняльна характеристика правового статусу потерпілого за кримінальним процесуальним законодавством зарубіжних країн / Є. В. Діденко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 194–197.
5. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням / І. В. Грицюк // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2014. – № 2. – С. 135.
6. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, Б. В. Малишев, З. М. Саїдова. За заг. редакцією О. А. Банчука. – К.: Москаленко О.М., 2015. – С.23.
7. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
8. Кримінальний кодекс ФРН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crimpravo.ru/>.
9. Кримінальний кодекс Австрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crimpravo.ru/>.
10. КПК Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zen.in.ua/f/fr>.

РОСИНЕЦЬ
Влада Юрійвна

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією з фундаментальних категорій кримінального процесу є кримінально-процесуальні гарантії, що мають наукове та практичне значення для реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Процесуальні гарантії спрямовані на забезпечення виконання завдань кримінального судочинства та передбачаються такими нормативними актами як Конституція України та Кримінально-процесуальний кодекс.

На сьогоднішній день рівень професіоналізму правозастосовців є достатньо невисоким через низьку правосвідомість та поширення правового нігілізму у суспільстві, тож кримінально-процесуальні гарантії потребують подальшого вивчення та удосконалення. Насамперед треба зазначити про відсутність законодавчого визначення поняття кримі-

нально-процесуальних гарантій, а також про наявність питань, що стосуються гарантій захисту прав учасників кримінального провадження.

Окремої уваги потребують питання стосовно прав свідка, забезпечення його процесуальних гарантій та безпеки, оскільки опинившись не в той час не в тому місці, свідок практично у всіх випадках потребує своєї особистої безпеки, оскільки найчастіше в його сторону лунають погрози, як від інших учасників кримінального провадження, так і від зацікавлених осіб. Дослідженню проблем гарантій захисту прав та інтересів суб'єктів кримінального провадження були присвячені праці таких видатних науковців: В. Король, О. Кучинська, Ю. Лисюк, М. Погорецький, Л. Удалова та інші вчені. Щодо визначення поняття юридичних гарантій, одним із видів яких є кримінально-процесуальні гарантії, то у правовій літературі з цього приводу існують різні точки зору.

У навчальних посібниках та підручниках з кримінального процесу ми можемо помітити, що під поняттям кримінально-процесуальних гарантій розуміються передбачені кримінально-процесуальним законом засоби забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження, виконання його завдань та визначається система гарантій, що включає в себе: 1) кримінально-процесуальну форму; 2) засади кримінального провадження; 3) процесуальний статус учасників кримінального провадження; 4) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 5) прокурорський нагляд; 6) судовий контроль; 7) відомчий контроль; 8) інститут оскарження рішень, дій і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження; 9) юридична відповідальність учасників кримінального процесу та інші [1, с. 37].

Дослідивши існуючі точки зору, що існують в науковій літературі, вважаємо найбільш вдалим визначення М. А. Погорецького, який визначає кримінально-процесуальні гарантії як передбачені кримінальним процесуальним законом засоби та способи, спрямовані на реалізацію прав та обов'язків усіх суб'єктів кримінального процесу, забезпечення реалізації їх законних інтересів, а також на досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства. [2]. Що стосується забезпечення гарантій свідка у кримінальному провадженні, то необхідно насамперед зазначити, що відповідно до ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [3].

Відповідно до загальноновизначеного значення терміну свідка, можна зазначити, що він вживається у двох значеннях. По-перше, це людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила щонебудь. По-друге це особа, яку викликають до суду для посвідчення відо-

мих їй обставин справи. Як зазначає О. П. Кучинська особливістю процесуального статусу свідка від інших учасників, зокрема потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого є наявність законодавчо закріпленого обов'язку давати правдиві показання по суті справи [4, с. 298]. Але в наш час, у свідка виникає все менше і менше бажання сприяти здійсненню правосуддя, адже його процесуальні права досі не захищені від протиправних посягань та не врегульовані належним чином. Це пов'язано з тим, що даний суб'єкт дуже часто володіє достовірною інформацією, яка може стати вирішальним моментом у вирішенні завдань кримінального провадження. Тому, держава повинна вживати заходів, аби якомога більше забезпечити захист прав та безпеки свідка, а також його родичів та близьких, оскільки особа свідка найчастіше піддається спробам незаконного впливу, погрозам та шантажу.

Однією з процесуальних гарантій, визначених у КПК України є право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката. Сутність правової допомоги адвоката полягає у наданні юридичних консультацій і роз'яснень з юридичних питань, як в усній, так і письмовій формі щодо законодавства; складання заяв, скарг та інших документів, що мають юридичну силу; засвідчення копій відповідних документів; забезпечення захисту його прав і свобод, як під час проведення процесуальних дій, так і на протязі всього кримінального провадження. На жаль, закон не визначає чіткої процесуальної форми залучення адвоката для свідка та не визначено права адвоката. Також, як зазначає Ю. Лисук, незважаючи на достатньо суттєві зміни у чинному законодавстві стосовно забезпечення захисту прав свідка, слід констатувати, що свідок, як учасник кримінального провадження є найменш захищеним і лише грамотна, професійна правова допомога адвоката може його надійно захистити від можливих правопорушень [5, с. 93].

Однією з найбільш вагомих гарантій законних інтересів свідка є інститут імунітета свідка. У юридичній літературі імунітет свідка поділяють на обов'язковий (абсолютний) і факультативний (відносний).

З огляду на обов'язковий імунітет забороняється допит певних осіб як свідків. Зокрема, кримінальним процесуальним законом визначено такі категорії осіб, які не можуть бути допитані як свідки (ч. 2 ст. 65 КПК України). Особливістю статусу цих осіб є те, що сам факт постановки до них певних категорій питань з боку слідчого, прокурора, судді стосовно перелічених у ч. 2 ст. 65 КПК України обставин вже є порушенням закон.

Для факультативного імунітету характерним є те, що у свідка є право відмовитися від дачі показань, але, водночас, за власним бажанням він може і дати показання. Відповідно до ч. 2 ст. 18 КПК кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти

неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права. Це право також регламентується п. 3, ч. 1, ст. 66 КПК, де зазначається, що свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення.

Але, як зазначає В. В. Король механізм забезпечення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї для свідків потребує додаткового підкріплення процесуальними гарантіями та пропонує доповнити ст. 18 КПК положенням про те, що відмова особи давати показання, пояснення та відповідати на запитання з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, її близьких родичів чи членів її сім'ї не вважається (не може бути) доказом її вини [6, с. 123].

Ще однією важливою гарантією свідка у кримінальному провадженні є право заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. Дане питання також регулюється Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», де встановлено, що Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Такими заходами можуть бути особиста охорона, охорона житла і майна, заміна документів та зміна зовнішності, зміна місця роботи або навчання та інші заходи [7].

На жаль, на сьогоднішній день відсутня повна забезпеченість та надійність системи безпеки свідка, оскільки існують багаторівневі проблеми із матеріальним становищем, відсутністю досконалого законодавства та багато іншого. Тож гарантувати безпеку свідка та його родичів чи близьких осіб в повному обсязі неможливо.

Таким чином, підсумовуючи треба зазначити, що свідок відіграє важливе значення у кримінальному провадженні, адже саме ця особа є основним носієм доказової інформації. Але, для того аби свідок мав завжди можливість надати правдиву інформацію щодо відомих йому обставин, повинні бути реалізовані та удосконаленні кримінально-процесуальні гарантії захисту його прав.

Крім того, законодавцю потрібно визначити таке поняття кримінально-процесуальних гарантій у Кримінально-процесуальному кодексі, яке б повністю відображало їх сутність, адже реформування та удосконалення кримінально-процесуального законодавства неможливо без чіткого визначення його головних категорій.

Література:

1. Удалова Л. Д. Кримінальний процес: підручник / Л. Д. Удалова, В. В. Коваленко, Д. П. Письменний. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.
2. Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій / М. А. Погорецький // Часопис національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – №2 (10). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14rmaqrh.pdf>.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2012. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
4. Кучинська О. П. Процесуальний статус свідків: деякі особливості за новим КПК України / О. П. Кучинська // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 295–300.
5. Лисюк Ю. В. Процесуальна фігура свідка у кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи / Ю. В. Лисюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 4. – С. 90–95.
6. Король В. В. Гарантії забезпечення для свідків свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї за новими КПК України / В. В. Король // Право.ua. – 2015. – № 1. – С. 118–124.
7. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

САГАЙДАК
Софія Любомирівна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

В умовах формування і становлення нових соціально-економічних відносин, реформування державних структур законодавчої, виконавчої і судової влади виникають завдання створення правової основи зміцнення законності і вдосконалення правоохоронної діяльності. Юридичні науки повинні розробляти і формувати правові основи державності і законності правозастосовної діяльності, спрямованої на надійне забезпечення захисту конституційних прав і законних інтересів громадян, суспільних формувань та державних структур України.

Останнім часом в Україні приділяється особлива увага вдосконаленню діяльності правоохоронних органів та зміцненню науково-технічної бази протидії злочинності взагалі, і організованій зокрема. Сучасний рівень науки криміналістики і науково-технічний потенціал природничих і технічних наук, дозволяючи органам прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки та суду попереджувати, припиняти і розслідувати дуже складні злочини, сприяє тим самим розв'язанню одного із головних завдань – зміцнення законності та правопорядку в Україні.

Центральним і вузловим компонентом злочину в юридичній науці є спосіб здійснення суспільно небезпечного діяння у формі дії або бездіяльності.

Саме спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події.

Це не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що є певною системою. Отже, як будь-яка система, що має певну структуру, спосіб вчинення злочину утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності.

Через свою наукову і практичну значущість проблема способу вчинення злочину була предметом уваги багатьох вчених. У вітчизняній науковій літературі з кримінального права монографічне дослідження сутності та змісту категорії «спосіб вчинення злочину» глибоко проаналізував М. І. Панов.

М. І. Єнікеев зазначає, що спосіб вчинення злочину – це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними і фізичними якостями особи, в яких виявляються психофізіологічні і характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності. Для кожного злочину існує свій системний «набір», комплекс дій і операцій. У кожної людини також є система узагальнених дій, що свідчать про її індивідуальні особливості. Ці комплекси так само індивідуалізовані, як і папілярні візерунки пальців, проте, відрізняючись від останніх, сліди цих комплексів завжди залишаються на місці злочину.

Найбільш переконливою в криміналістиці є концепція про спосіб скоєння злочину, запропонована Е. Д. Курановою і розвинена Г. Г. Зуйковим.

Так, Г. Г. Зуйков до змісту загального криміналістичного поняття «спосіб вчинення злочину», використовуваного в цілях доведення обставин, що мають значення для успішного вирішення кримінальної справи і попередження злочинів, правильно додані:

- а) дії, прийоми, операції по підготовці, здійсненню і приховуванню злочину, пов'язані між собою єдиною метою і мотивом;
- б) час і місце здійснення дій, обумовлених метою і характером останніх;
- в) знаряддя і засоби, використовувані для вчинення злочину.

Спосіб вчинення злочину, як і кожна з обставин доказування, має подаватись так, щоб у ньому містилися факти, які утворюють відповідну

частину об'єктивної істини. У зв'язку з цим Г. Г. Зуйков до предмета доказування відносить дві групи фактів, що відбивають спосіб вчинення злочину:

- а) такі, що мають кримінально-правове значення;
- б) такі, які забезпечують необхідну повноту і конкретність описання способу вчинення злочину в обвинувальному висновку й обвинувальному вирокі.

До фактів першої групи він відносить такі, що прямо передбачені статтями Особливої частини КК України як обов'язкові для кваліфікації вчиненого за способом, а також факти, які характеризують спосіб вчинення злочину як обставини, що обтяжують відповідальність. До фактів другої групи – усе те, що дозволить відповідно до зібраних доказів описати спосіб вчинення злочину таким чином, щоб подія злочину, ступінь суспільної небезпеки злочину й самого злочинця були охарактеризовані досить повно.

Як відомо, кримінальне право визначає у низці складів спосіб вчинення злочину як необхідний елемент об'єктивної сторони злочину. Через це він входить до кримінально-правової характеристики. Наприклад, таємне викрадання майна – крадіжка; відкрите викрадання майна – грабіж; напад з метою заволодіння майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя і здоров'я того, що піддався нападу, або із загрозою застосування такого насильства, – розбій; заволодіння майном шляхом обману або зловживання довірою – шахрайство і т.д.

В окремих випадках спосіб скоєння злочину є кваліфікуючою обставиною. Так, наприклад, грабіж, поєднаний з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, є кваліфікований вид грабежу і тягне застосування більш суворішого покарання.

Деякі способи скоєння злочину хоч і не передбачені як кваліфікуючі обставини, але завжди відіграють роль обставин, що обтяжують відповідальність. Наприклад, скоєння злочину з особливою жорстокістю або знущанням над потерпілим, з використанням умов суспільного лиха, суспільно небезпечним способом.

У багатьох випадках спосіб скоєння злочину, не закріплений законодавцем у диспозиції тієї або іншої статті Кримінального кодексу повинен враховуватися судом при визначенні міри покарання. Отже, спосіб скоєння злочину має кримінально-правове значення і відомості (дані) про нього можна розглядати як елемент кримінально-правової характеристики злочину.

Разом із тим характеристика способу скоєння злочину не може вичерпуватися його кримінально-правовим значенням. У кримінально-правовій характеристиці спосіб скоєння злочину представлений у «загальному» вигляді. Наприклад, спосіб відкритого або таємного ви-

крадання, проникнення в приміщення або інше сховище, використовувани при цьому конкретні технічні, транспортні засоби, джерело їх отримання і т.д. При цьому спосіб скоєння злочину завжди конкретний і у нього є немало таких сторін, які індиферентні в кримінально-правовому відношенні. Проте численні властивості, ознаки способу скоєння злочину мають важливе значення. Серед них – поширеність такого способу, конкретні прийоми його застосування, використовувани при цьому технічні засоби, їх конструктивні особливості. Всі ці відомості повинні входити в криміналістичну характеристику злочинів.

Характерною особливістю багатьох сучасних класифікацій способів вчинення окремих злочинів є те, що у них спосіб вчинення, як правило, описується в аспекті досягнення злочинного результату. Найпростіші способи вчинення злочину не містять у своєму змісті дій з його підготовки і приховання. Складні, до яких належать, наприклад, велика частина економічних злочинів, в одних випадках містять увесь комплекс дій з підготовки, вчинення і приховання, а в інших – можуть складатися лише з підготовчих дій, спрямованих на безпосереднє виконання злочинного наміру. Окремі злочини можуть мати демонстративний характер, як наприклад, тероризм, захоплення заручників, що передбачає умисне невжиття заходів щодо приховання слідів злочину і причетності до нього конкретних екстремістських організацій, осіб.

Спосіб вчинення злочину охоплює систему взаємопов'язаних дій суб'єкта (або утримання від них), що вчиняються з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів та спрямовані на досягнення мети злочину. Для криміналістичної характеристики способу вчинення злочину важливі насамперед ті його сторони, що відбиваються назовні, і відтак мають досить високий ступінь інформативності. Виходячи з цього, вважаємо, що спосіб вчинення злочину – це спосіб дій з підготовки, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує кримінально-значимі відомості про виконавця і використані ним засоби та можливості їх застосування у розкритті та розслідуванні злочинів.

Це складна структура, в якій відбиваються правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти. Кримінальне право розглядає спосіб вчинення злочину як складне явище дійсності на основі пізнання закономірностей його формування, причин і форм його повторюваності для розробки прийомів і методів виявлення, збирання та дослідження доказів у кримінальній справі. Значення способу вчинення злочину визначається специфікою виникнення доказів у процесі відображення події злочину в зовнішньому середовищі. Аналізуючи певний спосіб вчинення злочину можна висунути версії, де і які сліди можуть бути залишені, а виявивши сліди злочину можна припустити, яким способом його вчинено. Аналіз і оцінка відомостей, що характеризують злочин з кримі-

налістичних позицій, так чи інакше пов'язані із застосуванням криміналістичної класифікації способів дій злочинця. Така науково обґрунтована класифікація є важливим евристичним засобом в теорії і практиці застосування закону про кримінальну відповідальність.

САЛІЙ
Ірина Вікторівна

ГРОМАДСЬКИЙ ВИХОВАТЕЛЬ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ: МОДЕРНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Діти – це одна із найуразливіших категорій суспільства. Відсутність життєвого досвіду, надмірна емоційність, несформованість психіки є причинами того, що дитина легко підпадає під вплив дорослих чи однолітків, а невміння адекватно оцінити ту чи іншу ситуацію часто може привести до вчинення правопорушень. Поряд із діяльністю державних органів, спрямовану на запобігання злочинності неповнолітніх, необхідно активно залучати громадськість до вказаної роботи. Одним із суб'єктів громадськості, що здійснює заходи по запобіганню злочинності неповнолітніх, є громадський вихователь.

Проблематика вказаної теми полягає в наступному: попри те, що вказаний суб'єкт не є новим для вітчизняної практики, форми участі громадського вихователя у запобіжній роботі на сьогодні практично повністю вичерпали себе і потребують якнайшвидшого реформування.

Мета роботи полягає в аналізі зарубіжного досвіду функціонування аналогічних інститутів та пропозицій вітчизняних науковців у питаннях реформування діяльності громадських вихователів, розроблення на базі отриманої інформації власних рекомендацій щодо модернізації інституту громадського вихователя в Україні.

Розробкою зазначеної проблематики займалися ряд вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких І. В. Козич, М. Г. Колодяжний, Н. А. Орловська, О. М. Самойлова.

Діяльність інституту громадських вихователів регламентується Положенням про громадських вихователів неповнолітніх, що затверджене Указом Президента Верховної Ради УРСР від 26.08.1967 р. Відповідно до норм даного Положення громадськими вихователями можуть бути найбільш активні робітники, службовці, колгоспники, представники творчої інтелігенції, військовослужбовці, студенти, пенсіонери та інші громадяни, які за своїми діловими і моральними якостями здатні виконувати покладені на них обов'язки, мають необхідну загальноосвітню підготов-

ку, життєвий досвід або досвід роботи з дітьми, при умові їх згоди взяти на себе обов'язки громадського вихователя. Кандидатів у громадські вихователі можуть пропонувати загальні збори трудового колективу, громадські організації, спілки власників багатоквартирних будинків. У Положенні наголошується, що завданням громадського вихователя є надання допомоги батькам чи особам, що їх замінюють у перевихованні неповнолітнього «у дусі поваги і додержання законів і правил соціалістичного співжиття». Передача неповнолітнього під нагляд громадського вихователя може здійснюватися за рішенням суду, як з власної ініціативи, так і за ініціативою органів державної влади, громадських організацій та громадян. У Положенні визначаються категорії неповнолітніх, яким можуть бути призначені громадські вихователі, визначені їх права та обов'язки, врегульовані питання, пов'язані із заміною вихователя і скасуванням зазначеного заходу [2].

Однак, норми вказаного Положення на сьогодні є морально застарілими, до того ж у Кримінальному кодексі України використовується поняття «вихователь» (ст. 105 КК України), і зовсім не зустрічається поняття «громадський вихователь» [3, с. 82]. Вважається, що норми Положення про громадських вихователів потребують серйозної корекції у відповідності із сучасними реаліями. З цього приводу доцільно згадати про дискусію у науковій спільноті, пов'язану із співвідношенням повноважень таких суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх як судовий вихователь та громадський вихователь. У ст. 105 Кримінального кодексу України вказано, що суд, у разі необхідності, може призначити неповнолітньому вихователя, у порядку, передбаченому законом [1]. Таким чином, Кримінальний кодекс не деталізує, в яких випадках призначається громадський, а у яких – судовий вихователь. Так, Н.А. Орловська пропонує віднести такий захід як призначення вихователя до примусових заходів виховного характеру. Також автор наполягає на виділенні двох видів вихователів: громадських і судових. Пояснюється це тим, що у разі співіснування двох категорій вихователів досягатиметься оптимальне поєднання громадського впливу та впливу з боку держави на неповнолітнього правопорушника [5, с. 320].

Думається, що в разі віднесення норм щодо вихователів до інституту примусових заходів виховного характеру, втратиться можливість залучення даного суб'єкта до запобіжної роботи на «досудовому» етапі. В такому разі вихователь не зможе працювати із неповнолітніми, які перебувають на обліках органів національної поліції. Щодо співіснування судових та громадських вихователів, то, думається, більший акцент необхідно зробити саме на громадському вихователі, адже судовий вихователь – це більшою мірою представник держави, що здійснює свою діяльність при суді. В Україні досить значне коло суб'єктів держави, що

виконують завдання із запобігання злочинності неповнолітніх, поряд із цим фактично відсутні органи громадської ініціативи. Другим аргументом на користь громадського вихователя є те, що робота таких осіб є фактично безоплатною, тобто громадський вихователь керується виключно бажанням допомогти дитині, що стикнулася з труднощами, стала на злочинний шлях. Судовий вихователь навпаки, він є працівником суду – для нього це, в першу чергу, робота, спосіб заробити кошти.

На нашу думку, значної корекції потребує і Положення про громадських вихователів. В першу чергу, необхідно визначитися із вимогами до такої особи: це повинні бути молоді люди віком від 25–30 до 45–50 років. Неповнолітнім досить важливо мати біля себе особу, з якої хочеться брати приклад, своєрідний ідеал. Громадським вихователем має бути така особа, якій близькі проблеми підлітка, яка може його зрозуміти. Для молодшої людини значно легше знайти контакт із неповнолітнім та завоювати його довіру. Другою умовою є те, що всі громадські вихователі попередньо мають пройти спеціальну підготовку із психологами, педагогами, психіатрами. Це необхідно для того, щоб підготувати вихователя до можливих складнощів у роботі із підопічними. За одним вихователем треба закріплювати максимум 5 підопічних, це дозволить глибше вивчити кожного підлітка, знайти «ключики» до його серця. З кожним підопічним необхідно зустрічатися не рідше 1 разу на тиждень, тривалість таких зустрічей повинна бути 224 години. Що стосується заходів роботи із неповнолітніми, то це мають бути ненав'язливі бесіди чи лекції, заходи, схожі на ті, що використовуються американськими волонтерами-наставниками із організації «Big Brothers Big Sisters». Основний прийом, що використовується наставниками – проведення спільного дозвілля з підопічними: відвідування музеїв, кіно, театрів, концертів, заняття спортом, нетривалі подорожі, похід в магазин за покупками або читання книжок. Мінімальний час, який проводить наставник з підопічним – 3–5 годин на тиждень. «Курс» розрахований приблизно на один рік [4]. Думається, така робота має будуватися на тому, щоб показати дитині інший бік життя, без аморальної, антисуспільної поведінки та злочинів.

Сьогодні можна знайти лише поодинокі приклади діяльності подібних організацій в Україні. В Тернопільській області працює благодійний фонд допомоги сиротам «Майбутнє сиріт». Вказаний фонд працює як із сиротами, так із дітьми з неблагополучних родин і спрямовує діяльність на освітню роботу, працевлаштування і соціальне забезпечення вказаної категорії неповнолітніх. Подібною діяльністю займається також Всеукраїнська громадська організація «Магнолія» та всеукраїнський портал усиновлення «Сирітству – ні». У м. Коломия при «Асоціації економічного розвитку Коломийщини» створено Молодіжний центр м. Коломия. Да-

ний центр проводить роботу із організації дозволів підлітків, залучення їх до громадського життя [6, с. 313].

Проаналізувавши викладений матеріал, можна прийти до наступних висновків. У першу чергу, необхідно удосконалити нормативну базу, що стосується діяльності громадського вихователя: визначити вимоги, які висуваються до такої особи, прописати процедуру підготовки вихователів до роботи, окреслити порядок призначення та заміни вихователя, визначити його права і обов'язки. Необхідно визначитися із діяльністю такого суб'єкта як судовий вихователь і, в разі потреби, розмежувати повноваження громадських та судових вихователів. Досить важливим є питання проведення агітаційної роботи з населенням щодо залучення активістів до центрів громадських вихователів, роботи щодо залучення спонсорських коштів на організацію діяльності мережі громадських вихователів. Для успішної реалізації зазначених пунктів досить дієвим було б прийняття державної програми щодо залучення та підготовки громадських вихователів.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – ст. 131 (зі змінами та доповненнями).
2. Про затвердження Положення про громадських вихователів неповнолітніх: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 26.08.1967 р. № 284-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/284-07>.
3. Козич І. В. Окремі прояви політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, в радянську добу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2011. – № 2. – С. 78–83.
4. Колодяжний М. Г. Участь громадськості у програмах запобігання злочинності в США [Електронний ресурс] // Теорія і практика правознавства. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_30.
5. Орловська Н. А. Актуальні проблеми регламентації інституту вихователя в кримінальному та кримінальному процесуальному кодексах України // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–1. – С. 317–320.
6. Самойлова О. М. Запобігання злочинності неповнолітніх за участю громадськості / О. М. Самойлова // Право і суспільство. – 2014. – № 6–2. – С. 311–314.

САЛОГУБ
Анжела Сергіївна

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Відповідно до ст. 240 КПК України, слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором, з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення [1].

Слідчий експеримент може бути проведений для перевірки припущень, версій слідчого, з метою перевірки фактичних даних, які отримані у результаті допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, а також виконання інших слідчих (розшукових) дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо) [2, с. 249].

Слідчий експеримент за необхідністю може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, відео чи звукозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу [1].

До основних завдань слідчого експерименту належать:

- перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих (розшукових) дій;
- встановлення точного механізму вчинення злочину;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- отримання нових доказів;
- виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину;
- встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих;
- визначення меж по в інформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо. [3, с. 45].

Важливо звернути увагу на деякі окремі обмеження, встановлені положеннями чинного законодавства щодо неможливості проведення спеціального слідчого експерименту, а саме, якщо неможливо повністю запобігти:

- 1) посягання на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 3) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 4) екологічній або техногенній катастроф [4].

Особливими умовами спеціального слідчого експерименту є те, що під час його підготовки та проведення забороняється провокувати, підбурювати особу на вчинення даного злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона б не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку погрозами, шантажем насильством. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні [5, с. 27].

Слідчий експеримент є однією із найбільш складних слідчих (розшукових) дій, яка вимагає великих зусиль під час його підготовки, проведення та фіксації.

Останнім часом слідчий експеримент стає все більш популярною слідчою (розшуковою) дією, оскільки науково технічні досягнення дають максимально наблизити обстановку проведення експерименту до середовища, у якому було скоєно злочин [6, с. 12].

У світі існують два провідних типи кримінального процесу: романо-германський та англо-американський.

Романо-германський тип правової системи – це сукупність національних правових систем держав, що мають загальні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі давньо-римського права і його пристосування (разом із канонічними і місцевими нормами-звичаями) до нових національних умов. Його характерними рисами є домінування нормативно-правового акту як форми (джерела) права, поділ системи права на дві підсистеми – публічну і приватну, диференціація і кодифікація галузей права [7, с. 527].

Розглядаючи слідчий експеримент у Російській Федерації, можна зазначити, що дана слідча дія проводиться за необхідності перевірки версії про перебіг певних подій, встановлених до цього в процесі розслідування. Законодавці відносять його до слідчих дій, метою яких є перевірка вже наявних доказів (очна ставка, призначення експертизи, пред'явлення для впізнання, перевірка показань на місці). Особливістю слідчого експерименту є його мета: перевірка та уточнення даних, що мають значення для кримінальної справи (ст. 181 КПК РФ).

КПК РФ розрізняє два види слідчого експерименту: 1) слідчий експеримент, змістом якого є відтворення дій; 2) слідчий експеримент, що складається з реконструкції обстановки досліджуваної події. Відмінність полягає в тому, що в першому випадку відтворення обстановки поєднується з проведенням дослідних дій, які й визначають суть експерименту, в другому – зміст експерименту обмежується відтворенням обстановки для огляду місця події в реконструйованому вигляді. [6, с. 44].

В Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Білорусь слідчому експерименту присвячена стаття 207, яка встановлює, що слідчий

експеримент проводиться з метою перевірки та уточнення даних, що мають значення для кримінальної справи. Слідчий має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дії, обстановки або інших обставин певної події. При цьому перевіряється можливість сприйняття будь-яких фактів, вчинення певних дій, настання якої-небудь події, а також виявляється послідовність події і механізм утворення слідів. Тобто законодавець під слідчим експериментом розуміє вчинення відповідних дій, які здійснюватимуться у спеціально створених для цього умовах, що відтворюють обставини розслідуваної події [6, с. 45].

Аналізуючи Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдови можна зробити висновок, що слідчими діями, розшукового характеру є перевірка показань на місці злочину та експеримент у кримінальному провадженні. Перевірка показань на місці злочину проводиться з метою перевірки або уточнення показань свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, які сталися у місці вчинення злочину, куди представник органу кримінального переслідування має право прийти разом із допитаною особою та, в залежності від обставин, із захисником, перекладачем, спеціалістом, законним представником і запропонувати допитаній особі описати обставини і предмети, стосовно яких вона дала або може на відповідний момент дати свідчення [8]. Відповідно до норм КПК Молдови (ст. 123) окремою слідчою дією законодавець виділяє експеримент у кримінальному провадженні, який проводиться з метою перевірки і уточнення даних, які мають значення для кримінальної справи і, які можуть бути відтворені шляхом проведення експерименту або інших дослідницьких дій, органом кримінального переслідування, який має право його проводити [8]. Розглядаючи Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан, Туркменістану, Республіки Узбекистан, можна зробити висновок, що органи, уповноважені здійснювати кримінальне провадження використовують у своїй практиці таку слідчу дію, як слідчий експеримент, яка, як правило, проводиться з метою перевірки і уточнення даних, які мають значення для кримінального провадження. Крім того, кримінально-процесуальні кодекси зазначених вище країн виокремлюють й інші слідчі дії відповідного напрямку, а саме: ст. 257 КПК Казахстану «Перевірка та уточнення показань на місці», ст. 174 КПК Киргизії «Відтворення обстановки та обставин події», ст. 285 КПК Туркменістану «Перевірка даних показань на місці», ст. 153 КПК Узбекистан «Перевірка показань на місці події» [6, с. 45].

На відміну від романо-германської правової системи, в англо-американській системі досудове розслідування в рамках змагального кримінального процесу не передбачає глибокого і всебічного досліджен-

ня обставин справи. Достатньо зібрати для суду обвинувальні докази, які вказують на причетність особи до вчинення злочину. До сьогодні у Великобританії немає свого кримінально-процесуального кодексу, а діють правові інститути, які виникли ще декілька століть тому. Судочинство ґрунтується на більше, ніж 300 законодавчих актах і численних судових прецедентах, які нерідко характеризуються архаїчністю.

Особливістю кримінально- процесуального права США залишається також його недостатня кодифікованість і наявність значної кількості норм так званого прецедентного права. Відмінністю нормативно- правової бази США є наявність законодавства в кожному штаті окремо, що унеможливило його кодифікацію в єдиний закон та пояснює відсутність кримінально процесуального кодексу.

Основним органом досудового розслідування у Великобританії та США є поліція, яка, виконуючи обов'язки з підтримки громадського порядку, розслідує злочини, діючи за власною ініціативою, або за скаргою потерпілого в порядку судового наказу. Поліція проводить первинні слідчі дії, затримання і допит підозрюваних, потерпілих, свідків, здійснює обшуки, збір доказів для встановлення вини особи.

Англійський кримінальний процес, на відміну від українського, не ділиться на дві частини – досудове розслідування і судовий розгляд. При цьому ще однією особливістю є те, що англійське досудове провадження допустимо співвідносити тільки з континентальним дізнанням, але жодним чином не з досудовим розслідуванням. [6, с. 47].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що провадження такої слідчої (розшукової) дії як слідчий експеримент має свої особливості в різних країнах. Аналізуючи законодавство окремих країн романо-германської та англо-американської правових систем можна констатувати, що така слідча дія притаманна, зазвичай, країнам романо-германської правової системи. Хоча законодавець цієї правової системи в нормативному та процесуальному розумінні більше обтяжує слідчого. На відміну англо-американській правовій системі, він врегулював основні положення, мету та особливості проведення слідчого експерименту.

Література:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page9>
2. Комісарчук Ю. А. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту / Ю. А. Комісарчук, О. В. Ряшко // Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. – 2014. – № 3. – С. 248–260.
3. Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект) / Ю. А. Чаплинська // Кримінальний вісник. – 2013. – № 1 (19). – С. 43–48.
4. Спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції

- України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні».
5. Комашко В. В. Спеціальний слідчий експеримент: особливості визначення правової природи та поняття / В. В. Комашко // Економіка, фінанси, право. – 2014. – № 4. – С. 25–28.
 6. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України / Т. М. Балицький // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 16. – С. 95–101.
 7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун; пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
 8. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдови: прийнятий 14 березня 2003 року № 122-XV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>.

СИРМА
Анастасія Сергіївна

МЕХАНІЗМ СЛІДОУТВОРЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІДІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

При вчиненні будь-якого злочину на місці події залишаються різноманітні сліди. У такій науці, як криміналістика, поняття «слід» означає будь-які зміни в обстановці або зміна зовнішнього вигляду предметів, що стають результатом дій злочинця. Це можуть бути наслідки вибуху, злому, а також поява на місці злочину нових предметів чи зникнення предметів, які б мали там знаходитися, або ж виявлення плям крові, різноманітних виділень людського організму та інше.

Вчинення багатьох кримінальних правопорушень супроводжується певними змінами у навколишньому оточенні. Такі зміни називаються слідами злочину і вони являють собою відображення злочинних дій. У криміналістичному розумінні цінність слідів кримінального правопорушення зумовлена існуючою залежністю між злочином та слідом, який він залишає.

Сучасна криміналістика розглядає поняття сліду за кількома аспектами. Широкий підхід має на увазі, що слід – це результат будь-якої матеріальної зміни первинної обстановки, що є наслідком учинення злочину: матеріально-фіксовані зміни одного об'єкта, що знаходився на місці події, на інший; поява чи зникнення тих чи інших предметів, або ж порушення первинного місцезнаходження, положення, стану різних об'єктів (наприклад, випадково залишені злочинцем на місці події власні речі, розбите віконне скло).

Але традиційно трасологія підходить до поняття «сліди» тільки у вузькому розумінні, тому слідами у криміналістиці є матеріально-фіксовані відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому, тобто сліди-відображення [1, с. 92]. Сліди-відображення виникають шляхом взаємодії двох об'єктів і мають досить широке розповсюдження: це сліди рук людини, ніг, зубів, взуття, транспортних засобів, знарядь тощо.

При проведенні слідчих (розшукових) дій важливо володіти знаннями про механізм слідоутворення. По-перше, це система компонентів процесу утворення слідів-відображень. По-друге, такий механізм може бути різним, тобто слідоутворення може здійснюватися шляхом як фізичних, так і хімічних, біологічних та інших процесів. Матеріально-фіксовані сліди виникають у результаті механічної контактної взаємодії двох об'єктів: один об'єкт утворює слід (слідоутворюючий об'єкт), інший – сприймає змінення (слідосприймаючий). Ділянки поверхні об'єктів, якими вони стикаються під час утворення сліду, є контактними поверхнями, а факт взаємодії даних об'єктів – слідовим контактом. Таким чином, сліди завжди залишаються на слідосприймаючих об'єктах.

Взагалі слід виникає за умови, що слідоутворюючий об'єкт є твердим, ніж слідосприймаючий, і діє з такою силою, яка зможе викликати його відбиття. Утворення слідів при взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів залежить від ряду чинників: твердості об'єктів, напрямку взаємодії, розташування об'єктів, сили та характеру взаємодії.

Таким чином, можна виділити декілька наукових положень, на яких базується трасологія, що є галуззю криміналістичної техніки, яка вивчає теоретичні засади слідоутворення:

1. Об'єкти матеріального світу є індивідуальними. Тобто індивідуалізація об'єкта здійснюється за збігом загальних і окремих ознак.
2. За певних умов зовнішня будова одного об'єкта може відбитися на іншому. Точність відображення будови слідоутворюючого об'єкту залежить від його фізичних властивостей, а також від властивостей слідосприймаючого об'єкту, тобто механізму слідоутворення.
3. Відносна стійкість об'єктів. Це означає, що об'єктами механічної контактної взаємодії можуть бути тільки тверді тіла, які мають досить стійкі зовнішні ознаки.
4. Відображення у сліді зовнішньої будови предмета є перетвореним, має дзеркальне відображення [2, с. 112].

Криміналістичне значення слідів при розслідуванні злочинів полягає у їх інформаційно-доказовому потенціалі, який сприяє встановленню окремих складових механізму злочину. У процесі здійснення інформаційно-доказового потенціалу джерел інформації про певне кримінальне правопорушення значну групу її засобів складають трасологічні експер-

тизи. Саме сліди та результати їх трасологічних досліджень мають велике значення для розкриття, розслідування злочинів та встановлення істини в кримінальному провадженні. Це сприяє встановленню всіх обставин, які підлягають доказуванню в справі.

Також криміналістичне значення слідів визначається існуванням причинного зв'язку з подією кримінального правопорушення. У трасології за слідами можна встановити:

1. Індивідуальну totoжність об'єкта, яким утворений слід (ідентифікувати об'єкт).
2. Групову належність об'єктів (тип, клас, рід, вид, різновид).
3. Умови та механізм виникнення слідів, механізм слідоутворення (вид сліду, кут і напрямок взаємодії об'єктів тощо).
4. Окремі обставини злочинної події (спосіб проникнення до житла, кількість учасників у вчиненні злочину, їх анатомо-фізіологічні особливості, напрямок, у якому вони пересувалися, використання транспортних засобів, орієнтовний час вчинення злочину та ін.).

Таким чином, трасологічні дослідження дозволяють вирішувати ідентифікаційні та діагностичні завдання, які сприяють розкриттю злочинів.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що механізм слідоутворення, тобто система компонентів процесу утворення слідів, відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів. Особи, які здійснюють дане розслідування, мають бути обізнані усім тонкощам того, як формуються сліди, знати методи і засоби їх виявлення, фіксації та дослідження, а в подальшому – способи застосування отриманих результатів дослідження у пошуку об'єктів, які залишили ці сліди. Тому криміналістичне значення слідів у розслідуванні злочинів є вагомим внеском у встановлення істини.

Л і т е р а т у р а :

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.
2. Шепітько В. Ю. Криміналістика: Підручник / За ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: «Право», 2008. – 462 с.

СМИРНОВА
Марина Дмитрівна

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ ЯК ВАЖЛИВА КРИМІНАЛЬНО-ПРОВАВА КАТЕГОРІЯ

З розвитком суспільні відносини потребують своєчасної реакції держави на протиправні прояви, які є доволі частим явищем в людському суспільстві, задля їх збереження та захисту. Застосування до осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, відповідного покарання – один з дієвих механізмів протидії злочинності та різноманітним її проявам. Покарання становлять логічну та впорядковану систему, яка складається з елементів, що взаємодіють та співвідносяться, а також об'єднуються у певні групи за певними підставами.

Актуальність даної статті обумовлюється потребою дослідження системи покарань задля підвищення наукової розробки даного питання, якості кримінально-правового законодавства й ефективності застосування покарання в практичній діяльності.

Взагалі «системою» є щось ціле, що створюється з певних частин, окремих елементів, які взаємодіють між собою; певний порядок, зумовлений планомірним розташуванням та зв'язком частин чого-небудь у ціле.

Система покарань, що визначена в діючому кримінальному законодавстві, утворюється не просто елементами, що виступають як взаємозалежні, але й такими, які діалектично пов'язані між собою. Такий зв'язок має прояв у співвідношенні між видами покарань та категорією злочинів, між поняттям «покарання» та його метою, між суб'єктами та покаранням та ін.

Система покарань повинна залежати від конкретних умов, що склалися в правовій дійсності та бути соціально-зумовленою.

На думку В.І. Крецула, система покарань – це вичерпний, загальнообов'язковий перелік видів покарань, які характеризуються внутрішньою єдністю та узгодженістю. Він також зазначає, що система покарань – це, перш за все, сукупність покарань, які встановлені в кримінальному законі. Ця сукупність покарань обов'язкова для суду. Суд пов'язаний системою покарань. Він не може призначити покарання, яке не передбачене системою; він не може змінити порядок, умови застосування покарання, його межі та розміри [4, с. 312–313].

У свою чергу, О.В. Козаченко, окрім визначення системи покарань, зазначає, що вона характеризується наступними ознаками:

- по-перше, система покарань визначається виключно кримінальним законом;

- по-друге, перелік покарань, який утворює їх систему, є обов'язковим для суду;
- по-третє, система покарань встановлює їх (покарань) вичерпну сукупність;
- по-четверте, єдиним критерієм розташування покарань у системі визнається ступінь суворості кожного окремого виду покарання – у діючому кримінальному законі (ст. 51 КК України) покарання розташовані від менш суворого до більш суворого [3, с. 60–61].

Ст. 51 КК України встановлює вичерпний перелік кримінальних покарань, які застосовуються щодо осіб, які вчинили кримінально-карані діяння, називаючи їх [1].

Дискусії тривають щодо такого виду покарання як штраф. Як відомо, прямуючи до європейської спільноти, Україна одним з напрямків гуманізації визнає прийняття законодавчих актів, що спрямовані на зменшення заходів кримінально-правової репресії. Одним з актів, що був прийнятий в рамках цього напрямку був Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 р. Істотні зміни були спрямовані саме на регламентацію штрафу як виду покарання у кримінальному законодавстві (ч. 2 ст. 53 КК України). Було змінено верхню граничну межу (збільшено) з однієї тисячі до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Чималі зміни були запроваджені у санкціях статей розділу VII та XVII Особливої частини КК України. Штраф став безальтернативним покаранням і прийшов на зміну таким покаранням як громадські та виправні роботи, арешт, обмеження та позбавлення волі на певний строк. Зрозуміло, що його розмір збільшився в десятки разів.

Як результат, такий вид покарання як штраф міститься у санкціях статей за тяжкі та особливо тяжкі злочини, хоча до прийняття Закону від 15.11.2011 р., він був у санкціях за тяжкі злочини лише як виключення, і простежувався у санкціях за злочини невеликої та середньої тяжкості.

Проаналізувавши положення чинного КК України, можемо побачити, що зі змінами, що внесені Законом від 15.11.2011 р., законодавцем все одно було залишено штраф найменш суворим, ставлення в цьому сенсі до нього залишилось таким самим. Це, зрозуміло, через незмінність редакції ст. 51 КК України. Позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ є аналогічною, що впливає з листа від 02.03.2012 р. № 132-238/0/4-12 [5], в якому передбачено, вирішення питання стосовно суворості покарання можливе лише в результаті аналізу ст. 51 КК України (тобто вищезазначена незмінність позиції в переліку покарань штрафу).

Загалом, усі покарання мають певні специфічні риси, що слугують підставами для їх розмежування та об'єднання у певні класифікаційні групи, які умовно можна назвати підсистемами.

Є декілька підстав класифікації покарань, що передбачені у кримінальному законі. До них належать: спосіб призначення покарання; суб'єкт, щодо якого застосовується покарання; темпоральні (строкові) характеристики та ін.

На основні та додаткові, а також ті, що можуть бути як основними, так і додатковими, законодавець розподіляє покарання за способом їх призначення. Дане розмежування закріплене у ст. 52 Кримінального Кодексу України [1]. Такий розподіл покарань має важливе теоретичне та практичне кримінально-правове значення, насамперед для реалізації принципу індивідуалізації покарання та правозастосування в цілому.

Як самостійні заходи впливу, що не можуть застосовуватися на додаток до інших покарань, за жодних умов, тобто не можуть приєднуватися до них, що встановлюються за вироком суду, є основні покарання. Основне покарання у всіх випадках передбачається в санкції статті Особливої частини КК України, адже, незалежно від особливостей конструкції, санкція включає один (відносно-визначена санкція), чи декілька (якщо мова йде про альтернативну санкцію) видів основних покарань. Відповідно до ч. 1 ст. 52 КК України до основних покарань належать: громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі.

Додаткове покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду як додаток до основного покарання для посилення його карально-виправного та запобіжного потенціалу корегуванням змісту правообмежень з урахуванням характеру вчиненого злочину [2, с. 90]. Такі покарання не мають самостійного значення, тобто використовуються задля оптимізації кримінально-правового впливу. До таких покарань згідно ч. 2 ст. 52 КК України належать: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна.

Є такі покарання, що водночас можуть призначатися як основні, так і додаткові, їх називають «змішаними». До них належать: штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 3 ст. 52 КК України).

Наступною підставою для класифікації є суб'єкт, щодо якого застосовується покарання, за яким їх поділяють на загальні (ті, що не потребують для призначення особливих, спеціальних характеристик, і застосовуються до будь-якої особи, що вчинила кримінальне правопорушен-

ня) та спеціальні (ті, що застосовуються до окремої категорії осіб, які наділені специфічними ознаками).

Серед загальних покарань виділяють наступні:

- покарання, застосування яких здійснюється до визнаних винними у вчиненні злочину осіб (штраф, позбавлення волі на певний строк);
- покарання, що не можуть застосовуватися до певних категорій осіб (громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі та довічне позбавлення волі).

Службові обмеження та тримання в дисциплінарному батальйоні (які притаманні лише для призначення військовослужбовцям), а також позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – є спеціальними, що обумовлене спеціальним статусом суб'єктів.

Залежність від темпоральних характеристик (можливості вимірювання покарання певним строком) є останньою підставою, на якій ми зосередимо увагу. Традиційним є розподіл на строкові (покарання, відносно яких діюче кримінальне законодавство встановлює межі застосування (мінімальні та максимальні) у часі) та безстрокові (покарання, з приводу яких ніяким чином (ані законом, ані вироком) темпоральні межі не визначаються). Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські та виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі на певний строк відносяться до строкових покарань, а штраф, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскація майна, довічне позбавлення волі, в свою чергу, є безстроковими покараннями.

Таким чином, розгляд певних видів покарань за КК України має здійснюватися саме через систему покарань, що обумовлене їх внутрішньою взаємозалежністю, єдністю та узгодженістю.

Л і т е р а т у р а :

1. Кримінальний Кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 05.02.2001 р. // Голос України. – 2001. – № 107.
2. Давлатов Ш. Б. Поняття та система додаткових покарань / Ш. Б. Давлатов // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – 2013. – № 1 (10). – С. 86–92.
3. Козаченко О. В. Кримінальна відповідальність та форми її реалізації: підручник / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко, О. М. Сидоренко та ін.; за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 142 с.
4. Крецул В. И. Уголовное право Украины. Общая часть: учебное пособие. 3-е издание перераб. и доп. / В. И. Крецул. – Николаев: ООО «Фирма «Илион», 2009. – 533 с.

5. Щодо прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 02.03.2012 р. № 132-238/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0238740-12>.

СНЕГОВИЙ

Владислав Віталійович

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ НАРКОТИЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Серед багатьох проблем, що стоять сьогодні перед суспільством, на перше місце виходить проблема наркотизму як глобальна загроза здоров'ю населення і національній безпеці.

Масштаби і темпи поширення наркоманії в світі такі, що ставлять під загрозу фізичне і моральне здоров'я молоді та майбутнє значної її частини, соціальну стабільність суспільства найближчим часом.

Наркотизм – це негативне, відносно масове, комплексне соціально-правове явище, яке полягає в незаконному вживанню та обігу наркотичних речовин, яке вражає соціальну, правову, культурну, матеріально-ресурсну, освітню та інші сфери людського буття та носить міжнародний характер.

Взаємозв'язок наркотизму із злочинністю полягає в тому, що наркоманія спонукає до вчинення тяжких корисливих злочинів, породжує злочинний бізнес – наркобізнес, який є одним з різновидів організованої злочинності. Значна криміногенна небезпека полягає в залученні до вживання наркотиків доволішніх осіб, зокрема й неповнолітніх.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що проблема наркотизму досягла світового масштабу. Припините це негативне явище, можливо за допомогою комплексу заходів. Міжнародне співробітництво в боротьбі проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та відмивання грошей – це важливий механізм боротьби з цим явищем.

Метою дослідження є вивчення міжнародних стандартів протидії наркотичній злочинності та встановлення їх особливостей на основі аналізу основних міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють вагомі аспекти в даній сфері.

Боротьба проти незаконних дій з наркотичними засобами передбачається кількома десятками міжнародних нормативно-правових актів, з яких основними та найбільш важливим є Єдина Конвенція про наркоти-

чні засоби 1961 року, Конвенція про психотропні речовини 1971 року та Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року.

Головним постулатом Єдиної Конвенції 1961 року є необхідність отримання дозволу на імпорт та експорт наркотичних засобів, а також система оцінок цієї діяльності та статистичних звітів по ній. З прийняттям Єдиної Конвенції 1961 року в ряді країн було юридично заборонено куріння опію, немедичне внутрішнє його споживання, жування листя коки, паління гашишу і використання рослин канабісу в немедичних цілях. Дана Конвенція має 4 списки наркотичних засобів, класифікованих за ступенем їх шкідливості та заборони до немедичного поширення [1].

Діяльність світової спільноти у боротьбі з незаконним розповсюдженням наркотиків не обмежувалася положеннями розглянутої вище Єдиної Конвенції. Ще до набрання чинності Єдиної Конвенції на міжнародному рівні обговорювалися нові питання, пов'язані з попередженням шкідливих для здоров'я людей наслідків зловживань так званими психотропними речовинами. В Єдиній Конвенції 1961 року відображена думка про необхідність пошуку засобів для того, щоб поряд з покаранням, або на умові заміни покарання до осіб, які вчинили наркозлочин можна було застосувати заходи, спрямовані на лікування, виховання, нагляду після закінчення ними лікування, відновлення їх працездатності і повернення до дотримання загальновизнаних норм соціального співіснування.

Була проведена велика робота по створенню нового модифікованого і доповненого документа багато в чому схожого до Єдиної Конвенції «Про наркотичні засоби» 1961 року – Конвенція «Про психотропні речовини» 1971 року. Даний документ набув чинності 16 серпня 1976 року.

Конвенція «Про психотропні речовини» 1971 року передбачала поділ психотропів на групи. Деякі з цих речовин взагалі заборонені до використання, інші видаються лише за рецептами. У Конвенції зафіксовані положення, згідно з якими рецепти повинні виписуватися в суворій відповідності з медичною практикою, етикетки препаратів забезпечуватися вказівками про їх вживання і необхідними застереженнями. Конвенція передбачає заходи проти зловживання і вказує на необхідність лікування, реабілітації та соціальної реінтеграції наркоманів. Фактично ця Конвенція містила положення, схожі з Конвенцією 1961 року, з тією відмінністю, наркотичні засоби було замінено на психотропні речовини. Конвенція 1971 року також містить і визначення дій, які створюють зміст незаконного обігу психотропних речовин, серед яких визначаються – експорт, імпорт, виготовлення, придбання здійснене всупереч положень цієї Конвенції [2].

Діяння, предметом яких є психотропні речовини є злочинними за умов вчинення таких дій умисно і якщо вони суперечить правовим поло-

женням Конвенції 1971 року. Кримінально-карним повинні визначатися і діяння співучасників, які фактично не були виконавцями правопорушення, але умисно приймали участь у вчиненні правопорушення, здійснили змову з метою вчинення правопорушення не залежно від отримання або неотримання злочинного результату, підготовлювали або фінансували операції безпосередньо пов'язані із вчиненням вказаних правопорушень [4].

З метою посилення та доповнення заходів, передбачених в існуючих правових документах, і припинення, приймаючого новий розмах і масштаби, незаконного обігу наркотичних засобів, а також запобігання його серйозних наслідків, конференція повноважних представників ООН, що відбулася у Відні з 25 листопада по 20 грудня 1988 р., прийняла Конвенцію ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин».

Дана конвенція передбачала: а) усунення будь-яких притулків для торговців наркотиками; б) взаємну юридичну допомогу між державами у проведенні розслідувань, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків; в) встановлення контролю за внутрішньої і міжнародною торгівлею і витоком хімічних речовин, часто використовуваних при виготовленні наркотиків, а також матеріалів і обладнання, що використовуються у цьому процесі; г) зобов'язання сторін ліквідувати або скоротити попит на наркотичні засоби і психотропні речовини. Вона включає в себе нові положення: виявлення, заморожування та конфіскація доходів і власності, отриманих у результаті незаконного обігу наркотиків, як на національному, так і міжнародному рівнях [3].

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року застосовується загальний підхід для визначення заходів реагування на наркозлочини. Перелік таких заходів реагування служить лише загальним орієнтиром, так як будь-які заходи, що вживаються тією чи іншою стороною, повинні узгоджуватися з її конституційними принципами і нормами внутрішнього права.

У Конвенції 1988 року передбачено, що санкції повинні враховувати серйозний або малозначний характер вчиненого правопорушення. В ній передбачено широке коло санкцій: від тюремного ув'язнення або інших видів позбавлення волі до таких заходів, як перевиховання, реабілітація або соціальна реінтеграція правопорушників, які зловживають наркотиками.

Конвенція 1988 року визнає, що заходи реагування, що приймаються державою у відповідь на правопорушення, можуть бути ефективними тільки в тому випадку, якщо вони будуть зачіпати як правопорушення, так і його основну причину, а саме зловживання наркотиками. Якщо уряди будуть неухильно дотримуватися положень Конвенції 1988 року,

серйозні правопорушення не будуть відбуватися безкарно, а щодо осіб, які їх скоїли не будуть застосовуватися більш м'які заходи, ніж це може бути виправдано, і вони не залишаться непокараними.

На відміну від положень Конвенцій 1961 і 1971 років, де детально викладені заходи контролю над наркотичними засобами та психотропними речовинами, в Конвенції 1988 року позначені лише загальні заходи контролю: передбачається, що уряди для втілення в життя цих загальних положень повинні розробити власні конкретні заходи контролю.

Одним з головних пунктів Конвенції є визначення обставин, що обтяжують наркозлочини. Конвенція зобов'язує концентрувати зусилля на виявленні організованих злочинних угруповань і вимагає від держав вживати всіх необхідних заходів щодо попередження незаконного виробництва наркотиків.

Аналіз міжнародних правових норм свідчить про тенденцію до встановлення міжнародним співтовариством більш жорстких заходів для подолання наркотизму – від встановлення міжнародного контролю за правомірним розподілом і використанням наркотичних засобів до постійного контролю за їх незаконним обігом і «відмиванням» коштів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин [5].

Отже, необхідним та важливим заходом боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів відповідно до змісту міжнародних документів, що містять основні положення про засоби боротьби з наркотичною злочинністю є перш за все прийняття національного антинаркотичного законодавства, яке у повному обсязі реалізує положення Єдиної Конвенції 1961 року, Конвенції 1971 року, Конвенції 1988 року щодо порядку законного обігу цих засобів. Саме воно є основою для адміністративно-правових і кримінально-правових заходів боротьби з правопорушеннями у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Досить визначну політичну роль для того, щоб боротися з наркомафією та наркотичною злочинністю взагалі та зупинити прагнення деяких країн повністю зняти контроль за наркотиками і дозволити їх в якості п'янких засобів для особистого користування мають вище проаналізовані Конвенції ООН. Їх сміливо можна назвати юридичними заслонами на шляху, як легалізації, так і незаконної торгівлі наркотиками. Дані документи становлять правову основу системи контролю над наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх прекурсорами. Вони розроблені і підтримані міжнародним співтовариством і на їх базі організовується взаємодія в цих питаннях переважною більшістю держав планети. Зазначені Конвенції пропонують для держав-учасниць систему обов'язкових або рекомендованих правил контролю законного обігу наркотичних

засобів та протидії їх нелегальному обігу. Конвенції постійно розвиваються, у міру необхідності вони доповнюються і модернізуються.

На основі проведеного аналізу міжнародно-правових актів, що регулюють питання протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, які приймалися протягом XX століття провідними міжнародними організаціями, встановлено основні закономірності розвитку системи міжнародно-правових заходів, які спрямовані на боротьбу з незаконним обігом наркотиків. До найважливіших з них слід віднести: розширення спектра кримінально-правових заходів, спрямованих на припинення та запобігання незаконним діям з наркотичними засобами та психотропними речовинами, в тому числі розкрадань, вимагань, шляхом доповнення вже наявних і прийняття нових міжнародно-правових норм; підвищення цілеспрямованості боротьби з незаконним обігом наркотиків за допомогою виявлення його вразливих точок і впливу на них за допомогою досконаліших способів, закріплених міжнародно-правовими нормами.

Література:

1. Єдина Конвенція про наркотичні засоби 1961 року (з доповненнями): Конвенція від 30.03.1961 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_177.
2. Конвенція про психотропні речовини: Міжнародний документ від 21.02.1971 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – Ст. 386.
3. Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Міжнародний документ від 20.12.1988 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_096.
4. Козаченко О. В. Кримінально-правові проблеми боротьби з розповсюдженням наркоманії / О. В. Козаченко, Н. А. Мирошніченко. – Одеса: Юрид. л-ра, 2005. – 156 с.
5. Селиванов М. П. Антинаркотичне законодавство України. Історія, теорія, коментар / М. П. Селиванов, М. С. Хруппа. – К., Юрінком, 1997. – 352 с.

СОЦЕНКО
Ірина Павлівна

ЗМІСТ ФУНКЦІЇ ВИПРАВЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Функція виправлення набула самостійного характеру після свого нормативного закріплення в українському кримінальному законодавстві редакції 2001 року, хоча дискусії, які присвячені проблемі спрямування виправлення в процесі реалізації, в першу чергу, покарання, точилися з середини XX сторіччя.

Функція кримінальної відповідальності, спрямована на виправлення особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, виступає особливою формою реалізації регулятивної функції права. В загальному вигляді регулятивна функція права характеризується владним впливом на суспільні відносини з метою підвищення правової свідомості і правової культури їх суб'єктів. Регулятивна функція права проявляється у витісненні шкідливих суспільних відносин через вказівку на заборонені дії, попередження можливості їх виникнення в майбутньому і тим самим у створенні належного режиму правового впливу з метою забезпечення статичної і динаміки приведення у відповідність суспільних відносин [1, 38]. Кримінальна відповідальність, в процесі свого функціонального впливу на свідомість особи, що притягується до такої відповідальності, забезпечує формування інтелектуальних засад підкорення власної поведінки суб'єкта у відповідності до заборон або дозволів правових приписів, що і забезпечує приведення виникаючих суспільних відносин у відповідність до правових встановлень, що, в свою чергу, виступає основною ціллю регулятивної функції права.

Більшість наукових досліджень, присвячених проблематиці визначення функцій кримінальної відповідальності, визначають, по-перше, функцію виправлення в якості допоміжної до функції кари, по-друге, сфера її реалізації знаходиться в межах регулювання кримінально-виконавчого права, що є зрозумілим, якщо прийняти до уваги, що всі такі дослідження орієнтовані на аналіз функціональних характеристик покарання, а не кримінальної відповідальності. Так, К. А. Сич зазначає, що виправлення засуджених – це мінімальна виховна ціль, така, що реально досягається карою, і застосовується серед інших заходів виховного впливу [2, 80–86].

Зазначена позиція вимагає свого уточнення з урахуванням наступного. По-перше, функція кримінальної відповідальності, орієнтована на виправлення, має самостійний, по відношенню до однопорядкових функцій (кара, превенція) характер і віддзеркалює основні характеристики і властивості регулятивного впливу, що є зрозумілим, оскільки функції права, виступаючи функціями більш високого порядку, задають зміст і властивості функцій більш низького порядку, до яких і відноситься функція виправлення. По-друге, виправлення не може розглядатися в якості мінімальної цілі, виходячи тільки з того, що кара, в процесі функціонування кримінальної відповідальності, проявляється більш яскраво. Уявляється, що виправлення, поряд з карою і превенцією, утворюють загальний режим функціонування кримінальної відповідальності і окремих її форм, досягаючи цілей за допомогою власних способів і засобів впливу. По-третє, функція виправлення не може бути зведена виключно до таких основних напрямків правового впливу, які мають виключно кримінально-виконавчу орієнтацію. Безумовно, реалізація функцій, тобто

динамічна складова, знаходиться у сфері кримінально-виконавчого права, але тільки тоді, коли мова йде про реалізацію кримінального покарання, однак, не слід забувати, що останнім кримінальна відповідальність не вичерпується. Крім того, статичні засади функціонування кримінальної відповідальності знаходяться у сфері кримінального права, оскільки саме в ньому визначаються цілі, суб'єкти, засоби впливу та інші характеристики функцій кримінальної відповідальності.

На підставі висловлених зауважень, можна зробити наступні висновки. Функція виправлення реалізує шляхом деталізації і встановленням специфічності впливу на поведінку осіб регулятивної функції права, яка визначає зміст і сутність виправного функціонування кримінальної відповідальності. Виправлення як ціль реалізації функції кримінальної відповідальності має самостійний характер, що не перешкоджає формуванню системи взаємозалежних і взаємоузгоджених функціональних властивостей кримінальної відповідальності, формуючи тим самим, особливий юридичний режим правового впливу. Цілі виправлення досягаються за допомогою нормативно-правових приписів будь-якої галузевої належності, зокрема кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального права, однак статичні характеристики функції виправлення визначають в межах кримінального права, що дає підстави стверджувати – функція виправлення реалізується не тільки в процесі покарання особи, але й реалізації кримінальної відповідальності в цілому.

Етимологічне дослідження виникнення і застосування терміна «виправлення» дає підстави зробити висновок, що під ним розуміють усунування хиби, вади, робити правильним, таким, що відповідає певним вимогам [3, 106]. Однак в контексті функціонування таких правових реалій як кримінальна відповідальність, мова повинна йти про юридичне виправлення, оскільки саме останнє відповідає такій поведінці особи, яка зазнала впливу в процесі функціонування кримінальної відповідальності, і яка не суперечить вимогам кримінально-правових приписів. При аналізі цілей виправної функції кримінальної відповідальності слід враховувати, що особа повинна узгоджувати свою поведінку не тільки з кримінально-правовими заборонами на вчинення злочинів. Про досягнення цілі виправлення може йти мова і при узгодженості поведінки суб'єкта відповідальності і з нормами заохочувального характеру. Однак і в першому, і в другому випадку мова йде про юридичне виправлення – тобто особа виправляється в контексті узгодження власної поведінки з нормативними приписами і тому таке виправлення слід визнати саме юридичним, оскільки воно залишається байдужим до виправлення в побутовому, загальнолюдському, соціально узгодженому сенсі [4, 322].

Однак, юридичне виправлення має поверховий, по відношенню до глибинних процесів усвідомлення і розуміння особою необхідності пова-

жливого ставлення до приписів кримінального права, характер, оскільки виправлення поширюється виключно на поведінку особи, яка вважається такою, що виправилась тоді, коли не допускає власними діями порушень кримінально-правових заборон і виконує інші приписи кримінально-правового змісту, незалежно від того, чи змінилося відношення особи до правових приписів.

Уявляється, що виправлення без усвідомлення необхідності такого процесу не дасть очікуваного позитивного результату, тобто зменшення кількості злочинів, які вчиняються особами, що раніше знаходилися у сфері функціонування кримінально-правових заходів. Суттєві, тобто на постійній основі, зміни свідомості по позитивному ставленню до правових встановлень можуть забезпечити тільки заходи з перевиховання особи, яка вчинила злочин, при цьому незалежно від віку такої особи. Саме перевиховання забезпечить довготривалий час виправлення особи і отримання позитивного постзлочинного результату, тобто усвідомленого поважливого ставлення до загальносоціальних та культурних цінностей, які отримали кримінально-правове вираження. На користь висловленої позиції свідчать і здобутки української філології. Зокрема, в українському тлумачному словнику термін виправлення розглядається і як синонім перевиховання: «виправляти – позбавляти вад, *перевиховувати* (виділено автором), робити кращими».

На підставі зазначеного і враховуючи те, що функція юридичного виправлення забезпечує корегування поведінки особи, а перевиховання впливає на емоційно-вольові засади такої поведінки, виступаючи одночасно двома сторонами одного явища – виправно-виховного впливу на поведінку особи, пропонуємо, повернути в кримінальне законодавство ціль перевиховання, оскільки досягнення інших цілей, в тому числі і виправлення, без виховного впливу будуть мати однобокий характер, позбавлений стабілізуючого фактору. На необхідність поєднання виправлення і перевиховання вказували і деякі дослідники кримінального права, розуміючи під вихованням особливу внутрішню або моральну форму виправлення, а під виправленням у власному розумінні – зовнішнє (громадянське) виправлення. Зазначені форми забезпечують «встановлення будь-яких стимулів (крім залякування) утриматися від вчинення злочинних діянь і протидію мотивам, які до злочинного діяння спонукають» [5, 242].

З урахуванням визначених ознак функції виправлення, які здійснюється в процесі реалізації кримінальної відповідальності, можна зробити висновок, що під нею розуміють основний напрямок правового впливу кримінальної відповідальності, який полягає в юридичному виправленні особи, що притягується до кримінальної відповідальності, шляхом впливу на свідомість такої особи з метою формування позитивного від-

ношення до загальносоціальних і культурних цінностей, які отримали закріплення в кримінальному праві.

Література:

1. Рыбушкин Н. Н. Запрещающие нормы в советском праве / Н. Н. Рыбушкин. – Казань: Изд. Казан. ун-та, 1990. – 115 с.
2. Сыч К. А. К вопросу о цели исправления и перевоспитания осужденных // Цели уголовного наказания: Сборник научных трудов. – Рязань, 1990. – С. 80–86.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 106.
4. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір: монографія / Олександр Васильович Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2011. – 504 с.
5. Сергиевский Н. Д. Русское уголовное право / Н. Д. Сергиевский // Философия уголовного права / составитель Ю.В. Голик. – Санкт-Петербург, 2004. – 1440 с.

СПІНАТІЙ

Володимир Валерійович

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У результаті прийняття Конституції України у 1996 році було закладено основи становлення та розвитку України, як незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Одним із ключових прав людини і громадянина є положення, яке міститься в ч. 2 ст. 8 Конституції України про гарантування захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина шляхом звернення до суду [1]. Проте, слід зазначити, що в процесі реалізації цього положення виникають проблеми, саме щодо доступності судочинства для громадян, в тому числі й адміністративного.

Проблеми доступності правосуддя є багатоаспектним явищем та однією з визначальних умов ефективного існування всієї судової системи України в цілому. Саме тому окремі аспекти даної проблематики знаходять своє відображення в працях вітчизняних науковців: С. А. Горшкова, І. О. Картузова, С. В. Ківалова, І. Є. Марочкіна, О. М. Овчаренко, Г. М. Писаренко, А. В. Руденко, Н. Ю. Сакари, В. М. Семенова, В. В. Сердюка, М. І. Смоковича, С. М. Тараненко та інші.

Ст. 55 Конституції України містить загальне положення, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових чи службових осіб.

Доступність правосуддя О. М. Овчаренко визначає як стан організації судової системи і юрисдикційної діяльності суду в демократичному суспільстві, який задовольняє потребу суспільства у вирішенні юридично значущих справ і відповідає закріпленням у міжнародно-правових актах вимогам [5, с. 179].

Сутність проблеми доступу до правосуддя добре розглянула І. Є. Марочкіним, який розуміє під доступністю правосуддя нормативно закріплену та реально забезпечену можливість безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав. Він виділяє серед основних елементів доступності правосуддя наступні:

- 1) організаційно-правові: судочинний – порядок порушення справ у суді; порядок розгляду та вирішення, що забезпечує безперешкодну можливість реалізовувати надані процесуальні права; розумні строки судового розгляду; можливість оскарження судових рішень та їх реальне виконання тощо; судоустрій – створення умов зайняттю суддівських посад висококваліфікованими спеціалістами; належне матеріальне забезпечення судів; раціональна організація роботи апарату суду; територіальне наближення судів до населення
- 2) матеріальні – розумність судових витрат, часткове чи повне звільнення від їхньої сплати; фінансування судової діяльності, що забезпечує можливість незалежного правосуддя; надання кваліфікованої юридичної правової допомоги на пільгових умовах найбільш вразливим верствам населення [4, с. 127–129].

Створення системи адміністративних судів, а також прийняття ряду законодавчих актів, що регулюють порядок здійснення адміністративного судочинства, встановили правовий статус його учасників та інші ключові елементи адміністративного процесу, які в цілому визначають ступінь доступності громадян до правосуддя у адміністративному судочинстві.

Але, як відомо, жодна, навіть найефективніша система захисту прав і свобод людини та громадянина, не буде діяти належним чином до тих пір, поки не буде забезпечено безперешкодний доступ до них. Відповідно до положення ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус судів» в Україні створена та функціонує судова система, яка покликана забезпечувати доступність правосуддя для кожної особи відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України [3].

В Кодексі адміністративного судочинства України закріплена система адміністративних судів, до якої входять окружні адміністративні суди, апеляційні адміністративні суди, Вищий адміністративний суд України, Верховний Суд України, який здійснює провадження при перегляді судових рішень за винятковими обставинами, а також місцеві загальні суди як адміністративні при вирішенні ними окремих категорій адмініс-

тративних справ [2]. Проте, як показала практика, функціонування такої системи адміністративних судів не є досконалою, оскільки створення окружних адміністративних судів на рівні областей не свідчить про повну та всебічну реалізацію принципу забезпечення доступності адміністративного правосуддя для населення. Це створює певні труднощі саме для населення у реалізації свого права на судовий захист своїх прав та законних інтересів, які порушуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, що полягає у територіальній віддаленості адміністративних судів та апеляційних адміністративних судів від населення.

Ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства закріплює одну з основних тез доступності до правосуддя – право на судовий захист в адміністративних справах у разі порушення своїх прав, свобод та інтересів. Причому дане право передбачає не тільки можливість звернутись до адміністративного суду, а й ухвалення правосудного судового рішення та реальне його виконання.

Економічними елементами доступності до правосуддя є витрати: держави на фінансування судової влади, сторін та інших учасників справи, передбачені адміністративно-процесуальним законодавством, держави, пов'язані із забезпеченням доступу до суду найбідніших верств населення [5, с. 7]. Слід врахувати внесені зміни до Закону України «Про судовий збір» № 3674-VI від 08.07.2011 року, які суттєво підвищують розмір судового збору при зверненні до суду. Так, Закон не встановлює максимальну межу судового збору за подання адміністративного позову майнового характеру до адміністративного суду та передбачає, що ставка судового збору за такими позовами становитиме 1,5% ціни позову, але не менше 1-го розміру мінімальної заробітної плати. Таким чином, враховуючи скрутне матеріальне становище значної частини населення, подання позовів проти органів державної влади стає недешевим задоволенням.

Однією з вагомих проблем, на думку М. І. Смоковича, яка існує у доступі до адміністративного судочинства та виникає у осіб у разі реалізації свого конституційного права на судовий захист звернення до місцевого суду загальної юрисдикції, є дезорієнтація у питанні, яким законодавством слід користуватися – Цивільним процесуальним кодексом України або Кодексом адміністративного судочинства України [7, с. 268].

Серед інших проблем, які існують у реалізації принципу доступності до адміністративного судочинства, на думку С. М. Тараненка, є велика кількість звернень громадян до адміністративних судів, що з одного боку є проявом соціальної активності населення та рівня його правової свідомості, а з іншого – є індикатором такого негативного явища в суспільстві та державі в цілому, як недоліки в роботі владних структур, що

проявляються в їхніх ухвалених рішеннях, вчинюваних діях або бездіяльності [8 с. 141].

У свою чергу збільшення кількості звернень громадян до суду саме в порядку адміністративного судочинства свідчить про зростання рівня довіри населення до адміністративних судів, розуміння що адміністративний суд є «захисником» громадян від порушень прав та законних інтересів з боку державних органів та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб [6, с. 126].

Отже, Україна, проголосивши себе правовою та демократичною державою, взяла на себе обов'язок створити певний рівень особистої свободи для індивідів, що неможливо без створення як інститутів, які спрямовані на забезпечення реалізації інтелектуального потенціалу особи, так і спеціальних правоохоронних та судових органів, покликаних захищати порушені права та законні інтереси населення.

Таким чином, реалізація принципу доступності правосуддя, як одного із основних принципів вітчизняного судочинства, на практиці має певні труднощі, які зумовлені як політичними, так і економічними чинниками. Створена система адміністративних судів України на демократичних засадах з урахуванням визнаних норм міжнародного права та покликана забезпечити доступність до правосуддя в адміністративному судочинстві також має незначні недоліки, які проявляються в територіальній віддаленості адміністративних судів від населення.

Л і т е р а т у р а :

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36. – ст. 446.
3. Про судоустрій і судовустрій і статус суддів. Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – ст. 529.
4. Марочкін І. Є. Доступність правосуддя // Проблеми законності: Республік. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 58. – С. 125–131.
5. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: [монографія] – Х.: Право, 2008. – 304 с.
6. Руденко А. В. Реалізація принципу доступності в адміністративному судочинстві [Текст] / А. В. Руденко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2008. – Том 21 (60). – №2. – С. 125–129.
7. Смокович М. І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій [Текст]: [монограф.] / М. І. Смокович. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 304 с.
8. Тараненко С. М. Механізм захисту громадянами прав і свобод під час здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення // Право України. – 1998. – № 11. – С. 141–143.

ТАРАН
Зінаїда Вікторівна

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Діяльність адміністративних судів в Україні сприяє захисту та утвердженню прав і законних інтересів суб'єктів відносин у публічно-правовій сфері. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України основоположними завданнями адміністративного судочинства постають: захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [2]. Адміністративне судочинство є засобом реалізації мети адміністративно-процесуального регулювання. Чітке з'ясування порядку організації судового адміністративного процесу залежить від основоположних принципів адміністративного судочинства. Принципи адміністративного судочинства є відображенням його сутності та змісту, забезпечують цілісність адміністративного процесу.

Значний внесок щодо дослідження принципів адміністративного судочинства загалом, та, зокрема, сутності принципу гласності та відкритості, зробили такі науковці як: В. Б. Авер'янов, О. Б. Абросімова, В. М. Бевзенко, О. О. Гаврилюк, Е. Ф. Демський, С. В. Ківалов, А. М. Колодій, А. Т. Комзюка, В. М. Кондратенко, О. В. Кузьменко, І. Є. Марочкін, А. І. Марущак, Є. О. Мироненко, О. Г. Свида, Н. В. Сібільова, В. С. Стефанюк, О. І. Харитонova та інші.

Як зазначає академік Ківалов С. В., принципи адміністративного судочинства розуміються як визначальні ідеї, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері адміністративного судочинства. Специфіка їх полягає в тому, що вони закріплюють вихідні, нормативні положення, що визначають зміст правосуддя і є критерієм правомірності поведінки учасників правовідносин, що виникають у сфері правосуддя [4, с. 5]. Принципи адміністративного процесу, які регламентують порядок діяльності суддів, органів та їх посадових осіб, уповноважених розглядати і вирішувати адміністративні спори є позитивними закономірностями, що пізнані наукою і практикою та закріплені у нормах права. На думку вченого Мироненко Є. О., можна виокремити певні особливості принципів адміністративного судочинства, а саме:

принцип обов'язково повинен мати нормативне закріплення; має обов'язково визначати типові риси адміністративного судочинства; повинен не просто мати відношення до адміністративного судочинства, а мати особливу значущість для нього; принцип повинен мати загальногалузеве значення для адміністративного судочинства, проявляти в усіх стадіях та в усіх видах проваджень [5, с. 171–172].

Враховуючи це, дамо аналіз принципу гласності та відкритості як одного із основних принципів здійснення судочинства, що закріплено у ст. 129 Конституції України [1]. В нормах Кодексу адміністративного судочинства України відображено реалізацію даного конституційного положення.

За загальним правилом принцип гласності означає відкритість судової процедури, що підтверджує вияв демократизму правосуддя та сприяє відповідальнішому ставленню суду до вирішення конкретних питань.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в адміністративному суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів розгляду відповідної справи. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в адміністративному суді інформації про дату, час і місце своєї справи та ухвалені в ній судові рішення. Це право може бути обмежено відповідно до закону в інтересах нерозголошення конфіденційної інформації про особу, державної чи іншої таємниці, що охороняється законом. Принцип гласності вимагає від суду забезпечити сторонам та іншим особам, що зацікавлені у результаті вирішення справи, право на доступ до матеріалів справи; право знати про всі рішення, ухвалені по справі. Це забезпечується, зокрема, здійсненням судових викликів та повідомлень, проголошенням судових рішень, видачею та надсиланням копій судових рішень. Без відкритого доступу до судового засідання про довіру до суду не може бути мови.

Гласність судового процесу передбачає відкритість матеріалів справи для осіб, які беруть участь у справі, інформування їх щодо місця, часу судового засідання, виконання певних процесуальних дій. Відкритість судового процесу дає можливість особам, які не причетні до справи, бути присутнім у судових засіданнях, тобто кожна фізична особа, яка досягла 16 років, має право бути присутньою в залі судового засідання. Це є певним громадським контролем щодо діяльності суду. Завдяки відкритому судовому розгляду гласними стають всі процесуальні дії адміністративного суду та учасників адміністративного процесу. У відкритому судовому засіданні у силу засад гласності й усності оголошуються матеріали адміністративної справи [3, с. 134]. Засада гласності діє і за умови прове-

дення закритого судового засідання, оскільки воно обмежує доступ лише громадськості, а не осіб, які беруть участь у справі.

Аналізуючи норми КАС України, слід додати, що розгляд справ в адміністративних судах здійснюється не тільки відкрито, але й усно. Будучи складовою принципу гласності та відкритості, усність створює можливості щодо точнішого та достовірнішого з'ясування сутності клопотань, заяв, заперечень, пояснень осіб, які беруть участь у справі. Усність передбачає обов'язок суду при встановленні фактичної сторони адміністративної справи враховувати ті обставини, які повідомлялись учасниками адміністративного процесу усно або були оголошені і досліджені у судовому засіданні. Як зазначає науковець Гаврилюк О. О., усність – це правило, у силу якого адміністративний суд вправі обґрунтовувати своє рішення тільки доказами, усно викладеними і обговореними у судовому засіданні; свідки, експерти, інші особи, які беруть участь у справі, повинні давати показання в усній формі, всі протоколи та інші документи, що використовуються судом, повинні бути зачитані вголос; спілкування між сторонами і адміністративним судом у судовому засіданні проходить шляхом усних заяв і повідомлень [3, с. 133].

Гласність та відкритість адміністративного судочинства гарантується фіксацією судом ходу судового засідання технічними засобами. Відповідно до ст. 12 КАС України під час судового розгляду справи в судовому засіданні забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Аналізуючи положення частин 6, 7, 8 ст. 12 КАС України, можемо виокремити наступні особливості: технічні засоби не мають заважати проведенню судового розгляду справи; необхідною умовою є отримання дозволу суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі; у разі створення перешкод нормальному проведенню судового засідання, заперечення хоча б однією особою, яка бере участь у справі і не є суб'єктом владних повноважень, можливою є відмова в наданні дозволу на фото- і кінозйомку, відеозапис, звукозапис, транслявання судового засідання.

Принцип гласності та відкритості адміністративного судочинства знаходить відображення у публічному проголошенні рішень у всіх випадках. Ознайомлення із судовими рішеннями є одним із елементів засади гласності та відкритості адміністративного судочинства. Можливість здійснювати громадський контроль за діяльністю судової влади реалізується завдяки офіційному оприлюдненню судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України, враховуючи положення Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. Ведення Єдиного державного реєстру судових рішень покладається на Державну судову адміністрацію. Рішення, що знаходяться у даному реєстрі є відкритими та безоплатними для цілодобового доступу. Доступ до судових

рішень забезпечується державою також їхнім офіційним опублікуванням з гарантією відповідності тексту судового рішення оригіналу або електронної копії. Наприклад, розглядаючи особливості оприлюднення постанов Пленуму Вищого адміністративного суду України та Пленуму Верховного Суду України, можна зазначити, що за результатами розгляду питань Пленум приймає постанови, які публікуються в офіційному друкованому органі Вищого адміністративного суду України – «Вісник Вищого адміністративного суду України» та на веб-сайті Вищого адміністративного суду України. Щодо постанов Пленуму Верховного Суду України, друкований та електронний тексти постанови Пленуму негайно передаються до управління забезпечення взаємодії із засобами масової інформації та видавничої діяльності Верховного Суду України для оприлюднення в журналі «Вісник Верховного Суду України» та на веб-сайті Верховного Суду України.

Узагальнюючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що певний вид судової діяльності реалізується завдяки основним, вихідним положенням (принципам), чітке додержання яких сприяє узгодженості дій усіх її учасників, стимулює та орієнтує на досягнення певного результату на основі ефективних засобів і методів. Порушення принципів призводить до непослідовності, неузгодженості дій учасників. Принципи адміністративного судочинства є непорушними, основоположними приписами, які регулюють поведінку учасників судового адміністративного процесу. Принципи адміністративного судочинства є його основою, регламентують значення адміністративного процесу, встановлюють вимоги, яких повинен дотримуватись суд щодо розгляду публічно-правових спорів. Значення принципу гласності та відкритості адміністративного процесу проявляється у тому, що даний принцип забезпечує чіткість, прозорість діяльності судової влади, забезпечує контроль громадян за діяльністю адміністративних судів та сприяє зміцненню судової влади в Україні.

Література:

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 14.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36. – № 37. – Ст. 446.
3. Гаврилюк О. О. Процесуальне значення та реалізація принципу гласності та відкритості адміністративного судочинства / О. О. Гаврилюк // Право і Безпека. – 2011. – № 3. – С. 132–135.
4. Ківалов С. В. Принципи адміністративного судочинства України як основоположні засади формування адміністративної юстиції / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 26. – С. 5–18.
5. Мироненко Є. О. Поняття принципів адміністративного судочинства / Є. О. Мироненко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 170–174.

ТАРАН

Маргарита Олегівна

ЗАСОБИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО, МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ЯКОГО НЕВІДОМЕ

На сьогодні багато хто з правоохоронців знає про розшук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, але не кожен з них має чітке уявлення щодо засобів і методів його здійснення. Чинний КПК України зобов'язує слідчого застосовувати всі передбачені законом засоби і методи для забезпечення ефективності досудового розслідування, що передбачені ч. 4 ст. 38 КПК України, а також виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідно для встановлення місцезнаходження підозрюваного, який переховується від органів досудового розслідування.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних уявлень щодо поставленої проблематики здійснено в роботах І. С. Кривоноса, О. В. Лисенка, Є. І. Макаренка, Є. Наливайка та інших.

Метою даного дослідження є з'ясування першочергових засобів отримання інформації в діяльності слідчого щодо виявлення підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме.

Отож, спробуємо проаналізувати та визначити, які саме дії повинен здійснити слідчий, з метою встановлення місцезнаходження підозрюваного. На цьому етапі перед слідством, залежно від ситуативної поведінки підозрюваного, постає два завдання. Перше – завдання слідчого, якщо місце знаходження невідоме, вжити всіх необхідних заходів до встановлення місця перебування підозрюваного. У разі його переховування від слідства, крім першої задачі, постає друга – збирання доказів, що підтверджують, що підозрюваний саме переховується від слідства, а не перебуває в лікарні чи відрядженні. З огляду на друге завдання, слідчий повинен виконати дві групи дій. Перша група повинна бути пов'язана із допитом родичів, сусідів, знайомих, співробітників, стосовно можливого місця перебування підозрюваного та у процесі допиту встановлення найбільш широкого кола знайомих, які, можливо, мають інформацію про його місце перебування. Друга група дій повинна бути пов'язана із запитом: а) в медичні заклади з метою з'ясування, чи не захворів підозрюваний та чи не госпіталізовано його; б) в морги та органи РАГСУ – чи не помер підозрюваний та чи не змінив прізвища; в) інформаційні центри – чи не притягнуто підозрюваного до кримінальної відповідальності та не утримують його під вартою; г) в митні органи та ОВІР – чи не перетинав

підозрюваний кордон [5, с. 378–379]. Наведений перелік процесуальних дій не є вичерпним, слідчий може виконувати й інші дії з метою встановлення місцезнаходження підозрюваного або збирання відповідних доказів щодо його переховування від слідства.

Якщо ж слідчий, після виконання зазначених дій в кінцевому випадку отримає підтвердження того, що підозрюваний навмисно переховується від органів досудового розслідування, то він повинен негайно вжити всіх заходів щодо розшуку підозрюваного.

З цього слідує, що слідчий, перед тим, як винести постанову про оголошення розшуку підозрюваного та доручити її виконання оперативному підрозділу, повинен впевнитись в тому, що підозрюваний навмисно зник, щоб ухилитися від кримінальної відповідальності.

Норми КПК України надають слідчому право здійснювати слідчі (розшукові) дії за зупиненням досудовим розслідуванням, але виключно ті, що спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 5 ст. 280 КПК України). У цьому випадку такі дії слідчого не направлені на додаткове з'ясування обставин скоєного кримінального правопорушення, а тому не впливають на рішення слідчого щодо зупинення розслідування. Мета такої побудови вказаної статті КПК України – надати слідчому можливості оперативно здійснювати розшук, виявити та затримати підозрюваного [2, с. 285].

Однак, як свідчить практика, найбільші пошукові можливості мають такі слідчі (розшукові) дії, як: допит, огляд, обшук житла чи іншого володіння особи, проникнення до житла чи іншого володіння особи та інші. Можна сказати, що пошукові можливості огляду й допиту полягають в тому, що останні дозволяють отримати вихідну пошукову інформацію, а проникнення до житла чи іншого володіння особи та його обшук – виявити місце перебування розшукуваного, а то й затримати останнього [4, с. 187–188].

Слід звернути увагу на те, що порівняно з пошуком невідомих підозрюваних виявлення місця знаходження встановлених, але зниклих осіб, цілком реально. Адже під час оголошення розшуку підозрюваного слідчий має достатні відомості щодо особи розшукуваного: паспорт з анкетними даними (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження підозрюваного), фотокартка, дактилоскопічна карта, прикмети, ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб – платників податків) [4, с. 188]. У процесі розслідування, слідчому стає відомо про звички розшукуваного, його риси характеру, схильність до вчинення певних злочинів, родинні зв'язки або коло осіб, з якими підозрюваний підтримує спілкування. Така інформація дозволяє слідчому успішно виявити зниклого підозрюваного серед інших, надає можливість навіть тоді, коли розшукуваний проживає під іншим ім'ям, за чужими документами та використовує інші способи маскування.

Під час організації розшуку, слідчий надсилає запити до різних установ та організацій куди б міг звернутися розшукуваний, ці заходи, передусім, спрямовані на з'ясування таких відомостей, як: кримінальні зв'язки, минуле та інша значуща інформація, якщо розшукуваний потрапляв під контроль правоохоронних органів; відомості про закордонний паспорт, зміну прізвища, адресних даних (підрозділ ДІРФО, адресного бюро); наявність зареєстрованого на розшукуваного автомобіля та відомостей щодо ДТП за його участю (патрульна поліція); наявність зареєстрованої на розшукуваного зброї (підрозділи дозвільної системи); наявність дактилокарти (підрозділ НДЕКЦ), якщо розшукуваний дактилоскопіювався у зв'язку з притягненням до кримінальної або адміністративної відповідальності чи з інших причин, тощо.

Направлення запитів до підприємств, установ, організацій, підрозділів Міністерства оборони України дає змогу одержати оперативну значущу інформацію: про можливу госпіталізацію або смерть розшукуваного, стан його здоров'я, деякі особливі прикмети, наявність зареєстрованої на розшукуваного нерухомості й операції з нею, звертаються до відповідних установ та організацій, які займаються реєстрацією майна, договори за участю розшукуваного, заповіти (нотаріальні установи), кредити й інші банківські операції (кредитно-фінансові установи), деякі зв'язки, спосіб життя, власність, оплату комунальних послуг, спеціальність, за якою може працювати розшукуваний, військову службу, колишню трудову діяльність (житлово-експлуатаційні установи, домоуправління, селищні та сільські ради, навчальні заклади, військкомати, відділ кадрів за місцем роботи розшукуваного), працевлаштування (центри зайнятості), нарахування пенсії (поштові установи), купівлю квитків для від'їзду за кордон (аеропорти, морські порти) [1, с. 158], наявність відомостей про колишні судимості (управління інформаційно-аналітичного забезпечення при МВС). В деяких випадках розшукуваних виявляють у місцях відбування покарання, але вже за іншими анкетними даними, тому відносно цього мають проводитись постійні перевірки.

Виходячи з наведеного вище, можна зазначити, що підставою для оголошення особи в розшук є достатність даних про те, що особа переховується від органів досудового розслідування, і те, що слідчий отримав достатньо інформації, що свідчить про переховування особи [3, с. 193].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що запропоновані напрями планування слідчим та оперативним підрозділом першочергових заходів щодо розшуку підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме, не є вичерпними й можуть коригуватися залежно від змісту попередньої інформації. Діяльність правоохоронних органів з розшуку осіб, що вчинили злочини та переховуються від органів досудового розслідування та суду, потребує відповідного забезпечення криміналістичними реко-

ментаціями для підвищення їх ефективності. І лише належним чином поставлена розшукова робота наділених цією функцією правоохоронних органів держави є гарантією того, що жоден злочинець не уникне заслуженого покарання.

Література:

1. Бабічев Д. О. Напрями планування підрозділами кримінального розшуку першочергових заходів щодо розшуку безвісти зниклих осіб / Д. О. Бабічев, Є. О. Звонок // *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією*. – 2010. – № 23. – С. 155–160.
2. Галаган О. І. Зупинення досудового розслідування у зв'язку з не встановленням місцезнаходження підозрюваного / О. І. Галаган, А. В. Дунаєва // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. – 2013. – № 3. – С. 282–287.
3. Лисенко О. В. Організація розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду / О. В. Лисенко // *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. – 2013. – № 4. – С. 189–195.
4. Макаренко Є. І. Криміналістичні засоби і методи встановлення підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень / Є. І. Макаренко // *Право і суспільство*. – 2013. – № 2. – С. 184–193.
5. Наливайко Є. Проблемні питання повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування / Є. Наливайко // *Публічне право*. – 2013. – № 1. – С. 375–380.

ТАРАСЕНКО
Алла Віталіївна

ДИСКУСІЯ ЩОДО РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО І БІОЛОГІЧНОГО В ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Проблема щодо визначення впливу соціальних та біологічних факторів на особистість злочинця, їх співвідношення між собою є досить складною та багатоаспектною. Це питання дискутується і до тепер, оскільки його вирішення має неабияке значення, тому що саме воно дає змогу визначити, що безпосередньо впливає на виникнення злочинної поведінки в особи – чи то риси, які набуті нею впродовж всього її життя, чи то ті якості, які вона успадкувала. Також на основі результатів дослідження розробляються та запроваджуються необхідні й доцільні рекомендації та заходи щодо запобігання злочинності.

Науковою базою дослідження стали публікації робіт таких авторів, як О. С. Стеблинська, В. В. Голіна, А. Ф. Зелінський, Ю. Ф. Іванов, І. М. Данишин, А. П. Закалюк, Н. Ф. Кузнецова, О. М. Джу́жа, В. І. Курило, Ю. В. Александров, наукові праці В. Н. Бурлаков, С. В. Дьоменко, О. Л. Мартенко та інші.

Якщо виходити лише із соціального аспекту, то особистість злочинця виникає саме в результаті впливу на нього зовнішніх факторів. Проте, біологічні якості особи теж можуть проявлятися при взаємодії із зовнішніми обставинами, які опосередковують поведінку людини. Біологічні властивості можуть впливати на протиправну поведінку особи в якості умови, а не причини. Оскільки людина взагалі є біосоціальною системою, то відповідно вона поєднує в собі як біологічні, так і соціальні властивості. Отож, можемо сказати, що соціальне є не що іншим, як особливо організоване біологічне, а особа людини формується під впливом двох джерел інформації – соціальної та генетичної, – що діють одночасно [3, с. 101]. Проте, все ж таки слід визначити, що з даних властивостей має визначальне значення, та як вони взаємодіють між собою.

Дослідження даного питання у кримінології сформувало своєрідні два напрямки – соціологічний та біологічний. Вчені соціологічного напрямку створили ряд теорій, якими розкривають соціальний вплив на людину. Так, соціальна теорія особистості злочинця, засновником якої прийнято вважати К. Маркса, стверджує, що злочин – це результат впливу на особу суспільства, соціальних груп, з якими вона контактує у повсякденному житті [2, с. 49]. Дана теорія пов'язує процес формування особистості з її соціалізацією, тобто через інтеграцію особи в соціум, шляхом освоєння нею соціальних норм, цінностей, елементів, формуванням самосвідомості, налагодженням соціальних відносин, пристосуванням до суспільства створюються соціальні риси особистості.

Теорія аномії вченого Р. Мертон полягає у встановленні відповідності світогляду особи соціальним цінностям, що існують у суспільстві. Розвиток аномії (стану дезорганізації особистості) розпочинається саме у родині: діти відчувають, а потім вони розуміють дуалістичну природу поведінки, нещирість своїх батьків, які повчають їх добру, правильності, чесності, а самі здатні до обману, конфліктів. Перенесення батьками на своїх дітей амбіцій, бажання, щоб вона досягла успіху в тому, в чому вони колись не спромоглися, зазнали поразки, також може сприяти розвитку аномії [4, с. 85]. Внаслідок цього соціальні норми та норми поведінки стають послабленими, відбувається відчуження особи від соціуму, що проявляється у протиставленні себе суспільству, в тому числі шляхом протиправної поведінки.

Розглядаючи вплив соціальних чинників, деякі вчені враховують можливості впливу на злочинну поведінку психічних аномалій особи, що являють собою розлади психічної діяльності, які не виключають осудності, але спричиняють особистісні зміни, які можуть мати криміногенне значення. На їх думку, наявність психічних аномалій у злочинців не слід ототожнювати зі спадковістю. Цілком погоджуємося з даним твердженням, оскільки здебільшого значна частина певних аномалій має набутий

характер, тобто мають соціальне походження. До них можемо віднести алкоголізм, наркоманію, психопатію, травми центральної нервової системи і т. п. Такі аномалії ускладнюють соціальну адаптацію особи і зменшують її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними, знижують опір на вплив конфліктної ситуації.

Досліджуючи значення біологічного в особистості, слід зазначити, що біологічна структура людини сформувалася набагато раніше від виникнення та розумінні поняття «злочину» як такого, і протягом всього свого розвитку не зазнавала суттєвих змін, на відмінну від соціологічних факторів, які змінюються швидше в залежності від змін умов життя. Приблизники біологічного впливу на особистість злочинця та його поведінку створювали різні напрями, які відображають його сутність.

Відомий італійський лікар-психіатр Ч. Ломброзо започаткував антропологічний напрям визначення природи злочинця. Він, за свою понад 30-річну професійну діяльність, вивчив близько 11 тисяч злочинців і дійшов висновку, що злочинець – це істота, яка є носієм інстинктів первісної людини і нижчих тварин. Він встановив, що злочинець повинен відрізнятися від законслухняної людини своїм зовнішнім виглядом. Так, для вбивців характерний холодний погляд, великий довгий ніс, великі щелипи, а для крадіїв – маленький лоб, бігаючі очі, зсунуті брови, кривий або кривий ніс. Ломброзо вважав, що злочин – це біологічне явище, подібне народженню, смерті чи іншим неминучим явищем [1, с. 153].

Надалі вчення відомішого австрійського психіатра і психолога З. Фрейда створило такий напрям як фрейдизм. Його сутність полягає в тому, що з народження особа біологічно приречена на постійну боротьбу між антисоціальними та моральними настановами та з дитинства вчиться керувати своїми інстинктами. Однак, не всім це вдається в наслідок певних обставин (погані відносини у сім'ї, з ровесниками, у колективі, тощо). Це може впливати на неправильний розвиток і формування особистості, через що вона може стати неповноцінною, належно не сформованою.

Безумовно, розглянуті твердження та погляди мають своє «зерно істини» та право на існування. Маємо можливість стверджувати, що як соціологічні, так і біологічні фактори здійснюють достатньо вагомий вплив на особистість злочинця. Вони не виключають один одного, а є взаємодіючими між собою чинниками відносно поведінки будь-якої особи та її діянь. Людина вчиняє злочин, будучи такою, якою вона є. Тому, звичайно, при її формуванні мають значення властиві їй біологічні задатки. Залежно від цих факторів людина може мати різне коло спілкування, вирізнятися життєвою позицією, поглядами, світоглядом, захопленнями і т. п. Деякі люди є імпульсивними, деякі – ретельно обдумують

свої дії, їх можливі наслідки, свою поведінку, а інші – досить запальні особистості. Тож не випадково у кримінальному судочинстві проводяться різного виду судово-психологічні, судово-психіатричні, судово-медичні та інші види експертиз з метою дослідження особи злочинця.

Тому, на наш погляд, соціологічний фактор є вагомим щодо впливу на особистість злочинця, оскільки він є досить мінливим, внаслідок чого людина швидше здатна змінювати свої погляди та світогляд, бажання, потреби, життєві позиції як наслідок трансформації суспільного життя. Такі особистості не досить повно здатні опановувати правові норми та норми моралі, є більш відчуженими від самого соціуму та його позицій, а також від сім'ї, друзів, громадських та інших колективів, погано пристосовуються у суспільстві.

Рішення про злочинну поведінку, зазвичай, залежить від самої людини, від її внутрішнього стану, сили волі, світогляду, моральних основ, стійкості по відношенню до впливу інших осіб, виникаючих життєвих ситуацій. Воля особи, її самосвідомість виражають її здатність долати певні перешкоди, життєві труднощі та можливість керувати власною поведінкою. Саме завдяки ним людина сама вирішує та обирає правильні та необхідні, на власний розсуд, дії у конкретній ситуації (наприклад, вирішити життєві проблемні питання, досягти чогось або задовольнити необхідні потреби законним чи злочинним шляхом), здатна регулювати та контролювати свою діяльність при виникаючих різних умовах життя та розуміти їх значення й потребу як для себе, так і для оточуючих. Так, людина, що народилася у сім'ї злочинця, не завжди може стати такою ж, оскільки вона вже могла спостерігати ті негативні наслідки, яких зазнавали її батьки, або хоча б один із батьків, в результаті вчинення правопорушення. З іншого боку, така особа теж може вчинити злочинне діяння при виникненні певних умов чи обставин. Оскільки, які б умови існування не ставило суспільство, вона сама вирішує як їй при них виживати та визначає майбутню долю свого життя.

Література:

1. Александров Д. О. Юридична психологія: підруч. / Д. О. Александров. – К.: КНТ, 2007. – 360 с.
2. Алексеева А. П. Криминология. Общая часть: учеб.-метод. пособ. / А. П. Алексеева. – Волгоград: Волгоградська академія МВД Росії, 2007. – 329 с.
3. Іванов Ю. Ф. Криминологія: навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джу́жа. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2006. – 264 с.
4. Ткачук В. Про взаємозв'язок умов розвитку особистості злочинця та його протиправної поведінки / В. Ткачук // Юридична Україна: Правовий часопис. – 2007. – № 3. – С. 84–89.

ТОКАР
Тетяна Сергіївна
КАПЛІЙ
Олена Володимирівна

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЩОДО ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ В УКРАЇНІ

Існування суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави означає, що і становлення суспільного ладу, який посідає особливе місце в державному ладі, повинно здійснюватися на відповідному рівні, забезпечуючи гарантії, права та обов'язки їхніх членів. Особливою складовою такого суспільства є нащадки осіб, які заселяли територію України з моменту її становлення – корінні народи. Тому, ставимо собі за мету, дослідити стан правового регулювання щодо гарантування прав корінних народів в українському законодавстві.

Треба зазначити, що етноправові процеси, які розпочалися після здобуття Україною незалежності у 1991 році, були обумовлені об'єктивними факторами поліетнічності українського народу та входженням до його складу нетитульних етносів, що мають автохтонне для нашої країни походження. Так перед державними діячами, а також українськими вченими у галузях конституційного та міжнародного права постало ряд питань, які стосуються інституту корінних народів [5, с. 13].

Спочатку слід звернутися до визначення терміну «корінні народи». В теорії, існують різні думки вчених щодо визначення цієї дефініції, однак найбільш повне, на наш погляд, дає І. П. Лопушинський. На його думку, під терміном корінні народи, слід розуміти народи, які проживають у багатоетнічних суспільствах незалежних країн і є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, споконвіку, у період її завоювання, колонізації, або в період встановлення наявних державних кордонів [6, с. 87].

Щодо питання, які ж народи в Україні слід відносити до корінних, то вперше на законодавчому рівні це питання було вирішене Постановою Верховної Ради України від 20 березня 2014 року «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантій прав кримськотатарського народу у складі Української Держави», в якій кримськотатарський народ було визнано корінним народом України [3]. Треба зазначити, що в науці конституційного права до корінних народів відносять також кримчаків і караїмів.

На теперішній час, стан правового регулювання досліджуваного питання характеризується наявністю прогалин. Окрім Конституції України, до цих пір не прийнято нормативно-правового акту, який би регу-

лював питання гарантування прав корінних народів. Так, в Конституції України в декількох статтях зустрічається термін «корінні народи», а саме в ст. 11 зазначається, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Крім того, в п. 3 ст. 92 говориться про те, що виключно законами України визначаються права корінних народів і національних меншин, а п. 3 ст. 119 закріплює положення, що місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку [2].

Вже згадуваною Постановою Верховної Ради України, вперше було закріплено наступні гарантії прав кримськотатарського народу:

1. Україна гарантує збереження та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кримськотатарського народу як корінного народу.
2. Україна гарантує захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української Держави [3].

Треба підкреслити, що разом із гарантіями, даною Постановою, Верховна Рада України доручила Кабінету Міністрів України терміново подати проекти законів України, нормативно-правових актів України, які визначають та закріплюють статус кримськотатарського народу як корінного народу України. Так як відсутність такого закону є важливою внутрішньодержавною проблемою. Слід зазначити, що в 2014 році у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект «Про права корінних народів України», зміст якого визначав основні права корінних народів, однак він був відкликаний. В 2015 році також велась робота над розробкою законопроекту «Про корінні народи України» за ініціативи представництва Меджлісу кримськотатарського народу в Києві, а також відділу забезпечення діяльності Уповноваженого президента України у справах кримськотатарського народу, при підтримці Департаменту з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Секретаріату Кабінету Міністрів України. Але його так і не було внесено до Верховної Ради України.

Цікавою, на наш погляд, є одна з останніх заяв політичного та громадського діяча, член Меджлісу кримських татар Ескендера Барієва, що у межах конституційної реформи в Україні потрібно включити текст Конституції Автономної Республіки Крим в «тіло» Конституції України та прийняти Закон «Про корінні народи України», у якому мають бути

прописані права кримськотатарського народу як корінного. Цей закон, наголошує Ескендер Барієв, повинен наповнити змістом Конституцію Автономної Республіки Крим, оскільки в правовому полі вона є майже порожньою та недієвою [4].

Погоджуємось з даною точкою зору, оскільки Конституція Автономної Республіки Крим, затверджена Верховною Радою України в грудні 1998 р., не визнає кримських татар корінним народом України, а відтак і Курултай (вищий представницький орган кримськотатарського народу) і Меджліс кримськотатарського народу (виконавчий орган Курултаю) Соборними представницькими органами кримськотатарського народу, хоча вищезазначеною Постановою Україна визнає ці органи. Саме тому, реалізація конституційних положень щодо корінних народів на терені України потребує розробки і ухвалення спеціального законодавства, у якому, зокрема, має бути закріплено перелік корінних народів України та гарантії їхніх прав.

Також, в Постанові зазначається про підтримку Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів від 2007 року, але разом із тим треба зазначити, що даний документ на сьогодні Україною не ратифікований [3]. Зазначена Декларація має важливе значення для визначення обсягу прав корінних народів. Багато норм цього акту, можна включити в майбутньому до нового Закону України який визначатиме права корінних народів. Права, визначені в цьому документі, регламентуються також Статутом Організації Об'єднаних Націй, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права та Віденською декларацією.

Так, зокрема, серед прав визначених в Декларації, слід виокремити найбільш важливі:

1. Корінні народи мають право на самовизначення. З огляду на це вони вільно встановлюють свій політичний статус та вільно здійснюють свій економічний, соціальний та культурний розвиток.
2. Корінні народи мають право зберігати та укріплювати свої особливі політичні, правові, економічні, соціальні та культурні інститути, зберігаючи при цьому своє право, якщо вони цього бажають, на повну участь у політичному, економічному, соціальному та культурному житті держави.
3. Корінні народи та їх представники мають право належати до корінної общини або народності відповідно до традицій та звичаїв цієї общини чи народності. Здійснення такого права не може породжувати жодної дискримінації у будь-якій формі.
4. Корінні народи мають право створювати та контролювати свої системи освіти та учбові заклади, які забезпечують освіту на їхніх рідних мовах, таким чином, щоб це відповідало притаманним їх культурі методам викладання та навчання.

5. Корінні народи мають право на свою традиційну медицину і на збереження своєї лікарської практики, враховуючи збереження найважливіших лікарських рослин, тварин та мінералів.
6. Представники корінних народів також мають право на доступ без будь-якої дискримінації до всіх видів соціального та медичного обслуговування [1].

Вищезазначені норми характеризуються особливим змістом, адже в них враховуються своєрідні звичаї, традиції та культура корінних народів, що є важливим аспектом визначення обсягу їх прав.

Отже, в результаті дослідження цього питання зроблено висновок, що окрім міжнародних актів, які визначають права корінних народів, Конституції України та Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантій прав кримськотатарського народу у складі Української Держави», яка визначає гарантії прав корінних народів, на сьогодні в Україні не існує нормативно-правового акту, який би визначав та гарантував права корінних народів України. Нажаль, дана проблема залишається відкритою в правовому полі, але сподіваємось на вирішення даного питання в найближчий час.

Література:

1. Декларація про права корінних народів: прийнята резолюцією 61/295 Генеральної Асамблеї ООН від 13 вересня 2007 р.; URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/indigenou.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави [Електронний ресурс]: Постанова Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=50289.
4. Анексія Криму загрожує існуванню кримськотатарського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://zik.ua/news/2016/03/01/aneksiya_krymu_zagrozhuye_isnuvannyu_krymskotatarskogo_narodu_chlen_677044 – Назва з екрана.
5. Бабін Б.В. Конституційно-правовий статус корінних народів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Б.В. Бабін. – О., 2005. – 19 с.
6. Лопушинський І. П. Проблема корінних народів в Україні: державна політика щодо законодавчого врегулювання питання / І. П. Лопушинський // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 3. – С. 86–91.

ПУШКАР
Ганна Михайлівна
ФЕДОРОВСЬКА
Аліна Олегівна

ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Процес реформування органів досудового розслідування, що відбувається на даний час в Україні призводить до суттєвих перетворень в системі взаємодії правоохоронних органів. Дискусійні питання щодо процесуальної незалежності слідчого та особливості форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами завжди викликали жваві дискусії, з прийняттям чинного КПК України 2012 р. вони набули ще більшої актуальності та гостроти.

Слідчий є суб'єктом кримінального провадження, який уповноважений здійснювати досудове розслідування, у зв'язку з даним положенням на нього, як на представника сторони обвинувачення покладається вирішення основних завдань, що передбачені у Кримінальному процесуальному кодексі. Від ефективності організації та планування роботи слідчого залежать якісне проведення досудового розслідування та підготовка матеріалів кримінального провадження. Однак, реалізація покладених на слідчого повноважень у кримінальному провадженні неможлива без його взаємодії з оперативними підрозділами.

Після набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України, значно підвищилися вимоги щодо якості розслідування злочинів органами досудового розслідування. Вирішальне значення у виконанні завдань кримінального провадження, має сукупне використання сил і засобів, що потребує оптимальної взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів [1, с. 316].

Основні засади взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, ґрунтуються на принципах взаємності, відкритості, конфіденційності, плановості та безпосередності, що в цілому переконливо свідчить про запровадження абсолютно нових процесуальних умов співпраці, починаючи з 19.11.2012 року.

Норми діючого кримінального процесуального кодексу не визначають поняття «взаємодія» між оперативними та слідчими підрозділами, однак сутність такого співробітництва розкривається у відомчих підзаконних нормативно-правових актах.

На нашу думку, під *взаємодією* слідчого та оперативних підрозділів під час досудового розслідування слід розглядати як необхідний заснований на законі та відомчих нормативних актах координований за перс-

пективними і проміжними завданнями напрям діяльності адміністративно незалежних органів слідства й оперативних підрозділів, який спрямовується слідчим чи прокурором і здійснюється у формі правових відносин за комплексного поєднання та ефективного використання повноважень, форм і методів, властивих кожному з них.

Форми взаємодії – це способи співробітництва, що забезпечують узгоджений характер діяльності, конкретні способи зв'язку між взаємодіючими суб'єктами. Уточнюючи це визначення, вчені-криміналісти зазначають, що форма взаємодії як спосіб організації містить у собі комплекс способів і прийомів взаємодії, систему зв'язків і правовідносин взаємодіючих суб'єктів [2, с. 247].

Форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами підлягають певній класифікації. В залежності від законодавчої сили нормативно-правового акту, який встановлює певну взаємодію виділяють **процесуальні форми взаємодії**, які регулюються кримінальним процесуальним законодавством, і **непроцесуальні** форми (організаційні), урегульовані відомчими нормативно-правовими актами (наказами, інструкціями, вказівками, тощо), виробленими практикою.

На нашу думку до різновидів процесуальної форми взаємодії слідчого та оперативного підрозділу слід виділяти такі: надання слідчому матеріалів про виявлення шляхом оперативно-розшукових заходів діянь, які містять ознаки кримінального правопорушення; проведення оперативно-розшукових заходів за дорученням з метою розшуку особи (підозрюваного), яка переховується від органів досудового розслідування після зупинення кримінального провадження (ч. 3 статті 281 КПК України); виконання доручень слідчого щодо проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій; виконання ухвали про здійснення приводу підозрюваного, свідка (ч. 1 стаття 143 КПК України).

До непроцесуальних (організаційний) форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами на нашу думку слід віднести: створення слідчо-оперативних груп для досудового розслідування й наступна спільна узгоджена діяльність і складі слідчо-оперативної групи; щотижневе спільне планування роботи у складі слідчо-оперативної групи, відповідно до погодженого плану досудового розслідування у кримінальному провадженні із пропозицією конкретних рішень із нейтралізації наявності бо запобігання можливій протидії розслідуванню; взаємний і своєчасний обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією з питань слідчої та оперативно-розшукової діяльності; використання слідчим результатів оперативно-розшукової діяльності у побудові версій у кримінальному провадженні; інструктаж оперативних співробітників, безпосередньо задіяних у проведенні гласних і негласних слідчих (розшукових) дій; консультації, надання методичних рекомендацій щодо документування протиправних дій [3, с. 217].

Потрібно зазначити, що у зв'язку з появою нового інституту негласних (слідчих) розшукових дій у кримінальному процесі, нами виділено наступні основні форми взаємодії оперативних підрозділів і слідчих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій: а) процесуальні: передача протоколу прокуророві про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, (ст. 252 КПК України); виконання доручення слідчого щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст.ст. 40, 246 КПК України); надання допомоги слідчому при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України), шляхом приймання участі в ній, [4] б) організаційні: обмін інформацією; координація; консультації; реалізація матеріалів ОРД; аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину.

Отже, обґрунтованим є висновок про те, що види й форми взаємодії оперативних і слідчих підрозділів залежать від етапу, завдань та слідчої ситуації, яка склалась під час досудового розслідування, від тяжкості вчиненого та розслідуваного кримінального правопорушення, від осіб, котрі його вчинили.

Л і т е р а т у р а :

1. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність / М. Багрій // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 315-321.
2. Бондаренко А. А. Зміст і форми взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів / А. А. Бондаренко // Наук. вісник НАВСУ. – 2003. – № 2. – С. 247-248.
3. Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів / О. О. Юхно // Вісник ХНУВС. – 2012. – № 2 (57). – С. 212-220.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

ЧЕРНОМОРЕЦЬ
Олег Ігорович

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВИХ ІМУНІТЕТІВ В УКРАЇНІ

В українському суспільстві та науковому середовищі відбувається серйозна дискусія, щодо позбавлення певних суб'єктів правового імунітету або його суттєвої видозміни, що обумовлено інтеграцією з європейським законодавством. Під правовими імунітетами розуміють особливі правові вилучення, що передбачені відповідними нормативно правовими актами та спрямовані на звільнення відповідних суб'єктів від певних

обов'язків або відповідальності, для забезпечення виконання ними їх функцій.

Дослідженням даної проблеми присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема можна виділити теоретичні напрацювання у цій сфері, таких науковців, як С. Г. Волкотруб, А. Ю. Кожевніков, М. І. Козюбра, О. В. Малько, С. В. Мірошник, Ю. М. Оборотов, С. Ю. Суменков, О. В. Ткаля, Ю. А. Юшкова та ін.

Сучасні правові імунітети дуже різноманітні. Для з'ясування правої сутності імунітетів, юридичної природи та їх системи необхідно здійснити їх диференціацію на окремі групи, види та форми. Їх можна класифікувати за різними критеріями. Диференціацію правових імунітетів по суб'єктам наводить Волкотруб С. Г., і виділяє наступні їх види в кримінальному судочинстві: правові імунітети держслужбовців, які здійснюють спеціальні, суспільно важливі функції; правові імунітети пов'язані з міжнародним правом; правовий імунітет свідків. [1, с. 12]. Ткаля О. В. концентрує увагу на привілеях та імунітетах, передбачених в міжнародному праві, виділяє імунітет держави, імунітет військових кораблів, імунітет дипломатичний та імунітет морських державних торгових судів [5, с. 15].

Найпоширеніша класифікація правових імунітетів в юриспруденції – по суб'єктам, які володіють відповідним імунітетом. Проведемо детальний аналіз основних форм правового імунітету існуючого в українському законодавстві. В рамках даної класифікації першим слід виділити такий вид імунітету, як імунітет держави від іноземної юрисдикції – принцип міжнародного права, згідно з яким державі і його органам не може бути пред'явлений позов в суді іноземної держави, а його майно піддано заходам примусового характеру. Одним із проявів імунітету держави є імунітет морських державних торгових суден. Імунітет держави від примусового виконання рішення полягає в тому, що без згоди держави не можна примусити здійснити виконання судового рішення, винесеного судом іншої держави не на її користь [2, с. 317]. Не можуть бути виконані примусові заходи навіть стосовно морських суден конкретної держави, які перебувають у територіальних водах іншої держави, яка хоче їх конфіскувати (це зокрема закріплено в ст. 18, ч. 3 ст. 41, ст. 47 Кодексу торговельного мореплавства України).

Правовий імунітет Президента України займає особливе місце в системі правових імунітетів та полягає в тому, що Президента не може бути затримано, заарештовано, чи притягнуто до кримінальної відповідальності, поки він обіймає дану посаду. По перше імунітет Президента України закріплений на конституційному рівні, відповідно до ст. 102 Конституції України Президент України є главою держави і виступає від її імені. Імунітет президента є строковим, він виникає з моменту вступу на поса-

ду і поширюється протягом усього часу його перебування на посаді (ч. 1 ст. 105 Конституції України). Позбавити правового імунітету Президента можна тільки в порядку спеціальної процедури – імпічмент, звільнення з посади і т.д. Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту. Право недоторканності Президента України треба розуміти як органічну складову його конституційного статусу, що має на меті забезпечення умов для реалізації покладених на нього повноважень.

Кожевников А. Ю. досліджуючи правову природу імунітету Президента України дійшов висновку про юридичну неврегульованість і невизначеність даного інституту в національному законодавстві [3, с. 12]. Актуальним є створення та прийняття спеціального Закону України «Про Президента України». Необхідно не просто запровадити неординарний порядок притягнення Президента України до юридичної відповідальності, але й зберегти конституційні принципи поділу гілок державної влади, стримування і протидії, верховенства права, визнання людини найвищою соціально цінністю, рівності всіх перед законом і судом, і не допустити тотальної безвідповідальності Президента України.

Дуже дискусійним залишається депутатський імунітет. Правовий імунітет депутата є принципом депутатського мандата. Депутатський імунітет полягає у неможливості (забороні) арешту або притягнення народного обранця до кримінальної (в деяких випадках адміністративної) відповідальності без наявності дозволу парламенту (представницького органу), членом якого він є. Депутат користується особистою недоторканністю протягом терміну дії його мандату.

Індемнітет (*Idemnitatis*) – в перекладі з латинської відшкодування збитків. Індемнітет народного обранця полягає у звільненні останнього від правової відповідальності за свої дії в парламенті (голосування, публічне висловлювання власної позиції). Виняток становить здійснення депутатом образи або наклепу. Дане твердження в повному обсязі відображено у ст. 80 Конституції України і значно доповнюється ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України». Наразі існує проблема, що полягає у відсутності чіткого правового механізму відкликання представницьких мандатів народних обранців, що призводить до гучних зловживань владою народними депутатами. Отже доречним було б прийняти комплексний нормативно-правовий акт в якому будуть усунуті існуючі прогалини та який буде чітко регламентувати всі аспекти діяльності народних депутатів України та Верховної Ради цілому.

Чільне місце серед правових імунітетів посідає суддівський. Суддівський імунітет складається з недоторканності судді і суддівського індемнітету. Недоторканність суддів полягає в тому, що суддя не може бути

притягнутий до кримінальної відповідальності, взятий під варту, затриманий без наявності відповідного дозволу від уповноваженого на те органу. Суддівський індемнітет передбачає неможливість будь-яких форм законного переслідування судді за думки, висловлені ним при виконанні своїх професійних обов'язків. Але якщо суддя в процесі судочинства свідомо і навмисно висловлює протиправні судження, виносить протиправні рішення, то він підлягає відповідній юридичній відповідальності. Суддівський імунітет регламентується ст. 126 Конституції України та ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Нині в парламенті України йде законотворчий процес, щодо реформування суддівської гілки влади і одним з пунктів є обмеження суддівського імунітету до функціонального. Імунітет судді повинен забезпечувати захист від переслідування за посадову суддівську діяльність, забезпечував незалежність судді, а не слугувати інструментом безкарності за умисні правопорушення.

Важливе значення серед правових імунітетів займає імунітет свідка. Даний імунітет закріплений на конституційному рівні у ст. 63 Основного Закону і передбачає, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Можна розподілити імунітет свідків на абсолютний, що взагалі забороняє допит певних осіб та відносний, відповідно до якого у особи є право за власним бажанням відмовитися від дачі показань, або дати показання. Абсолютний імунітет мають певні категорії осіб, зазначені в Кримінальному процесуальному кодексі України, а факультативним імунітетом, наділені особи зазначені в ст. 63 Основного Закону України. У ч. 2 ст. 65 КПК України дається вичерпний перелік осіб які не можуть бути допитані, як свідки, а в п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї [4, с. 104–105].

Слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» омбудсмен не зобов'язаний давати пояснень по суті справ які він розглядав або розглядає. Отже омбудсмен не може бути допитаний і як свідок по суті цих справ.

Таким чином можна зробити висновок, що правові імунітети мають різі критерії диференціації. Найпоширеніша критерієм класифікації правових імунітетів є суб'єкт, що наділений відповідним імунітетом. На нашу думку актуальною є класифікація правових імунітетів відповідно до їх правового походження, приналежності до конкретних галузей права. На сучасному етапі в Україні існує низка проблем пов'язаних з правовими імунітетами, що потребує уваги законодавців.

Література:

1. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві: автореферат дис.. канд. юрид. наук 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / С. Г. Волкотруб. – Харків, 2002. – 19 с.
2. Друженко Ю. М. Основні доктрини імунітету держави / Ю. М. Друженко // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 317–320.
3. Кожевников А. Ю. Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / А. Ю. Кожевников; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 20 с.
4. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 320 с.
5. Ткаля О. В. Теоретичне обґрунтування імунітету як особливої правової категорії / О. В. Ткаля // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Ю. М. Оборотов (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.]; МОН України, ОНЮА. – Одеса: Юрид. л-ра, 2008. – Вип. 43. – С. 234–243.

ШЕВЧЕНКО
Олександр Валерійович

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Належна організація як розслідування в цілому, так і окремих його етапів, є необхідною умовою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства. У практичній діяльності при розслідуванні злочинів проводяться як слідчі (розшукові) дії, так і організаційні заходи.

Визначення поняття «організація» є гарантією наукової розробки проблем як організаційного, так й іншого криміналістичного характеру.

Організації розслідування злочинів в криміналістиці визначається як діяльність, допоміжна до розслідування, яка здійснюється шляхом упорядкування та створення сприятливих умов для проведення слідчих (розшукових) дій та розслідування злочинів в цілому.

Організація розслідування дозволяє ефективно застосовувати передбачені законом методи і засоби розкриття, розслідування і попередження злочинів, допомагає використовувати науково-технічні методи і засоби для виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів, засоби та методи боротьби зі злочинністю, допомогу засобів масової інформації та громадськості.

За допомогою планування поєднується проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно – розшукових заходів, координується діяльність підрозділів та служб різних відомств.

У криміналістиці організацію як певну систему пропонує розглядати Л. А. Соя-Серко. Він відносить до організації слідства структуру слідчого апарату, підслідність, нагляд за слідством, права та обов'язки слідчих та інших осіб, що беруть участь у розслідуванні, матеріальне забезпечення роботи слідчих, організацію їх праці [4, с. 8]. Однак він не розкриває такі характеристики системи, як елементи, структуру, взаємозв'язки між елементами, їх характер та ін.

В. О. Коновалова відносить до організації розслідування його планування, вибір слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, їх поєднання, специфіку розв'язання розумових завдань, використання науково-технічних засобів, економію процесуальних засобів [3, с. 64].

Р. С. Белкін і наголошує, що для правильного визначення поняття організації розслідування необхідно розрізняти рівні цієї діяльності, у зв'язку з чим він визначає останню як розумову діяльність слідчого, спрямовану на побудову уявної моделі всього акту розслідування, матеріальним вираженням якої і стає письмовий план у справі [2, с. 362].

Таким чином, можна підтримати позицію вчених, які під організацією розслідування розуміють процес його впорядкування шляхом визначення мети планування, створення умов для якісного проведення слідчих (розшукових) дій, процес співробітництва з учасниками розслідування та управління розслідуванням.

Особливості організації розслідування мають бути пов'язані і з організацією роботи відповідальних за це осіб, зокрема слідчого. Організація діяльності з розслідування здійснюється через сукупність використовуваних для цього заходів.

Види організації розслідування підрозділяються на управлінські та криміналістичні. Криміналістичними є наступні рівні організації розслідування злочинів:

- 1) організація слідчої (розшукової) чи іншої дії;
- 2) організація розслідування у конкретному кримінальному провадженні;
- 3) організація розслідування у декількох кримінальних провадженнях, що знаходяться в провадженні одного слідчого.

Ці рівні є частковим відображенням положень криміналістичних тактики та методики розслідування злочинів, а тому органічно вливаються в традиційну систему криміналістики. Варто підкреслити, що вони є одними з головних, оскільки вони обслуговують діяльність з розкриття і розслідування злочинів.

Що стосується суб'єктів організації розслідування кримінальних правопорушень, то на відміну від КПК України 1960 р. Кримінальним процесуальним законом (ст. 38) визначено, що органами досудового розслідування (органами, що здійснюють досудове слідство) є слідчі

підрозділи: національної поліції; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державного бюро розслідувань (ДБР); підрозділи детективів та підрозділ внутрішнього контролю Національного Антикорупційного бюро України (НАБУ) [0].

У підсумку слід зауважити, що на усіх етапах трансформування системи органів досудового розслідування в Україні необхідно враховувати не тільки аспекти оптимальної європейської моделі загальних елементів системи органів кримінальної юстиції та найбільш ефективні напрями і форми досягнення завдань кримінального судочинства, а й запити та очікування суспільства щодо протидії злочинності в Україні.

На основі вищевикладеного можна зробити наступні висновки.

По-перше, рівень організації розслідування злочинів – це площина організації, яка обумовлена діяльністю правоохоронних органів.

По-друге, на даному етапі діяльності правоохоронних органів існує поділ рівнів організації розслідування злочинів на управлінські та криміналістичні. До криміналістичних належать:

- 1) організація слідчої (розшукової) чи іншої дії;
- 2) організація розслідування у конкретному кримінальному провадженні;
- 3) організація розслідування у декількох кримінальних провадженнях, що знаходяться в провадженні одного слідчого.

Варто підкреслити, що визначальними є криміналістичні рівні, оскільки все інше покликане обслуговувати здійснювану на них діяльність.

Л і т е р а т у р а :

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
2. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учеб. пособ: в 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории / Р. С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – 464 с.
3. Коновалова В. Співвідношення планування й організації розслідування злочинів / В. Коновалова, В. Сущенко // Радянське право. – К.: «Наукова думка», 1981. – №1. – С. 62–65.
4. Михайлов А. И. Научная организация труда следователя / А. И. Михайлов, Л. А. Соя-Серко, А. Б. Соловьев. – М.: «Юрид. лит.», 1974. – 168 с.

ЛЕГІТИМНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ. КРИЗА ЛЕГІТИМНОСТІ В УКРАЇНІ

У сучасній політичній обстановці все більш яскраво проявляється недовіра народу до влади, що тягне за собою як наслідок відсутність узгодження суспільних інтересів у ході управління державою, затримку розвитку громадянського суспільства. Виходячи з цього, легітимність є важливою складовою організації державної влади, бо саме до за допомогою фактичного визнання влади народом, можна досягти соціальної та політичної стабільності в країні. Тому питання легітимності державної влади в Україні є актуальним.

На сучасному етапі велику увагу дослідженню легітимності державної влади у своїх роботах присвятили такі вчені як: Бачинін В. А., Бебик В. М., Кокроська О. І., Крижановський Н. М., Крестовська Н. Н., Оборотов Ю. Н., Радченко О. В., Цокур Є. Г., Юрій М. Ф. та інші.

Практично всі без винятку науковці визнають легітимність у якості однієї з базових ознак державної влади, незважаючи на всі можливі варіації у тлумаченні змісту поняття легітимності. Професор Крестовська Н. Н. вважає, що легітимність означає визнання влади населенням, схвалення її як справедливого і політично виправданого явища. Чим вищим є рівень легітимності, тим більшою є підтримка влади народом при ухваленні яких-небудь політичних рішень. Легітимна влада створює стан довіри між урядом і народом, такий владі прощаються помилки, вона здатна приймати і здійснювати непопулярні рішення. Легітимна влада – це влада, яка відповідає уявленням людей про належну державну владу, причому зовсім не обов'язково ці уявлення мають юридичний характер [4, с. 432]. На думку Радченко О. В., легітимність – це згода народу з владою, який добровільно визнає за нею право приймати обов'язкові рішення та чим нижче рівень легітимності, там більше влада спирається на силовий примус.

Причому, якщо в формі ідеї поняття «легітимність» існувало протягом доволі тривалого часу, то наукові основи теорії легітимності влади було закладено наприкінці XIX – початку XX століття в роботах Макса Вебера [3, с. 56]. В цьому сенсі цілком слушною видається теза В. Бачиніна, який зазначає, що незважаючи на те, що сам термін «легітимність державної влади» доволі активно використовувався ще у XVII–XVIII століттях, свою концептуальну розробку це поняття отримало лише в дослідженнях М. Вебера [1, с. 85]. М. Вебер виділяв три «чисті типи легітимного панування»: легальне, традиційне і харизматичне.

Легальна легітимність виходить з переконання, що політична система лише тоді є сприятливою і гідною підтримки, коли вона забезпечує виконання поставлених цілей [2, с. 162]. Якщо політичні дії, відповідають цінностям і нормам традиційної політичної культури, то можна говорити про традиційну легітимність. В сучасних умовах в більшості країн традиції мають порівняно невелике значення для легітимності державної влади, але це не означає, що вони не використовуються для її зміцнення та створення уявлень про її законність, обґрунтованість. Традиційні способи легітимності державної влади пов'язані з особливою роллю релігії. В мусульманських та в деяких європейських країнах існує державна релігія. Проте, в європейських країнах існування та особливий статус державної церкви не обмежує свободи віросповідання, але державна церква отримує субсидії з державного бюджету.

Харизматична легітимність передбачає визнання виняткових рис і здібностей політичного лідера в наслідок певних обставин вона носить не стабільний характер, оскільки виникає проблема спадкоємності влади та немає ким замінити харизматичного лідера, крім того, збереження харизми вимагає від політичного лідера поєднання багатьох несумісних принципів і не втратити любові народу; зміна політичного лідера може призвести до зміни політичної системи країни. Бачинін В. А., зазначає, що на відміну від традиційної влади, носієм якої може бути колектив, харизматична влада може бути тільки індивідуальною [1 с. 94]. В сучасних умовах харизматична влада зустрічається значно менше, ніж раніше, але вона можлива в умовах диктатур та за умов демократичної влади, навіть буває в розвинутих країнах. Але в основному зустрічається у відсталих країнах, де існують залишки патріархально-общинних відносин. В демократичних країнах елементи харизматичної влади властиві керівнику держави, а там, де він не має істотних повноважень – прем'єр-міністру. Значну роль харизма має в тоталітарних державах, причому це прив'язується до тривалості перебування на чолі держави. Для зміцнення харизматичної влади в багатьох країнах використовуються різноманітні паради, демонстрації та інші заходи.

Що стосується кризи легітимності, то спочатку слід зазначити, що це таке явище, яке відображає зниження реальної підтримки органів державної влади чи правлячого режиму в цілому, яке впливає на якісні зміни їхніх ролей і функцій. Легітимність є обов'язковою складовою державної влади, тому що вона породжує право влади в країні управляти населенням, а у населення обов'язок підкорюватись законним вимогам влади. У сучасних умовах суспільно-політичного розвитку кризи легітимності спричинені нездатністю органів влади здійснювати свої функції, нелегітимними формами насилля над людьми, неспроможністю уряду адаптуватися до динамічної зміни умов суспільного розвитку, руйнуванням

конституційного порядку, розривом між конституційними нормами та практикою їхнього втілення, відсутністю серйозних структурних змін.

Проблема легітимності державної влади в Україні постає дуже гостро з декількох причин. На думку Радченко О. В., до них можна віднести 1) історична – українці ніколи не поважали влади, тому що влада для українця була завжди «чужою», вони її «терпіли» і «приспособувалися» до неї; 2) відсутність досвіду демократичного урядування, що породжує протиріччя очікування в суспільстві щодо діяльності влади [5, с. 84]. А це знижує ефективність діяльності органів державної влади та провокує соціальну напругу у суспільстві. Крім того, зниження реальної підтримки органів державної влади чи правлячого режиму в цілому, яке впливає на якісні зміни їхніх ролей і функцій, говорить про кризу легітимності [6, с. 51].

Хоча легітимізація влади в Україні і відбувається нібито відкритим шляхом, за рахунок виборів, проте влада швидко втрачає свої позиції в системі довіри населення. Через це вона змушена звертатися до технологій забезпечення самолегітимації. Є. Цокур зазначає, що криза легітимності влади на сьогоднішній день наближається до своєї критичної межі [7, с. 16]. Виявом цього є не тільки надзвичайно низький рівень довіри населення до політичної системи в інституціональному та персоналізованому вимірі, а й швидке зниження авторитету держави на міжнародній арені. Можливими ризиками в даному контексті є такі. У внутрішньополітичному житті: подальше нівелювання демократичних процедур легітимації політичного режиму в Україні, ймовірно, посилюватиме авторитарні тенденції у політичному житті, що у свою чергу спричинить поступове згортання низки демократичних досягнень; тривання процесу відсторонення громадян від участі у політичному житті та поширення практики позасистемної діяльності (участь у неінституціоналізованих протестних акціях) посилюватиме вплив радикальних політичних сил, інтереси яких не репрезентовані у політичній системі; відновлення протистояння між громадянським суспільством та владою, що ускладнить процес досягнення Україною європейських демократичних стандартів. У зовнішньополітичній діяльності – подальша делегітимація політичного режиму загрожує зниженням авторитету України на міжнародній арені, згортанням численних програм співпраці України з представниками міжнародної спільноти, спрямованих на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур [8, с. 43]. Вихід з кризи легітимності в Україні можна забезпечити шляхом дотримання владою правових норм, налагодження комунікації та співробітництва між владою та народом, а також між владою та опозицією. Важливим кроком в цьому напрямку також є усунення суперечностей між цінностями, котрі сповідує соціум, та задоволенням власних інтересів, на яке зорієнтовані владні еліти, зниження рівня корупції.

В сучасній Україні все більшого розвитку набувають процеси де легітимації державної влади. А це говорить про те, що у разі цілковитої втрати підтримки народу, влада змушена буде застосовувати силові методи, що є не законними, і як результат буде порушувати легальність влади. В цьому напрямку, доцільними є наступні методи виходу з кризи легітимності: підтримка постійних контактів з населенням; проведення роз'яснювальної роботи щодо своїх цілей; пошук нових способів виконання поставлених завдань; постійне та оптимальне оновлення законодавства; узгодження суспільних інтересів у ході державного управління; організація контролю з боку організованої громадськості за різними рівнями державної влади; розвиток політичної свідомості громадян. На підставі вище сказаного, можна зроби висновок, що для будь-якої влади, підтримка народу є критерієм легітимності державної влади. Тому для виходу з кризи легітимності в Україні в першу чергу рішення державної влади, мають носити законний, доцільний ті справедливий характер, що не суперечать загально прийнятими суспільним цінностям.

Л і т е р а т у р а :

1. Бачинин В. А. Політологія // Енциклопедичний словник. – СПб.: Вид-во Михайлова В.А., 2005. – 288 с.
2. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика / Бебик В. М. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.
3. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Вебер М. – К.: Основи, 1998. – 534 с.
4. Крестовская Н. Н. Теорія держави та права. [посібник]. – Харків: Одиссей, 2009. – 432 с.
5. Радченко О. В. Держава і демократія: перший мультисемантичний політичний словник/ О. В. Радченко – Х.: Вид-во, Асоціації докторів державного управління, 2011. – 312 с.
6. Радченко О. В. Революція / О. В. Радченко // Енциклопедія державного управління – у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – Т. 3: Історія державного управління. – 2011. – с. 587-588.
7. Цокур Є.Г. Легітимність влади в Україні від здобуття незалежності до сьогодення / Ред. кол.: А. М. Куліш, М. М. Бурбика, М. І. Логвиненко, В. М. Семенов, А. В. Баранова. – Суми: СумДУ, 2013. – с. 82.
8. Юрій М. Ф. Політологія: Підручник / М. Ф. Юрій – К.: Дакор, КНТ. – 2006. – 416 с.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Кримінальне провадження має доволі складну структуру, складовими якої є досудове розслідування та судове провадження, про що і зазначає п. 10 ч. 1 ст.3 КПК: «кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» [1].

Доречним є визначення засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення ефективного судового розгляду на стадії досудового розслідування. Найпоширенішими засобами отримання доказів є гласні та негласні слідчі (розшукові) дії. На думку Л. М. Лобойка і А. П. Черненка до названих дій належить й експертиза [8].

Доволі часто на практиці виникає ситуація, коли здійснити повне дослідження однією особою не є можливим, через те, що дана особа не володіє достатнім обсягом спеціальних знань і не може дати відповіді на всі питання. В такому випадку доцільним є проведення такого різновиду експертизи, як комплексна, особливістю якої є комплексний характер і зазвичай для здійснення такої експертизи необхідне залучення фахівців у різних галузях знань. На сучасному етапі розвитку експертизи можливості комплексної експертизи є доволі широкими, зокрема, доволі часто, саме цей вид експертизи стає беззаперечним засобом доведення чи спростування винуватості підозрюваної чи обвинуваченої особи.

У кримінально-процесуальній науці безумовно вивчалися окремі питання пов'язані з комплексними експертизами, зокрема поняття та зміст комплексних експертиз, процесуальне значення висновку такої експертизи, методи та методики, що застосовуються при здійсненні такої експертизи. Проте значна кількість важливих для кримінального процесу питань залишається невирішеними, а це спричиняє ряд складностей правового характеру.

Складно переоцінити важливість комплексної експертизи, проте в кримінальному процесі є суттєва прогалина, щодо неї, а саме – невизначеність процесуального статусу. Законодавець передбачає поняття комплексної експертизи лише в Цивільному процесуальному кодексі України і в Кодексі адміністративного судочинства України, проте й там чіткого визначення теж не передбачено. Найбільш чітке визначення комплексної експертизи дається у «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженій наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 січня 1998 р [4].

Ч. 8 ст. 101 КПК України передбачає лише те, що «якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки», проте при проведенні комплексної експертизи поставлені питання вирішуються шляхом синтезу знань усіх експертів, приймаючих участь та формуванням спільного висновку.

Ще на стадії розробки та обговорення проекту Кримінального процесуального кодексу 2012 р. деякі вчені наголошували на необхідності передбачення положення про комплексні експертизи. На думку Начальника Управління експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України Головченка Л. М., визначення, підстави призначення та порядок здійснення комплексної експертизи має бути передбаченим у КПК [6]. На мою думку це не є доречним, задля уникнення перевантаження тексту нормативного акту і дублювання положень інших законодавчих актів.

Різними науковцями визначаються різні кола питань, що потребують законодавчого вирішення. Так, Корноухов В. Є. вважає, що поза увагою такі важливі питання: чи є комплексною експертизою будь-яка сукупність методів різних наук; дані яких наук правомірно використовувати [7]. Більш конкретно висвітлює перелік питань Саїнчин О. С., на думку якого необхідно передбачити такі тонкощі:

- 1) обсяг компетенції в суміжних галузях знань експертів, що беруть участь у комплексній експертизі;
- 2) порядок формування висновків учасників комплексної експертизи;
- 3) порядок проведення міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи;
- 4) правовий статус провідного експерта, як організатора й керівника комісії експертів, визначення його функцій, прав та обов'язків [9].

Частина перелічених питань передбачена у ст. 37 проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність». В даній нормі законодавець закріплює усі необхідні і ключові моменти, пов'язані з призначенням та проведенням комплексної експертизи, за виключенням деяких організаційних питань [10]. Так, доцільно було б передбачити обов'язок науководослідної експертної установи попередити особу (орган), що замовила (призначила) експертизу про проведення комплексної експертизи замість звичайної. Також слід передбачити право керівника призначати голову комісії.

Задля усунення недоліків законодавства, що стосуються комплексних експертиз доречно прийняти Закон України «Про судово-експертну діяльність», якнайшвидше, так як в Законі України «Про судову експертизу» взагалі відсутні окремі положення про такий вид експертиз [2].

Як вже зазначалося, закріплення положень щодо визначення, призначення і проведення комплексної експертизи у КПК не є доречним,

хоча закріпити її статус у кримінальному процесі є необхідним. За позицією Арешонкова В. В. слід у ст. 69 КПК України зазначити окремим пунктом, що «Експертами можуть виконуватись первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні судові експертизи», а інші особливості стосовно призначення, організації й проведення комплексних експертиз можуть бути передбачені в Законі України «Про судово-експертну діяльність» або в підзаконних нормативно-правових актах [5].

На мою думку це є один з можливих шляхів вирішення цієї проблеми, проте він не є досконалим, адже наслідком такого доповнення може бути виникнення горизонтальної колізії, пов'язаної із формальною визначеністю права. Суть колізії полягає у тому, що у разі внесення вищезазначеного доповнення до ст. 69 КПК України законодавцем буде регламентовано принципово нову процедуру – комплексну експертизу, що, за проектом Закону України «Про судово-експертну діяльність» може бути проведена як одноособово експертом, що володіє знаннями у різних галузях, так і комісією експертів. Проте за ч. 1 ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис досліджень проведених саме експертом. Тобто, виходячи з положення про формальну визначеність права, висновок за комплексною експертизою не є джерелом доказів, адже це прямо не закріплено у КПК України.

На мій погляд, вдосконаленням пропозиції Арешонкова В. В. буде внесення змін до КПК України, Закону України «Про судову експертизу», а у разі прийняття – до проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність» і до відповідних підзаконних актів, а саме: термін «висновок експерта» замінити на «експертний висновок», визначити єдину для всього нормативного масиву дефініцію експертного висновку. Зокрема я пропоную таке визначення: експертний висновок – письмовий документ, складений відповідно до вимог діючого законодавства, який містить докладний опис досліджень проведених під час експертизи та зроблених за їх результатами висновків, обґрунтовані відповіді на питання, поставлені уповноваженою особою, що залучила експерта (експертів), або органом, що призначив експертизу.

Набуття комплексними експертизами відповідного процесуального статусу шляхом внесення змін та доповнень у чинний КПК України та інші НПА і підзаконні акти, а також прийняття Закону України «Про судово-експертну діяльність» з відповідними змінами, на мою думку, має збільшити обсяг комплексних експертиз, та позитивно вплине на ефективність проведення досудового розслідування й судового розгляду кримінальних правопорушень.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
3. Рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу (<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>).
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства Юстиції України від 08.01.98 р. № 53/5: із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства Юстиції України від 30.12.04 р. № 144/5 та від 10.06.05 р. № 59/5 [Електронний ресурс]: – Режим доступу (<http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0705%2D98&text=>).
5. Арешонков В. В. проблеми призначення та проведення комплексних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень / В. В. Арешонков. // Юридична психологія: психологія правоохоронної діяльності. – 2015. – № 1. – С. 90–100.
6. Головченко Л. М. Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності [Електронний ресурс] / Л. М. Головченко // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. – Режим доступу (<http://www.minjust.gov.ua/42772>).
7. Корноухов В. Е. Комплексное судебно-экспертное исследование свойств человека / В. Е. Корноухов // Издательство Красноярского университета. – Красноярск, 1982. – 184 с.
8. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: монографія / Л. М. Лобойко, А. П. Черненко // Ліра лтд. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. Ун-т внутрішніх справ., 2006 – 168 с.
9. Саїнчин С. О. Призначення комплексної експертизи при розслідуванні дівовбивства / С. О. Саїнчин // Держава та регіони. Серія: Право. – 2013. – № 2 (40). – С. 163–166.
10. Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» від 06.08.2013. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу (<http://old.minjust.gov.ua/43603>).

ЯРМОЛЕНКО
Анжела Олександрівна
КАПЛІЙ
Олена Володимирівна

ВВЕДЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК СПОСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ЗВЕРНЕННЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства і функціонування держави все частіше постає проблема необхідності забезпечення належного рівня законності і правопорядку у сфері гарантування та дотримання прав і свобод людини та громадянина, без яких подальший розвиток демократичної та правової держави неможливий [7, с. 75]. У зв'язку з цим, відбу-

ваються дослідження та пропонуються пропозиції, щодо вирішення існуючих проблем в суспільстві. Дискусії, які виникають в правовому полі посилюють законодавство в різних важливих сферах суспільства, а здебільшого в сфері, яка стосується захисту прав та свобод людини і громадянина. Тому, ставимо собі за мету, проаналізувати можливість розширення права особи на звернення, за рахунок введення інституту конституційної скарги в Україні.

Відповідно до ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб та кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Тому, в Україні активно здійснюються пошуки шляхів вдосконалення національних засобів, направлених на захист прав і свобод людини і громадянина. З цією метою, спостерігається надмірне посилення ролі органів конституційної юстиції у забезпеченні конституційних прав, а саме обговорюється питання, щодо можливості впровадження конституційної скарги як особливої форми захисту порушених прав.

Так, 25 листопада 2015 року в першому читанні було прийнято проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 3524, яким пропонується доповнити ч. 3 ст. 55 Конституції України положенням, відповідно до якого «кожному гарантується право звернутися із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом». Крім того, пропонується доповнити Конституцію України статтею 151-1, згідно з якою Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [4]. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ч. 3 ст. 8 Конституції України).

Конституційна скарга як гарантія захисту прав і свобод, розширює доступ звернення кожного до Конституційного суду України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні [3]. Слід зазначити, що на сьогодні цей доступ є малоефективним, так як з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод, особи мають право лише на конституційне звернення до Конституційного Суду України, щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів Украй-

ни [3]. Про суттєву роль конституційної скарги зазначав у своїй статті суддя Конституційного Суду України у відставці В. Кампо. На його думку, визначальним елементом конституційної юстиції є, конституційна скарга осіб, саме за її допомогою вони можуть захищати свої права та свободи в органах конституційної юстиції. Оскільки у вітчизняному законодавстві така скарга не передбачена, а є лише право громадян на конституційне звернення щодо тлумачення Конституції і законів України, то можна говорити про звужену модель функціонування інституту конституційної юстиції [7, с. 44]. Представники Венеційської комісії (Європейська комісія за демократію через право), популяризуючи інститут конституційної скарги, наголошували на тому, що конституційна скарга є додатковим засобом правового захисту і може бути подана після вичерпання основних засобів захисту, а предметом оскарження може бути закон, акт органу управління, судові рішення, бездіяльність органів влади. Скарга може бути подана будь-якою особою, яка вважає себе потерпілою внаслідок порушення її основних прав і свобод [6].

Окрім цього, з метою захисту своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення кожна особа, а саме громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, що законно перебуває на території України наділяється правом на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. Таке звернення може бути викладено в письмовій, усній або електронній формі, у вигляді пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги, що передбачено Законом України «Про звернення громадян» [2]. Враховуючи дане положення, підтримуємо точку зору В. В. Радзівської, яка пропонує віднести конституційну скаргу до різновиду скарги [9, с. 103]. Виходячи з вищезазначеного, пропонуємо внести відповідні зміни до чинного законодавства, шляхом виокремлення окремого та особливого виду скарги, а саме конституційної скарги, після внесення відповідних змін до Конституції України.

Авторами пояснювальної записки до проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», зазначається, що порядок подання конституційної скарги має визначатися законом [5]. На сьогодні, загальний порядок подання скарги та вимоги, які висуваються до неї визначається Законом України «Про звернення громадян». Слід зазначити і те, що конституційна скарга визнається за особою як її право на звернення, що повністю підпадає під регулювання Закону України «Про звернення громадян». Тому, було б доречним, здійснити виділення конституційної скарги в окремий різновид скарги, модель якої на сучасному етапі розвитку нашої держави має передбачати право громадян України, іноземців, осіб без громадянства після вичерпання всіх інших національних засобів правового захисту подати скаргу до Конституцій-

ного Суду України щодо конституційності законів України та врегулювати це законодавчо.

Отже, коли наприкінці серпня 2015 року, запрацював такий інструмент як електронна петиція, це був лише перший крок до побудови активної демократії – активної участі народу у здійсненні влади. Але одночасно з цим повинні розвиватися й інші інструменти, покликані дати можливість громадянам доносити свою думку і що найважливіше – впливати на рішення, що приймаються або вже прийняті.

Таким чином, запровадження інституту конституційної скарги в законодавстві України було б істотним кроком в утвердженні верховенства права, а також додатковою гарантією захисту та реалізацією основних прав і свобод громадян. Запровадження цього механізму повинно здійснюватися шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, а саме змін до Конституції України та законів України, зокрема до Закону України «Про Конституційний Суд України» та Закону України «Про звернення громадян». Слід зазначити, що закріплення конституційної скарги на законодавчому рівні повинно відбуватися з врахуванням іноземного досвіду, так як в багатьох країнах цей механізм відіграє важливу роль в захисті основних прав і свобод.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 47. – Ст. 257.
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 49. – Ст. 272.
4. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (автор: П. О. Порошенко), реєстр. № 3524 від 25 листопада 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» // Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.
6. Доповідь Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) «Про прямий доступ до конституційного правосуддя» (85 пленарне засідання, Венеція, 17–18 груд. 2010 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int>.
7. Кампо В. М. Конституційна юстиція в Україні: проблеми і перспектива / В. М. Кампо // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 43–49.
8. Петрів І. М. Захист прав людини і громадянина як одна з провідних функцій Конституційного Суду України / І. М. Петрів // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2012. – Т. 129. – С. 75–78.
9. Радзівєвська В. В. Конституційна скарга як важлива форма захисту прав і свобод людини в Конституційному Суді України / В. В. Радзівєвська // Часопис Київ. Ун-ту права. – К., 2009. – № 1. – С. 103–106.

НАШІ АВТОРИ

Агабеков Раміль Заур огли – студент 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Арпентьева Марія Равильевна – доктор психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник кафедри психології розвитку та освіти Калужського державного університету ім. К. Е. Циолковського

Асаула Олена Юрійвна – студентка 5 курсу 511 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ахіджанова Олена Юрійвна – студентка 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бабак Андрій Юрійович – студент 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бабенко Євген Валерійович – студент 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Багіров Сергій Рамізович – кандидат юридичних наук, доцент, доктoрант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Барильнік Дмитро Олегович – студент 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бельська Людмила Ігорівна – студентка 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Благодір Катерина Сергіївна – студентка 5 курсу 511 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бобко Тетяна Олександрівна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бойков Артур Валерійович – студент 5 курсу 511 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Сидоренко Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Брагар Дмитро Вікторович – студент 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Брайченко Сергій Миколайович – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Східноєвропейського університету, м. Черкаси

Брижак Тетяна Вікторівна – студентка 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бубела Анастасія Сергіївна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бурдін Володимир Миколайович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка

Ватуляк Роман Володимирович – студент 3 курсу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Марисюк Костянтин Богданович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Верцех Михайло Михайлович – студент 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Сидоренко Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Власенко Віталій Вікторович – студент 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Сидоренко Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Воробйов Олексій Сергійович – студент 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Сидоренко Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Вороненко Анастасія Олегівна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Вотріна Олена Олександрівна – студентка 3 курсу 302 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Галицький Сергій Олександрович – студент 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Гінда Анна Ігорівна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Глібок Наталія Сергіївна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Головко Владислав Олегович – студент 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Грицишин Костянтин Миколайович – студент 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіяна Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Грищенко Владислав Володимирович – студент 5 курсу 514 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мазіна Олена Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Давтян Лусіне Гагиківна – здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса)

Науковий керівник: Орловська Наталія Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Данилко Наталія Олександрівна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Данильченко Олена Валентинівна – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Димченко Владислав Валерійович – студент 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Діброва Анастасія Сергіївна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Довга Світлана Павлівна – студентка 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Дуднік Богдан Геннадійович – студент 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Крецул Віктор Іванович – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Дудоров Олександр Олексійович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету

Євдокимов Юрій Вячеславович – студент 3 курсу 301 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Жегунова Аліна Сергіївна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Житний Олександр Олександрович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Жовтонога Марія Євгенівна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Загородній Віктор Євстафійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Каменський Дмитро Васильович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Каплій Олена Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Каширська Дар'я Ігорівна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Каштальян Андрій Васильович – студент 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Крецул Віктор Іванович – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кириченко Александр Анатольевич – доктор юридических наук, професор, заведуючий кафедрой правоведения Николаевского национального университета им. В. А. Сухомлинского

Кисельов Костянтин Едуардович – студент 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Книженко Оксана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор

Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Корінь Аліна Олександрівна – студентка 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-

правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Криницький Ігор Євгенович – доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник, заступник директора з міжнародних зв'язків Науково-дослідного інституту фінансового права

Кругліков Дмитро Валерійович – студент 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кубай Віра Віталіївна – студентка 3 курсу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Марисюк Костянтин Богданович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Купрейчик В'ячеслав Вікторович – студент 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Лаврук Олександр Вікторович – студент 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Крецул Віктор Іванович – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Левченко Анна Анатоліївна – студентка 5 курсу 511 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Лемещенко Анастасія Павлівна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Крецул Віктор Іванович – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Лигалов Микита Андрійович – студент 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Лихова Софія Яківна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Мазур Марина Ігорівна – студентка 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мальченко Катерина Сергіївна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Маслова Вікторія Ігорівна – студентка 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Міхно Володимир Володимирович – студент 5 курсу 511 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Молдованенко Ірина Олександрівна – студентка 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Крецул Віктор Іванович – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Обручков Роман Іванович – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Орловська Наталя Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Осадчук Валерія Павлівна – студентка 5 курсу 503 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Оборотов Ігор Гариславович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Паліївцев Юлія Юріївна – студентка 5 курсу 511 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Паліюк Василь Павлович – кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, суддя апеляційного суду Миколаївської області у відставці

Періжок Ганна Олегівна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Петрова Наталія Юріївна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Письменський Євген Олександрович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

Попович Вікторія Борисівна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Попроцька Надія Юріївна – студентка 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедр кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Рибікова Ганна Володимирівна – старший викладач кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Росинець Влада Юріївна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедр кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сагайдак Софія Любомирівна – студентка 2 курсу ІПКОЮ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Гізімчук Сергій В'ячеславович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Салій Ірина Вікторівна – студентка 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Салогуб Анжела Сергіївна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедр кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сидоренко Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сирма Анастасія Сергіївна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Смирнова Марина Дмитрівна – студентка 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Смітюх Альона Сергіївна – студентка 4 курсу Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Науковий керівник: Рибікова Ганна Володимирівна – старший викладач кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Снеговий Владислав Віталійович – студент 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Соломяна Анна Володимирівна – аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Науковий керівник: Орловська Наталія Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Соценко Ірина Павлівна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Спінатій Володимир Валерійович – студент 3 курсу 302 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Таран Зінаїда Вікторівна – студентка 3 курсу 302 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Таран Маргарита Олегівна – студентка 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Тарасенко Алла Віталіївна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Тихий Володимир Павлович – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, віце-президент НАПрН України – керівник КРЦ НАПрН України

Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ткаченко Юлія Миколаївна – викладач правознавчих дисциплін Миколаївського юридичного коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Токар Тетяна Сергіївна – студентка 4 курсу 403 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Каплій Олена Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Федоровська Аліна Олегівна – студентка 5 курсу 511 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Хряпінський Петро Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ)

Черноморець Олег Ігорович – студент 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Шевченко Олександр Валерійович – студент 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Шпак Дмитро Олександрович – студент 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Щербак Тимофій Олександрович – студент 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ярмоленко Анжела Олександрівна – студентка 4 курсу 403 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Каплій Олена Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

З М І С Т

Р О З Д І Л І ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тихий В. П.	Відповідальність за злочини проти безпеки людини	5
Бурдін В. М.	Деякі аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту за КК України	13
Дудоров О. О.	Про відмежування незаконного видобування корисних копалин від складів адміністративних правопорушень	17
Житний О. О.	Темпоральні властивості кримінального права України (проблеми галузевого та міжгалузевого регулювання)	23
Кириченко А. А.	Новое понимание сущности и видового деления криминальных правонарушений	26
Книженко О. О.	Проблеми застосування ст. 369-2 Кримінального кодексу України	30
Козаченко О. В.	Дефініція кримінальної відповідальності	33
Криницький І. Є.	До питання про місце домашнього арешту в ієрархії запобіжних заходів (за кримінально-процесуальним законодавством України)	36
Лихова С. Я.	Верховенство права Європейського Союзу як одна із причин реформування кримінального законодавства України	40
Орловська Н. А.	До питання про предмет спеціальної конфіскації	44
Письменський Є. О.	Щодо оцінки діяння як малозначного у практиці вітчизняного правозастосування	47
Хряпінський П. В.	Суспільна корисність обставин, що виключають злочинність діяння, як заохочувальних засобів кримінально-правового характеру	51

РОЗДІЛ II

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАКТИКАМ

Арпентьева М. Р.	Справедливость и насилие в современных пенитенциарных системах.....	56
Багіров С. Р.	Вчення про <i>conscius incensus</i> у теорії кримінального права: минуле та сучасність.....	61
Брайченко С. М.	Проблемні питання визначення поняття «корупція» в антикорупційному законодавстві	64
Загородній В. Є.	Використання поліграфа (детектора брехні). Українські реалії	67
Каменський Д. В.	Деякі особливості бланкетного способу викладення кримінально-правових заборон у сфері економіки США.....	70
Каплій О. В.	Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів у світлі адаптації законодавства України про діяльність ЗМІ до європейських стандартів.....	74
Паліук В. П.	«Усвідомлюючи відповідальність перед Богом...» – за текстом преамбули Конституції України.....	79
Сидоренко О. М., Верцюх М. М.	Кримінальне судочинство як форма реалізації судової влади в Україні	83
Ткаля О. В.	Особливості заходів адміністративного впливу, що застосовуються до неповнолітніх	87
Давтян Л. Г.	Тіньова економіка та її вплив на проблему податкової злочинності	90
Данильченко О. В.	Функція представництва в діяльності органів прокуратури	94
Кіян Т. М.	Деякі питання тактики використання спеціальних знань і призначення експертизи.....	98
Кльован Н. В.	Профілактика правопорушень у студентському середовищі.....	101
Мусиченко О. М.	Деякі аспекти юридичної техніки викладу кримінально-правових норм в Руській Правді.....	104
Обручков Р. І.	Загальний огляд кримінально-правового впливу на правопорушення у сфері праці.....	109
Пушкар Г. М.	Примусове лікування від наркоманії як порушення прав людини за радянських часів	113
Рибікова Г. В., Смітюх А. С.	Актуальні питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.....	116

Соломяна А. В.	Детективна діяльність: особливості запобіжного впливу на злочинність	120
Ткаченко Ю. М.	Проблеми децентралізації влади в українському суспільстві	124

Р О З Д І Л І І І

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МОЛОДИХ ПРАВОНАВЦІВ

Агабеков Р. З. огли	Окремі питання становлення інституту умисного вбивства в законодавстві України: історико-правовий аспект	128
Асаула О. Ю.	Використання науково-технічних засобів при проведенні слідчого експерименту як невід’ємна складова сучасності	131
Ахіджанова О. Ю.	Особливості формування особи злочинця на мікрорівні.....	136
Бабак А. Ю.	Поняття, сутність та види приховування злочинів шляхом інсценування	139
Бабенко Є. В.	Взаємозв’язок та співвідношення правової системи з іншими юридичними поняттями.....	144
Барильнік Д. О.	Витоки нормативного закріплення використання спеціальних знань у кримінальному процесі.....	147
Бельська Л. І.	Інститут покарання в кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз	150
Благодір К. С., Мусиченко О. М.	Система примусових кримінально-правових заходів, що застосовуються до неповнолітніх.....	155
Бобко Т. О.	Предмет доказування у кримінальному процесі: його становлення та тенденції розвитку	160
Бойков А. В.	Систематизація нормативно-правових актів	163
Брагар Д. В.	Кримінально-правова охорона інтелектуальної власності: окремі аспекти правового регулювання	166
Брижак Т. В.	Особливості соціально-виховної роботи з неповнолітніми, засудженими до позбавлення волі	170
Бубела А. С.	Історія становлення кримінально-процесуальної форми на теренах України.....	174
Ватуляк Р. В.	Поняття «радіаційна безпека» в контексті статті 274 Кримінального кодексу України	178

Сидоренко О. М., Власенко В. В.

Застосування принципу верховенства права
при здійсненні судочинства..... 182

Сидоренко О. М., Воробйов О. С.

Санкціонування релігійних норм в Україні..... 186

Вороненко А. О.

Види предмета преступлення,
предусмотреного ст. 305 УК Украины 190

Вотріна О. О.

Дисциплінарна відповідальність
працівників органів прокуратури..... 193

Галицький С. О.

Особливості віктимологічної профілактики
окремих видів злочинів 197

Гінда А. І.

Щодо визначення поняття
«військовий злочин» відповідно
до чинного кримінального закону України 201

Глібо Н. С.

Правопорядок як категорія правової держави..... 204

Головко В. О.

Співвідношення розуміння «законності»
в українському та міжнародному законодавстві .. 207

Грицишин К. М.

Окремі питання методики розслідування
кримінальних правопорушень у сфері обігу
наркотичних засобів, психотропних речовин,
їх аналогів або прекурсорів 211

Грищенко В. В.

Кримінальна відповідальність за порушення
авторського права і суміжних прав 214

Данилко Н. О.

Порівняльно-правовий аналіз провадження
на підставі угод за законодавством України
та зарубіжних країн..... 217

Димченко В. В.

Содержание принципа справедливости
в современном уголовном праве 220

Діброва А. С.

Примусові заходи медичного характеру
в законодавстві окремих європейських країн 223

Кльован Н. В., Довга С. П.

Регіональні особливості злочинності:
кримінологічне значення 227

Дуднік Б. Г.

Еволюція кримінальних покарань
у вітчизняному законодавстві 230

Євдокимов Ю. В.

Забезпечення судового захисту прав учасників
виборчого процесу..... 234

Жегунова А. С.

Особливості сучасної кримінально-правової
політики у протидії наркотизму..... 238

Жовтонога М. Є.

Звільнення від відбування покарання у зв'язку з
перерахуванням строку попереднього ув'язнення
як особливий вид заохочувального заходу 242

Каширська Д. І.	Проблеми соціальної адаптації засуджених та звільнених з місць обмеження волі.....	246
Кашталъян А. В.	Об'єкт злочину як один із елементів складу злочину та його правова природа.....	250
Кисельов К. Е.	Звільнення від відбування покарання з випробуванням як заохочувальний кримінально-правовий захід.....	253
Корінь А. О.	Об'єктивні властивості покарання як особливої форми реалізації кримінальної відповідальності.....	257
Кругліков Д. В.	Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти довікля.....	261
Кубай В. В.	Характеристика об'єктивної сторони складу, злочину передбаченого ст. 197 Кримінального кодексу України.....	266
Купрейчик В. В.	Генезис поняття злочину в українському праві.....	269
Лаврук О. В.	Проблема відповідальності співучасників, які діють в організованій групі або злочинній організації.....	274
Пушкар Г. М., Левченко А. А.	Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: порівняльно-правовий аналіз	278
Лемещенко А. П.	Попередня злочинна діяльність.....	281
Лигалов М. А.	Поняття документа як предмета техніко-криміналістичного дослідження	285
Мазур М. І.	Роль біологічних та біосоціологічних концепцій в кримінологічній науці	289
Мальченко К. С.	Особливості забезпечення прав підозрюваного на теренах України: від Київської Русі до судової реформи 1864 року	292
Маслова В. І.	Особливості пробації щодо неповнолітніх.....	295
Міхно В. В.	Окремі питання методики розслідування організованої злочинної діяльності.....	299
Молдованенко І. О.	Характеристика форм співучасті в кримінальному праві	302
Осадчук В. П.	Поняття і зміст аксіосфери права	306
Паліївець Ю. Ю.	Злочин і малозначне діяння в законодавстві європейських країн.....	309
Перижок А. О.	Уголовный закон и пределы его применения: историко-правовой анализ	312

Петрова Н. Ю.	Європейське кримінальне законодавство у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом 317
Попович В. Б.	Примусові заходи виховного характеру радянської доби 320
Попроцька Н. Ю.	Забезпечення прав потерпілого у кримінальному процесі: порівняльно-правовий аналіз 326
Росинець В. Ю.	Процесуальні гарантії свідка у кримінальному провадженні 329
Сагайдак С. Л.	Кримінально-правове значення способу вчинення злочину 333
Салій І. В.	Громадський вихователь як суб'єкт запобігання злочинності неповнолітніх: модернізація діяльності 337
Салогуб А. С.	Слідчий експеримент як особливий вид слідчих (розшукових) дій 341
Сирма А. С.	Механізм слідоутворення та криміналістичне значення слідів при розслідуванні злочинів 345
Смирнова М. Д.	Система покарань як важлива кримінально-правова категорія 348
Снеговий В. В.	Міжнародні стандарти протидії наркотичній злочинності 352
Соценко І. П.	Зміст функції виправлення в сучасному кримінальному праві 356
Спінатій В. В.	Проблеми доступності правосуддя в адміністративному судочинстві 360
Таран З. В.	Сутність принципу гласності та відкритості адміністративного процесу в системі принципів адміністративного судочинства України 364
Таран М. О.	Засоби отримання інформації в діяльності слідчого щодо виявлення підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме 368
Тарасенко А. В.	Дискусія щодо ролі соціального і біологічного в особистості злочинця 371
Токар Т. С., Каплій О. В.	Сучасний стан правового регулювання щодо гарантування прав корінних народів в Україні 375
Пушкар Г. М., Федоровська А. О.	Характеристика форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами 379

Черноморець О. І.	Сучасний стан правових імунітетів в Україні	381
Шевченко О. В.	Організація та планування розслідування кримінальних правопорушень.....	385
Шпак Д. О.	Легітимність як складова державної влади. Криза легітимності в Україні	388
Щербак Т. О.	Правові проблеми призначення комплексних експертиз.....	392
Ярмоленко А. О., Каплій О. В.	Введення інституту конституційної скарги як спосіб удосконалення права особи на звернення.....	395
НАШІ АВТОРИ	399

Наукове видання

**НОВІТНІ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
· 2 0 1 6 ·**

Збірник наукових праць

Відповідальний редактор
О. В. Козаченко

Формат 60x84¹/8. Ум. друк. арк. 24,4. Тираж 300 пр. Зам. № 534-360.

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ
Товариство з обмеженою відповідальністю фірма «Іліон».
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1506 від 25.09.2003 р.